2
1979

létünk

társadalom
tudomány
kultúra

létünk

TARSADALOM, TUDOMÁNY, KULTÚRA

IX. évfolyam. 2. szám, 1979., március—április

„Nem az emberek tudata az amely létüket,
hanem megfordítva, társadalmi létük az,
amely tudatukat meghatározza."

Karl Marx: A politikai gazdaságtan bírálatához.
Előszó. 1859

Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék

Szerkesztő bizottság

Árokszállási-Borza Gyöngyi, szerkesztő
Ing. Bacsi Sándor
Bózsó István
Fehér Kálmán
Fejős I. István
Dr. Györe Kornél, főszerkesztő helyettes
Illés Lajos, műszaki szerkesztő
Dr. Matkovics József
Borislav Martin magiszter
Molnár Irén
Dr. Rehák László, fő- és felelős szerkesztő
Szilágyi Gábor
Szórád György magiszter
Dr. Tóth Lajos
Dr. Várady Tibor

Szerkesztői tanács

Apró László
Dr. Balla Ferenc
Borza József
Csonti János
Dr. Gyüre István
Földessy László
Franc Lajos
Gere Terézia
Gutási Miklós
Dr. Jankovics József
Kelemen Dezső
Dr. Božidar Kovaček
Borislav Martin magiszter
Dr. Mirnics József
Popin Vladimir
Dr. Rehák László
Szilágyi Gábor
Szirovica Antal
Dr. Teleki György
Tóth István, a tanács elnöke
Dr. Vajda József
Zrilić Ilona

Szerkesztőségi titkár
Csonka Júlia

A fedőlapot
Sáfrány Imre és Szilágyi Gábor tervezték

Készült a Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat nyomdájában Újvidéken.
A szám kéziratának leadási ideje március 26.
Megjelent 1979. június 15.

YU ISSN 0350—4158

TARTALOM

Tito — A JKSZ forradalmi harcának hatvan éve 213

Edvard Kardelj 1910—1979. 247

Vladimir Bakarić — Történelemformáló forradalmár volt 252

Dušan Alimpić — A gondolkodó, humanista és edzett harcos 268

Dokumentum

Edvard Kardelj — Önigazgatás és el nem kötelezettség 281

60 éves a JKP

Đorđe Milanović — A politikai válság kiéleződése a burzsoá Jugoszláviában és a Jugoszláv Kommunista Párt akciója 1937-től 1941-ig Tito írásaiban és a JKP KB okmányaiban 295

Tudomány és kultúra

Neca Jovanov — A tudomány helyzete és szerepe a termelőerők, valamint a társadalmi rendszer fejlesztésében 329

Tóth Lajos — Az általános iskolák társulásának fontosabb elméleti és gyakorlati vonatkozásai 348

Bori Imre — Löbl Árpád—Láng Árpád—Žarko Plamenac—Lőrinc Péter (Adalék egy pályaszakasz történetéhez) 362

Bela Duranci — A topolyai művésztelep negy évszázados fejlődése 377

Magyar László — Lányi Ernő és a szabadkai városi zenekar a kordokumentumok tükrében 385

Szimpozion

Rehák László — Az önigazgatású szocializmus elméletének kifejlesztéséért 407

Mészáros Sándor — Vajdaság 1943-ban (Újvidék 1978. nov. 23—25.) 410

Lazar Rakić — Jugoszláv és magyar történészek az 1948/49-es forradalomról (Budapest, 1978. nov. 8—9.) 414

Nemzetközi szemle

Dragan Bartolović — Az új nemzetközi tömegtájékoztatási rendszer megteremtése — A modern világ, a fejletlen országok és a tömegkommunikáció 421

Könyv- és folyóiratszemle

Danica Drakulić — Dr. Vladimir Bakarić: Szocialista önigazgatási rendszer és társadalmi újratermelés, II. kötet 447

Laki Mária — Dr. Tomislav Bandin: A jövedelmi autonómia felé 452

Nadežda Tomić — A Socijalizam 1978. évi 12. száma 458

Biacsi Antal — Az Üzenet 8 éve — A művelődés klasszikus örökségét védeni és folytatni 463

Miroslav Kuhajda — Novy život (časopis pre literaturu a kulturu) 1978/1—6. szám 467

... — A Forum Marxista Könyvesboltjának tájékoztatója 471

A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA SZÖVETSÉG FORRADALMI HARCÁNAK HATVAN ÉVE

Tito elnök beszámolója A JKSZ, A JKISZ és a forradalmi szakszervezetek 60. jubileuma alkalmából

---

Elvtársnők és elvtársak!

Azért jöttünk össze ma itt, hogy megünnepeljük a Jugoszláv Kommunista Párt, a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség, a forradalmi szakszervezetek és a haladó nőmozgalom létrehozásának 60. évfordulóját. A forradalomban, amely tovább tart — mert a további előrehaladásért vívott harc szüntelen forradalmi folyamat — az ilyen jubileumok mindenekelőtt serkentik folytonosságát. Mert minden igazi forradalomnak szüksége van arra, hogy visszatérjen forrásaihoz és tapasztalataihoz. Mi ma visszaemlékezünk pártunk hosszú és dicső útjára, hogy még jobban és sokoldalúbban felmérjük közvetlen és leendő feladatainkat, hogy még inkább megszilárdítsuk soraink egységét a népek szabadságáért és függetlenségéért, a hazánk szocialista önigazgatásáért, a társadalmi haladásért és az ember boldogságáért folytatott nagyszerű küzdelemben.

A megtett útnak felidézése azért is szükséges, mert az emberek tudatát gyakran megterhelik azok a mindennapi problémák, amelyek természetszerű velejárói a gyors ütemű fejlődésnek. Ezért néha megfeledkezünk a forradalom nagyságáról, az ország és a társadalom gyökeres átalakulásáról, amelyet megvalósítottunk. Erre a visszaemlékezésre azért is szükség van, mert egyesek még mindig megkísérelik elértékteleníteni eredményeinket, hogy ezáltal gátolják további szocialista önigazgatási fejlődésünket.

Ez a nagy jubileum kiváló alkalom arra, hogy visszatekintsünk a szüntelen ütközetekkel és óriási áldozatokkal, ideiglenes visszalépésekkel és döntő győzelmekkel teli hatvanéves harcunk legfontosabb szakaszaira.

A JKP megalakítása történelmi fordulópont volt

A Jugoszláv Kommunista Párt megalakítása 1919-ben történelmi fordulópont hazánk néptömegeinek a nemzeti leigázás és szociális kizsákmányolás ellen, valamint a dolgozók jobb és boldogabb életéért folytatott évszázados harcában. Történelmileg szemlélve a hat évtized nem jelent

hosszú időszakot. Ez azonban az az időszak, amelyben a Kommunista Párt, illetve a Jugoszláv Kommunista Szövetség forradalmi akciója nyomán korszakalkotó jelentőségű társadalmi változások következtek be. Egy minden tekintetben elmaradott országból, mint amilyen a háború előtti Jugoszlávia volt, létrejött az iparilag és mezőgazdasági szempontból fejlett ország — a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaság — az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek szabad önigazgatású közössége.

I.

Elvtársak és elvtársnők!

A Jugoszláv Kommunista Szövetség a mai Jugoszláviához tartozó országokban levő szocialista mozgalmak és szociáldemokrata pártok forradalmi magvából jött létre, azokból a mozgalmakból és pártokból, amelyek a XIX. század végén és a XX. század elején jelentkeztek. A kapitalista termelési mód és a modern munkásosztály rendkívül lassú fejlődésének feltételeiben tevékenykedve nagyobb forradalmi hagyományok nélkül léptek az első világháború következtében a világ kapitalista rendszerében beállt nagy válság szakaszába. Csupán a háború befejező szakaszában bekövetkező nagy forradalmi megrázkódtatások, amelyekre az októberi forradalom nyomta rá bélyegét, nyitják meg a világ szocialista átalakulásának korszakát, majd pedig a tömegek spontán mozgalmai egyes országokban, elsősorban a délszláv országokban serkenteni kezdték az eszmei forrongások folyamatait és az említett pártok forradalmi részeinek erősödését. E tényezők határa már az egyesülési kongresszuson, illetve a Jugoszláv Szocialista (kommunista) Munkáspárt alakuló kongresszusán győzedelmeskedett a társadalmi változások forradalmi útjának elfogadására irányuló törekvés, s ez kifejezésre jutott az alighogy létrejött harmadik kommunista Internacionáléhoz való csatlakozásban is.

A párt azonban nem dolgozta ki a forradalmi harc azon koncepcióját, amely az akkori helyzetet forradalmasító igazi társadalmi, szociális és nemzeti tényezőkön alapult volna. Ez különösen a nemzeti és a parasztkérdésre vonatkozik. A nemzeti kérdés alkotmánykérdésre korlátozódott, a parasztkérdés pedig egészen 1928-ig nem került a párt programjába. Noha az országban gyorsan tömeges és igen befolyásos politikai erővé nőtte ki magát, a Jugoszláv Kommunista Pártnak nem volt elegendő ereje ahhoz, hogy ellenáljon a rendszerek támadásainak.

Ez jórészt az objektív adottságok következménye volt. A jugoszláv népek közös állama nem váltotta valóra törekvéseiket és reményeiket. Ez az állam a néptömegek forradalmi hangulatát könyörtelenül elnyomó légkörben keletkezett és épült ki. Az uralkodó burzsoázia, elsősorban a nagyszerb burzsoázia a legdurvább kizsákmányolás, a nemzeti leigázás és politikai jogfosztottság rendszere kiépítésének útját választotta. Ennek első előfeltétele természetesen a forradalmi munkásmozgalommal és élcsapatával — a Kommunista Párttal való leszámolás volt. Az államvédelmi tör-

vénnyel tevékenységét bűncselekménynek nyilvánították, a kommunistákat pedig sokévi börtönnel sújtották, sőt könyörtelenül gyilkolták.

A Jugoszláv Kommunista Párt eszmei beérése és a forradalmi harc igazi útjainak felkutatása hosszan tartó és fáradságos folyamat volt. Nemcsak a szociáldemokrata reformizmus eszmei hagyatékának maradványai akadályozták, hanem a dogmatizmus is, amely korán rányomta bélyegét a nemzetközi kommunista mozgalom — a Komintern vezetőségére is. Ez a dogmatizmus különösen kifejezésre jutott a forradalom két szakaszára vonatkozó ismert sémában, ami elválasztotta pártunkat az igazi problémáktól. Ismeretes, hogy a Kominterntől, az 1928-ban megtartott V. kongresszusának dokumentumaiból eredt az az értékelés, hogy Jugoszláviában megszülettek a burzsoá-demokratikus forradalom feltételei, s ez károsan befolyásolta a Jugoszláv Kommunista Párt tevékenységét. Ugyancsak köztudomású a Komintern későbbi állhatatos követelése is, hogy a népfelszabadító harc során ne vessük fel a társadalmi berendezés kérdését, mert ez állítólag a harc második szakaszának tartalma lesz, s erre csupán a tengelyhatalmak összeroppanása után kerül sor. A Jugoszláv Kommunista Párt ezzel a gyakorlatban helyezkedett szembe. A tömegeket nem lehetett a népfelszabadító harcba vezetni anélkül, hogy ne tártuk volna fel előttük világosan a forradalmi távlatot. Eközben nagy szerepet játszott a JKP-nek a nemzeti kérdésről kialakított helyes álláspontja.

A Jugoszláv Kommunista Párt eszmei és politikai érlelődésével, valamint forradalmi programjának kiépítésével kapcsolatban szem előtt kell tartani azt, hogy a folyamat több szakaszon ment át.

Közvetlenül az 1920. évi Obznana, valamint 1921. évi államvédelmi törvény meghozatala után, amelyek súlyos csapást mértek pártunkra, szinte a kezdet kezdetéről kellett elindulni. Az a kisszámú kommunista aktivista, aki hű maradt a forradalmi úthoz, küzdelmet indított az illegális káderek pártjának megteremtéséhez szükséges szervezeti és eszmei elvek elfogadásáért, valamint azoknak a megfelelő formáknak a felkutatásáért, amelyek lehetővé teszik, hogy a párt kapcsolatot teremtsen a munkásosztállyal és a munkások egyéb rétegeivel. Ezzel kapcsolatban, akárcsak a program fő kérdéseivel kapcsolatban a párt csúcsszerveiben heves eszmei harc keletkezett. Ez volt a tárgya az 1921 és 1924 közötti időszakban megtartott országos pártértekezleteknek is.

Noha abban az időben fektettük le a forradalmi párt alapjait, a gyakorlatban lassan haladtunk előre. A legnagyobb kárt a pártvezetőségekben vívott ismert frakciós küzdelmek okozták. A két frakciónak, a jobb- és baloldali frakciónak a legfontosabb eszmei, politikai és szervezeti kérdések tisztázási időszakában keletkezett heves összetűzése egyre inkább elvszerűtlen jelleget öltött és a pártban betöltött vezető pozícióért vívott harcra korlátozódott. Ezek az összetűzések, különösen a harmadik és negyedik kongresszus közötti időszakban, szinte teljesen megbénították a párt politikai tevékenységét és a felbomlás határára sodorták.

A pártban megnyilvánuló forradalmi irányvétel, amely abban az időben a vezetőségeiben folytatott frakciós harc ellenhatásaként jelentkezett,

s amelynek fő tényezői a munkás kommunisták voltak, kiváltotta a frakciókkal való leszámolást. Ebben különösen jelentős szerepet játszott a JKP-nek 1928-ban Zágrábban megtartott 8. helyi értekezlete. A frakciókkal szembeni ellenállást az a törekvés táplálta, hogy a párt határozottabban a munkásosztály és a munkások többi rétege felé forduljon, hogy megszabaduljon az addigi összeesküvő és szektás módszerektől, hogy tevékenységét átvigye a munkástömegekre, hogy megszervezze és vezesse őket a mindennapi követeléseik teljesítésére irányuló akciókban.

Ez az irányvétel azonban abban az időben nem került túlsúlyba a párt életében és tevékenységében, csakhamar bekövetkezett a január 6-i diktatúra, amely brutálisan a Kommunista Párt ellen irányult. Legjobb káderei a terror áldozataiként estek el, sokukat pedig sokévi börtönbüntetésre ítélték. Ezt jelentősen befolyásolta a fegyveres felkelést hirdető jelszóban kifejezésre jutó szektás pártirányvonal is.

Ismeretes, hogy a diktatúra éveiben a pártot szervezetileg szétzúzták, megcsonkított vezetősége pedig külföldre távozott, onnan pedig nem irányíthatta hatékonyan a pártszervezetek megújításával kapcsolatos munkát és politikai tevékenységüket. Az összes nehézség és akadály ellenére azonban a párt, mindenekelőtt a munkásközpontokban levő kommunista szervezeteknek köszönhetően, tovább folytathatta az új irányvonal elfogadásáért vívott harcot. Ennek az irányvonalnak a fő tényezői azok a pártaktivisták lettek, akik többnyire raboskodtak, és akik a munkásosztály mindennapi harcában fejlődtek és edződtek, s akiknek idegen volt a frakciózás és szektásság. A munkástömegek igazi problémáit és követeléseit szem előtt tartva új harcosokat tudtak maguk köré gyűjteni és fokozták a párt politikai befolyását.

A párt politikai platformájának bővítéséhez különösen hozzájárult a népfront megteremtésével kapcsolatos irányvonal, amelyet a Komintern 1935. évi VII. kongresszusán fogadtak el. A pártnak e téren kifejtett erőteljes tevékenysége, mindenekelőtt az 1935. május 5-i választások lebonyolítására irányuló kampányban, egyúttal azt jelentette, hogy első ízben érvényesült erőteljesebben az ország politikai életében. A konszolidálódásra és a sikeresebb politikai akcióra való törekvés kifejezésre jutott annak a követelésnek az egyre határozottabb hangoztatásában, hogy el kell hárítani az országban levő szervezetek és a külföldön működő vezetőség között fennálló ellentétet. Abban az időben a vezetőség túlnyomó részét a már hosszabb idő óta emigrációban levő káderek alkották. Sokukat megterhelt a frakciózás, sőt a karrierizmus is, amely a Komintern bürokratikus apparátusának rendszerében fejlődött ki. E tekintetben az első gyökeres változást az a határozat hozta meg, amely a JKP vezető aktivájának 1936-ban Moszkvában megtartott tanácskozásán született a vezetőségnek az országba való visszatéréséről, továbbá az e célból tett számos intézkedés. A rendőri üldöztetésektől veszélyeztetett illegális munka minden kockázata ellenére a vezető káderekneк az országban való jelenlétét komoly elvi és politikai kérdésnek tekintettük.

Mi volt abban az időben a párt tevékenységében a legfontosabb? Két-

ségtelenül az a tény, hogy a hazánkban uralkodó feltételekkel összhangban kidolgoztuk annak a harcnak a koncepcióját, amely a közeli forradalmi kibontakozás elkerülhetetlenségéből alkotott felismerésen alapult, és amely a küszöbönálló forradalom széles szociális alapjából indult ki. Bekövetkezett tehát az az időszak, amelyben pártunknak sikerült világosan megfogalmaznia az ország társadalmi életében felmerülő összes problémával kapcsolatos nézeteit és álláspontjait, és sikerült megmozdítania a tömegeket e problémák megoldására. Ezek jelentős kérdések voltak, kezdve a munkásosztály és a milliós munkásparasztság helyzetére közvetlenül vonatkozó kérdésektől, a politikai élet demokratizálására és a nemzeti kérdés megoldására irányuló követeléseken át egészen az ország függetlenségének védelmezéséig, amely a fasiszta erők agresszív nyomására egyre inkább veszélybe került.

A tömegek demokratikus antifasiszta mozgalma

Ebből kiindulva a párt kapcsolatba lépett az összes oppozícós burzsoá pártokkal és együttműködést kínált fel nekik, vezetőségeik azonban ezt visszautasították. Ilyen tevékenységével azonban a párt hatást gyakorolt a széles néptömegek differenciálódási folyamatára, serkentve egyre nyilvánvalóbb baloldali mozgásukat és az uralkodó rendszer reakciós politikájával szembeni ellenállásukat. Ennek alapján jött létre a tömegek egyre szélesedő forradalmi demokratikus antifasiszta mozgalma.

Ennek előfeltétele volt természetesen az is, hogy magának a pártnak is meg kellett teremtenie legnagyobb fokú szervezeti és eszmei-politikai egységét. Ezért a belső konszolidálódás kérdése állt figyelmünk középpontjában. Határozottan szakítottunk mindazzal ami frakciós és bürokratikus volt. A párttevékenység anyagi biztosításának tekintetében kizárólag a magában az országban, a munkás- és antifasiszta mozgalmunkban rejlő forrásokra támaszkodtunk. Kitartottunk abban a bonyolult harcban, amely arra irányult, hogy elhárítsuk a pártunk Komintern-beli helyzetével kapcsolatos válságot és a feloszlatásának veszélyét a sztalini csisztkák idején. Az országban pártiskolákat és tanfolyamokat szerveztünk. Szétzúztuk a szektásság maradványait. Tömeges politikai munkával és a párt befolyásának erősítésével lehetőséget teremtettünk soraink tömegesítésére, valamint arra, hogy szervezetei a tömegek politikai akciónak vezető erejévé váljanak. A JKP keretén belül a KP nemzeti szervezetéinek megteremtését szorgalmaztuk, hogy ezáltal kidomborítsuk a szociális és nemzeti kérdés megoldására irányuló harc egységét és oszthatatlanságát, rámutatva a tömegeknek a nemzeti egyenjogúság megteremtését szavatoló egyetlen lehetséges útjára.

A széles körű forradalmi demokratikus mozgalom megteremtéséért vívott harcban sajátos szerep hárult a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetségre. Különösen a diktatúra éveiben az ifjúság soraiból toboroztuk a párttagság legharciasabb és legszámottevőbb részét, valamint a kivaló

pártaktivistákat. Ezért határozottan szakítottunk azzal a sokéves gyakorlattal, miszerint a JKISZ-t szűk és kevés tagot számoló szervezet, és az ifjúsági tömegek összegyűjtésének és mozgósításának útját választottuk. Meggyorsítottuk a JKISZ tömegesítését, s a szervezet a széles körű ifjúsági mozgalom harci magvává nőtte ki magát.

A második világháború előtti években és a második világháború kezdetén egyre inkább kifejezésre jutott az uralkodó burzsoázia tehetetlensége, hogy elhárítsa a régi Jugoszláviát sújtó állandó válságok okait. Mind gyorsabb iramot vett a burzsoá politikai pártok néptől való elszigetelődésének folyamata, amely a Cvetković—Maček egyezményt, valamint az Egyesült Ellenzék tömbjének széthullását követően érte el tetőfokát. E pártok vezetőségei, amelyek csupán a forradalmi munkásmozgalom és a Jugoszláv Kommunista Párt elleni harcban voltak egységesek, persze nem voltak sem hajlandóak, sem pedig képesek arra, hogy megoldják a belső problémákat és ellentmondásokat s a fasiszta hatalmak agressziója mind kézzelfoghatóbb veszélyének körülményei között megtalálják a kivezető utat.

A burzsoá rendszer politikai válságának elmélyülésével párhuzamosan a Jugoszláv Kommunista Párt az ország demokratizálásáért és függetlenségének védelméért folyó harc programján dolgozott. E tekintetben különösen fontos hely illeti meg a Jugoszláv Kommunista Párt 1940 októberében megtartott V. országos értekezletét, amely bebizonyította, hogy a párt felkészülten és tétovázás nélkül nézett elébe a Jugoszlávia nemzeti és nemzetiségei, valamint az egész emberiség számára sorsdöntő események elé.

Ékesen bizonyította ezt azokban a viharos márciusi eseményekben játszott szerepe, amelyek mintegy válasz voltak a Cvetković—Maček-féle kormány kapituláns tettére, nevezetesen arra, hogy a Jugoszláv Királyság csatlakozott a fasiszta hármasszövetségéhez. Jugoszlávia Kommunista Pártja azt hirdette, hogy az ország védelmi képességei erősítése érdekében, okvetlenül gyökeres belső demokratikus változtatásokat kell végrehajtania; az uralkodó körök kapituláns magatartására való tekintettel ugyanis semmiféle illúziót nem táplált a régi Jugoszlávia hadseregének véderejét illetően.

A párt a fasiszta erők agressziójának idején és ennél sokkal korábban megtett minden intézkedést hazafias kötelességének teljesítésére. Amikor bekövetkezett a jugoszláv hadsereg széthullása, még inkább meggyorsította a megszállók és a hazai szolgáik elleni harc szervezését. A háborúig érvényben levő fő programkoncepciója — a demokratizálódásért és a függetlenség védelmezéséért folytatott küzdelem — a megszállás után a megszállók elleni, továbbá az ország felszabadítására és a társadalom forradalmi átalakulására irányuló harc platformájává nőtte ki magát. A Jugoszláv Kommunista Párt számára ez a pillanat a jugoszláv társadalomban a vezető osztályerők elkerülhetetlen történelmi kicserélődését jelentette.

A Jugoszláv Kommunista Párt eközben nem lépett fel a szocialista forradalom jelszavával. A széles népfelszabadító front mellett foglalt állást

és az összes hazafias erők mozgósítását szorgalmazta a megszállók és hazai támogatóik elleni küzdelem platformjának megfelelően. Azáltal, hogy az összes igazi hazafias erőket az országuk védelmére irányuló fő nemzeti kötelezettség teljesítésére serkentette, valamint azáltal, hogy az általános felszabadító front megteremtését szorgalmazta, egyúttal meggyorsította a tömegek differenciálódását és a párt programja köré való tömörítését.

Amitől nem tértünk el sem a fegyveres felszabadító harc előkészítésének idején, sem pedig a harc során, az az eltökéltség volt, hogy Jugoszlávia széles néptömegei előtt távlatot nyitunk, hogy a felszabadító harccal elérjük régóta áhított szociális és nemzeti törekvéseinket, és hogy nem létezhet a régire való visszatérés. Ez csak azzal a feltétellel tudatosodhatott a tömegekben, hogy a partizánalakulatok fegyveres akcióit kezdettől fogva az említetteket szavatoló megfelelő tömeges demokratikus tevékenység követte. Ezért a fegyveres akciók első sikereivel egyidejűleg a megszállók szolgálatában álló régi hatalmi szervek helyett létrejöttek a felfegyverzett népfelszabadító bizottságok hatalmi szervei. Ugyanakkor a párt nemzeti vezetőségeinek a felkelés előkészítésére és megindítására irányuló tevékenységével, továbbá a felkelés nemzeti, katonai és politikai vezetőségeinek megteremtésével a népfelszabadító mozgalom a gyakorlatban már a kezdet kezdetén rámutatott a nemzeti kérdés megoldásának, valamint a testvériségen és egyenjogúságon alapuló nemzetek közötti viszonyok rendezésének útjára.

Az országszerte vívott fegyveres felszabadító harcok sikerei, mivel a harcok már 1941 nyarán elérték az általános népfelkelés méreteit, úgyhogy az említett év végén 80 000 harcosunk volt, ami egyedülálló példa a leigázott Európában, igazolták a JKP irányvonalának helytállóságát és sorsdöntően befolyásolták a politikai átcsoportosulás további folyamatát. A jugoszláv burzsoázia politikai vezetőségei egyre nyíltabban szembeszálltak a felkeléssel. Természetesen nem véletlen, hogy a menekült kormány, miután Mihailović csetnikjei fegyveres támadást intéztek Szerbiában a partizán fegyveres erők ellen, 1941 novemberében alakulatait „a haza királyi katonaságának" nyilvánította, Draža Mihailovićot pedig tengerészeti és hadügyminiszterévé.

A kollaboráció frontjának bővítése következtében, amelyhez ilyen vagy olyan módon csatlakoztak a régi társadalom összes vezető erői, az a népfelszabadító harc kibontakozásának egyébként is bonyolult feltételei, még súlyosabbá váltak. A felkelés elleni fegyveres akcióval és a harcnak „a kedvezőbb feltételek" kivárását hirdető propagandával ezek az erők jelentősen befolyásolták, hogy a megszállóknak a felkelés szerbiai, Crna Gora-i, bosznia-hercegovinai, horvátországi és szlovéniai gócpontjai ellen folytatott első offenzívái a népfelszabadító háború kezdeti évében helyenként sikerrel járjanak. Ezenkívül a menekült kormány biztosította a csetnikeknek a nyugati hatalmak erkölcsi és anyagi támogatását. Ezért a háború első éveiben a népfelszabadító mozgalom külső támogatás és segély nélkül maradt.

Ennek ellenére azonban sem a megszállók, sem pedig a hazai burzsoá-

zia erői nem érték el céljukat. A megszálló hazánkban olyan háborús frontra talált, amelyre nem számított. A hazai burzsoázia kísérlete, hogy polgárháború kirobbantásával elszigetelje a JKP-t a néptől, kudarcot vallott. A nyílt hazaárulás útját választotta, amelyről többé nem volt visszatérés. Ezzel sorsát, az uralkodó rend sorsát a megszálló sorsával azonosította. Így a megszálló feletti győzelem a hazai burzsoázia feletti sorsdöntő győzelmet — a szocialista forradalom győzelmét jelentette.

Ilyen feltételekben a Jugoszláv Kommunista Párt, a népfelszabadító harc politikájának és stratégiájának következetes fejlesztése révén, elhárította annak a veszélyét is, hogy a felkelés a polgárháborúhoz vezessen. Ez az irányvonal mindenekelőtt azért volt lehetséges, mert a párt már az erős felszabadító mozgalom élén állt és az egyedüli hazafias erőként érvényesült a széles néptömegek körében, továbbá a megszállók, és a hazaárulásban egyesült régi rend őrei elleni harc egységét hangsúlyozta. Ennek alapján irányította a küzdelmet a hazai burzsoá reakció és emigráns központja ellen, amelynek élén a menekült kormány és a király állt.

1942. végén már nagy győzelmeket arattunk, s ezek legnagyobb eredménye, a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanácsnak mint a népfelszabadító mozgalom általános politikai testületének megalakítása volt. Abban az időben országszerte szervezetten működött a népfelszabadító mozgalom, amelyet a nép igazán sajátjaként fogadott el, mint az akkor már világosan kirajzolódó új államszervezet körvonalainak alapját. Ismeretes, hogy a Komintern sugallatára elálltunk attól a szándékunktól, hogy már akkor, a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács alakuló értekezletén kihirdessük a legfelsőbb törvényhozó és végrehajtó testületek megteremtését. Nem mulasztottuk el azonban, hogy a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács első ülésszakának dokumentumaiban elítéljük a menekült áruló kormányt, és kifejezzük a népfelszabadító mozgalom eltökéltségét, hogy határozottan szembeszegüljön a régi, túlhaladott rend megújítására irányuló törekvéseivel.

A nagy csaták és győzelmek fordulópontot jelentettek

Akárcsak a felszabadító harc politikai platformjának és stratégiai irányelveinek kidolgozásakor, a Jugoszláv Kommunista Párt ugyanilyen eredeti megoldásokat talált a fegyveres erők megteremtésére és kiépítésére, valamint a felszabadító háború irányítására. Itt vannak mai általános honvédelmi rendszerünk gyökerei is. Döntő fontosságúak voltak a háború és a forradalom minden szakaszában az idejében kidolgozott megoldások. Ilyen jellegűek voltak a Stoliceban 1941 szeptemberében megtartott tanácskozás határozatai, a proletár rohambrigádok létrehozásáról 1941 decemberében hozott határozat, a népfelszabadító katonaság hadosztályainak és hadtestjeinek megalakításáról 1942 novemberében meghozott határozat és a hadseregnek a háború befejező szakaszában való megteremtéséről szóló határozat. Ebben az időszakban a Jugoszláv Kommu-

nista Párt a hadseregben betöltött vezető szerepével állandóan szavatolta nagyfokú erkölcsi és harci értékeit, valamint összes győzelmét.

A neretvai és sutjeskai nagy csaták és az 1943 folyamán aratott győzelmek fordulópontot jelentettek háborúnk és forradalmunk kibontakozásában. Abban az időben a népfelszabadító egységek erős hadsereggé fejlődtek, amely képes volt arra, hogy a Hitler-ellenes koalíció általános erőfeszítéseinek keretében hazánkban a végső győzelemre vigye a háborút. A népeink harcáról szóló igazság végre utat tört magának a világban. Hadseregünket szövetséges hadseregnek ismerték el; a szövetségesek megállapodtak abban, hogy anyagi támogatásban részesítik és harci együttműködésre lépnek vele. A hazaáruló burzsoázia erői vereséget szenvedtek. Győzedelmeskedett a legszélesebb néptömegek egységét, a Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei testvériségének a felszabadító és a forradalmi harcban való megteremtését egyengető pártpolitika. Ez különösen kifejezésre jutott a népfelszabadító front tömegszervezeteiben, az antifasiszta ifjúság egyesült szövetségében és a Jugoszláv Nők Antifasiszta Frontjában. Az új hatalmi szervek — a népfelszabadító bizottságoktól kezdve, amelyek kiállták a háború kegyetlen feltételeinek próbáját, egészen a legfelsőbb nemzeti politikai testületekig — a nép harcának és azon jogának eredményeként jött létre, hogy önmaga dönt sorsáról.

Az említett győzelmek eredményeként a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács 1943. november 29-én Jajceban megtartott II. ülésszakának történelmi határozatai meghirdették a hatalom forradalmi megváltoztatását és az új Jugoszlávia születését. Ezúttal senkit sem értesítettünk külföldön, mert az volt a mély meggyőződésünk, hogy ezt így követeli meg felszabadító harcunk és forradalmunk, valamint az egész antifasiszta harc érdeke. Ezek a határozatok országhatárainkon túl sokaknak nem tetszettek. Tudjuk, hogy miért, s egyáltalán nem véletlen, hogy még napjainkban is nyíltan támadják őket. A Jajceban hozott határozatok mellett egyértelműen állást foglaltak összes nemzeteink és nemzetiségeink fegyveres harcukkal és áldozataikkal. Az egész világ előtt ismeretes egyébként, hogy mi az új Jugoszláviát nem a zöldasztal mellett harcoltuk ki, hanem a csatatéren, amelyen hazánk minden tizedik lakosa életét vesztette. Ugyancsak köztudomású, hogy a háború végén hadseregünknek 800 000 harcosa volt.

A forradalom súlypontja a gazdaság területére helyeződött át

Az egyik legösszetettebb probléma, amelyet pártunknak a háború befejező szakaszában meg kellett oldania, az új Jugoszlávia nemzetközi elismerésének és jövője biztosításának kérdése volt, főleg, ha szem előtt tartjuk Churchillnek és Sztalinnak a Jugoszláviában levő érdekszférák felosztására vonatkozó megoldását. A Hitler-ellenes koalíción belül uralkodó viszonyok miatt a Jugoszláv Nemzeti Felszabadítási Bizottság és a megújított menekült kormány közötti megegyezésre törekedtünk. Tudjuk,

hogy ezek a dolgok hogyan fejlődtek tovább. A megegyezés voltaképpen az ellenforradalmi tábor további széthullásához és a nép egységének a Jugoszláv Kommunista Párt révén való megszilárdításához vezetett. A háború befejező szakaszában intenzív tevékenységet fejtettünk ki annak érdekében, hogy a Jugoszláv Népfelszabadító Antifasiszta Tanács határozatai alapján kiépüljön az új államszervezet. Bővült és erősödött az új néphatalom rendszere. Létrejöttek a köztársasági kormányok is. A forradalom súlypontja a gazdaság területére, a tulajdonviszonyok megváltoztatásához szükséges feltételek megteremtésére helyeződött át.

Egyszóval pártunk történelmi érdeme, hogy a kommunisták példás hősiességével és áldozatkészségével végső győzelemre vitte a népfelszabadító harcot és szavatolta az új Jugoszlávia szocialista fejlődésének fontos előfeltételeit.

Elvtársnők és elvtársak!

Közvetlenül a felszabadulás utáni években a Jugoszláv Kommunista Párt politikájában világosan kicsúcsosodik két fő stratégiai irányvonal: a háborúban romba dőlt ország újjáépítéséért és az örökölt elmaradottságtól való megszabadításáért vívott küzdelem, valamint a függetlenség megóvására irányuló harc. Ez a forradalmunk folytonosságának szavatolását jelentette, s kifejezésre jutott pártunknak a szocialista önigazgatású és el nem kötelezett Jugoszlávia megteremtéséért folytatott harcában.

Az anyagi termelőerők és az egész társadalmi felépítmény fejletlensége, főleg pedig a súlyos háborús pusztítás rendkívül nagy mértékben gátolta az új társadalmi viszonyok fejlesztését. A dolgozók forradalmi lelkesedésére támaszkodva a párt mozgósította a széles néptömegeket az ország újjáépítésére, majd az első ötéves tervben előirányozott országépítés nagyarányú feladatainak teljesítésére.

Fenti erőfeszítéseinket nagyban gátolták azok a nemzetközi viszonyok, amelyek a hidegháború légkörében alakultak ki, továbbá ezzel összefüggésben hazánk bonyolult nemzetközi helyzete is. A nyugati hatalmaknak már a háború végén, s különösen pedig az ismert trieszti válság idején kifejtett nyomása után bekövetkezett a Tájékoztató Iroda támadása 1948 júniusában, amely hamarosan a Jugoszláv Kommunista Párt és a hazánk ellen irányuló több éves heves és nagyméretű kampánnyá változott. Sztalinnak az a törekvése, hogy a második világháború előtti években a Komintern keretében a kommunista pártok alárendelt helyzetbe kerüljenek, a háború után durván megnyilvánult hazánkkal szemben. A szocialista országok monolit egységének szükségszerűségéről alkotott jelszó mögött a hegemonizmus állt.

Már a háborút megelőző években, főleg pedig a háború folyamán a Jugoszláv Kommunista Párt szembehelyezkedett azokkal a törekvésekkel, hogy politikáját alárendeljék a sztalini érdekek globális stratégiájának. Mint már mondottam, mi nem fogadtuk el „a forradalom két szakaszáról" szóló tézist, és feltételeinkkel, valamint munkásosztályunk és népünk törekvéseivel összhangban a népfelszabadító háborúban bátran utat törtünk a szocialista forradalom győzelmének. Ezzel biztosítottuk az új

Jugoszlávia igazi függetlenségét, az érdekszférák felosztásának politikája pedig hazánkban teljes vereséget szenvedett. Ilyen helyzetben a Jugoszláv Kommunista Párt szembeszegült Sztalin törekvéseivel, hogy megvalósítsa az ellenőrzést Jugoszlávia felett, s amikor megszületett a Tájékoztató Iroda határozata, a Jugoszláv Kommunista Párt határozott ellenállást tanúsított, és ebben a több évig tartó kampány, a gazdasági blokád, a katonai és más nyomás ellenére kitartott.

Népünk egyöntetű támogatása a sztalini nyomással szemben

A Jugoszláv Kommunista Párt megingathatatlan egysége, valamint a nép egyöntetű támogatása a sztalini nyomással szembeni ellenállásban lehetővé tette, hogy hazánk átvészelje az összes megpróbáltatást és leküzdje az összes nehézséget. A jugoszláv kommunisták megtalálták a helyes választ a nemzetközi munkásmozgalomban jelentkező válság okaira, amelyet a Tájékoztató Iroda határozata és a jugoszlávellenes kampány váltott ki. Hamarosan napirendre került a szocializmus elméletével és gyakorlatával, az állami tulajdonnal és általában a szocializmusban jelentkező tulajdonnal, a proletárdiktatúrával mint az átmeneti időszak államával, az állam elhalási folyamatával, a szocialista társadalmi viszonyokkal, a párt helyével és szerepével, a szocialista államok és a kommunista pártok közötti viszonyokkal és a békéért vívott harc útjaival stb. kapcsolatos minden lényegi kérdés.

A fenti kérdésekre választ keresve pártunk kidolgozta hazánkban az önigazgatáson alapuló szocialista társadalmi viszonyok fejlesztésére irányuló további küzdelmének elméleti alapjait. Ezzel egyidejűleg érvényesítette a békéért, az egyenjogú együttműködéséért és az új nemzetközi politikai és gazdasági viszonyok megteremtéséért folytatott harcra vonatkozó álláspontjait, amelyek később erőteljesen kifejezésre jutottak az el nem kötelezettség politikájában.

II.

Elvtársnők és elvtársak!

Pártunk történelmi érdeme, hogy újból érvényesítette a munkásmozgalom régi, „a gyárakat a munkásoknak" jelszavát.

Azáltal, hogy 1950-ben az állami vállalatokat átadtuk a dolgozói kollektíváknak, hogy igazgassák őket, döntő lépést tettünk a szocialista társadalmi-gazdasági viszonyok szabad fejlesztése felé vezető úton.

Amikor a szocialista országépítés első éveiben bevezettük a gazdaság állami irányításának rendszerét, tudtuk, hogy ezzel nem hozunk létre semmiféle ideális szocialista viszonyokat. Tudtuk, hogy ez az új társadalom megteremtésére való áttérés időszakának csupán a kezdete, és hogy ezeket a viszonyokat szükségszerűen tovább kell fejleszteni. Saját gyakor-

latunk, valamint mások gyakorlata is gyorsan bebizonyította, hogy az ilyen viszonyok rendszere, ha tovább létezne a szükségesnél, egyre inkább gátolná a fejlődést és eltakarná a társadalomnak a közvetlen termelők szabad társulása felé való előrehaladása távlatait, holott ez a szocialista forradalom végcélja és a munkásosztály történelmi küldetése. Eszerint az állami igazgatás rendszerének helyet kellett adnia a munkásönigazgatás rendszerének. Az államnak a társadalmi újratermelés teendőinek irányításában, mint ahogyan azt a marxizmus klasszikusai is előirányozták, fokozatosan el kell halnia.

Noha világos elvi álláspontot alakítottunk ki, természetesen nem teremthettük meg azonnal azokat a viszonyokat, amelyek napjainkban uralkodnak. Fontos volt azonban, hogy a munkások birtokolni kezdjék munkájukat és munkájuk eredményeit. A munkások így az önigazgatás gyakorlatában szükséges tapasztalatokat szereztek és egyre inkább tudatosodott bennük, hogy anyagi és társadalmi helyzetük saját maguktól függ. Ez egyúttal előfeltétele volt annak, hogy fokozatosan átvegyék az összes társadalmi teendők irányítását, és hogy mindinkább kiépítsék a szocialista önigazgatási társadalmi viszonyok formáit.

Amikor ma visszatekintünk az önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok fejlesztésében megtett utunkra, elmondhatjuk, hogy nem mindig tudtuk az állam gazdasági funkcióit megfelelő mértékre korlátozni, amilyenre valóban szükség van. Ennek több oka volt. A Kommunista Szövetségben sem voltunk mindig egységesek az állam gazdasági szerepének megítélésében. Különösen nagy volt az állami funkciók központosítása, s így a bővített újratermelés finanszírozására szolgáló eszközök túlnyomó részének a föderációban való összpontosulása, ami a köztársaságoknak és a tartományoknak nem tette lehetővé, hogy közvetlenül vállaljanak felelősséget mind a saját fejlődésünkért, mind a közös fejlődését. Főként azért volt ez lehetséges, mert a központból nem mindig szenteltek kellő figyelmet a köztársaságok és a tartományok gazdasági egyenrangúságának, sajátos belső körülményeiknek és különböző érdekeiknek. Igaz, minderről a Jugoszláv Kommunista Szövetség programjában, s külön a VIII. kongresszuson helyes elvi álláspontokat foglaltunk el, de a gyakorlatban ezeket nem mindig tartottuk be következetesen. Szeretném hangsúlyozni, hogy a JKSZ programja pártunk történelmi jelentőségű dokumentuma, amely még hosszú időn át megjelöli szocialista önigazgatási fejlődésünk irányvonalát.

Az 1963-ban elfogadott alkotmánnyal és az 1965-ben bevezetett gazdasági reformmal határozottabban indultunk el a dezetatizálás és az állami funkciók decentralizálása felé. Ezzel a termelőknek nagyobb lehetőséget adtunk, hogy önigazgatási alapon döntsenek munkájuk és gazdálkodásuk általános feltételeiről, valamint a fejlesztés kérdéseiről. De akkor sem biztosítottuk magunkat kellőképen attól, hogy az összetett munkaszervezetekben, a külkereskedelemben, a bankokban, és másutt az irányítási csúcsszervek kisajátítsák a döntéshozatali funkciókat. Egyrészt

a köztársaságok és a tartományok közötti, másrészt a köztük és a föderáció közötti viszonyok sem feleltek meg a szükségleteknek és a társadalmi fejlődés elért szintjének. A föderáció törvényhozó funkciója még mindig túlhangsúlyozott volt. A köztársaságoknak és tartományoknak nem volt megfelelő szerepük a közös politika meghatározásában és az ennek megvalósításához szükséges eszközök megállapításában. Ebben a helyzetben jutottak kifejezésre a technokratizmus, a bürokratizmus, a liberalizmus, a nacionalizmus ismert jelenségei és más hasonló elferdülések. Csak az 1971-ben végrehajtott alkotmányos változtatások és a Kommunista Szövetségnek, a JKSZ Elnöksége 21. ülése után helyreállított egysége nyomán jöttek létre a feltételek ahhoz, hogy véglegesen leszámoljunk mindezen negatív jelenségek hordozóival, és hogy következetesebben fejlesszük az önigazgatási rendszert. Ha ezt nem tettük volna meg, akkor szembekerültünk volna a munkásosztály törekvéseivel.

Világos távlatot nyitottunk

Az 1974. évi alkotmánnyal és a társult munkáról szóló törvénnyel kialakítottuk a szocialista önigazgatási társadalmi-gazdasági és politikai viszonyok rendszerét és világos távlatot nyitottunk fejlesztésük előtt. Az alkotmánnyal szabályoztuk a föderációbeli új viszonyokat is. A JKSZ X. és XI. kongresszusán megállapítottuk és kidolgoztuk a Kommunista Szövetségnek és más szocialista erőknek az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény életbe léptetésével kapcsolatos feladatait.

Mint ismeretes, a társadalmi-gazdasági viszonyok egész rendszerének alapját a dolgozónak olyan pozíciója képezi, amely lehetővé teszi számára, hogy a társadalmi tulajdonban levő eszközökkel dolgozva szabadon és a társult munka más dolgozóival egyenrangúan igazgassa saját munkáját, ennek feltételeit és eredményeit. Ennek jegyében a társultmunka-alapszervezetek a munka és az eszközök társításának alapformái lettek, amelyekben a dolgozók a jövedelem egészéről döntenek és megvalósítják más önigazgatási jogaikat. Vonatkozik ez természetesen az azokról az eszközökről való döntéshozatalra is, amelyeket más szervezetekkel társítanak, a bankokkal, a biztosítási közösségekkel és a különféle önigazgatási érdekközösségekkel.

Az anyagi termelés dolgozói és azon dolgozók közötti viszonyok, akik munkájukkal az előbbiek szükségleteit elégítik ki az oktatás, az egészségügy és más társadalmi tevékenységek terén, az állam közvetítése nélkül, az önigazgatási érdekközösségek keretében közvetlenül alakulnak ki. Ezekben a közösségekben végzik el a szabad munkacserét és egyenrangúan döntenek az ezekkel a tevékenységekkel kapcsolatos szükségletek kielégítésének méretéről és módjáról, valamint e tevékenységek fejlesztéséről.

Csak e változtatások révén jöttek létre a feltételek, hogy a dolgozók valóban szubjektumaivá váljanak a társadalmi újratermelés összes kérdé-

seiről való döntéshozatalnak, hogy reális lehetőségük nyíljon arra, hogy megakadályozzák döntéshozatali joguk kisajátítását bárki részéről. A jövedelmi elv lehetővé teszi, hogy az egész rendszer gazdaságilag hatékonnyá váljon, hogy a dolgozók minden szervezete küzdjön a minél nagyobb munkatermelékenységért és általában a sikeresebb gazdálkodásért. Ezek a megteremtett viszonyok azonban önmaguktól természetesen nem válnak gyakorlattá; hosszan tartó folyamat ez. Még mindig tevékenyek azok az erők, amelyek ellenállást tanúsítanak ezen a téren. Ha a dolgozók nincsenek azon hatalmuk tudatában, amellyel az alkotmány és a társult munkáról szóló törvény felruházza őket, ha nem dönthetnek valóságosan is a munkájukkal kapcsolatos minden kérdésről, akkor ezek a viszonyok formasággá korlátozódhatnak és a valóságos döntéshozatal a gazdasági és politikai hatalom különféle önállósult központjainak a kezébe kerül. Ezért rendkívüli jelentősége van annak, hogy a szervezett szocialista erők — a Kommunista Szövetség, a szakszervezet, a Szocialista Szövetség és mások — aktívan és szakadatlanul fáradozzanak a szocialista önigazgatási viszonyok következetes megvalósításán. A JKSZ X. és XI kongresszusán minderről világos álláspontokat fogadtunk el.

Az új termelési viszonyok fejlődésével párhuzamosan változott politikai rendszerünk. A fejlődés irányvonalát forradalmunk mélyen demokratikus jellege szabta meg. Ez fegyveres harcunk tapasztalataira, a népfelszabadító bizottságok forradalmi demokratikus lényegére épült. Megalakulásuk módja, összetételük és munkájuk tartalma tekintetében olyan hatalmi szervek voltak ezek, amelyeket a néptömegek óhajtottak, mert megfeleltek érdekeiknek. Ezért tekintették őket saját hatalmuknak. A hatalomnak ez a forradalmi demokratikus jellege politikai rendszerünk építése egész folyamatában teljes mértékben kifejezésre jutott, különösen akkor, amikor bevezettük a szocialista önigazgatást.

Az ebben az irányban végrehajtott változások abból indultak ki, hogy a mindazon társadalmi ügyekről való döntéshozatal, amelyek az államigazgatási szervek illetékességébe tartoztak, mindinkább maguknak a dolgozóknak és polgároknak a hatáskörébe kerül önigazgatási szervezeteik és szerveik keretében. Különösen vonatkozott ez a társadalmi eszközök igazgatásának területére, amiről már szó volt.

Természetesen nem tévesztettük szem elől annak szükségességét, hogy az átmeneti időszakban meghatározott társadalmi ügyekben az államnak hosszabb időn át szervezett hatalomként kellett működnie. Ezért a fejlődés iránya az volt, hogy a hatalmi szervek feladatait lassanként a dolgozók és polgárok közvetlen befolyása alá helyezzük. A föderációban, a köztársaságokban és a tartományokban állandóan csökkentettük a közös feladatok körét, és ezek végzését a községek vették át. A kommuna munkájának tartalmát, jogát és kötelességét állandóan bővítettük. A kommuna fokozatosan a hatalom megszervezésének alapvető formája lesz, amelynek gyakorlásában, az önigazgatási elv alapján, közvetlenül vesznek részt a dolgozók és a polgárok. A kommunális rendszer fejlesz-

tése egyben azon demokratikus forradalmi elvek kibontakoztatását és elmélyítését jelentette, amelyekre a háború idején a népfelszabadító bizottságok épültek.

Elmélyült az egyenjogúság a nemzetek közötti viszonyokban

A közigazgatás decentralizálásával és azon elvek alapján, amelyek a párt tartós állásfoglalását képezték, elmélyült az egyenjogúság a nemzetek közötti viszonyokban is. Megvalósult a köztársaságok és tartományok önállósága, amely azt jelentette, hogy teljes felelősséget kapnak a föderációban a közös ügyek tekintetében.

Szocialista önigazgatású közösségünk szilárdsága és stabilitása szempontjából mindez nagy jelentőséggel bírt. A nemzeti egyenjogúság egységünk alapja és feltétele volt és maradt is. Ez természetesen nem olyan dolog, amit egyszer s mindenkorra megoldunk; ezeket a viszonyokat állandóan tovább kell építeni és tökéletesíteni. Ezzel szorosan összefügg az egyenrangú egymás közti megegyezés és megállapodás elve is. Bármennyire is különbözzenek az egyéni érdekek, különösen a gazdasági érdekek, eddigi tapasztalataink azt mutatják, hogy ezeket a legteljesebben éppen a demokratikus egybehangolás útján érvényesíthetjük, és hogy az ily módon kialakított közös érdekről alkotott tudat mindig legyőzte a különféle partikuláris és hasonló törekvéseket. Egyetlen kérdésben, s így ebben a kérdésben sem teszünk semmilyen engedményt sem a centralizmusnak, sem a partikularizmusnak.

Fokozatosan megváltozott maguknak a hatósági szerveknek a jellege is. Ez mindenekelőtt az 1953-ban meghozott alkotmánytörvényben jutott kifejezésre, amikor megalakultak a termelők tanácsai. Ezután az 1963-ban elfogadott alkotmánnyal a képviselőházak a politikai döntéshozatal központjaivá válnak, majd az 1974. évi alkotmánnyal létrejönnek a küldöttrendszerű képviseleti testületek.

A döntéshozatal küldötti elve lényegét jelenti új politikai rendszerünknek. Ez a társadalmi döntéshozatal minden területén és minden szintjén megvalósul, mind az önigazgatási, mind a közigazgatási szervekben. A küldöttrendszer lehetővé teszi, hogy a munkásosztály és a dolgozók a társadalom igazi uralkodó politikai és gazdasági hatalmává váljanak. A küldöttségek és a küldöttek útján a politika a legszélesebb tömegek közvetlen gyakorlatának ügye lesz, illetve önigazgatási szervezeteik ügye, szemben mindazokkal a rendszerekkel, amelyekben a politika egyeseknek vagy a politikai pártok csúcsszerveinek, vagy pedig az államapparátusnak monopóliuma.

A szocialista önigazgatási demokrácia tehát, a dolgozók helyzetét és azon lehetőségét tekintve, hogy döntsön a társadalmi ügyekben, lényegesen különbözik az államszervezés minden más formájától, amely demokratikusnak nevezi magát. Igazi hatalmat biztosít a munkásosztálynak és a dolgozók tömegeinek, és ily módon eszköze a forradalmi vívmányok

megvédésének és a forradalom továbbfejlesztésének. Sajátos formája „a munkásosztály államként való megszervezésének", amit még Marx előrelátott.

A szocialista önigazgatás tehát forradalmunk folyamatos demokratikus fejlődésének eredményeként, a társadalmi-gazdasági és a politikai viszonyok átfogó rendszerévé vált. Kifejezésre jut benne a dolgozó szabadsága és azon elidegeníthetetlen joga, hogy a többi dolgozóval együtt szabadon és egyenjogúan döntsön saját élete és az egész társadalmi közösség minden kérdéséről, és hogy ezért felelősséget is vállaljon. Ez a társadalmi helyzet lehetővé teszi dolgozóinknak, hogy szabad és alkotóemberként sokoldalúan fejlődjenek — hogy kifejezésre jussanak alkotóképességeik.

A szocialista önigazgatás munkásmozgalmunk értékes tapasztalata és vívmánya történelmi szerepének megvalósításában — az osztálynélküli társadalom megteremtésében. Nem véletlen, hogy az önigazgatás napjainkban mind nagyobb érdeklődést kelt, és a világ számos demokratikus és munkásmozgalmának, valamint más haladó erőknek programirányvonalává válik.

Elvtársnők és elvtársak!

Noha az önigazgatási rendszer fejlődésében 1950-től napjainkig voltak megtorpanások is, elmondhatjuk, hogy az alapvető irányvonal tekintetében szilárdak és következetesek voltunk. Sikeres fejlődése elsősorban a Jugoszláv Kommunista Szövetség tevékenységének az eredménye, amely a munkásosztály igazi élcsapataként alkotó módon alkalmazta a marxizmus klasszikusainak tanítását feltételeinek közepette.

A szocialista önigazgatás mind teljesebben bontakozik ki hatékony rendszerként is. A legjobban azokból az eredményekből látjuk ezt, amelyeket háború utáni anyagi és társadalmi fejlődésünkben értünk el.

A társadalmi összterméknek az 1947-től 1978-ig terjedő időszakban való évi átlagos 6,2 százalékos növekedésével Jugoszlávia a gazdaságilag leggyorsabban fejlődő országok közé tartozik. Ebben az időszakban a társadalmi termék 6,4-szeresére növekedett, lakosonként pedig négyszeresére. Ennek az adatnak különösen akkor nagy a jelentősége, ha figyelembe vesszük, hogy a háború előtti Jugoszláviától örökölt anyagi szintről indultunk, s hogy Európa egyik legelmaradottabb országa voltunk. Csupán néhány alapvető adatot említek.

Közvetlenül a háború előtt a mezőgazdasági lakosság az össznépség 77 százalékát tette ki. Mindössze 920 000 volt a gazdaságban és a gazdaságon kívül állásban levő dolgozók és tisztviselők száma, beleértve a mintegy 200 000 állami tisztviselőt is, s mindezek együttesen az össznépesség 6 százalékát képezték. Ezek egyharmada az iparban dolgozott, mégpedig legnagyobbrészt a manufakturális eljárással dolgozó kisüzemekben. A harmincas évek végén a minimális órabér átlagosan 2 dinár volt, s ugyanakkor egy kilogramm kenyér 4 dinárba került, egy kilogramm hús 10—15 dinár volt, egy kilogramm cukor 13 dinár stb.

Különösen a falun voltak rosszak az életkörülmények. A mezőgazdasági terméshozamok igen gyengék voltak. 1930-tól 1939-ig egy hektáron

kenyérgabonából 11, kukoricából pedig 16 métermázsa termett. A kisgazdaságok alig tudták saját szükségleteiket ellátni, úgyhogy a mezőgazdasági termelés túlnyomórészt naturális jellegű volt és megrekedt az egyszerű újratermelés szintjén.

A társadalmi termék 1939-ben, az 1977. évi árak szerint számítva, lakosonként mindössze mintegy 7000 dinár volt évente.

Az oktatás és az egészségügy területén sem volt jobb a helyzet. Az 1931. évi összeírás szerint a 10 évnél idősebb lakosok 45 százaléka írástudatlan volt. Az összes egyetemeken és főiskolákon együttvéve évente kevesebb, mint 2500 egyetemista diplomált. Egy orvosra 3236 lakos jutott. Az átlagos életkor a férfiaknál 45, a nőknél 46 év volt.

Íme, honnan kellett elindítani a szocialista Jugoszlávia fejlesztését és milyen hatalmas erőfeszítéseket kellett tenni, hogy elérjük azt, amivel ma rendelkezünk. Ha a háború utáni időszak fejlődését összehasonlítjuk azzal a fejlődéssel, amelyet ez idő alatt az egész világon elértek, akkor láthatjuk, hogy a társadalmi termelés szintje Jugoszláviában 1939-ben lakosonként 30 százalékkal elmaradt a világ szintjétől, ma pedig 34 százalékkal meghaladja ezt az átlagot.

A gazdaság egész háború utáni fejlődésében különösen gyors volt az ipar fejlődése, ennek évi átlagos üteme az 1947—1978-ig terjedő időszakban 9 százalék volt. Ez azt jelenti, hogy napjainkban az ipari termelés 15-szöröse annak, amit 1947-ben termeltünk, illetve 18-szor nagyobb mint 1939-ben. A mezőgazdasági termelés növekedése nem lehetett ilyen gyors, de ezen a téren is igen jelentős változások következtek be. Az ötvenes évek derekán megvalósított ötéves átlaghoz viszonyítva a mezőgazdasági termelés ma több mint kétszer nagyobb. A társadalmi szektor gazdaságaiban hétszer nagyobb. Az alapvető növényfajták hozamai többszörösére növekedtek és jelenleg világszinten vannak.

Jelentős sikereket értünk el a gazdaság egyéb területén is. Külön meg kell említeni a külgazdasági kapcsolatok gyors fejlődését. 1978-ban a külkereskedelmi forgalom meghaladta a 285 milliárd új dinárt, mindössze 10 évvel korábban ötször kisebb volt.

Ezzel az anyagi fejlődéssel párhuzamosan változott a lakosság összetétele is. A mezőgazdasági lakosság részaránya a háború utáni 77 százalékról mintegy 30 százalékra csökkent. A foglalkoztatottak száma mintegy 5,5 millióra növekedett, úgyhogy most az aktív lakosságnak több mint a felét alkotja. A foglalkoztatottak 34 százaléka nő.

A gazdasági fejlődésben elért haladás az életszínvonal jelentős növekedésében is tükröződik. Az elmúlt 25 év alatt a személyi fogyasztás több mint négyszeresére növekedett.

Jelentős mértékben emelkedett a lakosság képzettségi szintje. Tavalyelőtt például a főiskolákon és az egyetemeken több mint 48 000-en diplomáltak, ami körülbelül hússzorosa a háború előttinek. Állandóan javul a lakosság egészségvédelme is. A háború óta az orvosok száma négyszeresére növekedett. Az átlagos életkor napjainkban a férfiaknál 67, a nőknél 72 esztendő.

Dinamikus fejlődés minden köztársaságban és tartományban

Dinamikus fejlődés következett be minden köztársaságunkban és tartományunkban. Hatalmas erőfeszítést tettünk, hogy leküzdjük a fejlettségi szintjük közötti örökölt különbségeket. A gazdaság és az emberek életszínvonala az egész országban minőségileg magasabb szintre emelkedett. Minden köztársaságban és tartományban gyökeresen megváltozott a munka és az élet anyagi alapja, a lakosság szociális összetétele, művelődési szintje és változtak az egészségügyi körülmények is. Emellett továbbra is előttünk áll az a feladat, hogy gyorsabban fejlesszük a nem eléggé fejlett köztársaságokat és vidékeket, elsősorban Kosovo tartományt.

A gyors és gyökeres változásokat szükségszerűn bizonyos nehézségek és fogyatékosságok is kísérték. Ma is vannak problémáink és nehézségeink. Minderről nyíltan és konkrétan beszéltünk a JKSZ XI. kongresszusán, és világosan kitűztük a feladatokat. Nincs szükség arra, hogy ezúttal is bővebben beszéljek erről. Csak azt szeretném hangsúlyozni, hogy sokat veszítenénk, ha nem teljesítenénk következetesen ezeket a feladatokat. A XI. kongresszus után e tekintetben sokat tettünk, de még többet tehettünk volna és kell tennünk. Még mindig ránk súlyosodnak a túlzott fogyasztásnak, a gazdaság nem kielégítő újratermelési képességének, a túlzott beruházási ambícióknak, a drágulásnak és a külkereskedelmi mérleghiánynak a problémái. Határozottabban kell megoldanunk őket, mert különben sokasodni fognak és komolyan fékezhetik fejlődésünket. Vannak más fogyatékosságok is, igen sok az igazolatlan betegszabadság és hasonló problémák.

Hogy megoldjuk ezeket a problémákat, nem kell csökkentenünk az elért életszínvonalat, de nem szabad növelnünk sem lehetőségeinken túl, vagyis függetlenül a munkatermelékenység növelésétől.

A közös és általános társadalmi fogyasztásról még mindig leggyakrabban a társult munka dolgozóinak megkerülésével döntenek, noha ezen a területen használjuk fel a nemzeti jövedelem mintegy 40 százalékát. El kell mondanom, hogy az önigazgatás ezen a téren működik a leggyengébben. Különösen vonatkozik ez az önigazgatási érdekközösségekre, amelyekben nem jutnak döntő befolyáshoz azok, akik megteremtették az eszközöket a társadalmi tevékenység fedezésére.

Különösen aggasztók a túlzott beruházások és az, hogy eltérés van aközött, amiről megállapodunk és amit teszünk. Itt nagyobb tervszerűségre, több megállapodásra, a társult munka egésze beruházási döntéseiről való fokozottabb megállapodásra, ezek összeegyeztetésére van szükség. Fokozottabban kell szorgalmazni a munka és eszközök közvetlen társítását az érdekelt társultmunka-szervezetek között, és kerülni kell a drága hiteleket, főleg a külföldi hiteleket.

A gazdaság problémáival és feladataival kapcsolatosan meg kell említenem a foglalkoztatás, különösen a fiatal szakképzett munkások foglalkoztatásának problémáját is. Már említettem azt az adatot, hogy a háború utáni időszakban a foglalkoztatottak számát több mint 4 millióval

növeltük, ami évi 5 százalékos átlagos növekedésnek felel meg. Az utóbbi években évente több mint 200 000 újabb dolgozó állt munkába. Nem kicsi ez a szám. Elegendő arra, hogy munkába állítsuk nemcsak a felnövekvő új munkaerőt, elsősorban a fiatalokat, akik befejezik az iskolát, hanem azoknak egy részét is, akik most munka nélkül vannak, beleértve azokat a dolgozókat is, akik ideiglenesen külföldi munkavállalásról térnek vissza. Különös gondot kell fordítanunk ezekre a kérdésekre, fel kell kutatni a foglalkoztatás új lehetőségeit, beleértve azokat a lehetőségeket is, amelyeket az úgynevezett kisgazdaság nyújt.

A szocialista önigazgatási demokrácia fejlesztésében elért minden siker ellenére még nem lehetünk teljesen elégedettek. Véleményem szerint még nem fejlesztettük ki az önigazgatási demokratikus szerveződés és tevékenység mindazon formáit, amelyeket az alkotmány, a társult munkáról szóló törvény, a JKSZ X. és XI. kongresszusa határozatai szorgalmaznak. Elsősorban a küldöttrendszerű képviseleti rendszerre gondolok.

A legutóbbi, 1978 tavaszán megtartott választásokon a küldöttségeknek több mint 545 000 tagját és a társadalmi-politikai közösségek képviseleti testületeinek több mint 53 000 küldöttét választottuk meg. Ha ehhez hozzáadjuk a munkástanácsok tagjait, továbbá az önigazgatási érdekközösségek közgyűlései küldöttségeinek és a helyi közösségek tanácsainak tagjait, akkor ez azt jelenti, hogy a küldöttrendszer útján több mint 1 millió 200 ezer ember közvetlenül részt vesz a politikai döntéshozatalban.

A küldöttrendszerű döntéshozatal azonban még mindig nem eresztett mélyebb gyökereket. Még mindig nem küzdöttük le azt a gyakorlatot, amely a régi, a képviseleti rendszernek felel meg. Elterjedt az a nézet, hogy elegendő küldöttet meneszteni a képviseleti testületbe vagy más önigazgatási szervbe és rábízni, hogy döntsön a közös érdekű kérdésekben. Még mindig erős a bürokratikus és technokratikus erők befolyása, s ezeknek nincs ínyére a küldöttségek és küldöttek önigazgatási és demokratikus tevékenysége.

Másrészt a küldöttrendszerű képviseleti testületek sem eléggé nyitottak más önigazgatási szervek és szervezetek előtt. Olyan tevékenységet kellene kifejteniük, hogy az egész szocialista demokrácia átfogó rendszerének magvát és gerincét alkossák. A képviseleti testületnek más önigazgatási szervekkel és szervezetekkel való összekapcsolódása megakadályozza, hogy a küldöttrendszeren kívül hatalmi központok alakuljanak. Véleményem szerint az önigazgatási szocialista demokrácia fejlődésében már most újabb lépést tehetünk. Erről más alkalommal is beszéltem.

Elvtársak és elvtársnők!

Rá szeretnék mutatni ezúttal a Kommunista Szövetség és más szervezett szocialista erők egyes mostani feladataira.

Az önigazgatás fejlődése megköveteli, hogy megerősödjön a Kommunista Szövetségnek mint a társadalom vezető eszmei-politikai erejének a szerepe. Tömegessége — tagjainak száma jelenleg 1 millió 700 ezer — fiatalsága, a tagok átlagos életkora kivételes erőfeszítéseket kíván az eszmei-politikai képzés terén. A Kommunista Szövetség tagjai szakadat-

lan politikai és elméleti képzés nélkül nem tudják feltalálni magukat a belső fejlődés és a nemzetközi helyzet igen összetett feltételei közepette.

Most van folyamatban a kollektív munka elvének bevezetése a Kommunista Szövetségben és az egész társadalomban, s ennek alapja az a követelmény, hogy tovább demokratizáljuk a munkát és a viszonyokat rendszerünk összes szerveiben és intézményeiben. Nagy jelentőségű ez társadalmunk és a Kommunista Szövetség számára, mert meg kell hogy akadályozza a csoportosulás, a karrierizmus és a bürokratizmus jelenségeit, amelyekről már beszéltünk. A kollektív munka elve megköveteli a felelősséget és a demokratikus viszonyok kibontakoztatását és megerősítését a Kommunista Szövetségben. A vezetőségek és az egyének munkája még nincs eléggé alávetve a bázis bíráló felmérésének és befolyásának. Az eszméknek, az információknak nemcsak fentről lefelé kell áramlaniuk, hanem ellenkező irányban is, amit nem tapasztalunk kellő mértékben. Fokozottabban kell kicserélni a tapasztalatokat az egyes alapszervezetek, az egyes községek, tartományok és köztársaságok stb. között is. Nyilvánvaló, hogy mindenkinek megvan a maga felelőssége és feladata saját környezetében, de az is tapasztalható, hogy túl sok az elhatárolás.

Nekünk természetesen a jövőben is következetesen ki kell tartanunk amellett, hogy a Kommunista Szövetség eszmei-politikai tevékenységével a társadalmi-politikai tömegszervezetekben és az önigazgatási szervekben tölti be szerepét. A pártot fel kell vértezni a tudományos igazsággal, hogy minél sikeresebben valósíthassa meg eszmei-politikai befolyását.

Az ország igazi egységét mindenekelőtt a Kommunista Szövetség és a munkásosztály tudatának szintje és egysége, a szervezett munkástömegek tudatának szintje és egysége szavatolja. Bebizonyosodott ez minden alkalommal, különösen a válságos helyzetekben, a múltban és a közelmúltban is. Ezért egységünket úgy kell óvnunk, mint szemünk fényét, mert még mindig vannak különféle ellenségeink, akik ezt meg akarják bontani.

Az önigazgatásról szólva hangsúlyoznom kell, hogy számos példája van az elmélet és a gyakorlat közötti eltérésnek. Bürokratikus és technokratikus ellenállások is jelentkeznek önigazgatási rendszerünk érvényesítésével szemben. Néhol állítólagos önigazgatási formák fedezékében a szűk csoportok tartják a kezükben a döntéshozatal szálait, kész tények elé állítva az önigazgatási szerveket, a képviseleti testületeket és a küldöttségeket, többnyire a névtelen bűnösöket bírálják, nem pedig azokat, akik meghozták ezeket a döntéseket, megkerülve az önigazgatási utat.

Sohasem szabad szem elől tévesztenünk, hogy a Kommunista Szövetség erkölcsi és politikai felelősséggel tartozik a szocialista önigazgatás sikeres működéséért, egész országunk egységéért és általános fejlődéséért. A Kommunista Szövetségnek bírálóan kell viszonyulnia mind a társadalmi gyakorlathoz, mind pedig saját munkájához.

A Szocialista Szövetség az új feltételek között

A Szocialista Szövetségnek az új feltételek között kell folytatnia a Népfront hagyományait. Itt is serkenteni kell és demokratikus módon irányítani a politikai kezdeményezést, különösen azt, amely az önigazgatási megegyezésére és megállapodásra vonatkozik, és mindazokat a társadalmi akciókat, amelyek polgáraink érdekeit érintik. A Szocialista Szövetség képviselői útján aktívan részt vesz a testületek küldöttrendszerű képviseleti tevékenységében. Ezzel betekintést nyer az eszmei és politikai problémákba és a dolgozók nézeteibe, s egyben lehetővé válik számára, hogy figyelemmel kísérje magának a rendszernek a működését, és hogy konkrétan hozzájáruljon kiteljesedéséhez.

Azzal kapcsolatban, hogy a Szocialista Szövetség munkáját eredményesebbé kell tenni, rá szeretnék mutatni az alábbiakra is. A Szocialista Szövetség szervezeteinek többet kellene foglalkozniuk a dolgozók és polgárok mindennapi problémáival — az életszínvonallal, az ellátással és a lakáskérdéssel, a szolgáltató tevékenységekkel és hasonlókkal. Ezenkívül a Szocialista Szövetség fórumainak a gyakorlatban és a nyilvánosságban állandóan érezhető tevékenysége, ami szerintem jó, semmiképpen sem válthatja fel a bázis tevékenységét, amely nem érezhető kellőképpen. Arra is szükség van, hogy a Szocialista Szövetség továbbfejlessze a belső demokratikus viszonyokat, és hogy nyitva álljon mindazok előtt, akik a szocializmus és az önigazgatás mellett vannak.

A szakszervezet tekintélyt szerzett a közvéleményben az önigazgatás fejlesztésében kifejtett tevékenységével és elért eredményeivel. A különböző érdekek, amelyekről beszélünk, naponta kifejezésre jutnak a munkaszervezetekben és más szinteken is. Ezeket a különböző érdekeket politikai és társadalmi eszközökkel kell egybehangolni. A leggyakrabban a munka szerinti elosztással kapcsolatos érdekek összeütközéséről van szó, az egyenlősdire való törekvésekről, vagy az igazolatlan különbségekről a jövedelem tekintetében. Hogy a különböző pozíciók és érdekek menynyire befolyásolják az emberek magatartását, bizonyítják ezt a munka- és eszköztársítás távlati szükségletei iránti meg nem értés példái. Szem előtt tartom azokat a techno-bürokratikus kísérleteket is, hogy bitorolják a dolgozók önigazgatási jogait. Társadalmunkban gondot kell viselnünk a dolgozók kölcsönös szolidaritása szükségességéről is. Nem elegendő, hogy a rendszer önmagában véve humánus. Csakis tudatos akcióval és kitartó fáradozással biztosíthatjuk önigazgatási rendszerünk fejlődését, amelyben a szakszervezet igen fontos szerepet tölt be. Ez a szerep pedig elsősorban a bázisban — a társult munka alapszervezetében kell hogy érezhető legyen.

Ebben a sokéves forradalmi időszakban, amelynek évfordulóját ma ünnepeljük, a nők tiszteletre méltó hozzájárulást nyújtottak. Ez egyben a nők gyorsabb társadalmi érvényesülésének időszaka is volt.

Népfelszabadító háborúnkban a harcosok között több mint 100 000 nő is volt. Jól ismert részvételük az illegális munka háború előtti idő-

szakában. A történelemben kevés olyan példa volt, hogy a nők ilyen mértékben vettek volna részt a forradalmi küzdelemben.

A nők társadalmi szerepe napjainkban megnövekedett, annál inkább, mert fokozottabban vesznek részt a termelésben és az önigazgatásban.

Az ország általános átalakulásával párhuzamosan változott a nők társadalmi helyzete is. A legjobban bizonyítják ezt a nők foglalkoztatására vonatkozó adatok. Ugyanígy részvételük is az önigazgatási és más szervekben, a küldöttrendszerű képviseleti testületekben, noha e tekintetben még korántsem lehetünk elégedettek. A kommunisták mindig tudatában vannak a nőszervezetek társadalmi szükségességének és jelentőségének. A nőkre ugyanis nagy társadalmi és családi kötelezettség és felelősség hárul. A kommunistáknak nézeteikkel és példájukkal elöl kell járniuk a nők még fokozottabb társadalmi-politikai tevékenységéért, társadalmi szerepük érvényesítéséért folytatott küzdelemben. Ez megköveteli azokat a szükséges intézkedéseket, hogy megkönnyítsük a nők, különösen a dolgozó nők helyzetét.

Az ország gazdasági fejlődésében elért eredmények, a szociális összetétel gyökeres megváltozása, a tömeges oktatás lehetőségei és más feltételek biztos távlatokat nyitottak ifjúságunk előtt. A Szocialista Ifjúsági Szövetség több mint hárommilliós tagságával nagy társadalmi szerepet tölt be. A 14—27 éves fiatalok Jugoszlávia összlakosságának egynegyedét alkotják. Annál nagyobb jelentősége van az ifjúsági szervezetnek, amelynek fel kell ölelnie őket. Komoly fogyatékosságok tapasztalhatók különösen a falusi fiatalok megszervezése tekintetében.

Kötelességünk serkenteni fiataljainkat a munkára és alkotásra, a szocialista irányvételre. A munkaakciók, amelyek a népfelszabadító háborúban alakultak és a háború után széles körben kibontakoztak, ma is pótolhatatlan formái a fiatalok munkajellegű mozgósításának és szocialista nevelésének.

Nagyobb figyelmet kell szentelnünk azonban a fiatalok eszmei-politikai nevelésének. Megkövetelik ezt az önigazgatási társadalom további építésének mind sokrétűbb feladatai, amelyek végrehajtása nagyobb kötelességet és felelősséget ró az ifjúságra. Emellett igen komoly és összetett a nemzetközi helyzet. A mai ifjú nemzedék, sajnos, tanúja lehet a háborúknak, a faji megkülönböztetésnek, a gyarmati rendszer maradványainak, a háborús ideológiáknak. A fiataloknak tudniuk kell, hogy a mai világban igen sok a félrevezetés, a hazugság, hogy a hatalmas propaganda gyakran becstelen célokat szolgál. Különösen fontos, hogy az ifjúság értékelni tudja az önigazgatási szocialista társadalomban való élet értékeit, hogy tudja, milyen drágán fizettünk a szabadságért és a függetlenségért.

Az ifjú nemzedék nevelésének gondja természetesen nemcsak a Szocialista Ifjúsági Szövetségé. A Kommunista Szövetség nem töltheti be sikeresen élcsapat szerepét, ha nem fejleszti ki munkáját a tömegekben, elsősorban a fiatalok soraiban. Mi folytatjuk a forradalmat, amelyben a jelenlegi szakasz semmivel sem kevésbé fontos az előzőknél. A mai ifjú

korosztály maga is alkotója a forradalmi vívmányoknak, amelyek a jövendő nemzedékeknek példaként szolgálnak.

Számos nagy probléma és forradalmi cél áll előttünk, amelyeket meg kell oldanunk, illetve meg kell valósítanunk. A fiatalokban még inkább ki kell fejlesztenünk a bíráló magatartást és tudatot a különféle konzervatív és reakciós felfogásokkal, a dogmatikus és más idegen befolyásokkal szemben, amelyekből még elég sok van. Ezért is hangsúlyozom az ifjúság eszmei és politikai nevelésének különleges jelentőségét.

Ezúttal is szeretnék emlékeztetni arra, hogy a szocialista forradalom vívmányainak megvédése és a békés szocialista önigazgatási fejlődés biztosítása állandó feladata a Kommunista Szövetségnek a háború utáni időszakban. Sajnos, elég gyakran kísérelték meg veszélyeztetni függetlenségünket és szuverenitásunkat, s be akartak avatkozni belső fejlődésünkbe. A nemzetközi helyzet megromlása a világ bármely részén óhatatlanul kihat hazánk, akárcsak minden más ország biztonságára is.

A honvédelmi rendszer kiépítése éppen ezért szocialista önigazgatású társadalmunk egyik roppant jelentős stratégiai kérdése volt. Megteremtettük az általános honvédelem és a társadalmi önvédelem rendszerét. Ennek kidolgozásában figyelembe vettük a népfelszabadító háború számos tapasztalatát, az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek jugoszláv közösségének önigazgatási jellegét, a jelenkori nemzetközi viszonyok jellegét, a korszerű hadviselés, haditechnika és fegyverzet jellegzetességeit, a hosszú történelmi időszak során kialakult harci tapasztalatainkat. Honvédelmi rendszerünk alapjában a felfegyverzett népről alkotott marxi elképzelés összefonódik azokkal a konkrét társadalmi-történelmi feltételekkel, amelyek között szocialista önigazgatási társadalmunk fejlődik. Az általános honvédelem egységes rendszerében, amelynek tengelyében a Jugoszláv Néphadsereg áll, biztosítottuk hazánk valamennyi társadalmi — emberi és anyagi — potenciáljának maximális igénybevételét, aminek köszönhetőleg védelmi erőnk megsokszorozódik.

Ha országunkat támadás érné, több millió ember fegyverrel a kezében szállna szembe a támadóval, az összes többi arra képes lakosság pedig bekapcsolódna a fegyveres ellenállás megszervezésével és biztosításával járó tevékenységbe. Az általános honvédelembe és a társadalmi önvédelembe bekapcsolódik valamennyi dolgozó és polgár, társultmunkaszervezet, önigazgatási érdekközösség, helyi közösség, társadalmi-politikai közösség és társadalmi-szervezet. A Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságot, hazánk szuverenitását, területi integritását és függetlenségét egész lakossága, minden nemzetünk és nemzetiségünk védené. Bárki legyen is a támadó, semmilyen reménye sem lehet, hogy elérje célját.

Jugoszlávia független és békeszerető ország. Mi nem fenyegetjük senki függetlenségét és nincsenek semmiféle területi igényeink. Szilárdan kitartunk álláspontunknál, hogy a nemzetközi viszonyokban felmerülő valamennyi problémát békés úton kell megoldani. A háborúnak ellene vagyunk, de ha ránk kényszerítik, tudjuk majd védeni és megvédeni hazánkat és társadalmi rendszerünket.

Elvtársnők és elvtársak!

Szeretnék mondani egyetmást ebből az alkalomból nemzetközi politikánkról is. Ez a politika már az új Jugoszlávia megteremtése óta forradalmunk demokratikus jegyeit viseli magán, vagyis mindenkor a népnek a békére, szabadságra, függetlenségre és egyenrangú együttműködésre irányuló törekvését, a leigázással és mindennemű dominációval szembeni ellenállását juttatta kifejezésre.

Pártunk mindig abból indult ki, hogy népeink nemzeti és szociális felszabadulásáért vívott harca szoros kapcsolatban áll valamennyi nép és ország szabadságáért és függetlenségéért, a világviszonylatú társadalmi haladásért folyó küzdelemmel. Azok az alapelvek és célkitűzések, amelyekért hazánk és a Kommunista Szövetség a nemzetközi viszonyokban küzd, éppen ezért nemcsak nemzeteink és nemzetiségeink érdekeinek felelnek meg, hanem a béke, a demokrácia és a társadalmi haladás legszélesebb körű erőinek s az egész nemzetközi közösség érdekeinek is.

Jugoszlávia és a Kommunista Szövetség éppen ezért évtizedek óta ott áll a békéért, a nemzetközi megértésért és együttműködésért, a demokratikus nemzetközi politika és gazdasági viszonyokért folyó harc élvonalában. Hazánk tevőleges és következetes szolidaritást vállal a forradalmi és felszabadító harccal, a népek nemzeti és szociális emancipációért vívott küzdelmével. A Kommunista Szövetség sok éve harcol állhatatosan azért, hogy a szocialista világfolyamat törvényszerűségeként ismerjék el a különböző utakat; harcol továbbá a munkás- és az egész haladó mozgalmon belüli egyenrangú viszonyokért, nemkülönben azért, hogy a békés koegzisztenciát nemcsak a világbéke, hanem a világszocializmus haladásának pótolhatatlan feltételeként fogják fel.

Hisszük, hogy a nemzetközi viszonyokban és a munkásmozgalomban ez az irányvonal képviseli azt az utat, amely a legelőnyösebb nemzetközi feltételeket biztosítja társadalmunk békés, független és sokoldalú fejlődéséhez, a szocializmusról alkotott demokratikus és humánus elképzelésünkkel összhangban.

Hazánk és a Jugoszláv Kommunista Szövetség független és el nem kötelezett politikája korábban is, most is a jelenkor központi történelmi tendenciájából indul ki, tehát annak a küzdelemnek érdekeiből, amelyet a népek és a haladó társadalmi erők a politikai és gazdasági függőség alóli felszabadulásáért, a társadalmi haladásért folytatnak. E politika kiállta a történelem próbáját és igazolást nyert a gyakorlatban.

Ilyen politikát folytatni a tömbökre osztott világban, amelyben a társadalmi, gazdasági és politikai ellentmondásokat még mindig az erőpolitika alkalmazásával és külső beavatkozással próbálják rendezni, korántsem volt könnyű, s manapság sem az. Állandóan ki voltunk téve különféle nyomásoknak és arra irányuló próbálkozásoknak, hogy olyan politikához csatlakozzunk, amely nem felelt meg hazánk és mozgalmunk érdekeinek. Akkor is, most is mély meggyőződéssel valljuk, hogy a töm-

bökre osztottság politikája nem oldhatja meg a világ egyik lényegbe vágó problémáját sem, s nem nyithatja meg a nemzetközi viszonyok demokratizálásának távlatát sem, amiért az el nem kötelezett országok küzdenek. Az el nem kötelezettség politikája, amelynek egyik kezdeményezője voltunk, éppen ezért tartós irányvételünk.

A mai világot rendkívül mélyreható és dinamikus szociális erjedés jellemzi. Mindezeknek pedig az a közös vonásuk, hogy a népek és országok emancipációra, demokratikus nemzetközi viszonyok megteremtésére, s általában társadalmi haladásra törekednek.

Noha számtalanszor bebizonyosodott, hogy a népek függetlenségre, sokoldalú emancipációra és szabad fejlődésre irányuló törekvése nem tartóztatható fel, még mindig vannak olyanok, akik nem látják be, vagy nem akarják belátni, hogy a népek nem hajlandók beletörődni többé az idegen dominanciába. A nemzetközi feszültségnek és az összeütközéseknek pedig éppen az a fő forrása, hogy a népek e törekvése ellenállásba ütközik. A reakciós és konzervatív erőknek az elkerülhetetlen haladó változásokkal szembeni ellenállása különféle formákat ölt, de a lényege mindig egy és ugyanaz: megtartani vagy pedig kikényszeríteni a függőség viszonyát.

A nemzetközi viszonyokban tapasztalható negatív történések fő okai abban keresendők, hogy az imperializmus, a kolonializmus, s mindennemű dominancia és leigázás erői az országok függetlenségére törnek és kérdésessé teszik a világ békéjét. Manapság az a törekvés rejtegeti magában az egyik legnagyobb veszedelmet, hogy a történelmileg szükségszerű szociális átalakulást, a népek felszabadítási harcát, az egyes országok egymás közti viszonyaiban felmerülő problémákat és hasonlókat a tömbvetélkedés céljaira, vagy pedig arra használják fel, hogy elmozdítsák a tömbök és általában a nagyhatalmak érdekövezetének határait. S még ebben is különleges veszélyt jelent az, hogy katonai akciókhoz folyamodnak, valamint azzal próbálkoznak, hogy ilyen vagy olyan pozíciót erőszakkal, beavatkozással vagy külső intervencióval hódítsanak meg. Ha ezt a gyakorlatot legalizálnák, a népek teljes mértékben ki volnának téve az erősebb jogának, a világ pedig a katasztrófa szélére sodródna.

Az utóbbi időben sokasodnak a világbékét fenyegető veszélyek. A nemzetközi enyhülés folyamata megtorpant. A világ válsággócait nem szüntetik meg, hanem még újabbakat, még robbanékonyabbakat teremtenek. A fegyverkezési versengés tovább tart. A nemzetközi gazdasági viszonyok problémái nem oldódnak meg. Mi több, a nemzetközi gazdasági helyzet tovább romlik. A fejlődő és a fejlett országok közötti különbségek egyre mélyülnek. Mindez beláthatatlan következményekkel járó új nemzetközi megrázkódtatások és összecsapások veszélyét rejti magában. Egyszóval, a nemzetközi gazdasági és politikai viszonyok rendszere válságba jutott.

Ezért a nemzetközi viszonyokat olyan irányban kell okvetlenül megváltoztatni, amely javára lesz a népek függetlensége és egyenrangúsága, szilárdításának. E cél érdekében nemcsak a békéért és az egyenrangú nemzetközi együttműködésért küzdő államok legszélesebb körének kell

munkálkodnia, hanem valamennyi haladó és demokratikus politikai és társadalmi erőnek, pártnak és mozgalomnak is minden országban. Mindenekfölött pedig azt kell elérni, hogy szigorúan tartsák tiszteletben minden nép tényleges függetlenségét, szuverenitását, területi integritását és az Egyesült Nemzetek Szervezetének alapokmányából eredő valamennyi jogát. Külön erőfeszítést kell tenni annak érdekében, hogy a független és egyenrangú országok békéhez és együttműködéshez fűződő történelmi érdeke fölébe kerekedjen a dominancia és a világ tömbökre osztása tendenciáinak. Ez az egyedüli módja annak, hogy elkerüljük a nemzetközi konfliktusok veszélyét, s biztosítsuk minden nép tényleges nemzeti érdekeit.

Meg kell óvni az el nem kötelezettek egységét és elveit

Az el nem kötelezett országok tevékenysége éppen a békéért, s a jelenkori nemzetközi gazdasági-politikai viszonyok haladó irányú megváltoztatásáért folyó harcban válik mind jelentősebbé. Az el nem kötelezett országok mozgalma ma már pótolhatatlan tényezője a világbéke biztosításának és a nemzetközi együttműködés fejlődésének. Az el nem kötelezett országok értekezleteiken hozott okmányaikkal megnyitották a távlatát és kijelölték az útját a szilárd békének és a nemzetközi viszonyok demokratizálásának.

Meggyőződésünk szerint a munkásosztály és a legszélesebb dolgozói réteg érdekeit éppen ezért nem lehet elválasztani azoktól a célkitűzésektől, amelyekért az el nem kötelezett országok küzdenek. E célkitűzéseket manapság mind több és több más-más társadalmi berendezésű és más-más fejlettségi szinten levő ország, világszerte számos haladó és demokratikus társadalmi és politikai erő vallja magáénak.

Az el nem kötelezettség politikája persze nem felel meg a tömbérdekeknek. Az el nem kötelezett országok mozgalma éppen azért egyre fokozódó nyomásoknak van kitéve. Ám a mozgalom történelmi jelentősége e nyomások, valamint annak ellenére, hogy az ilyen nagy kiterjedésű és nagy horderejű célkitűzésekért küzdő mozgalomnak szükségszerűen problémákkal kell megküzdenie saját sorain belül is, egyre nagyobb jelentőségűvé válik. Még olyan tagjai is szükségét érzik a hozzá való tartozásnak, amelyek egyik-másik szűkebb érdeküket a mozgalom keretében nem tudják valóra váltani. Noha egyik-másik el nem kötelezett ország olykor-olykor letér az általános irányvonalról, a mozgalom erejét és értékét erről a részről sem fenyegeti számottevő veszély.

A mai nemzetközi körülmények között a lehető legállhatatosabban kell küzdeni azért, hogy az el nem kötelezett mozgalom alapvető, általánosan elfogadott elvei és célkitűzései minél teljesebben kifejezésre jussanak valamennyi el nem kötelezett ország külpolitikai gyakorlatában. Ez az, ami a lehető legjobban járul hozzá a mozgalom egységének és cselek-

vőkészségének fokozásához. Ezt az egységet pedig mindenképpen meg kell óvni.

Az el nem kötelezett országok most újabb állam-, illetve kormányfői értekezletükre készülődnek. Számos konkrét feladat vár rájuk, amelyeknek megoldása igen nagy jelentőségű lesz az egészében vett nemzetközi viszonyok további alakulása szempontjából. Ha valóban sikert akarunk aratni ebben, véleményem szerint mindent el kell követnünk annak megakadályozásáért, hogy az el nem kötelezettek mozgalmában szakadás és széthúzás álljon be ideológiai és más alapokon, amelyek a valódi el nem kötelezett politikától idegenek. Ez nagyon is veszélyes lehetne a mozgalomra nézve. Ránk, az egész mozgalom tagjaira roppant nagy felelősség hárul a világ valamennyi népe és a történelem előtt az el nem kötelezett politika további erősítésében és a mozgalom egységének megóvásában.

Az el nem kötelezett politika valódi forradalmi tartalma éppen abban van, hogy harcol a politikai és gazdasági dominancia valamennyi megnyilvánulási formája ellen, csakúgy, mint az államok és népek közötti viszonyokban fennálló régi és új függőségi formák ellen. A colombói értekezlet kimondta, hogy igazán szabad csak az a nép lehet, amely önállóan rendelkezik természeti kincseivel és munkája eredményeivel.

Az el nem kötelezettség érdekeit nem lehet azonosítani semmiféle szűkebb érdekekkel, legkevésbé pedig a tömbérdekekkel. Az el nem kötelezett országok ugyanúgy szembehelyezkednek ezzel, akárcsak az arra irányuló nyomásokkal is, hogy ilyen vagy olyan módon őket is bevonják a tömbökbe. Egy-egy ország nemzetközi tevékenységét pusztán aszerint lehet elbírálni, hogy hozzájárul-e és mennyire a béke szilárdításához, a népek tényleges függetlenségéhez, emancipációjához és társadalmi haladásához. Másféle ideológiai vagy egyéb — mérce az el nem kötelezettek mozgalmában nem lehet.

Az el nem kötelezett mozgalom azt a tudatot és azokat a társadalmi erőket erősíti a világon, amelyek azt vallják, hogy a fennálló ellentmondásokat csupán valamennyi nép egyenrangúságának és együttműködésének viszonyai közepette lehet megoldani. Ezen az alapon az el nem kötelezett országok már eddig is nagyfokú egységre jutottak. S a mozgalmat éppen ezért nem lehet felosztani „haladó" és „konzervatív" országokra; a mozgalmat éppen ezért nem lehet megtenni bárki politikai „tartalékává". Az el nem kötelezett mozgalom a jelenkori világ haladó társadalmi átformálódásának egyik alapvető önálló tényezője.

Elvtársnők és elvtársak!

Az el nem kötelezett országok mozgalma sorsdöntő tevékenységet fejtett ki annak érdekében, hogy vége szakadjon a hidegháborús állapotnak és meginduljon a nemzetközi enyhülés folyamata. Az el nem kötelezettség elvei egyébként a helsinki értekezlet záróokmányában is megtalálhatók, ami megint csak azt bizonyítja, hogy ezek az elvek valamennyi ország érdekeinek megfelelnek. S rá kell mutatni egyszersmind arra is, hogy az európai el nem kötelezett és semleges országok fontos szerepet játszanak az enyhülési folyamatban.

Az enyhülés a gyorsabb haladás előfeltétele

Az enyhülés az egyedüli útja a béke, az egyenrangú együttműködés és a biztonság erősítésének Európában. Ily módon persze ahhoz is kialakulnak a feltételek, hogy más nemzetközi problémákat tárgyalások és megbeszélés útján rendezzenek. Az enyhülés a népek gyorsabb iramú társadalmi haladásának is előfeltétele, mert tágabb lehetőségeket teremt a demokratikus együttműködésre és a népek emancipációját elősegítő potenciálok gyorsabb felszabadítására. Mi azonban a többi el nem kötelezett országgal együtt kezdettől fogva azt hangoztatjuk, hogy ez a folyamat semmiképpen sem szorítkozhat pusztán a tömbök közti viszonyok rendezésére. Ha ennyiben marad, semmiféle lényegi változásra sem kerül sor. Az enyhülési folyamat sajnos már régebben megtorpant. Ennek egyik fő oka pedig kétségtelenül az, hogy az enyhülés a legnagyobb hatalmak és a tömbök közötti viszonyra szorítkozik, vagyis nem terjed ki a világ valamennyi térségére és a nemzetközi viszonyok valamennyi területére, hogy egyes országok nem tették magukévá az enyhülés lényegi célkitűzéseit, következésképpen nem is munkálkodtak ezeknek valóra váltásán. Ráadásul némelyek úgy fogták fel, mint kedvező lehetőséget befolyási és érdekövezeteik kibővítésére. Éppen ezért újabb erőfeszítéseket kell tenni annak érdekében, hogy a nemzetközi enyhülés folyamata újjászülessen, s egyetemes világfolyamattá váljon.

Úgyszintén a tényleges leszerelési tárgyalásoknak is meg kell kezdődniük valahára. A mostani tárgyalások ugyanis még mindig csak arra korlátozódnak, hogy a fegyverkezés felső határait állapítsák meg. Az el nem kötelezett országok, kezdeményezéseikkel és erőfeszítéseikkel oda hatottak, hogy az Egyesült Nemzetek Szervezetében demokratikus alapon meginduljon a leszerelési kérdések politikai tanulmányozása és tárgyalása. Ezen az úton kell járni továbbra is, küzdeni kell az általános és teljes leszerelésért.

Nem tűr halasztást a nem eléggé fejlett országok gyorsabb iramú fejlesztésének kérdése sem, elsősorban az egyenrangú gazdasági és más együttműködés útján. Nekik nincs szükségük úgynevezett segélyre, amely útján „nagylelkűen" odavetik nekik egy jelentéktelen hányadát annak, amit a nemzetközi viszonyok jelenlegi rendszere útján elvesznek tőlük. Ezt a túlhaladott rendszert meg kell változtatni végre, mert az új nemzetközi gazdasági rend — ideértve a nemzetközi pénz- és hitelintézmények gyökeres reformját is — valamennyi ország javára van, a fejlettekére és a fejlődőkére egyaránt.

Szakítani kell végre a nemzetközi válságok rendezésének olyan megközelítésével, amely elsősorban egyik vagy másik nagyhatalom, egyik vagy másik államcsoport érdekeit tartja szem előtt, mint például napjainkban a Közel-Keleten vagy Dél-Afrikában. E válságok rendezésében a közvetlenül érdekelt államok és népek, nemkülönben a felszabadító mozgalmak és az egész nemzetközi közösség érdekeit kell előtérbe he-

lyezni. Csupán ez az út szavatolhatja a fenálló problémák tartós megoldását.

Hazánk és a Kommunista Szövetség mindig is azért szállt síkra, hogy az államok közt felmerülő vitás kérdéseket békés úton rendezzék. A fegyveres összetűzések, a háborúk és a beavatkozások, amelyek durván sértik a népek szuverenitását, veszélyeztetik a békét és a nemzetközi biztonságot, továbbra is nagy súllyal nehezednek a nemzetközi viszonyokra.

A legújabb délkelet-ázsiai események mély aggodalmat keltettek hazánkban. Külpolitikánk tartós irányelvének megfelelően világos és következetes álláspontra helyezkedtünk. Követeltük a fegyveres összecsapások halogatás nélküli beszüntetését, a katonai egységek idegen területekről való visszavonását és valamennyi viszály békés úton való rendezését, szigorúan tiszteletben tartva minden nép szuverenitásának, egyenrangúságának, területi integritásának elvét és arra való jogát, hogy önállóan döntsön kül- és belpolitikájáról.

Szeretnék említést tenni itt egy dologról. Odakint — főként Keleten — olyan igaztalanságokat híresztelnek, hogy Jugoszlávia valamiféle szövetségben áll Kínával, illetve hogy fegyvert ad neki stb. Mások, például a nyugati újságok, arról beszélnek, hogy Jugoszlávia mind Nyugaton, mind pedig Keleten, sokakkal összeütközésbe került, s emiatt nagyon elgyengült. Egyes országokban arról cikkeznek és beszélnek, hogy mi agyonhallgatjuk a kambodzsai, vietnami és ugandai katonai intervenciót. Én azonban, mielőtt még sor került volna rájuk, üzenetet küldtem Kambodzsának is, Vietnamnak is, majd pedig Hua Kuo-feng elnöknek is. Úgyszintén küldtem üzenetet Nyerere és Amin elnöknek. S mindegyiküket arra kértem, hogy azonnal szüntessenek tüzet, vonják vissza csapataikat az idegen területről, s ahelyett hogy háborúznának, békés úton, tárgyalóasztal mellett folytassanak megbeszélést.

Mint látják, egyesek mindenáron kompromittálni szeretnének bennünket külföldön. Éppen ezért ébernek kell lennünk, s mindig készen állnunk, hogy idejekorán meg tudjuk hiúsítani az effajta mesterkedéseket és Jugoszlávia rágalmazását.

Semmilyen címen sem lehet megfosztani egy népet a szabadságától

Ebben mindig arra a szilárd meggyőződésünkre támaszkodtunk, hogy nincs a világon semmi, aminek nevében bárki is megfoszthat egy népet szabadságától és függetlenségétől. Aki megcsorbítja egy nép szuverenitását — bárki legyen is az, s bármi célokra is hivatkozzék —, a nemzetközi élet alapvető szabályai ellen vét és közvetlenül a világ békéjére és biztonságára tör. Ha az államok közötti viszonyokban nem tartják következetesen tiszteletben az ENSZ-alapokmány valamennyi elvét nem számíthatunk sem tartós békére, sem tényleges társadalmi haladásra.

Ezeket az elveket persze a szocialista országok közötti viszonyokban is érvényesíteni kell. Ha idegen akaratot kényszerítenek rá más népekre

— főleg ha ezt a fegyverek erejével teszik —, pótolhatatlan kárt okoznak a szocializmus ügyének. A nem védelmi jellegű háború és a katonai intervenció nem lehet olyan eszköz, amelyhez szocialista országok folyamodnak. Sohasem értettünk egyet a szocializmus háború útján történő terjesztését hirdető eszmékkel, sem pedig azokkal az elméletekkel, amelyek szerint világháború által kell meghódítani a hatalmat stb. Az effajta eszmék, az effajta gyakorlat idegen a szocializmustól. S éppen ezért a jövőben is határozottan szembehelyezkedünk vele.

A Tájékoztató Iroda nyomása ellen vívott csatánk idején pártunk sok, a szocializmus szempontjából sorsdöntő kérdést vetett fel. Közöttük a szocialista országok viszonyainak elvi kérdéseit is. A JSZSZK és a Szovjetunió, valamint a JKSZ és az SZKP viszonyainak és együttműködésének demokratikus elveit világosan megfogalmaztuk már az 1955. évi belgrádi és az 1956. évi moszkvai nyilatkozatban. Ezekben az okmányokban kimondtuk, hogy az egymás közti viszonyokat a szuverenitás, a függetlenség, a területi integritás, az egyenrangúság és be nem avatkozás elvének, a szocializmus felé vezető különböző utak kölcsönös tiszteletben tartása elvének következetes megbecsülésére kell alapozni. Országaink és pártjaink sokoldalú együttműködését ezentúl is a szóban forgó elvi alapokon fogjuk fejleszteni.

A kommunista és munkásmozgalmon belüli viszonyokban arra irányuló törekvéseket tapasztalhatunk, hogy kérdésessé tegyék még azokat a demokratikus vívmányokat is, amelyeket Európa kommunista pártjai belefoglaltak a berlini értekezlet okmányába. Ezzel nem békélhetünk meg. Úgy vélekedünk, hogy tovább kell lépni, fejleszteni és gazdagítani azt, amit ott elértünk és amiben megegyezésre jutottunk, és semmiképpen sem szabad megengednünk a visszafejlődést.

A kommunista és munkáspártok nem tehetnek eleget történelmi küldetésüknek, ha nem viseltetnek felelősséggel önnön munkásosztályuk és népük iránt. Kívülről senki sem tehet meg vezető nemzeti erővé egyetlen kommunista pártot sem — a párt csupán a hazájában kifejtett tulajdon tevékenysége révén vállhat vezető erővé. Ezért is szorgalmazzuk annyira, hogy a kommunista pártok egymás közti viszonyát az egyenrangúság, az önállóság, a be nem avatkozás, a kölcsönös megbecsülés és az együttműködés elveire kell helyezni, függetlenül a különbségektől. Ezeknek az elveknek a tiszteletben tartása elengedhetetlen feltétele a világszocializmus haladásának.

Rendkívül kedvező körülménynek tartjuk, hogy az utóbbi években számos kommunista pártban megszilárdult az a felismerés, hogy összegezniük kell önnön tapasztalataikat, bírálóan felül kell vizsgálni azokat és alkotó módon kutatni a szocializmusért folyó harc további útjait. E jelenségek minket is bátorítanak a jugoszláv szocializmus építésére, valamint a kommunista, munkás és haladó pártokkal és mozgalmakkal való sokoldalú, egyenrangú együttműködésünk kibontakoztatására irányuló erőfeszítéseikben.

Azonos elvi alapon Jugoszlávia sokoldalúan fejleszteni kívánja kap-

csolatait a világ minden országával. E kapcsolatainkat is következetesen ápoljuk, az el nem kötelezettség elveitől, az Egyesült Nemzetek Szervezeteinek alapokmányába foglalt alapelvektől és a helsinki értekezlet záróokmányából eredő kötelezettségektől vezérelve.

Hazánk, éppen ilyen politikájának köszönhetőleg, nagy eredményeket ért el a szomszédos országokkal való együttműködésében is. A szomszédos országok többségével sokoldalúan fejlett, kölcsönösen hasznos kapcsolataink vannak. Továbbfejlesztési lehetőségeik, szerintem általában véve, igen jók. Egyik-másik szomszédos országgal való együttműködésünkben példás eredményeket értünk el.

A bolgár fél eljárása a nézetkülönbségek fokozását célozza

Sajnos nem minden szomszédunkkal vannak ilyen kapcsolataink. Bulgária politikájának egyes tételei az utóbbi időben komoly aggodalommal töltenek el bennünket a jugoszláv—bolgár kapcsolatok jövőjét illetően. A bolgár fél eljárásai homlokegyenest ellenkeznek nyilatkozataival, amelyekben a hazánkkal való együttműködésért száll síkra. Mi több, eljárásai éppen a nézetkülönbségek fokozását, a fennálló problémák rendezésének megnehezítését és a hazánkkal való kapcsolatok elmérgesítését célozzák. Sehogyan másképp nem értelmezhetjük a macedón nemzet társadalmi-történelmi létének tagadását. Előbb a Bulgáriában élő macedón nemzetiség létét tagadták, ma már egyik szuverén köztársaságunk törvényes voltát tagadják. Fölmerül bennünk a kérdés, hogy vajon miért vonják kétségbe forradalmunk vívmányait és a jugoszláv föderáció alapjait? Vajon milyen célkitűzéseket követ ez a politika, hova vezet és kinek az érdekét szolgálja? Nem vitás, hogy károsan befolyásolja a viszonyokat a Balkán félszigeten, Európában és még tágabb viszonylatban. A történelem e tekintetben eléggé tanulságos.

Ezúttal is hangsúlyozni kívánom, hogy egyetlen szomszédunkkal szemben sohasem volt és nincs területi igényünk. Emlékeztetni szeretnék továbbá arra, hogy Helsinkiben, az európai biztonsági és együttműködési értekezleten kijelentettem: Jugoszlávia tiszteletben tartja a határok sérthetetlenségének elvét, s ezt egyaránt kötelező erejűnek tartja mind magára, mind szomszédaira, mind pedig minden más országra.

Az eddigi tapasztalatok azt tanúsítják, hogy nincs probléma, amely kölcsönös jószándékkal nem oldható meg. S éppen ezért nem ingunk meg meggyőződésünkben, hogy elvszerű és építő jellegű alapon a jugoszláv—bolgár kapcsolatok problémáit is meg lehet oldani. Mint mindig, ebben az esetben is az a kiindulópontunk, hogy a minden területen folytatott együttműködés fejlesztése az az út, amely az országaink között fennálló problémák megoldásához, a kölcsönös bizalom és a jószomszédság erősödéséhez vezet.

Azt vallottuk mindig, hogy a nemzeti kisebbségek a barátság és a megértés hídja kell hogy legyenek a szomszédos országok között, s hogy a

kisebbségek zavartalan fejlődése hozzásegít az egymás közti együttműködés egészének szilárdításához. Ezért mindig síkra is szálltunk. Ismeretes, hogy hazánkban minden nemzetiségnek megvan minden joga. A teljes nemzeti egyenjogúság elve legfontosabb vívmányaink, forradalmunk alapvető értékei közé tartozik. Ez vezérelt bennünket eddig, s ez fog vezérelni bennünket a jövőben is mind bel-, mind pedig külpolitikánkban.

Mindezt figyelembe véve úgy vélekedünk, hogy a jószomszédi együttműködés fejlesztésének körülményei között a nemzetiségek helyzetéhez és jogaihoz fűződő problémákat is eredményesen meg lehet oldani, méghozzá annál eredményesebben, minnél jobbak és fejlettebbek a szomszédos országok közötti kapcsolatok és az együttműködés.

A szomszédos szocialista Albániával való kapcsolataink és együttműködésünk meglehetősen jól fejlődtek. Megítélésünk szerint további lehetőségek kínálkoznak a nyilvánvalóan mindkét fél érdekét szolgáló egyenrangú együttműködés továbbfejlesztésére. Nemegyszer hangoztattuk: országaink népének közös érdeke, hogy óvják és erősítsék függetlenségüket, önállóságukat, saját életükre és tulajdon fejlődési útra való jogukat. Ezekből kiindulva országaink népének érdekében áll a balkáni és a földközi-tengeri béke és biztonság megszilárdítása.

Hazánk nagyon érdekelve van a sokoldalú európai demokratikus együttműködés fejlesztésében, a kontinens biztonságának megszilárdításában. Fejlett és kölcsönösen hasznos kapcsolatokat tartunk fenn minden európai országgal, s még sokoldalúbb együttműködésre törekszünk.

Az európai biztonság és béke kérdéseivel kapcsolatos együttműködés során szerzett hasznos tapasztalatokat figyelembe véve folytatni kívánjuk ilyen irányú együttműködésünket elsősorban Európa semleges országaival.

Hazánk és a Jugoszláv Kommunista Szövetség fejlett és igen jó kapcsolatokat tart fenn a világ csaknem minden országával, s minden haladó és demokratikus pártjával és mozgalmával. Ami minket illet, iparkodni fogunk, hogy e kapcsolatokat még magasabb szintre emeljük.

Elvtársnők és elvtársak!

Annak köszönhetőleg, amit mozgalmunk és forradalmunk átélt, megvalósított, s amit ma képvisel, méltó helyet foglalunk el a felszabadító háborúk és szocialista forradalmak történetében.

Azokban a csaknem 40 évvel ezelőtti válságos időkben, amikor hazánkat megszállták és feldarabolták, egész Európát leigázták, s a világot a fasiszta háborús hódítás lidérce kerítette hatalmába, mi, Jugoszlávia kommunistái, hazánk valamennyi haladó és hazafias erejével együtt, döntő csatába indultunk, amely végsőkig menő lemondásokat, és óriási áldozatokat követelt ugyan, de nemzetközi viszonylatban méltóságot és megbecsülést biztosított népeinknek.

Stratégiánkat akciók és offenzívák során dolgoztuk ki

A magunk erejére támaszkodtunk, nem fogadtuk el senki sugalmazását, hogy hallgatnunk és várnunk kell. Stratégiánkat nem irodákban dolgoztuk ki, hanem akciók és offenzívák során. Lépésről lépésre haladtunk előre, míg végül teljesen felszabadítottuk hazánkat. Saját erőnkből — nem becsülve le mások segítségét, amelyről tudjuk, hogy mekkora volt — kivívtuk szabadságunkat és függetlenségünket, megvetettük az új társadalmi rendszer szilárd alapjait.

Nyilvánvaló hát, hogy ilyen népeinknek és embereinknek a háború után sem parancsolhatott senki, és nem is parancsolhat soha a jövőben. (Hosszan tartó taps.)

Azoknak, akik még mindig ábrándokban ringatják magukat, hogy propaganda-hadjáratokkal, különféle nyomással és megfélemlítéssel megváltoztathatják Jugoszlávia pozícióját, tisztában kell lenniük vele, hogy ezt az országot és népet semmi meg nem ingathatja. (Hosszan tartó taps.) A szocialista önigazgatású és el nem kötelezett Jugoszlávia, bár kis ország, politikai, katonai és gazdasági tekintetben képes és kész is arra, hogy visszaverje a vívmányainkra törő összes támadást.

Minden nemzedéknek, főként az eljövendőknek a szeme előtt ott kell hogy lebegjen sokéves forradalmi harcunk nagy tanulsága. Egyik alapvető tanulságunk az, hogy a forradalom csak akkor lehet győzedelmes, ha mélyen a néptömegekben gyökerezik és szilárd támaszra talál bennük, ha a forradalmi élcsapat eltéphetetlen kapcsolatban áll a munkásosztállyal és minden dolgozóval, és híven fejezi ki azoknak közvetlen és távlati érdekeit.

A vezető eszmei-politikai erőnek már emiatt viselnie kell a felelősséget munkásosztálya és népe előtt. És nincs az a „felsőbb cél", amely háttérbe szoríthatná ezt a felelősséget. Tudjuk különben, mivel járt ez a mi pártunkra nézve is, amíg külső direktívákra támaszkodott, s amíg nem fordult önnön osztályának és népének érdekei felé. Csak az a párt tud valódi szolidaritást vállalni valamennyi haladó mozgalommal és erővel, amely népének tényleges törekvéseit képviseli.

Hosszú utunkon voltak nehézségeink és voltak megtorpanásaink; voltak rajta akadályok, amelyeket mások támasztottak, és voltak hibák, amelyeket mi magunk követtünk el. Utunk azonban lényegében egyenes és dicső maradt. Így is sikerült véghez vinnünk hazánk, s ami még ennél is fontosabb: embereink gyökeres átformálását. Az önigazgatás és a közvetlen szocialista demokrácia útját választottuk, amely a dolgozót mint termelőt és mint polgárt, társadalmi helyzetét és szerepét helyezi a társadalmi viszonyok gyújtópontjába.

Forradalmunknak olyannak kell maradnia, amilyen mindig is volt: fő irányvonalában tántoríthatatlannak, az emberi szabadság tereinek állandó bővítésére irányuló törekvéseiben humánusnak, és a vívmányait veszélyeztetni próbálókkal, folyamatait eltéríteni igyekvőkkel szemben kibékíthetetlennek.

Kötelességünk mindannyiunknak, hogy ezúttal is elismeréssel adózzunk azoknak a múltbeli nemzedékeknek, akik magukat nem kímélve híven szolgálták a forradalom céljait; s hogy mélyről jövő hálával emlékezzünk meg mindazokról a forradalmárokról és harcosokról, akik mindenüket, még az életüket is odaadták azért, amink most van.

Elvtársnők és elvtársak!

Pártunk — s ezt büszkén mondhatjuk — becsülettel eleget tett hazánk munkásosztálya, dolgozói, nemzetei és nemzetiségei, a világ szocialista felszabadító haladó és demokratikus erői iránti történelmi adósságának. Így lesz ezentúl is!

(Magyar Szó, 1979. IV 20.)

Edvard Kardelj
1910-1979

Eltávozott az élők sorából Edvard Kardelj, a forradalmár, Tito elvtárs legközelebbi munkatársa, századunk nagyképességű marxistája. Tito elvtárs mellett, Edvard Kardelj életműve képviseli leginkább a világ nagy nyilvánossága előtt forradalmi utunkat, hozzájárulásunkat a marxizmus további előretöréséhez, hogy kifürkésszе és előirányozza a jövendő kommunista társadalomhoz vezető utat, hogy mi és mások megtaláljuk a mai világ ellentmondásaiban a megfelelő magatartást és a biztató jövő távlatát.

Egy ember nagysága, kiváltképp ha forradalmárról és társadalmi tudósról van szó, azzal mérhető, mennyire hatott korára: miben járult hozzá a társadalomalakító tömegek mozgósításához és a szocialista tudatot megtestesítő társadalmi erők cselekvőképességéhez, mennyivel járult hozzá a gyakorlati tevékenység irányításának kifürkészéséhez, előirányozásához és a forradalmi gyakorlat alkotó módon való bíráló önvizsgálatához, marxista értékeléséhez és értelmezéséhez.

Edvard Kardelj nagysága minden kétséget kizáróan hatalmas. Ezért is jelentette ki Tito elvtárs a halálhír hallatán: „Egyszóval, Bevc elvtársnak forradalmunkhoz való hozzájárulása óriási. Felbecsülhetetlen módon járult hozzá forradalmunk folytonosságához, valamint humanista és demokratikus tartalmához."

Kegyeletsértő és meddő dolog lenne ez alkalommal keseregni az emberi élet múlandóságáról. Az egész ország népe, hazánk munkásosztálya és minden dolgozója, Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei méltóságteljesen fejezték ki gyászukat, tudatában lévén milyen nagy veszteség ért minket, de annak is, hogy Edvard Kardelj elvtárs életműve nem múlandó, beleépült valóságunkba, és tovább él s hatni fog a mai, de a mostanit követő sok-sok nemzedék forradalmi cselekvésében is.

Kardelj elvtárs óriási és szerteágazó, egy egész korszakot jelölő életművének részletes értékelésére még csak ezután kerül sor. Már most vi-

lágos, hogy a különféle tudományos intézmények közül munkáinak begyűjtésében és külön az utóbbi évtizedben még nem közölt kéziratainak véglegesítésében nagy szerepet fog vállalni a Ljubljanában székelő és nemrég életrehívott Jugoszláv Önigazgatási Tudományos Központ, amely fel is veszi Edvard Kardelj nevét. De a jövőben tudományos kutatásoktól és alkotómunkától függetlenül, amelyből így vagy úgy kiveszi részét egész társadalmunk — már most is megállapítható, hogy Kardelj elvtárs életművére jellemző a marxista magatartása és életvitele: a forradalmi gyakorlat és az elmélyült marxista elemzés és kutatás egysége. Joggal hangsúlyozza a JKSZ hetilapja ez év február 16-i vezércikke, hogy Kardelj elvtárs életműve nagy teljességgel fejezi ki forradalmunk önmagáról alkotott kritikai tudatát, azt a kritikai tudatot, amely serkentette forradalmunkat újabb és még távolabbi célok kitűzésére és meghódítására.

Kardelj elvtárs gyakorlati és elméleti tevékenysége és hozzájárulása forradalmunk stratégiájának kimunkálásához, a tudatos forradalmi erők legmegfelelőbb módon való kifejezésre juttatása érdekében, a közvetlenebb és távolabbi célok kitűzésében, a nemzetközi viszonyok egyengetésében és a szocializmus világviszonylatban jelentkező nagy kérdéseinek tisztázásában — hangsúlyozottan kifejezi a marxizmus antidogmatikus és kritikai jellegzetességét, a marxizmus nyitottságát, azt a körülményt, hogy állandóan igényli az újat, a még fejlettebbet. Kardelj elvtárs hatalmas életműve önmagában is szemlélteti a JKSZ programjának zárógondolatát. Ezek a záró sorok, amelyeknek a megszövegezésével megbízott bizottság élén Kardelj elvtárs állt annakidején, az önmagunk és művünk iránti szüntelen kritikai viszonyulás és a marxizmus forradalmi alkotó szelleméhez való hűség alapján kimondják: „Semmi, ami létrejött, nem lehet számunkra annyira szent, hogy ne lehetne túlszárnyalni, és nem engedhetné át helyét annak, ami még haladóbb, még szabadabb, még emberibb!"

Munkásságának néhány közvetlenül szembeötlő jellegzetessége ilyen rövid összefoglalóban is idekívánkozik: a néptömegek alkotóerejében vetett lankadatlan hit, az önigazgatás átfogó felfogása. Kardelj elvtárs megfogalmazásában a tömegek minden valódi forradalma az önigazgatás legközvetlenebb formája és ezért vallja, hogy önigazgatásunk kezdete jelen van már a fegyveres forradalom időszakában. Részben ezért helyteleníti a szocialista forradalmi formák merev körvonalazását, ide sorolva saját önigazgatású szocializmusunk forradalmi tapasztalatának modellként való kezelését is.

Kardelj elvtárs életműve értékelésekor és elismerésekor ismételten hangsúlyozták jellemének igen értékes és humánus összetevőjét, azt, hogy csendes szerénységében, képes volt figyelmesen, serkentően és magávalragadóan viszonyulni tanácskozó és vitapartnereihez. Nincs most idő és alkalom arra, hogy ezúttal említés essen Kardelj elvtárs harcairól, mert forradalmunk óriása, helyes álláspontjai és kétségtelenül kiérdemelt nagy tekintélye ellenére megvívta a maga harcait is forradalmunk útkeresé-

séiben, ellentmondásainak megnyilvánulásaiban mindig személyi méltóságot és nagy forradalmi rátermettséget mutatva fel.

Edvard Kardelj szerteágazó és igen gazdag munkásságát dióhéjban összefoglalni talán legsikeresebben a most készülő hétkötetes tematikai válogatott műveinek címein keresztül érzékeltethetnénk a legsikeresebben. Ez két okból is indokolt. A szerző maga is, már nagybetegen, részt vett a belgrádi Komunist kiadó szerkesztői munkájában és ezt jóváhagyta. Ezt a sorozatot az újvidéki Forum Kiadó részlege párhuzamosan magyar nyelven is kiadja várhatóan még ez évben. Íme a hét kötet címe: (1) A szocialista önigazgatás társadalmi-politikai viszonyainak fejlődése, (2) A társult munka, (3) A szocialista önigazgatás politikai rendszere, (4) A nemzet és a nemzetek közötti viszony, (5) A társadalomkritika, (6) A nemzetközi viszonyok és az el nem kötelezettség, (7) A Jugoszláv Kommunista Szövetség. Rendkívüli erőfeszítést igényel ez a felelősségteljes szerkesztői munka, mert nagymértékben kell Kardelj elvtárs könyveit és tanulmányait sűríteni, de egyben nagy segítséget is jelent majd az érdeklődő széles olvasó közönségnek és marxista irodalmunk jelentős eredménye is lesz.

Folyóiratunk, természetesen részletesebben foglalkozik majd ezzel a jelentős kulturális és tudományos vállalkozással, mint ahogy az elmúlt évfolyamunk egyik súlyponti témája Jugoszlávia politikai rendszere volt Kardelj elvtárs magyar nyelven is nagy példányban megjelent tanulmánykötetéből ihletve.

E számunkban két hivatott értékelést közlünk Edvard Kardelj életművéről, amelyek a szövetségi és a tartományi gyászülésen hangzottak el. Folyóiratunk közli Kardelj elvtárs utolsó, még életében megjelent munkáját is. A jövőben is, folyóiratunk munkatársainak lehetősége alapján ismételten és folyamatosan foglalkozunk majd korunk kimagasló marxistájának munkásságával.

Vladimir Bakarić gyászbeszéde

TÖRTÉNELEMFORMÁLÓ FORRADALMÁR VOLT

Elvtársak és elvtársnők!

Nincs többé sorainkban Bevc elvtárs, forradalmi mozgalmunk kimagasló egyénisége, Tito elvtárs sokéves közeli harcostársa. De mély meggyőződéssel mondhatjuk, hogy mi mindannyian — hazánk valamennyi kommunistája és haladó szellemű embere, munkásosztálya, összes nemzetünk és nemzetiségünk mindig vele leszünk, s gondolatai mindenkor ihletni fognak bennünket. Edvard Kardelj elvtárs nagy, tartalmas és ihlető életműve nem halhat meg. Jelen van és él társadalmunk valamennyi sejtjében, a Kommunista Szövetség minden szervezetében, egész közösségünk önigazgatási és föderatív berendezésében. S él mindenekelőtt valamennyiünk, minden jugoszláv dolgozó, nemzet és nemzetiség törekvéseiben.

Minden csatát, amelyet Jugoszlávia kommunistái és munkásosztálya az utóbbi évtizedek során Tito elvtárs vezetésével folytatott, minden ismeretünket, amelyet e csatákban vívtunk ki magunknak, minden sikerünket — Jugoszlávia nemzeteinek és nemzetiségeinek egész szocialista történelmét — áthatotta Kardelj elvtárs forradalmi és elméleti tevékenysége.

Kardelj elvtárs, a forradalmár érzékével azokra a történelmi kérdésekre összpontosította figyelmét szocializmusért vívott harcunk minden szakaszában, amelyektől döntő mértében függött forradalmunk szakadatlan felfelé ívelése.

Forradalmunk előkészítésének szakaszában a nemzeti és osztályfelszabadulásért folyó küzdelem elválaszthatatlan kapcsolata és kölcsönös függősége volt a legfőbb kérdés, s ezt *A szlovén nemzeti kérdés fejlődése* című első könyvében fejtegette. A forradalom e két tényezőjének egyesítéséért küzdött közvetkezetesen az užicei Borbában 1941-ben megjelent cikkeitől kezdve egészen haláláig.

* Vladimir Bakarić elvtárs, a föderáció legfelsőbb szerveinek és szervezeteinek 1979 február 11.-én Belgrádban megtartott gyászülésén elhangzott gyászbeszéde.

Kardelj elvtárs egész elméleti munkáját és gyakorlati forradalmi tevékenységét arra összpontosította, hogy a forradalomban minél teljesebben, minél közvetlenebbül érvényesüljön a néptömegek alkotóereje, s a munkásosztály történelmi tevékenysége és kezdeményezése. Ezért is munkálkodott azon szakadatlanul, az Osvobodilna Frontától egészen a Szocialista Szövetségnek a küldöttrendszerben betöltött szerepéig, hogy a szocialista és haladó erők legszélesebb frontjának kifejlesztése révén minél jobban érvényre juttassa forradalmunk mélységésen demokratikus tartalmát.

Az államnak a szocialista építésben való mindenhatóságáról alkotott előítéletekkel szemben Tito elvtárs és pártunk azt az eszmét keltette életre, amelyet a munkásmozgalom már kezdetei óta felírt a lobogójára: az önigazgatás eszméjét. Kardelj elvtárs ezt az eszmét az önigazgatás alapjaira támaszkodó szocialista társadalom építésének átfogó elméletévé munkálta ki, s rendkívül nagy mértékben hozzájárult a jelenkori világ marxista elméletéhez és forradalmi gyakorlatához.

E hozzájárulásnak csúcsát a társult munkáról és a szocialista önigazgatás politikai rendszeréről szóló elméleti tanulmányai alkotják. A szocializmus ilyen szellemű demokratikus és önigazgatási jellegének valóra váltása érdekében Kardelj elvtárs azért küzdött, hogy a munkásosztály vezető szerephez jusson, s a Kommunista Szövetség élenjáró, ténylegesen alkotótevékenységet fejtsen ki.

E fájdalomteli percekben, amikor Kardelj elvtárs életművét és az általa taglalt lényegi kérdéseket mérjük fel, vagyunk csak képesek belátni, hogy művének kiteljesedése és elméleti folytonossága milyen nagy mértékben juttatja kifejezésre forradalmunk szakadatlan teremtő erejének következetességét.

Elvtársnők és elvtársak!

Edvard Kardelj elvtárs 1910-ben született, olyan munkáscsaládból származott, amely kapcsolatban állt osztályának érdekeivel és harcával, s már ifjúkorában elkötelezte magát a forradalmi munkásmozgalom mellett. Tizenhat éves volt, amikor tagja lett a Jugoszláv Ifjúkommunisták Szövetségének. A tudományos szocializmus elmélete síkján az illegális iskolai marxista körökben szerezte első ismereteit, a JKISZ vezetőjeként pedig forradalmi gyakorlatából merítette első tapasztalatait.

1928-ban, a monarchofasiszta diktatúra előestéjén lett a Jugoszláv Kommunista Párt tagja, akkoriban tanítóképzőbe járt, egy évvel később oklevelet szerzett.

A párt már akkor felfedezte benne az elszánt kommunistát és kiváló szervezőt, s tizenkilenc éves korában a JKISZ szlovéniai tartományi bizottságának roppant felelős titkári tisztségével bízta meg. Az ország valamennyi kommunistájához hasonlóan, az illegális harc súlyos körülményei között tevékenykedett, a január 6-i diktatúra terrorjának árnyékában, amely roppant hévvel fordult a Kommunista Párt ellen, hogy szétverje szervezetét, és megsemmisítse Jugoszlávia munkásosztályának élcsapatát Kardelj elvtársat, aki ekkor már tapasztalt munkásharcos volt, nyomban

az iskola elvégzése után letartóztatták, majd a hírhedt államvédelmi bíróság 1930 szeptemberében kétévi fegyházra ítélte, s a požarevaci fegyház kazamatáiba zárta.

Büntetésének letöltése után visszatért Szlovéniába, és azonnal bekapcsolódott a párt munkájába. Franc Leskošekkal, Boris Kidričcsel és több más elvtárssal együtt az újjászervezett szlovéniai pártszervezet élére állt, s a tartományi bizottság egyik titkára lett. Illegális pártkiadványok és lapok szervezője, szerkesztője és szerzője volt. A rendőrség egy pillanatra sem tévesztette szem elől — gyakran tartóztatta le és üldözte, de nem volt az a politikai terror, amely forradalmi szellemét megtörhette volna.

1934-ben párthatározat alapján eltávozott az országból. Rövid időt Ausztriában töltött, majd folytatta útját a Szovjetunióba, ott a Nemzetközi Lenin Iskolában tanult. Ennek elvégzése után a Nyugati Nemzeti Kisebbségek Kommunista Egyetemén volt előadó. Ott is azonnal kitűnt, mint ragyogó elméjű, nagy műveltségű és tanult marxista. A Komintern balkáni titkárságán rövidebb ideig pártunk képviselőjeként dolgozott. Közreműködött a Komintern 1935. évi moszkvai VII. kongresszusán részt vevő jugoszláv pártküldöttség munkájában, és részvevője volt a vezető jugoszláv pártaktíva csaknem valamennyi tanácskozásának és ülésének.

Pártunk azon vezető kádereinek sorába tartozott, akik már Moszkvában fenntartás nélkül támogatták Tito elvtárs álláspontját, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt vezetőségének vissza kell térnie az országba, hogy osztozzon az általa vezetett osztály és mozgalom sorsával, közvetlen kapcsolatot teremtsen tagságával és a dolgozók tömegeivel, s a munkásosztály és a néptömegek életéhez és küzdelméhez fűződő igazi problémák felé forduljon.

Hazatérte után a negyedik országos értekezlet határozatainak végrehajtásán dolgozott, a JKP KB instruktoraként közvetlenül irányította a Szlovén Kommunista Párt 1937 áprilisában megtartott alakuló kongresszusának előkészületeit. Tevékenyen munkálkodott e kongresszus kiáltványán, és kidomborította benne azt a politikai irányvonalat, hogy a fasizmus elleni küzdelmet szorosan egybe kell kapcsolni a gyökeres belső demokratikus változásokért vívott harccal.

1937 nyarán Párizsban tartózkodott, a JKP KB székhelyén, s a rangos testületnek jelentést tett a szlovén kommunisták kongresszusáról és a Szlovéniában uralkodó helyzetről. Tito elvtárstól, aki ekkor már átvette a párttitkári tisztséget, újabb feladatokat kapott. Segédkezett neki a frakciók arra irányuló próbálkozásának letörésében, hogy meghiúsítsák a párt sorainak rendezését. Ugyanakkor cikkezett a pártsajtóban, és előadásokat tartott a jugoszláv egyetemi hallgatóknak, így már kezdettől fogva közvetlen segítőtársa volt Josip Broz Titónak, a JKP főtitkárának a párt átszervezésében és megszilárdításában, új vezetőségnek megteremtésében.

Kardelj elvtárs az elsők között került be a Jugoszláv Kommunista Párt ideiglenes vezetőségébe, amelyet Tito 1938 májusának elején alakí-

tott meg. Az új vezetőség megteremtése sorsdöntő lépés volt a Kommunista Párt belső rendeződésének útján, a frakciózás, a szektásság és az opportunizmus összes maradványainak kiküszöbölésében. A párt a munkásosztály és a dolgozók problémái, törekvései és célkitűzései felé fordult, és így a honi forradalmi mozgalom élére állt.

Miután elhárította a JKP-t ért indokolatlan vádakat, s megakadályozta, hogy a Komintern feloszlássa a pártot, Tito elvtárs 1939 márciusának közepén, Moszkvából hazatérve, Bohinjban megszervezte a Jugoszláv Kommunista Párt ideiglenes vezetőségének összejövetelét, s ezen beszámolt a Kominternben lebonyolított tárgyalások eredményeiről. Ugyanezen az ülésen — amelynek mint történelmi jelentőségű eseménynek 40. évfordulóját éppen a Kommunista Szövetség idei jubileumi évében fogjuk megünnepelni — megalakult a Jugoszláv Kommunista Párt Központi Bizottsága, s ebbe, valamint Politikai Bizottságába Kardelj elvtársat is beválasztották.

A Jugoszláv Kommunista Párt 1940-ben megtartott zágrábi, ötödik országos értekezletén, amely számvetést készített Tito pártszilárdítási akciójának eredményeiről, és megállapította a párt további forradalmi harcának programját, Edvard Kardeljt újra beválasztották a legfelsőbb pártszervezetekbe. Ezen az értekezleten politikai beszámolót tartott a párton belüli helyzetről, a tömegek soraiban kifejtett politikai tevékenységéről és a jugoszláviai Népfront megteremtéséről, nemkülönben az időszerű külpolitikai helyzetről, az egyre jobban fenyegető fasiszta veszélyről és a haza függetlenségének védelméről.

A forradalmi akcióban való közvetlen részvétele sohasem választotta el az eszmei-politikai és elméleti munkától. Élénken közreműködött mind a párt által kiadott legális és illegális lapokban és folyóiratokban, mind pedig azokban, amelyek a párt befolyása alatt álltak. A korabeli marxista kiadványok sorában kiemelkedő hely illeti meg börtönben írt, *A szlovén nemzeti kérdés fejlődése* című könyvét, amely Sperans álnéven jelent meg. E könyvében nemcsak nyilvános marxista elemzését adta egy létében veszélyeztetett kis nép nemzeti sorsának, hanem megmutatta a jugoszláviai nemzeti kérdés megoldásának egyedül lehetséges útját is, síkraszállva az egyenjogú jugoszláv nemzetek államközösségének keretében alakuló szabad szocialista Szlovéniáért. Könyve a Jugoszláv Kommunista Párt nemzeti kérdéssel kapcsolatos állásfoglalását és átfogó politikáját juttatta kifejezésre, amely a néptömegek forradalmi harcának lényegbevágó kérdéseire összpontosult.

Jugoszlávia munkásosztályának, nemzeteinek és nemzetiségeinek forradalmi élcsapata éppen a nemzeti kérdésben vallott nézetei és viszonyulása révén tudta összefogni az összes honi haladó, szabadságszerető és hazafias erőket a nemzeti és szociális felszabadulásért vívott harcban. A Jugoszláv Kommunista Párt nemzetiségi politikájának történelmi jelentősége a fegyveres harc és a szocialista forradalom tüzében nyert igazolást.

Amikor hazánk a közvetlen fasiszta veszély árnyékába került, Kardelj elvtárs azon munkálkodott fáradhatatlanul, hogy a párt olyan összetar-

tó tényezővé legyen, amely köré tömörül minden hazafias erő, politikai vagy ideológiai meggyőződésétől függetlenül. Ez egyszersmind annak záloga is volt, hogy a néptömegek a népfelszabadító háborút fogják választani, amely egyúttal szociális forradalom is lesz. Éppen ezért páratlan forradalmi lelkesedéssel küzdött azért, hogy életre keltse Tito elképzelését a néptömegek átfogó népfelszabadító, forradalmi és demokratikus frontjáról, amelyben a Kommunista Párt vezető szerepét játszik. Tevékenysége hozzásegített ahhoz, hogy a pártszervezetek és vezetőségek tettre készen álljanak az ország megszállásakor. Ő maga a legközvetlenebbül vette ki részét 1941. április 27-én a szlovén *Osvobodilna Fronta* megalakításából; serényen dolgozott e front platformjának kimunkálásán, s azon is, hogy tömörítse a haladó és hazafias erőket a fasiszta megszállók és a hazaárulók elleni harcban. Az Osvobodilna Fronta első végrehajtó bizottságának alelnöke volt.

Kardelj elvtárs közvetlenül munkálkodott a fegyveres felkelés előkészítésén és megszervezésén, és azon, hogy tömörítse a tömegeket az Osvobodilna Fronta programja körül; ilyeténképpen a Jugoszláv Kommunista Pártnak még a fegyveres agresszió kezdete előtt jóváhagyott politikai és katonai stratégiáját érvényesítette.

Kardelj elvtárs a népfelszabadító háborúban Tito elvtárs legközelebbi munkatársa volt: a JKP Központi Bizottságának és Politikai Bizottságának tagja, a Jugoszláv Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztagok Legfelsőbb Parancsnokságának tagja, az AVNOJ Elnökségének tagja, a Jugoszláv Nemzeti Felszabadító Bizottság alelnöke. Közvetlenül részt vett a fegyveres harcra vonatkozó minden fontosabb döntés meghozatalában és végrehajtásában, a népfelszabadító hadsereg megteremtésében és kiépítésében, a testvériség és egység fejlesztésében, a legszélesebb néptömegek mozgósításában s az összes jugoszláv nemzetek és nemzetiségek új szocialista és demokratikus közösségének megalakításában.

Elvtársak és elvtársnők!

Felbecsülhetetlen Edvard Kardelj szerepe az új néphatalom létrehozásában, Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei testvéri közösségének megszervezésében. A forradalom kezdetétől napjainkig Kardelj — mint Tito elvtárs első számú és legközelebbi munkatársa — a társadalmi-politikai viszonyok továbbfejlesztési iránya meghatározásának stratégája és látnoka volt, a néphatalom közvetlen gyakorlati építője és szervezője.

Több évtizedes alkotómunkájában a viharosan változó körülmények között Kardelj elvtárs szakadatlanul elméleti magyarázatokat és gyakorlati utasításokat adott a hatósági szerveknek és általában a politikai rendszernek a megszervezéséhez és kiépítéséhez. Eközben szakadatlanul hangsúlyozta e fejlődés lényeges elemeit és feltételeit:

először, a néphatalom mélyen demokratikus és önigazgatási jellege a termelőeszközök társadalmi tulajdona alapján;

másodszor, a társadalom szervezett szubjektív szocialista erőinek, elsősorban a munkásosztály élcsapatának, a JKP-nak pótolhatatlan szerepe a szocialista önigazgatási demokrácia építésében;

harmadszor, a néphatalomak, mint a munkásosztály történelmi küldetését megvalósító fegyverének osztály-, forradalmi jellege;

negyedszer, a hatalmi funkció bürokratikus elfajzása jelenségeinek és irányzatainak állandó veszélye, valamint ezek objektív és szubjektív forrásai.

Már a népfölkelés és a szocialista forradalom első napjaiban, 1941 őszén, amikor a felkelés során egymás után alakultak meg az első népfelszabadító bizottságok, Kardelj elvtárs világos elméleti meglátással és a közvetlen forradalmi akció iránti mély érzékkel magyarázta a népfelszabadító bizottságok forradalmi jelentőségét és lényegét. Rámutatott a hatalom új szerveinek „mélyen demokratikus jellegére", amelyeket „szabadon és közvetlenül maga a nép választ", valamint arra, hogy ezek a szervek a fegyveres erőkkel együtt „népünk igazságos ügye győzelmének alapvető fegyverét képezik".

Kardelj elvtárs közvetlenül részt vett az AVNOJ jajcei második ülésszakának előkészítésében és munkájában, és egyike volt a történelmi döntések kimunkálóinak. Azóta közvetlenül irányítja a néphatalom szerveinek kiépítését és a törvényalkotási tevékenységet.

Amikor diadalmasan befejeződött szocialista forradalmunk fegyveres szakasza, megállapította, hogy „a népfelszabadító mozgalom kezdettől fogva a széles néptömegek kimeríthetetlen alkotóerejével mélyen összefonódva bontakozott ki"; s hogy „az igazi demokrácia lényege: lehetővé tenni, hogy minden egyes polgár különféle formákban részt vegyen az állam igazgatásban". Ezzel Kardelj elvtárs megfogalmazta Tito vezette pártunknak tartós eszmei irányvételét szocialista társadalmunk továbbfejlesztésében.

1949 derekán a jugoszláviai népi demokrácia jellegéről szólva, hangsúlyozta: „Sohasem szabad elfelejtenünk, hogy semmilyen tökéletes bürokratikus gépezet — bármilyen lángelméjű vezetőség áll is az élén — nem építheti ki a szocializmust. A szocializmus csakis a milliós tömegek kezdeményezéséből nőhet ki, a proletárpártnak, illetőleg a leghaladóbb tudatos szocialista erőnek a helyes vezetésével. Tehát a szocializmus fejlődése nem haladhat semmilyen más úton, csakis a szocialista demokrácia szakadatlan elmélyítésének útján, abban az értelemben, hogy mind teljesebbé válik a néptömegek önigazgatása és mindinkább bekapcsolódnak az államgépezet munkája — a legalacsonyabb szervektől a legmagasabbakig —, abban az értelemben, hogy közvetlenül részt vesznek minden egyes vállalat, intézmény stb. közvetlen igazgatásában."

Azóta Kardelj elvtárs kitartó, következetes, megingathatatlan harcot folytatott a szocialista önigazgatási társadalmi viszonyok kibontakozásáért a társadalmi élet minden területén. Minden szellemi, erkölcsi és fizikai erejét, rendkívüli alkotóképességét és arra való készségét, hogy elméletileg általánosítsa a gyakorlatot, latba vetette ebben a harcban. Társadalmunk továbbfejlődésének távlatait az anyagi és társadalmi fejlődés elért foka, a reális lehetőségek mélyenszántó elemzése alapján határozta meg.

Tántorítáhatatlanul és erélyesen küzdött minden erő ellen, amely szembeszegült a demokratikus fejlődéssel — az álliberalizmus és dogmatizmus, a bürokratikus és technokratikus irányzatok, valamint a mindenféle árnyalatú nacionalista erők ellen. Eközben mindig következetes és elvszerű volt. Idegen volt tőle a harc adminisztratív formája. Ápolta és fejlesztette forradalmunk humánus, emberi jellegét, ugyanakkor erélyesen szembeszegült mindennel, ami gátolta diadalmas előrehaladását. Munkásságát épp úgy, mint egész életét, a mély és őszinte humanizmus, az emberbe vetett hit s az ember iránti szeretet ihlette.

A párizsi kommün tapasztalatai alapján megfogalmazott marxi álláspontból kiindulva, Kardelj elvtárs az elméletben és a gyakorlatban síkraszállt a kommunális rendszer körülményeink között való fejlesztéséért. Eközben szorgalmazta az ügyes decentralizálását és a kommunák anyagi önállósodását, azt, hogy saját maguk oldják meg a dolgozók és a többi polgár számára létfontosságú alapvető kérdéseket. Ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a kommuna nem lehet önmagának elegendő, hanem csakis az egységes társadalmi szervezet sejtjeként fejlődhet.

Kardelj elvtárs rámutatott annak szükségességére is, hogy tovább fejlődjön az önigazgatás a vállalatokban, olyképpen, hogy minél több jogot kapjon minden egyes dolgozói közösség. Az elosztás letéteményese nem lehet az állam, hanem maguknak a dolgozóknak kell azzá válniuk az önigazgatás mechanizmusa révén. Hangsúlyozta azt az álláspontot, hogy a munkástanácsok abban a formában, ahogy kezdetben létrejöttek, csak az első lépést jelentették a demokratikus fejlődésben, amely lehetővé teszi a dolgozó ember számára, hogy anyagi jellegű döntéseket hozzon. További lépéseket kell tenni azzal a távlattal, hogy megvalósuljon a teljes önigazgatás a termelésben és az elosztásban.

Az 1963. évi alkotmánnyal — amelynek kidolgozását közvetlenül Kardelj elvtárs irányította — létrejött a képviselőházak új struktúrája, amely szavatolta, hogy a dolgozók, az összes polgárok politikai, gazdasági és erkölcsi törekvései és érdekei az eddignél jobban kifejezésre jussanak a képviselőházakban. A képviselő-testületi rendszer a politikai berendezés gerince. A képviselőtestület a szó igazi értelmében olyan szervvé válik, amely szakadatlanul figyelemmel kíséri és megtárgyalja a társadalmi élet problematikáját, függetlenül attól, hogy erre vonatkozólag van-e javaslatuk a végrehajtó szerveknek.

Az 1964. és 1968. évi, főleg pedig az 1971. évi alkotmányfüggelékek és végül az 1974. évi alkotmány, a társult munkáról szóló törvény és más rendszerbeli törvények meghozatalával további forradalmi változásokat hajtottunk végre a társadalmi-gazdasági és politikai viszonyokban, a föderáción belüli általános viszonyokban az önigazgatás alapján.

Szocialista önigazgatási rendszerünk alapköve a küldöttrendszer. Kiépítésén munkálkodva Kardelj elvtárs azt mondta, hogy ez a rendszer a munkásosztály és minden dolgozó, vagyis polgár szerveződési formája mind a hatalom gyakorlására, mind pedig a társadalmi ügyek intézkedésére az önigazgatás alapján. Ez a rendszer az „amelyben Marx

a proletariátus diktatúrájának, vagyis az államként szervezett munkásosztálynak alapvető jellegzetességét látta, azzal, hogy a mi önigazgatási rendszerünk nemcsak a munkásosztályt öleli fel, hanem minden polgárt és dolgozót is".

Az új alkotmányban és a rendszerbeli törvényekben kifejezett új társadalmi-politikai viszonyoknak, valamint a szocialista demokrácia hazánkbeli és a szocializmus nemzetközi fejlődésében betöltött jelentőségünknek mély elméleti elemzését Kardelj A szocialista önigazgatás politikai rendszere fejlődésének irányvonalai című korszakalkotó művében adta.

Az alkotmány teljesen újszerűen határozta meg a viszonyokat a föderációban. Ezzel kapcsolatban ki kell emelnünk Kardelj elvtárs alkotójellegű hozzájárulását forradalmunk egyik stratégiai és taktikai kulcskérdésében, a nemzeti kérdésben elfoglalt pártálláspontok elméleti feldolgozásához és gyakorlati alkalmazásához.

A szlovén nemzeti kérdés fejlődése második kiadásához írt előszavában Kardelj elvtárs rámutatott arra a két veszélyre, amely hazánkban a nemzetek közötti viszonyok alakulásában, valamint a mai feltételek között a nemzetközi viszonyokban jelentkezik.

Egyrészt megjelenik a nacionalizmus veszélye, amelyről azt mondja, hogy „az egyik legreakciósabb hátrahúzó eszmei tényező, amely elzárja a szocialista távlatot, gátolja a szocialista tudat kialakulását, és fékezi a szocialista alkotómunkát, amely tartós eredményeket hozhatna az egész történelmi időszakra nézve. Ez reakciós erő, és mint ilyen, veszélyezteti a nemzet konkrét érdekeit".

Másrészt, mint Kardelj elvtárs hangsúlyozza, jelen van a bürokratikus centralizmusnak és eszmei-politikai megnyilatkozásának, a nagyhatalmi hegemonizmusnak a veszélye. A bürokratikus-centralista irányzat és annak nagyhatalmi soviniszta formája aláásná a szocialista és demokratikus elveket, amelyeken Jugoszlávia népeinek egysége és általában a szocialista rendszer politikai szilárdsága alapszik. Az effajta irányzatok elleni harc elsősorban a bürokratizmus ellen irányul.

Kardelj elvtárs hangsúlyozta, hogy a nacionalizmus elleni harc nem jelenthet engedékenységet egyetlenegy jugoszláv nemzet szuverén akarata erőszakos korlátozásának ideológiájával szemben sem. A nacionalizmus ellen nem lehet harcolni az unitarista centralizmus, vagy bármilyen más hegemonizmus pozíciójáról, és ez a harc nem is szorítkozhat pusztán eszmei és politikai bírálatra. A kommunistáknak érzékenyeknek és következeteseknek kell lenniük a párt által már régen meghirdetett nemzeti politika elveinek tiszteletben tartásával kapcsolatban. A nacionalista jelenségek letörése és leküzdése elsősorban minden egyes nép belső szocialista erőinek ügye. Másrészt a nemzeti egyenjogúság politikájának érvényesülése szempontjából döntő jelentőségű minden egyes nép gazdasági önállósága. Ez az önállóság szorosan összekapcsolódik az embernek és dolgozói közösségeinek önállóságával. A nemzetek gazdasági önállósága csak folytatása minden egyes ember gazdasági önállóságának.

Kardelj elvtárs a szocialista önigazgatás társadalmi-politikai rendszerén munkálkodva számottevően hozzájárult az általános honvédelem koncepciójának kifejlesztéséhez is. Azt a nézetet vallotta, hogy a támadókkal nem lehet szembeszállni, sem a harcot győzelemre vinni, ha abból a széles néprétegek tudatosan és önkéntesen nem veszik ki részüket; továbbá, hogy a széles néprétegek fegyverrel a kezükben és egyéb ellenállási formákkal a munkásosztály és valamennyi dolgozó legmélyebbről fakadó érdekeit védik: szocialista önigazgatású társadalmi berendezésüket, önnön szabadságukat, a Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságnak mint valamennyi jugoszláviai nemzet és nemzetiség egyenjogú közösségének függetlenségét, szuverenitását és területi épségét. Mélyen meg volt győződve róla, hogy a szocialista önigazgatás politikai rendszerének, társadalmi lényegének, éppen Titónak az általános honvédelemről alkotott koncepciója felel meg. Ezért is szorgalmazta a honvédelem társadalmasítását. Főként azért szállt síkra, hogy biztosítsuk a Kommunista Szövetség vezető szerepét az általános honvédelemben, mert az esetleges általános honvédő háborúban ez a siker záloga.

Kardelj elvtárs számottevő hozzájárulást adott a háború marxista elméletéhez is azáltal, hogy feldolgozta a szocialista forrradalmat, a népfelszabadító háborúk, a népek imperialistaellenes forradalmai, az igazságos és igazságtalan háborúk, a szocializmus és a háború viszonya, a forradalmi stratégia stb. kérdéseit.

Elvtársak és elvtársnők!

Kardelj elvtárs felbecsülhetetlen értékű hozzájárulást adott szocialista önigazgatású közösségünk önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyainak és anyagi fejlődésének kiépítéséhez. Több mint négy évtizeden át legnagyobb gondolkodóink sorába tartozott, s a munkásosztály forradalmi harca és a jugoszláviai szocializmus építése gazdaságelméletének és gyakorlatának egyik megalkotója volt. Tudományos műveivel nemcsak az önigazgatási rendszer építésének forradalmi értelemmel való telítéséhez járult hozzá, hanem a tudományos szocializmus elméleti vívmányainak tárházát is gazdagította.

Állandóan kutatta a szocialista önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok autentikus tartalmát, megállás nélkül építgette a munkás- és társadalmi önigazgatás átfogó koncepcióját, bátran és bírálóan viszonyult a szocializmus építésének gyakorlatához, s eközben egyre azt hangoztatta, hogy az önigazgatás az a társadalmi viszonyrendszer, amelyben a legeredményesebben és a legszabadabban bontakozhatnak ki az osztálytársadalomból az osztály nélküli társadalomba való átmenet társadalmi-történelmi folyamatai.

Legértékesebb hozzájárulását az 1971. és 1974. évi alkotmánymódosításokban, a társult munkáról szóló törvényben, valamint a Jugoszláv Kommunista Szövetség X. és XI. kongresszusának dokumentumaiban és határozataiban kifejezett önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok rendszerének kimunkálásához adta. Igen fontosnak tartotta a dolgozók társadalmi-gazdasági helyzetének következetes megvalósítását, amely az

általános szocialista önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok alapját képezi. Olyan társadalmi feltételek megteremtését szorgalmazta, amelyek között a dolgozó úrrá lesz munkája eszközein, feltételein és eredményein, és ennek alapján a társadalmi újratermelés egészén is. Ilyen vonatkozásban nagy értékű tudományos munkákat készített a szocialista társadalmi-gazdasági viszonyokról — a társadalmi tulajdon ellentmondásairól, a szabadon társult munkáról, a bővített újratermelésről, az önigazgatási társadalmi tervezésről és a szocialista önigazgatású gazdasági rendszer más alapjairól. E művei a tudományos szocializmus tartós vívmányai lesznek, s annak példái, hogy kell alkotó módon, dogmáktól mentesen alkalmazni Marx közgazdasági tanait a jelenkori körülményekre.

Marx tanaiból kiindulva Kardelj elvtárs bebizonyítja műveiben, hogyan és miért jönnek létre és fejlődnek a társadalmi tulajdonban kifejezésre jutó viszonyok. Az állami tulajdon csupán meghatározott körülmények között lehet a társadalmi tulajdon formája, illetve forradalmi eszköz a munkásosztály kezében, amely éppen csak elhódította a hatalmat. Történelmileg nézve azonban — hangsúlyozza Kardelj elvtárs — a társadalmi tulajdon e formája mintegy köldökzsinórral kötődik azokhoz a tulajdonformákhoz, amelyek olyan társadalmi-gazdasági alakzatokban honosak, amelyekben a munka egy, a termelőeszközök pedig más kézben voltak. A társadalmi tulajdonnak e formáját tehát a szocializmus fejlődése során ki kell küszöbölni.

Az 1974. évi alkotmány és a társult munkáról szóló törvény nem a dolgozók és az állam, hanem maguk a dolgozók között fennálló viszonyként határozza meg a társadalmi tulajdont, és ennek társadalmi-gazdasági tartalmát a szocialista önigazgatás rendszerében — mondja Kardelj elvtárs —, s ezzel hatóeszközt nyújt ahhoz, hogy kiküszöböljük a társadalmi tulajdon olyan formáinak ellentmondásait, amelyek a dolgozókat még mindig elválasztják a termelőeszközöktől. Ez a társadalmi tulajdonban nem állami tulajdon többé, hanem a társadalmi termelőeszközökkel dolgozók közvetlen közös tulajdona, következésképpen, minden egyedi dolgozó személyes tulajdona is, olyan mértékben és olyan formában, amely valóban biztosítja számára, hogy szabadon, a társadalmi eszközökkel végzett társult munka többi dolgozójával egyenrangúan irányítsa a maga munkáját, munkájának feltételeit és eredményeit.

Kardelj elvtárs a társult munkára vonatkozó tanulmányaiban rámutat arra, hogy a társult munka tartalmának esetében is a termelési viszonyokról, illetve azon dolgozók közötti viszonyokról van szó, akiket a gazdasági kapcsolatok meghatározott rendszere a társadalmi összmunka sajátságos formájában társít. A munka- és eszköztársítás, amely a nagyobb munkatermelékenység, a nagyobb jövedelem, a társadalmi összmunkának a társult munka egységes rendszerében történő integrálódásához szolgál alapul, ahhoz is alapot nyújt, hogy a dolgozók közvetlenül uralják a társadalmi újratermelési viszonyok egészét, állandóan ott állt Kardelj elvtárs figyelmének központjában. Rámutat arra, hogy milyen

lényegbevágó jelentősége van a bővített újratermelés problematikájának és a dolgozók holt munkájához való viszonyulásának a szocialista önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok rendszerének fejlődése szempontjából. Itt merül fel ugyanis a szocialista társadalmi-gazdasági viszonyok sarkalatos kérdése, tehát az, hogy ki dönt a többletmunkáról. E viszonyok szempontjából éppen ezért lényegi jelentősége van annak, hogy a társultmunka-alapszervezetek dolgozói döntsenek a jövedelem egészéről, s ellenőrzik a jövedelem, illetve a többletmunka alakulását.

Kardelj elvtárs az önigazgatási társadalmi tervezés nagy jelentőségére is felhívja a figyelmet, szerinte a termelés nem csupán a társadalom anyagi újratermelésének eszköze, hanem a szocialista önigazgatási társadalmi-gazdasági viszonyok demokratikus újratermelődésének is.

Mindenképpen említést kell tenni Kardelj elvtársnak a külországokkal való egyenrangú gazdasági viszonyok fejlesztése érdekében kifejtett tevékenységéről is. Az új nemzetközi gazdasági rendszerért folyó küzdelem javára kifejtett gyakorlati tevékenysége és elméleti munkái nagymértékben hozzájárulnak a jelenkori világ e roppant fontos területének marxista értelmezéséhez.

Elvtársnők és elvtársak!

Kardelj elvtárs a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek mint a munkásosztály és az összes szocialista erő élcsapatának történelmi szerepéről alkotott elképzelést Titónak a szocializmusról mint a szocialista forradalom folyamatáról alkotott felfogásának keretében fejleszti tovább. A szocializmus a régi társadalmi viszonyok megszüntetésének és újak kialakításának, a kommunista jövő felé tartó társadalom átalakulásának szakadatlan folyamata. A szocializmusnak állandóan szilárdítania kell a dolgozó ember társadalmi helyzetét és hatalmát, mind eredményesebben kell kielégíteni a dolgozó anyagi és kulturális érdekeit és igényeit, mind jobban és jobban kell tágítania szabadságát és a társadalmon belüli demokráciát általában. Mint rámutat, a társadalmat változtatni annyit jelent, mint a szocialista haladás minden szakaszában, minden adott pillanatában meglelni a társadalom változtatásának azon eszközeit és útjait, amelyek az adott fejlődési szakasz feladatait összekapcsolják a forradalmi mozgalom távlati céljaival.

A Kommunista Szövetség történelmi élcsapat-szerepét és mozgatóerejét Kardelj elvtárs elméleti munkásságának és politikai ténykedésének gyújtópontjába állította. Eközben hangsúlyozta, hogy a Kommunista Szövetségnek úgy kell igazolást nyernie és fejlődnie, mint a társult munka és a szocialista önigazgatás politikai rendszerének belső mozgató- és összetartó erejének, erősítenie kell a Szocialista Szövetségbe és a dolgozók szerveződésének más formáiba tömörült szocialista és demokratikus erők legszélesebb frontjának egységét.

Kardelj elvtárs a JKSZ XI. kongresszusán még egyszer figyelmeztetett arra, hogy a korszerű és demokratikus szocialista Jugoszláviában ma is létezik két fő politikai és eszmei front — a szocialista önigazgatás frontja, valamint ellenségeinek frontja, amelyet, mint ő mondja, semmiképpen

sem szabad lebecsülnünk, habár ez az utóbbi front eléggé meggyengült. A szocialista önigazgatás frontja szakadatlan erősödésének egyik feltétele a társadalmunkat átfogó szocialista és demokratikus erők egysége. A másik feltétel pedig annak szükségessége, hogy a Kommunista Szövetség eszmeileg-politikailag és szervezetileg a lehető legnagyobb akadályt állítsa annak útjába, hogy az állami,bürokratikus és technokratikus ideológia és gyakorlat a nacionalista és álliberális felfogás vagy a kispolgári baloldaliság behatoljon soraiba.

Kardelj elvtárs külön figyelmet szentelt a szubjektív tényező szerepének a szocializmusban. A szocialista társadalom szubjektív tényezőjén nemcsak a Kommunista Szövetséget és a többi társadalmi-politikai szervezetet érti, hanem az állami szerveket, a tudományt, a szakszolgálatokat és az eszmei-politikai, szakmai, anyagi, tudományos, kulturális és erkölcsi alkotómunka minden más szervezett tényezőjét, különösképpen a legszélesebb néptömegek spontán szocialista öntudatát, kezdeményezését és akcióját, mint a dolgozó ember alapvető társadalmi törekvésének és tapasztalatainak vetületét.

A szocialista önigazgatás demokratikus rendszerének keretében tevékenykedve a Kommunista Szövetségnek önmagának is szervezeteiben és vezetőségeiben demokratikus viszonyokat és gyakorlatot kell kibontakoztatnia az igazi demokratikus centralizmus elvei alapján. Kardelj elvtárs egyik legnevesebb építője a Kommunista Szövetségen belüli és általában a politikai életen belüli kollektív munka elvének és gyakorlatának. E tekintetben kimagaslott, azzal, hogy az elméleti és politikai vitákban kifinomult érzéke volt mások véleménye és a másfajta vélemények iránt.

Kardelj elvtárs rámutatott a Kommunista Szövetség vezető szerepe érvényesítésének két lényeges előfeltételére. Az egyik előfeltétel a szocialista rendszer alapjának szilárdsága, vagyis a proletárdiktatúra bizonyos kulcspozícióinak a szocialista önigazgatás demokratikus rendszerében való szilárdsága, vagyis a társadalmi erők olyan erőviszonyai, amelyek lehetővé teszik a munkásosztály és minden szocialista erő szabad szocialista akcióját. A másik előfeltétele a Kommunista Szövetség forradalmi alkotóereje, vagyis nemcsak akcióbeli ereje a mindennapi gyakorlatban, hanem tudásának, marxista elméleti munkásságának, forradalmi meglátásainak és kezdeményezéseinek ereje is.

Marx, Engels és Lenin tudományos gondolata pótolhatatlan elméleti fegyver volt Kardelj elvtárs számára a konkrét történelmi helyzet elemzésében, amellyel merészen föltárta az új jelenségek, valamint a mai világ és szocialista gyakorlatunk folyamatainak lényegét. Hangsúlyozta, hogy „a mi marxista gondolatunknak elsősorban saját gyakorlatunk és általában a korszerű szocialista gyakorlat törvényszerűségeivel, problémáival és távlataival, a mai világ társadalmi erőinek reális viszonyaival kell foglalkoznia".

Edvard Kardelj elméleti és általában forradalmi munkásságának egyik lényeges sajátsága volt arra való kifejezett képessége, hogy a kommuniz-

musért vívott harc céljait úgy fogalmazza meg, mint a forradalmi akció útjait, eszközeit és céljait a harc minden egyes szakaszában éspedig figyelembe véve a társadalmi erőviszonyokat, a társadalom anyagi és kulturális fejlettségének fokát és a nemzetközi körülményeket. Ez különösen kifejezésre jutott pártunk történelmi okmányának, a JKSZ Programjának meghatározásához és megfogalmazásához való hozzájárulásában.

Kardelj elvtárs ragaszkodott ahhoz, hogy marxista gondolkodásunk és tudományos kutatómunkánk kritikusa legyen, ahogy ő mondta, radikális kritikusa. De éppen azért, mert a tudományos gondolat kritikai volta azon a kritikán alapszik, amely a jugoszláv kommunisták forradalmi gyakorlatában döntő jelentőségű volt és marad, ő a kritikában nem pusztán az elértnek a tagadását látta, hanem a szocializmus továbbfejlődésének útjaira vonatkozó új megismerés feltárásának eszközét. Ezért ez a kritika társadalmilag igen felelősségteljes és mozgósító lett. Ilyen felelősségtől áthatva a kritika megszűnik a hatalomért vívott küzdelem eszköze lenni, és az egyenrangú emberek közötti véleményharc formája lesz a továbbfejlődés érdekében.

Ezzel adva van a tudományos alkotómunka szabadságának alapja, indítéka és jellege is. Kardelj elvtárs síkraszállt a merész elméleti útkeresés mellett, a tudományos alkotómunka szabadsága mellett. De nem az öncélú, hanem az olyan szabadság mellett, amely eszköze a szocialista elmélet és gyakorlat szakadatlan továbbfejlődéséért vívott harcnak. Ezért sohasem választotta el a tudományos, művészeti és általában a kulturális alkotómunka szabadságát a munkásosztály felszabadulásáért vívott harctól, attól, hogy az önigazgatású szocialista társadalom egészében minél teljesebb szabadság valósuljon meg.

Kardelj elvtárs már az ötvenes évek elején kialakította annak koncepcióját, hogy a tudomány és az egész kulturális-szellemi alkotómunka megszabaduljon az állam közvetítésétől és monopóliumától. Különösen a társult munkának és a szocialista önigazgatás politikai rendszerének továbbfejlődését szolgáló elméleti alap és irány feldolgozásakor hangsúlyozta annak szükségességét, hogy a szabad munkacsere alapján közvetlenül egybekapcsolódjon az anyagi, a tudományos és általában a kulturális-szellemi termelés. Ezzel rávilágított a szellemi és fizikai munkára való megoszlás történelmi leküzdésének útjára is.

Elvtársnők és elvtársak!

Edvard Kardelj elvtárs alkotó elmélete és forradalmi akciója beépült Jugoszlávia és a Kommunista Szövetség egész nemzetközi politikájába és tevékenységébe is. Tito elvtárs legközelebbi munkatársa volt, a szocialista Jugoszlávia független és el nem kötelezett politikájának kialakításában és végrehajtásában. Kimeríthetetlen energiájának nagy részét szentelte hazánknak, a Jugoszláv Kommunista Szövetségnek a békéért, a nemzetközi együttműködésért, a demokratikus nemzetközi gazdasági és politikai viszonyokért, a forradalmi és felszabadító harccal való aktív szolidaritásért, a kommunista, a munkás- és más haladó pártok és mozgalmak egyenjogúságáért vívott küzdelmének.

Az államférfi előrelátásával és a forradalmár szenvedélyével világosan látta, hogy a békét szabadságot és a függetlenséget csakis az erőszak, minden agresszió és hatalmi túlsúly elleni nehéz és kérlelhetetlen harccal lehet kivívni, csak azzal lehet megőrizni, megvédeni. Már 1939-ben látta, hogy minden más út, a népek minden olyan kísérlete, hogy valamilyen „semlegességgel" kivonják magukat a haladás és a reakció, a szabadság és az erőszak erőinek nagy ütközetéből, feltétlenül a forradalmi mozgalom vereségéhez és a nemzeti önállóság elvesztéséhez vezet. Mélyen meg volt győződve arról, hogy népeink nemzeti és társadalmi felszabadításának küzdelme elválaszthatatlanul összeforr a világ társadalmi fejlődéséért, minden nép és ország szabadságáért és függetlenségéért vívott harcával. Ez a felismerés egyike a JSZSZK és a JKSZ külpolitikája tartós irányvételének.

Kardelj elvtárs egy volt forradalmunk azon stratégái közül, akik az új szocialista Jugoszlávia alapjainak lefektetésétől kezdve felismerték annak szükségességét, hogy szembehelyezkedjünk a külső beavatkozás minden kísérletével, és akcióra serkentő gondolatában jelen van annak tudata, hogy korlátolt hatású az erőszak politikája és igénybevétele, hogy korlátlan erejű a népek vágya és törekvése a függetlenségre, a szabadságra és a fejlődésre. A szocialista Jugoszlávia fejlődésének és nemzetközi pozíciói szakadatlan erősödésének, nemzetközi tekintélye növekedésének több mint három évtizede a legbeszédesebb bizonyítéka annak, hogy helyes volt pártunknak ez az irányvétele. Az új Jugoszlávia történelme igazolja annak az irányvételünknek a helyességét is, hogy Jugoszlávia és a JKSZ aktív és sokoldalú nemzetközi tevékenysége egyben a legbiztosabb útja annak is, hogy megőrizzük és megszilárdítsuk hazánk függetlenségét, és létrehozzuk a legkedvezőbb nemzetközi feltételeket társadalmunk szabad fejlődéséhez, nemzeteink és nemzetiségeink felvirágzásához, a mi történelmi feltételeinkkel, törekvéseinkkel és a szocialista társadalom távlatával összhangban.

Kardelj elvtárs merész elméleti és elemző gondolata, új felismerések és válaszok utáni szakadatlan kutatása, alkotó és elmélyült antidogmatikus gondolkodásmódja, valamint hatalmas munkabírása teljes mértékben kifejezésre jutott a mai világ feltárásában és abban, amiben hozzájárult külpolitikánk megfogalmazásához. Hatalmas elméleti és gyakorlati jelentőségű művet hagyott maga mögött, amelynek tartós értéke van mind jövendőbeli kutatásaink, mind pedig külpolitikai akcióink szempontjából.

Kardelj elvtárs az alapvető történelmi folyamatok mély ismeretének birtokában és a jövő világos távlatának tudatában szemlélte a világot, ugyanakkor teljes mértékben átérezte az adott pillanat realitását és azokat a lehetőségeket, amelyeket a mai történelem minden egyes szakasza nyújt a továbbhaladáshoz. A béke és a haladás látnoka valóságérzékéről tett tanúságot a politikai akciókban.

A viharos és igen dinamikus változások világában, a társadalmi és politikai erők új nemzetközi megosztásának közepette Kardelj elvtárs a marxista elemzés egész meggyőző erejével felismerte a szocializmus mint

világfolyamat fejlődése új előretörésének, új formáinak és lehetőségeinek teljes kiterjedését és sokrétűségét.

A szocializmusért vívott világméretű küzdelem jelenkori feltételeiből kiindulva, minden egyes forradalmi mozgalom arra való képessége elnyerte mai sorsdöntő jelentőségét, hogy történelmi körülményeink, munkásosztálya és népe érdekeinek megfelelően maga válassza meg küzdelmének céljait és módszereit. Tehát, hogy önnön erejére támaszkodva fejlődjön és erősödjön. A Jugoszláv Kommunista Szövetség sokéves küzdelmében — melynek során azért harcolt, hogy a szocializmus mint világfolyamat fejlődésében törvényszerűségként érvényesítse az utak különbözőségét — felbecsülhetetlen Kardelj elvtárs hozzájárulása. Következetesen harcolt azért, hogy az összes szocialista, haladó demokratikus erők viszonyában tartsák tiszteletben a függetlenségnek, az egyenrangúságnak, a be nem avatkozás, az önkéntes együttműködésnek és minden egyes mozgalom saját munkásosztálya és népe iránti felelősségének elvét, mert ezeknek az elveknek a tiszteletben tartása nélkülözhetetlen előfeltétele mind a szocializmusért folyó küzdelem stratégiája alkotó kimunkálásának, mind pedig annak, hogy a szocializmus a lehető leggyorsabban fejlődjön minden egyes országban és világviszonylatban is.

Hatalmas elszántsággal küzdött azok ellen az elgondolások és törekvések ellen, hogy a szocializmust háború útján terjesszék, akár idegen modellek rákényszerítésének próbálkozásáról van szó, akár annak az elméletnek a propagálásáról, hogy világháború segítségével lehet hatalomra jutni. Állhatatosan hirdette az aktív békés koegzisztencia elvének egyetemességét, hangsúlyozván, hogy az aktív és békés koegzisztencia nemcsak a világbéke biztosításának, hanem a szocializmus világviszonylatban való fejlődésének és izmosodásának is pótolhatatlan tényezője.

Korszakalkotóan hozzájárult az el nem kötelezettség elméletének, ideológiájának és politikájának fejlődéséhez. Az el nem kötelezettség mozgalmában nemcsak a nemzetközi politika egyik legszámottevőbb tényezőjét látta, hanem a jelenkori világ haladó társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális átszerveződésének és összekapcsolódásának egyik megnyilvánulási formáját is.

A mozgalmat nélkülözhetetlen összetevőnek tekintette az emberiség társadalmi átalakulásában, következésképpen a szocializmus továbbfejlődésében is, s felhívta a figyelmet arra, hogy mennyire káros, ha a mozgalmat megkísérlik szétzilálni, vagy bárki politikai tartalékává próbálják lefokozni.

Azoknak, akik az el nem kötelezettség mozgalmának eszméit és céljait utópiának tartják, olyan emberként válaszolt, aki hatalmas tapasztalatokkal van felvértezve arra vonatkozólag, miként hódít teret az új. Mint mondta, az új realitások először utópia formájában merülnek fel, vagy legalábbis kezdetben így értelmezik őket, hogy aztán a történelemben igazolást nyerjenek. Látnokként és tévedhetetlenül foglalt állást amellett, ami az előrehaladás során kifejezheti a korszak érdekeit, s a tömegek legszélesebb körű támogatására számíthat. Közvetlenül a má-

sodik világháború befejezése után már a nemzetközi viszonyok demokratizálásának szükségét hangsúlyozta. Azokban az időkben, amikor a világrendszert a legnagyobb hatalmak fővárosaiban alakították, és amikor tíz meg tíz nép még fel sem lépett a nemzetközi viszonyok színpadára, Kardelj elvtárs az 1946. évi párizsi békekonferencián határozottan szorgalmazta a nemzetközi viszonyok uralkodó rendszerének megváltoztatását. Ez a rendszer, hangsúlyozta, nem méltó az emberiség mai kultúrájához és civilizációjához; olyan rendszer ez, amelyben a kis népeket „az imperializmus tulajdonaként vagy érdekövezeteként" kezelik.

Kardelj elvtárs számos nemzetközi összejövetelen szólalt fel világszerte: a párizsi békekonferencián, az ENSZ-közgyűlés több ülésszakán, az el nem kötelezett országok értekezletein, a kommunista és munkáspártok összejövetelein. Bölcs tárgyalópartnernek tartották, testvérnek, elvtársnak és barátnak nevezték, de mindenekelőtt a függetlenség, az egyenrangúság, a szabadság, a béke, a haladás, a szocializmus megalkuvást nem ismerő harcosát látták benne. Barátai becsülték és szerették, ellenfelei tisztelték.

Mint forradalmár és államférfi a nemzetközi viszonyokat mindenkor a dolgozó ember és a nép érdekeinek, arra irányuló megsemmisíthetetlen törekvésüknek a tükrében szemlélte, hogy szabad és egyenrangú alkotói egyéniségek legyenek. Elméleti ismeretei és nemzetközi síkon kifejtett tevékenysége szocialista önigazgatású társadalmunk természetéből és forradalmunk demokratikus lényegéből eredtek.

Elvársak és elvtársnők!

Kardelj elvtárs azoknak a történelemformáló forradalmároknak egyike volt, akiknek a társadalom mélyébe nyúló marxista elméleti kutatásai a távoli jövő felé mutatnak. Éppen ezért munkássága, ahogyan a forradalom mind tovább és tovább fejlődik, s az emberi szabadságok és alkotótevékenység mind újabb és újabb területeit hódítjuk meg, megtartja majd hatóerejét és időszerűségét, s elméleti fegyverként fog szolgálni mind nekünk, mind pedig az eljövendő nemzedékeknek.

Mély és őszinte fájdalmat érzünk e pillanatban mindannyian, minden dolgozónk, minden nemzetünk és nemzetiségünk. De őszinte büszkeséggel tölt el bennünket, hogy vele élhettünk és dolgozhattunk, és személyében olyan harcostársunk volt, akitől annyi mindent tanulhattunk, és meg is tanultunk.

Bevc elvtárs emléke örökké élni fog!

(*Magyar Szó, 1979. február 12.*)

Dušan Alimpić gyászbeszéde

A GONDOLKODÓ, HUMANISTA ÉS EDZETT HARCOS

Meghalt Edvard Kardelj — a mi tisztelt és szeretett Bevc elvtársunk. Tito legközelebbi munkatársa, aki a pártunk és társadalmunk minden történelmi fordulópontján együtt dolgozott, harcolt, és fejlődött saját osztályával, pártjával és a forradalommal, s múltunk, jelenünk és jövőnk elválaszthatatlan részévé vált. Éppen ezért Edvard Kardelj életéről és munkájáról beszélni, egyszersmind azt is jelenti, hogy munkásmozgalmunk, pártunk történelméről, etikájáról és forradalmáról is szólunk.

Szinte felsorolni sem lehet, mi mindennel járult hozzá a szocialista önigazgatás gyakorlatához és elméletéhez. Abban az időben, amelyben ő élt, szenvedélyesen küzdött és alkotott, mindig egy lépéssel kora előtt haladt — a pártra vonatkozó nézeteivel, eszméivel és elképzeléseivel.

Az osztály és a forradalom számára alkotott, s mint hatalmas gondolkodó, humanista és edzett harcos, belőlük és a marxista tudományból merítette ihletét. Elméletileg magyarázta a szocialista társadalom építésének folyamatában felmerülő ellentmondásokat, hogy a forradalmi mozgalmat megoldásukra irányíthassa, a gyakorlat és a tudat egyre magasabb fokán, a munkásosztály és a dolgozók érdekeinek és törekvéseinek megfelelően.

Nem fogjuk hallani többé nyugodt és megértő, világos és határozott szavait, amelyek Jugoszlávia-szerte és messze határainkon túl is visszhangra találtak, lázba hozva a szocialista és nemzeti szabadság, az egyenjogú nemzetközi együttműködés, a demokrácia és a szocializmus minden haladó harcosának szívét és elméjét.

Elvtárs, harcostárs, barát és nevelő halt meg, aki tudott élesen bírálni, de tanácsot adni is, bátorítani és ösztönözni, segítséget nyújtani és védelmezni, s a legsúlyosabb feladatokat is magára vállalni.

Az, ahogyan Kardelj a pártot értelmezte, az valójában az élcsapatról alkotott lenini koncepció, melyet a forradalmi harc és a munkásosztály

* Dušan Alimpić elvtárs, Vajdaság SZAT legfelsőbb szerveinek és szervezeteinek 1979. február 12.-én, Újvidéken megtartott gyászülésén elhangzott gyászbeszéde.

felszabadításának jelenkori tapasztalataival tett gazdagabbá. Gondolatai, Lenint követve, elemzőek, építő jellegűek és mindenekelőtt az ortodox sablonoktól mentesek. A jelenkori világ gazdag tapasztalataira, elméletére és gyakorlatára épülnek, saját hazájának tapasztalataira, pártjának és munkásosztályának tapasztalataira. Kardelj nemcsak saját pártjának teoretikusa és ideológusa volt, de nem is válhatott csupán azzá, annál az egyszerű oknál fogva, hogy műveivel felfedte a jelenkori világ ellentmondásait, s általában a munka felszabadításáért vívott harc feltételeit és útjait. Nagyon helyesen értelmezte Lenin figyelmeztetését, hogy „az ösztönösséget tudni kell a tudat szintjére emelni".

Abban a korban, melyet a sztalinizmus válsága és az ideológia konfrontációk jellemeztek — egészen az avantgarde szerepének álbalos tagadásáig —, mélyreható jelentőségű volt az az eszmei koncepció, hogy a párt vezető és irányadó erő a munkásosztály önszerveződéséért, és az önigazgatásért vívott harc feltételei közepette,s hogy az önigazgatás éppen ennek az osztálynak az alkotása és a hatalomért vívott harcának forradalmi formája.

Tizenhat éves korában szülővárosában, Ljubljanában tagja lesz a munkásokat tömörítő művelődési egyesületnek, majd nem sokkal később felveszik a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetségbe. Kivételes aktivitásának és a fiatalok körében élvezett népszerűségének elismeréseként 1929-ben megválasztották a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség ljubljanai városi bizottságának tagjává.

Edvard Kardelj — mint fiatal tanítóképzős — csakhamar a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség tartományi bizottságának tagja lesz, s nem sokkal később letartóztatják, majd miután kikerül a börtönből, megválasztják a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség szlovéniai tartományi bizottságának titkárává. 1930-ban ismét letartóztatják, megkínozzák és kétévi börtönre ítélik. Büntetését a Požarevac melletti Zabelában tölti le. Az idősebb kommunisták példájára a raboskodást módszeres tanulássá lényegíti át. Már ekkor kifejezésre jut az elmélyült kutatómunkára való kivételes tehetséget, az a képessége, hogy elemezze és általánosítsa a szociális körülményeket, az osztályharc alakulását és feltételeit, lehetőségeit és irányait.

A nemzeti kérdés mint tudományos probléma című cikkének megjelentetésével már 1932-ben jelezte a kommunisták új elméleti-politikai viszonyulását a szlovén nép helyzetének fontos társadalmi-politikai kérdéseihez, valamint a régi Jugoszlávia nemzetei közötti viszonyokhoz. A tartományi bizottság ideológiai munkával és propagandával foglalkozó titkáraként, az 1934-ben, Goričaniban megtartott tartományi értekezleten találkozott először Tito elvtárssal, s ekkor kezdődik szoros együttműködésük.

Az év végén a párt a Szovjetunióba küldi, hogy a Lenin Iskolában tanulhasson, de ugyanakkor előadóként is dolgozott a Nyugati Nemzeti Kisebbségek Kommunista Egyetemén. Elmélyülve a marxizmus és leninizmus elméletének tanulmányozásában, Kardelj két év alatt megismerte

a Szovjetunióban és a nemzetközi kommunista mozgalomban uralkodó állapotokat.

Miután 1937 elején hazatért, a JKP KB-tól Párizsban felhatalmazás alapján a tartományi bizottságban megkezdi a Szlovén Kommunista Párt alakuló kongresszusának előkészítését. A még ugyanez év tavaszán megtartott kongresszus a gyülekező harcos erők és a szlovén nép nemzeti kérdése nagyfokú kiélezésének megnyilatkozása volt, ugyanakkor a gyakorlatban a JKP szervezettségében, akcióinak tartalmában és módszerében bekövetkező változásokról is tanúskodott, a Jugoszláviában vívott forradalmi harc újonnan kialakult feltételeivel összhangban, amelyek között a szociális-, osztály, és nemzeti kérdést fontos hely illette meg. A Szlovén és a Horvát Kommunista Párt alakuló kongresszusai — a forradalmi harc titói stratégiája alapján a JKP minden országos és tartományi vezetőségének önállósulását, eredményezve — sorsdöntő pillanatot jelentettek a JKP-nek, a jogfosztott tömegek nemzeti és szociális felszabadításáért harcoló forradalmi élcsapatának fejlődésében.

Az illegalitásban végzett nagymérvű szervező- és propagandamunka nem gátolta meg Kardeljt, hogy továbbra is írjon elméleti és politikai vitacikkeket a Književnost, a Večernik és a zágrábi Izraz című lapban, és minél alaposabban megmagyarázza a JKP és a Szlovén Kommunista Párt ideológiáját.

Tito vezetésével szóval, tettel és tollal egyaránt küzdött a frakciózás, az opportunizmus a szektásság és a dogmatizmus ellen, a munkásosztály eszmeileg-politikailag egységes és cselekvőképes pártjának kialakításáért, melynek széles burzsoáellenes és antifasiszta programja köré tömörülhetnek nemzeteink és nemzetiségeink haladó és hazaszerető rétegei. 1938 elején, rövid ideig tartó nyilvános működése után, ismét letartóztatták. Négy hónapig tartó fogházbüntetésének letöltése után azzonnal bekapcsolódik a pártmunkába, de csakhamar ismét illegalitásba kell vonulnia.

A JKP KB Politikai Bizottságának 1939-ben lesz tagja, s Ljubljanában és Zágrábban instruktorként dolgozik a Szlovén KP és a Horvát KP központi bizottságaiban. A JKP KB Politikai Bizottságának titkársági tagjaként, Tito elvtárssal együtt, sokat dolgozik a hazai pártszervezetek fejlesztésén, megszilárdításán és irányításán, cselekvőképességük kifejlesztésén, továbbá a párt új, stratégiai koncepciójának kimunkálásán.

Ugyanebben az évben adja közre *A szlovén nemzeti kérdés fejlődése* című ismert tanulmányát. Noha a cenzúra azonnal betiltotta a könyvet, tartalmával az ország haladó szellemű embereinek széles köre megismerkedett. A szlovén nemzet létrejöttének és fejlődésének gazdag történelmét, sajátságos nemzeti identitását feldolgozva, Kardelj azt a következtetést vonta le, hogy a szlovén nép felszabadítását magának a szlovén népnek kell megvalósítania; és hogy „a bukásra ítélt reakciótól a szlovén nép nem várhat segítséget felszabadító harcában"; továbbá hogy a szlovén nép csakis a Jugoszlávia többi nemzetével együtt vívott harca segítségével szabadulhat fel; s hogy a fasiszta agresszió Európában, elsősorban

a Balkánon, a legnagyobb veszélyt jelenti a kis népek nemzeti szabadságára, önállóságára, demokráciájára és létezésére is.

E fontos elméleti munkájában Kardelj a történelmi anyag marxista elemzésével, valamint a nálunk és a világban uralkodó politikai és osztály-erőviszonyok pontos meghatározásával, alkotó módon túlhaladta a jelenkori világ nemzeti kérdésének leegyszerűsített és leszűkített, dogmatikus értelmezésének sablonját, ismételten érvényre juttatta a Jugoszláv Kommunista Pártnak a nemzeti kérdéshez, mint a forradalmi harc szerves részéhez való marxista-leninista hozzáállású koncepcióját, és sorsdöntő mértékben hozzájárult a titói stratégia megalapozásához és fejlesztéséhez.

A Proleter című lapban *A munkásosztály és a parasztság harcos szövetségéért* és *A sorsdöntő osztályharcok hírnökei* címmel megjelent vitacikkeivel, a JKP ötödik országos értekezletén a politikai helyzetről és a párt feladatairól szóló beszámolójával, Kardelj, a Jugoszláv Kommunista Párt nevében, nyíltan és félreérthetetlenül előre jelezte a külföldi agressziót és a burzsoá árulás elleni össznépi forradalmi harcot.

A második világháborút megelőző viharos időkben számos pártszervezetbe ellátogatott, legtöbbet azonban Belgrádban tartózkodott. Közvetlenül segítette a JKP szerbiai tartományi bizottságának munkáját, s éberen figyelte a hatalom, a hadsereg és a polgári politikai pártok központjaiban zajló eseményeket, Belgrádban érte a Jugoszlávia elleni fasiszta támadás is.

Zágrábban részt vesz a JKP KB Politikai Bizottságának azon a történelmi ülésén, amelyen arról határoztak, hogy a Jugoszláv Kommunista Párt magára vállalja a felszabadító harc megszervezését és vezetését, ezzel együtt pedig a felelősséget is minden nemzetünk és nemzetiségünk sorsáért. A népfelszabadító felkelés egyik legkiemelkedőbb szervezőjeként előkészítette és közvetlenül is részt vett a Szlovén Felszabadítási Front létrehozásában. Az Osvobodilna Fronta egybegyűjtötte a szlovén nép minden hazaszerető és haladó erejét.

A szlovéniai és a horvátországi felkelés kirobbanását szolgáló, kiterjedt szervező és politikai propagandamunka után, 1941 szeptemberében, Belgrádon át megérkezik a felszabadított Užicébe. A Legfelsőbb Parancsnokság tagjaként, Tito elvtárssal közösen irányítja az országban a felkelést, részt vesz a stolicei tanácskozáson, szerkeszti a Borbát, és megírja *A népfelszabadító bizottságoknak a néphatalom igazi hordozóivá kell válniuk* című közismert cikkét. Vezérelvként fog szolgálni ez az ország minden részében a forradalmi hatalmi szervek megalakításához, és munkájához.

Így azután már a harcok kezdetén világosan kialakult a néphatalom szerveinek új jellege és legfőbb feladata, e szervek később egységes és teljes politikai rendszerré alakultak, s legrangosabb megtestesítői az AVNOJ, és a népfelszabadítási bizottságok lettek.

A JKP KB Irodájának titkáraként, Bihaćban az AVNOJ alelnökeként, Jajcéban az AVNOJ elnökségének tagjaként és a Jugoszláv Nemzeti Felszabadítási Bizottság alelnökeként számos kötelezettséget és nagy fele-

lősséget vállal magára a hazánk felszabadító harcának fejlődésében felmerülő kérdések elméleti és gyakorlati megoldásában. Különösen fontos a néphatalom kiépítéséhez, az AVNOJ és a népfelszabadítási bizottságok munkájához, továbbá a forradalomban felszabadult hazánk nemzeteit és nemzetiségeit új alapokon egyesítő föderatív rendszer létrehozásához, a JKP-nek az össznépi felszabadító harcra vonatkozó stratégiájának kidolgozásához, az új Jugoszlávia nemzetközi elismeréséért vívott harchoz való hozzájárulása.

A háborúban és a forradalomban írt munkáinak gyűjteménye — amelyet külföldön és itthon egyaránt *Az új Jugoszlávia útjai* gyűjtőcímen ismernek — világossá tette a barátok és az ellenségek számára egyaránt a háború és a fegyveres forradalom idejében hazánkban bekövetkezett hatalmas változások igazi társadalmi lényegét.

A néptömegek ereje című 1945-ben írt kiemelkedő tanulmánya jelölte meg — a jövőre nézve is — az alapvető elméleti-politikai irányvételt, a forradalmi folytonosság megőrzésének és fejlesztésének feltételét és biztosítékát, a harc súlypontjának a katonai-politikai területről az országépítésre, a tulajdonviszonyok megváltoztatására és a szocialista fejlődést szolgáló, tömeges és szervezett akciókra való áttételének módját.

Ezért rendkívül határozottan kiemeli a következő fontos és mélyreható következtetést (idézem): „A népfelszabadító mozgalom már kezdetben a széles néptömegek kiapadhatatlan alkotó erejébe vetett, mélységes hit alapján épült ki... Éppen ezért a meggyőzés volt mindig a népfelszabadító mozgalom alapvető módszere a széles néptömegeknek a népfelszabadító harcra való mozgósításában. A tömegek alulról jövő kezdeményezésének fejlesztése, a népfelszabadító mozgalom vezető erőinek felfogása szerint, a győzelem első és legfőbb feltétele volt... A határozatok, mondhatjuk, hogy közvetlenül a néptől származtak. Ebben található meg annak az igazi demokráciának a lényege is, amelynek lehetővé kell tennie, hogy minden polgár részt vehessen, különböző formákban, az állam irányításában". (Az idézet vége.)

A JKP KB titkáraként, az új kormány alelnökeként és az új alkotmány kidolgozását irányító miniszterként arra törekszik, hogy a társadalmi fejlődés minden területén éppen ezek és az ilyen állásfoglalások, a népfelszabadító harc minden vívmánya beépüljön az új alkotmány alapjaiba, a törvényhozásba, a néptömegeknek a munkásosztály és a Kommunista Párt vezette forradalmi-demokratikus diktatúrájának politikai és gazdasági rendszerébe, hogy ily módon következetesen meg is valósuljon a társadalmi gyakorlatban.

A Jugoszlávia függetlensége és forradalmának vívmányai, népünk testvérisége és egysége, a szocialista országépítésünk önálló és a körülményeinknek megfelelő útja és módja elleni, sztalinista-hegemonista támadás kiváltotta a párt és népünk határozott és megalkuvás nélküli szembeszegülését. Tito elvtárssal és az egész párttal együtt Kardelj latba vetette minden erejét és elméleti-politikai képességeit a forradalmunk további szabad és sokrétű fejlődéséért vívott harcban.

Számos művében, nyilvános szereplések során és interjúkban fedte fel Kardelj a sztalinista hegemónia gyökereit és forrásait az uralkodó, kiváltságos és a munkásosztály fölé rendelt erők etatisztikus-centralisztikus monopóliumában, Leninnek a pártról és az államról szóló tanításainak elferdítésében.

A nemzetközi viszonyokban az ilyen helyzet a hegemonista agressziók különféle formáiban, a forradalmi fejlődés objektíve létező sajátosságainak figyelmen kívül hagyásában, továbbá a teljes nemzetközi kommunista mozgalomnak a pillanatnyi államérdekek alárendelésében jut kifejezésre. A gyarmaturalom-ellenes és a világ egyéb felszabadítási mozgalmai nem tűrhetnek el semmiféle, „a forradalom magasabb céljainak nevében" kiötlött hegemóniát, hanem feltétlenül előtérbe kell kerülnie, minden országban e mozgalmak szabad és önálló fejlődésének, az internacionalista együttműködésben való egyenrangúságuknak, mert mindannyian és elsősorban a saját munkásosztályunknak és a saját népüknek tartoznak felelősséggel.

Külügyminiszterként 1948-tól 1953-ig Kardelj azon fáradozott, hogy az egész világnak megmagyarázza a sztalini hegemonistákkal kapcsolatos viszály lényegét, bizonyítva, hogy nem a pártok közötti holmiféle nézeteltérésről van szó, hanem a kétségtelenül kifejezett agresszió miatti, államok közötti összetűzésről, s eközben rámutatott a békét és a nemzetközi biztonságot fenyegető összes veszélyekre, amelyek az összetűzésből, valamint a világ tömbökre való felosztásából következő összetűzésekből erednek. Elméleti és gyakorlati hozzájárulásával Kardelj a világ tömbökre való felosztása és a más felosztottság elleni, valamint a békéért, a szocializmusért és a nemzetközi haladásért, az egyenjogú nemzetközi gazdasági és politikai viszonyokért vívott harc egyik legjelentősebb szószólójává vált. Az Egyesült Nemzetekben elhangzott meggyőző beszédei és elvszerű vitái, továbbá azok a kapcsolatok, amelyeket az egész világ államférfiúival teremtett meg, lényegesen hozzájárultak a szocialista Jugoszlávia külpolitikájának érvényesítéséhez és önálló nemzetközi helyzetének megszilárdításához.

A nemzetközi viszonyok és a jelenkori világ irányzatainak ezen és számos más elemzéséből teremtette meg Tito elvtárs az el nem kötelezettség politikájának stratégiáját, mint a nemzetközi viszonyokban megnyilvánuló hegemónia összes formáinak és tartalmainak ellentézisét, amely megfelelt számos felszabadító mozgalom és fejlődő ország érdekeinek és törekvéseinek, mint a békéért, a világ új gazdasági és politikai rendjének megteremtéséért, az egyenjogúságért és a társadalmi haladásért folytatott küzdelem útja és módja.

Rámutatva az el nem kötelezettség politikájának történelmi megalapozottságára és szükségességére, Kardelj később ezeket a felismeréseket sok művében, főleg pedig *A szocializmus és a háború*, valamint *Az el nem kötelezettség történelmi gyökerei* című tanulmányaiban továbbfejlesztette. A JKSZ és a JSZSZK politikája a gyakorlatban érvényesítette és továbbfejlesztette Lenin ismert tételét, hogy az imperializmus feltéte-

lei között a szocializmus ereje „a modern munkásmozgalom és a fejletlen országok felszabadító mozgalmai közötti kapcsolatban rejlik".

A nagyhatalmi hegemonizmust és a dogmatikus bürokratizmust bírálva, s Lenin tapasztalataiból, és elméleti hagyatékából kiindulva, Kardelj egész pártunkkal együtt egyúttal gyökeres változásokat követelt a társadalmi-gazdasági és a politikai rendszer fejlesztésében is, hogy minél alaposabban és sokoldalúbban fejlődhessen az önigazgatás mint egyetemes társadalmi viszony; ugyanakkor pedig teret biztosított a munkásosztály által vezetett önigazgatási erők szervezett akciójának, elméletileg, és gyakorlatilag kifejlesztette a társult munkán, az osztályszolidaritáson és a dolgozók önigazgatásán alapuló demokratikus és humánus viszonyok új rendszerét, amelyben a dolgozók megszabadulnak a gazdasági fejletlenségtől, az állami szervekben, valamint a régi, elavult viszonyok egyéb tűzfészkei körül összpontosuló döntéshozatali hatalmi monopóliumtól. Pártunknak e nagy és történelmileg jelentős, az eddigi fejlődésben egyedülálló kezdeményezésekhez Edvard Kardelj egész országunk és az egész világ számára értékes elméleti-politikai hozzájárulást nyújtott.

Kardelj arról beszélt, hogy „a marxizmus mint elmélet és mint ideológia többé nem korlátozódhat csupán a munkásosztály és a burzsoázia, a szocializmus és a kapitalizmus közötti osztályösszetűzésre, hanem ma egyre nagyobb mértékben kell megoldania magának a szocializmusnak, mint gyakorlatnak és mint rendszernek a fejlődésben jelentkező törvényszerűségek és ellentmondások jelentős kérdéseit...". Ez a gondolat ösztönözte alkotótevékenységét, iránymutató volt számára a marxizmus elméleti kimunkálásában, és serkentőleg hatott általában a korszerű marxista tanok fejlesztésére.

Az elértekkel sohasem volt megelégedve, mindig új területeket és távlatokat teremtett az önigazgatás fejlesztésének, s ezáltal Kardelj forradalmunk számos új és történelmileg fontos megoldásainak és vívmányainak bíráló és önbíráló kezdeményezőjévé vált. A társadalmi viszonyok ilyen megváltoztatására irányuló ötévi gyakorlat után Kardelj koordinátora lett a JKP új programja kidolgozásának (e programot 1958-ban, a JKSZ VII. kongresszusán fogadtuk el), s közvetlenül hozzájárult az új program fő tételeinek megfogalmazásához.

Távlati törekvéseivel, a társadalmi fejlődés törvényszerűségeinek alapos elemzésével, a felkutatott megoldások eredetiségével és alkotó jellegével a JKSZ programja a mai napig megőrizte időszerűségét forradalmi mozgalmunk szempontjából, jóllehet az elmúlt húsz esztendőben sok volt az újdonság a társadalom fejlődésében és a társadalmi viszonyok változtatásában. Tartalmának hatására kezdett erőteljesen fejlődni a szocialista önigazgatás politikai elmélete, amelynek hirdetője és legszorgalmasabb munkása Edvard Kardelj volt.

Egymást követték az önigazgatási szocialista fejlődés szakaszai, forradalmi mozgalmunk számos nehézséget küzdött le bennük, megteremtette a gyakorlat és elmélet új távlatait, újabb területet biztosított saját fejlődéséhez, egyre nagyobb tapasztalatokkal gazdagodott, elmélyítette

és bővítette eszmei-politikai ismereteit. Nincs egyetlenegy olyan jelentős kérdés és fontos probléma, önigazgatási szocialista fejlődésünk egyetlenegy jelentősebb dilemmája, amelyről Kardelj ne alakította volna ki álláspontját, ne nyilatkozott volna róla, és ne kutatta volna fel a megoldást.

Lépésről lépésre, fokozatosan és türelmesen, mindig az önigazgatási gyakorlattal és reális lehetőségeivel összhangban felépítette forradalmi mozgalmunk politikai hatalmának és ismereteinek nagyszerű épületét a társadalmi előrehaladásért folytatott küzdelemben, szüntelenül hangsúlyozva, hogy „az ember boldogságát nem nyújthatja sem az állam, sem a rendszer, sem a politikai párt", s hogy „az ember boldogságát csakis önmaga teremtheti meg, de nem önmaga mint egyed, hanem a más emberekkel való egyenjogú viszonyokban". „A szocializmus élcsapatbeli erejének és a szocialista társadalomnak ... csupán egy célja lehet, mégpedig az, hogy az adott történelmi pillanat lehetőségei szerint teremtse meg azokat a feltételeket, amelyek között az ember minél szabadabb lesz az ilyen egyéni érvényesülésben és alkotótevékenységben, hogy azután a társadalmi tulajdonban levő termelőeszközök alapján szabadon dolgozhasson, és megteremtse saját boldogságát. Ez az önigazgatás."

Kardelj szüntelenül síkraszállt azért, hogy társadalmunk további működése, „a társadalmi apparátus egyre kisebb szerepén alapuljon, és egyre inkább az önigazgatásban társult és demokratikusan szervezett munkások és összes dolgozók erején és kezdeményezésén, akiket a társadalmi tulajdonban levő munkaeszközökkel végzett önigazgatásilag társított munka mindinkább a szabad termelők közösségében egyesít". A kommunistáknak a demokráciáért vívott harca nem állhat távol a Kommunista Szövetség forradalmi szerepétől — állította Kardelj, és figyelmeztetett: „A kommunisták a kocsit fognák a lovak elé, ha megfeledkeznének arról, hogy nálunk a demokráciáért folytatott küzdelem csak annyiban lehet sikeres, amennyiben a harc egyidejűleg erősíti forradalmi munkásosztályjellegű, szocialista és önigazgatási tartalmát. Megtagadnánk a forradalmat, ha ezt nem fognánk fel."

Alkotmányos és társadalmi-gazdasági és politikai fejlődésünk története nem fogható fel és nem ismerhető meg Kardelj azon vitáinak és művelnek gyűjteményei nélkül, mint amilyenek: *A falu szocialista politikájának problémái, A társadalmi tulajdon ellentmondásai, Szocialista fejlődésünk válaszútjai, Az alkotmánymódosítások alapjai Jugoszláviában, A szabadon társított munka, Az önigazgatási tervezés, A szocialista önigazgatás politikai rendszerének fejlődési irányai, A nemzet és a nemzetek közötti viszonyok, A JKSZ a forradalmi akcióban,* és mások. Szem előtt kell azonban tartani, hogy Kardelj nemcsak kiváló teoretikus volt, hanem a szocialista önigazgatás elmélyült, bátor és elvhű politikai harcosa is. Életében az elméleti munka és a politikai harc teljes egységet alkot és kölcsönösen egybekapcsolódik, mert egyik a másikból ered, és alkotóan kiegészíti egymást. Ez különösen az alkotmánymódosítások mindkét szakaszában és elfogadásában kifejtett közvetlen tevékenysége során jutott kifejezésre.

Kardelj elméleti munkássága a forradalmi gyakorlat szolgálatában állt, mert a szocialista önigazgatás időszerű kérdéseinek tartalmát és feldolgozási módját elméleti szintre emelve tudta csak feldolgozni a szocialista demokrácia politikai rendszerének elmélyítésére és sokoldalú fejlesztésére irányuló harc során szerzett pozitív és negatív tapasztalatok bonyolultságát és sokféleségét; logikusan, tömören kifejezni annak az akciónak legmélyebb lényegét, eszmei-politikai értelmét és jelentőségét, amelyet ma folytat a társadalom, és még hosszabb ideig tovább folytat, hogy elválassza a külsőt, a lényegtelent és a múlékonyt a belsőtől, illetve a lényegítől és tartóstól; hogy megfogalmazza az önigazgatási szocialista fejlődés távlati irányelveit.

Éppen ezért Kardelj minden művében és tevékenységében a szocialista önigazgatás politikai rendszerében jelentkező fejlődési problémák két fő komplexusának feldolgozását és gyakorlati-politikai megoldását szorgalmazza:

először is társadalmunk önigazgatási érdekei sokaságának és sokféleségének kifejezési lehetőségeit, továbbá szelekciójuk és szintézisük demokratikus folyamatát, ezen érdekek egybehangolása céljából, a demokratikus társadalmi döntéshozatal politikai szintjének növelését és a döntéshozatalnak a küldöttrendszerben való érvényesülését;

és másodszor a szocialista szubjektív erőknek helyzetét és szerepét, szervezettségét és hatékony tevékenységét a szocialista önigazgatás politikai rendszerének egész intézményes mechanizmusában, amely a képviseleti testületi küldöttrendszer és minden egyéb önigazgatási konstituálódás és döntéshozatal elvén alapszik.

Ez a két kérdéscsoport a szocialista önigazgatás jelenkori és távlati fejlődésére vonatkozó egész időszerűségével és közvetlen jelentőségével együtt alkotja Kardelj elméleti és politikai törekvéseinek fő tartalmát és legmélyebb értelmét a munkásosztálynak és a társult munka többi dolgozójának az uralomért és a társadalmi hatalomért vívott harcában. Az önigazgatási érdekek demokratikus pluralizmusában mint a demokratikus politikai rendszer új formájában jelentkezik a dolgozók és a nemzet szabadságának és jogainak új tartalma és jellege az önigazgatású társadalomban, s ezt kifejezi a JKSZ-nek és a társadalmi-politikai szervezeteknek a sokoldalú önigazgatási szocialista fejlődéséért folytatott további harc folyamatában betöltött új helye és szerepe is. Ilyen értelemben óriási jelentőségű Kardeljnak a küldöttrendszerrel mint a munkásosztály szervezett hatalmának politikai formájával, a munkásosztály döntéshozatalával és a társadalom önigazgatási szerveződésével kapcsolatos elméleti és gyakorlati munkássága.

Elvtársnők és elvtársak!

A fájdalom e pillanataiban nem lehet felsorolni a szocialista önigazgatás elméletéhez és gyakorlatához való rendkívül gazdag hozzájárulását, mert a harcot a társadalmi átalakulás minden frontján, nap nap után szüntelenül bonyolult belső és külpolitikai körülmények között vívta.

Ezúttal mély tisztelettel és kimondhatatlan hálával mégis hangsúlyozni

kívánom, hogy Edvard Kardelj a pártban és a társadalomban a munkásosztály és a többi dolgozó építő jellegű hatalmának és társadalmi helyzetének erősítésére irányuló egységes úton haladva a szocialista önigazgatásért küzdött, s nem riadt meg a számos dogmatikus, nacionalista, technokratikus és liberális tehertételtől és nyomástól sem, s nem hátrált meg előttük. Egész életében egyszer sem távolodott el a munkásosztály közvetlen és történelmi érdekeitől, mindig a megoldások és a megvalósításuk módjai után kutatott.

Összes kezdeményezésében, álláspontjában és elgondolásaiban Kardelj szilárdan állt a realitásnak és bíráló értékelésnek a talaján. Kardelj életére és munkásságára maradéktalanul vonatkoztatható a JKSZ programjának azon ismert elve, amely szerint „ahhoz, hogy betölthessük történelmi szerepünket hazánk szocialista társadalmának megteremtésében, minden erőnket e cél szolgálatába kell állítanunk, bírálóaknak kell lennünk önmagunkkal és munkásságunkkal szemben, állhatatosan szembe kell helyezkednünk minden dogmatizmussal, és hűeknek kell lennünk a marxizmus forradalmi alkotószelleméhez. Semmi, amit megteremtettünk, nem lehet annyira szent számunkra, hogy ne lehessen túlhaladni, és hogy ne engedhesse át helyét annak, ami még haladóbb, még szabadabb, még emberibb". A forradalmi harcos és teoretikus életfilozófiáját Kardelj a következő szavakkal fejezte ki utolsó üzenetében a párt XI. kongresszusán: „Az élet szüntelenül folyik, a haladásnak nincs vége, mindennap változnak a társadalom objektív körülményei és csak az a kommunista párt, amely képes arra, hogy ezeket az új objektív lehetőségeket mielőbb átalakítsa a további társadalmi fejlődés új szubjektív lépéseivé, mindig az új, egyre jobb és szabadabb megoldásokat kutatva, számíthat arra, hogy valóban a társadalom vezető eszmei és politikai ereje legyen."

Az önigazgatás történelmi előfeltételeit a mi talajunkon fejlődő forradalom keletkezésének és tartalmának feltételei között találta meg, abban a forradalomban, amely állandóan, egyre inkább elmélyült és új, eredeti megoldásokkal gazdagodott folytonosan bővítve a munkástömegek szervezett tevékenységének méretét, és fejlesztve e tevékenység minőségét és hatékonyságát. A marxista tanok és a politikai magatartás legjobb hagyományaihoz híven Kardelj forradalmunk tiszta forrásaiból merítve erejét éppen az osztálynak és a többi dolgozónak a tudományos ismereteken, világos politikai törekvéseken és a reális adottságokon alapuló forradalmi öntevékenységében, illetve önmagát felszabadító akciójában tárta fel a forradalom fejlődésének fontos elemeit és érettségének fokmérőjét. Az élcsapat azon képességében, hogy megszervezi és vezeti a város és a falu minden munkásrétegével szövetkező munkásosztályt, továbbá azon képességében, hogy marxista elemzéssel feltárja a fejlődés új útjait, eszmeileg és politikailag meghatározza őket és küzd kiépítésükért, Kardelj a forradalmi mozgások tudatosságának és szervezettségének fontos és sorsdöntő elemét látta.

Munkássága ezért tükrözi folyamatosan a JKSZ-nek az országunk önigazgatási fejlesztésére irányuló forradalmi akcióját, valamint a bé-

kéért és az el nem kötelezettségért vívott harcát; stratégiáink evolúciójának tartalmi genézisét a társadalom önigazgatási alapokon való gyökeres átszervezésére irányuló harcban; egy olyan forradalom mély és eredeti történetét, amely sajátos utakon és saját erejével bátran tör előre a múlt összes akadályán át és a mi bonyolult gazdasági-szociális és politikai viszonyaink, valamint a nemzetközi munkásmozgalom és általában a jelenkori világ bonyolult viszonyai között.

Elvtársnők és elvtársak!

A titói Kommunista Pártot Kardelj mint átütő hatékonyságú és erejű államférfi és teoretikus, mint forradalmi harcunk, állhatatosságunk és távlatunk eszmei struktúrájának életerős tényezője óriási hozzájárulásával gazdagította. Szilárdan beépült a forradalmi mozgalom alapjaiba és folyamataiba, elősegítette, hogy a mozgalom tudatában legyen történelmi eredetiségének és erejének, valamint hogy kiépítse elméleti és eszmei jellegét. Kardelj a marxista tanok és akció rendkívüli egyénisége volt.

Olyan forradalmártól búcsúzunk, aki büszkesége volt annak az időnek, amelyben dolgozott és harcolt, olyan ember, aki korát kiteljesítette és gondolataival gazdagította.

Kardelj meghalt, de nem lehet halott forradalmi mozgalmunk számára. Nem távozott (és nem távozhat) szívünkből, az önigazgatási szocialista valóságból és jövőből, amelyet Tito vezetésével és mindannyiunkkal együtt olyan odaadóan és önfeláldozóan épített és tervezett gazdag forradalmi munkásságának 50 éve alatt. A szlovén munkásosztály hű fiaként, harci kezdeményezésével, következetes nemzetköziségével, gazdag gyakorlati-politikai és elméleti hozzájárulásával Jugoszlávia minden nemzete és nemzetisége munkásosztályának népszerű vezetőjévé nőtte ki magát. Hazánk nemzetei és nemzetiségei forradalmi történelmét építve a forradalom történelmi egyéniségévé vált, távlati fejlődésének egyik kioltathatatlan fényforrásává. Harcunk és munkánk minden vívmányába beépítette önmagát és alkotó gondolatait, s így jutott kifejezésre nálunk is és a világon a forradalmi elmélet és gyakorlat nagy pótolhatatlan lehetőségeivel.

Megszűnt dobogni a szíve egy olyan rendkívül nemes egyéniségnek, aki alkotásával gazdaggá tette forradalmunkat, a Jugoszláv Kommunista Szövetséget és szocialista önigazgatású társadalmunkat. Ez nagy vesztesége mozgalmunknak, jelenkori társadalmunknak. Halálával nagy űr támadt a JKSZ vezetőségében, de megmaradnak örökségül tartós értékű művei. Az ő művei alapján nevelkednek és edződnek majd az új forradalmárok, önigazgatók, az önigazgatási szocialista haladás tudatos harcosainak ezrei. A jövendő nemcsak feleleveníti majd Edvard Kardelj emlékeit, hanem építőjeként tovább él benne.

Hála és dicsőség Edvard Kardeljnak, a forradalmárnak a teoretikusnak és államférfinak!

(Magyar Szó, 1979. február 13.)

Dokumentum

Edvard Kardelj

ÖNIGAZGATÁS ÉS EL NEM KÖTELEZETTSÉG*

Az önigazgatás, amely a társadalmi tulajdonra épül, és Jugoszlávia el nem kötelezett politikája a jugoszláv társadalmi lét két olyan alapvető és lényegbeli összetevője, amely szorosan egybetartozik és kölcsönösen függ egymástól. Ma teljes meggyőződéssel állíthatjuk, hogy a szocialista önigazgatás rendszere nélkül aligha beszélhetnénk Jugoszlávia el nem kötelezett külpolitikájáról, el nem kötelezett helyzetéről. És fordítva: Jugoszlávia aligha fejleszthetné sikeresen saját szocialista önigazgatási rendszerét az el nem kötelezettség politikájára, az el nem kötelezettségre mint tartós alapra épülő nemzetközi viszonyokban kifejtett tevékenysége nélkül.

Az önigazgatás mint a társadalmi viszonyok rendszere és az el nem kötelezettség, mint Jugoszlávia külpolitikájának és a nemzetközi viszonyokban vállalt szerepének tartós pozíciója, mint annak szilárd orientációja s egyben magyarázata is. Magyarázat nemcsak a jugoszláv szocialista társadalomban jelentkező egyes ellentmondásokra és dilemmákra, hanem a korszerű világ ellentmondásaira és ellentéteire — különösen a mai szocialista gyakorlat és a szocialista országok egymás közötti viszonyainak vonatkozásában —, de ugyanakkor a haladó emberiség, mindenekelőtt a munkásosztály — amely egyébként egész sor országban, ilyen vagy olyan formában, kisebb-nagyobb mértékben a haladásnak erre az útjára lépett — általános törekvéseihez mutat gyakorlati utat, megvalósításához módszert.

Ha megkísérelném kifejteni a szocialista Jugoszlávia szocialista önigazgatási rendszerének és el nem kötelezett politikájának közös feltételeit és forrásait, akkor mindenekelőtt a következőket emelném ki:

* A múlt év első felében Önigazgatás és el nem kötelezettség cím alatt Japánban napvilágot látott Edvard Kardelj két ismert munkája, a Társadalmi tulajdon ellentmondásai a mai szocialista gyakorlatban és Az el nem kötelezettség történelmi gyökerei. A japán nyelvű kiadvány előszavát, azaz a szerző által írt előszó bővített változatát a JKSZ folyóirata, a Socijalizam tette közzé, melyet most folyóiratunk is teljes egészében átvesz.

Az önigazgatás és az el nem kötelezettség gyökerei

Mindenekelőtt rámutatnék az önigazgatás és az el nem kötelezettség gyökereire. Jugoszlávia többnemzetiségű ország, a történelmi szempontból nem tartozik az államalkotás régebbi születtei közé, melyekben a nemzeti különbözőség rendszerint kevésbé kifejezett. Jugoszlávia fiatal, csak az első világháború után született állam, mely nem annyira az itt élő népek akaratából, mint inkább imperialista kényszerre jött létre. A régi Jugoszláviában a hatalmon lévők centralisztikusan uralkodtak, népek börtönévé változtatták az országot — ennek következménye pedig az volt, hogy a régi Jugoszlávia már a második világháború legelején széthullott.

Jugoszlávia nemzeteit és nemzetiségeit a forradalmi munkásmozgalmon kívül, melynek élén a Jugoszláv Kommunista Párt állt, többé már senki sem egyesíthette. A forradalmi munkásmozgalom nem csupán azzal a jelszóval egyesítette őket, hogy Jugoszláviát föl kell szabadítani a megszállók alól, hanem az új Jugoszlávia programjával, amely a föderatívan szervezett nemzetek és nemzetiségek szabad és egyenjogú Jugoszláviáját, illetve a nép demokratikus hatalmán alapuló államát ígérte. Valójában tehát a nemzetek és nemzetiségek önigazgatása volt az első és legdöntőbb tényezője annak, hogy elfogadják egy új közös állam életrehívását.

Ugyanebben az irányban egy másik fontos tényező is hatott. A régi Jugoszlávia belső ellentétei — a nemzetiségi és az osztályellentétek, a kulturális és a szociális különbségek, a végtelenségig szegény falvakat jellemző ellentétek — már a második világháború kitörése előtt a forradalom előhírnökei voltak. Ha nincs a második világháború, a régi Jugoszlávia ott találta volna magát a forradalmi krízis kellős közepében. Amikor kezdetét vette a népfelszabadító háború, a népfelszabadító harcnak, a nemzetek és nemzetiségek egyenjogúságnak éppen a tömegek forradalmi törekvése volt az erős összetartó tényezője. Más szóval: a népfelszabadító háború és a szocialista forradalom egyetlen egységes folyamattá szövődött, ez adott a forradalomnak óriási belső erőt és egységet.

A népfelszabadító mozgalom jellegénél fogva, a népfölkelés fegyveres erői az ország egyes részeiben gyakran, sokszor hónapokig teljesen külön, minden kölcsönös kapcsolat nélkül, végsőkig decentralizáltan harcoltak. Mindennek ellenére, az eszmei egység szintjének köszönve, a népfelszabadító mozgalom egységes volt — az azonos célok, az egymásnak nyújtott állandó segítség tette egésszé.

Ilyen körülmények között jöttek létre országszerte a felszabadított területek, melyek olykor egy-egy nagyobb területbe olvadtak, máskor a megszállók szakították ismét apróbb területekre; a népfölszabadító harc egységei tehát nem fejthettek ki egységes tevékenységet a fölszabadított területek mindegyikén. Itt jutott kifejezésre mindenekelőtt a nemzeti értelemben vett önigazgatás, azaz egyes formái a nemzeti önigazgatásnak, bár mindegyiket a jövő Jugoszláviájának eszmei egysége, közös katonai és politikai legfelsőbb szervei fűzték egymáshoz. A népfelszabadító hábo-

rú körülményei között a hatalom nem alakulhatott holmi bürokratikus-adminisztrációvá, mely minden társadalmi teendőt irányít — a dolgozók maguk szervezkedtek a népfelszabadító bizottságok valamilyen formájába, maguk gondoskodva területükön a közrendről és a lakosság minimális életfeltételeinek biztosításáról. A felszabadított területeken levő gyárak igazgatását is a munkások vették kézbe. Arra, hogy a gyárakat a munkások irányították, nem volt túl sok példa, mivel a felszabadított vidékeken a régi Jugoszláviában alig akadt gyár, de ez is elegendő volt ahhoz, hogy megszülessen az önigazgatás eszméje, beinduljon kezdeti gyakorlata.

A háborút követően — a világ akkori szocialista gyakorlata, pontosabban a dogmatizmus hatására — Jugoszláviában is bizonyos dilemmák támadtak a szocializmus további fejlődési útjának tekintetében, sőt ezek a dilemmák a nemzeti viszonyok fejlődését illetően is fölmerültek. A néptömegek forradalmi tudata azonban, mely a népfelszabadító háborúban és forradalomban izmosodott, olyan erőt képviselt, amely lehetetlenné tette, hogy az új Jugoszlávia bármely más országban, más történelmi föltételek között kialakított életformát kényszerítsenek rá. Ezért közvetlenül 1948, azaz Sztálinnal való összeütközésünk után, integrális társadalmi szervezetté kezdett növekedni az önigazgatásnak a népfelszabadító háborúban fogant csírája.

Abban az időben a Jugoszláviára nehezedő nyomás olyan erővel hatott, hogy ez a fiatal, új társadalmi rendszer aligha tudta volna tartani magát, hacsak nem kapcsolódik be egy olyan másik forradalmi folyamatba, amely abban az időben megrázta az egész világot. Ez pedig a gyarmaturalom alatt élő, a függőség és a félfüggőség terhe alatt sínylődő népek harca volt. Azok harca, akik meg akartak szabadulni az állandó idegen uralomtól, a politikai és gazdasági függőség minden formájától, akik szabadon és függetlenül kívántak élni. Nekünk, akik saját országunkban is ezekért a jogokért harcoltunk, csatlakoznunk kellett ehhez a törekvéshez, külpolitikánkban is harcolnunk kellett a világ népeinek szabadságáért és függetlenségéért. Az el nem kötelezettség, azaz a tömböktől és a nagyhatalmaktól való függetlenség politikája így nőtt szinte automatikusan ki az új Jugoszlávia kialakításáért, a szabad, egyenjogú nemzetek és nemzetiségek országa megteremtéséért, a dolgozók önigazgatásáért vívott harcból. Ezért nem volt nehéz nekünk — tekintet nélkül a társadalmi és politikai rendszerbeli különbségekre — megtalálni a közös hangot a világ olyan népeivel és országaival, amelyek ugyanolyan nemzetközi veszélyek közepette éltek, mint mi.

Harc a saját utunkért

Az önigazgatás és el nem kötelezettség másik fontos tényezőjét az a harc jellemzi, melyet a szocialista Jugoszlávia azért a jogáért folytatott, hogy saját maga választhassa meg a szocializmus továbbfejlesztésének út-

ját és formáit. Úgy véltük, és ezt ma is valljuk, hogy nincs a szocializmusra semmiféle modell, a szocializmus fejlődésére nincs „általános törvényszerűség". Ellenkezőleg: valljuk, hogy éppen a szocializmus fejlődési útjainak és formáinak eltérése az, ami a történelmi fejlődésnek általános és objektív törvényszerűsége. Ezért törekedtünk arra, hogy továbbfejlesszük azokat a forradalmi hagyományokat és alkotói kezdeményezéseket, amelyek a népfelszabadító háborúban születtek, s nemcsak hogy továbbfejlesszük, hanem be is építjük szocialista társadalmunk egész rendszerébe.

Ebben a törekvésünkben, persze, a legkülönbözőbb reakciós, imperialista és kapitalista körök kitartóan megpróbáltak megakadályozni bennünket, igyekeztek beavatkozni belügyeinkbe, mert úgy vélték, hogy Sztálinnal való összeütközésünk után Jugoszláviában végleg aláásták a szocializmust, s hogy az ellenforradalmi erőknek lehetősége nyílt a kapitalista rendszer visszaállítására. A másik oldalról a dogmatikusok gyakoroltak ránk állandó és kíméletlen eszmei és gyakorlati nyomást, azt állítva, hogy elárultuk a szocializmust, eladtuk magunkat az imperialistáknak, sőt hogy fasizálódunk. Ezzel az volt a céljuk, hogy ránkerőszakolják a szocializmus saját modelljét és saját külpolitikájukat.

A harc, amelyet azért folytattunk, hogy megszabaduljunk a nyomás mindkét formájától, s amelyben önmagunkat védtük, csak erősítette törekvésünket, hogy szövetségeseivé, közös akciók részeseivé váljunk azoknak a népeknek, illetve országoknak, amelyek harcoltak a világ tömbök szerinti fölosztása ellen, nem csupán azért mert tisztán látták, hogy ez elkerülhetetlenül egy harmadik világháború kitöréséhez vezet, hanem mert a tömbök létezése az erőviszonyok állandó egyensúlyozására késztet, és a népek fölötti befolyás, valamint a domináció más formáinak megosztásához vezet. A szocialista Jugoszlávia tehát képtelen lett volna a szocializmus továbbfejlesztésére az önigazgatás vonalán, ha egyidejűleg nem veszi fel a harcot a világviszonyok megváltoztatásáért, a tömbökre szakadás ellen, ha nem harcol a nemzetek közötti viszonyok demokratizálásáért, a népek békés egymás mellett éléséért, tekintet nélkül az egyes országok társadalmi és politikai berendezésére.

Igaz, nehezen tagadhatnánk azt a tényt, hogy a szocialista országok tömbjének lérejötte megkönnyítette a rabságban élő népek szabadságharcát, a társadalmi haladást célzó mozgalmak harcát. Ha nem lett volna az októberi szocialista forradalom, ha nem lett volna Szovjetunió, amely képes megvédeni a forradalom alapvető folyamatait, az elnyomás alatt élő népek és osztályok szabadságharca sokkal nehezebb lett volna. És mégis: képtelenség azt föltételezni, hogy a szocializmus a tömbök még szigorúbb elkülönülésével és terjeszkedésével terjedhet tovább. Egyébként a történelem is igazolta Marx és Lenin előrelátását, mármint azt, hogy a forradalom önmagában még nem jelenti az ellentmondások és a szocialista országok összeütközésének automatikus megszűnését, sőt az arra való törekvés megszünését sem, vagy ahogy Lenin mondta azt, hogy „a másik nyakára mászik". Sztálin Jugoszlávia elleni támadásai, a szov-

jet-kínai viszonyok alakulása, az „eurokommunizmus" körüli nézeteltérések, legújabban pedig Vietnam és Kambodzsa összeütközése és az ezekhez hasonló jelenségek meggyőző bizonyítékai az említett előrelátásnak

Az el nem kötelezettség lényege

A népek felszabadítása érdekében, a világ népei közt a viszonyok demokratizálása érdekében, a különböző társadalmi berendezésű országok békés egymás mellett élése, a szocializmus szabad fejlődése, az ellentétek és a szocialista országok közötti nézeteltérések — melyek tulajdonképpen a múlt örökségei ugyan, de a szocializmus időszerű dogmájává lettek kikiáltva — érdekében harcolni kell a világ tömbök szerinti fölosztása ellen, egy tömbök nélküli világért, a szabad népek alkotta világért, amelyek a kölcsönös demokratikus viszonyok megteremtésének, a békés egymás mellett élésnek a hívei. Ez lenne az el nem kötelezettség lényege. Valójában tehát annak a jognak a kiharcolása, hogy szabadon és önállóan dönthessünk a szocializmus fejlődésének további útjáról, azaz az önigazgatásért vívott harc elkerülhetetlenül a világ el nem kötelezett politikájáért vívott küzdelem forrásává vált.

Tisztában vagyunk azzal, hogy ennek a küzdelemnek nem a márólholnapra való döntés a lényege. Szerves része ez a haladó folyamatoknak, melyek egy korszakváltás — a kapitalista és a szocialista korszak — átmeneti szakaszának kísérő jelensége. Ebben a harcban azonban tisztában kell lennünk azzal a ténnyel, hogy a harc nem csupán a kapitalista és a szocialista rendszer között folyik, hanem az a szocialista gyakorlaton belül is, olykor a szocialista országok egymás közötti viszonyában is jelen van. A szocializmus ma már nem különálló sziget a kapitalizmus tengerében — világszerte valóság, kiterjedt gyakorlat, amely korántsem szorítkozik a szocialista országok tömbjének határai közé, hanem messze túlnövi azokat.

Ezért minden túlzás nélkül mondhatom, hogy a szocialista Jugoszlávia számára a szocialista önigazgatásért vívott harc és az el nem kötelezettség érvényesítéséért vívott harc nemzetközi viszonylatban szétválaszthatatlan egységes egészet képez.

Az önigazgatás a termelői viszonyok olyan formája, melyekben a dolgozó lehetőséget kap a közvetlen igazgatásra, az eszközökről, a munkafeltételekről, a munkájuk eredményéről, alkotásról való döntéshozatalra, tevékenységének minden szintjén és területén, azaz mindenütt, ahol a munka irányítása és a tőke a munkások kezében összpontosul.

Mi itt Jugoszláviában sohasem állítottuk, hogy munkásönigazgatásunk az önigazgatás egyetlen lehetséges formája. Nem ringatjuk magunkat olyan illúziókban, hogy ideális társadalmat építünk, s nem estünk abba a tévhitbe, hogy az önigazgatás győzelmét egyből sikerül kiharcolnunk. Ellenkezőleg: az önigazgatás fejlesztése és valóra váltása egy egész kor-

szakra való harcot és erőfeszítést követel, s az eredmény a munkásember gyakorlatának és a leghaladóbb eszmei, tudományos és politikai erőfeszítések alkotói törekvéseinek ötvözete lesz. Ezért ma az önigazgatású társadalomnak kötelessége — és a jövőben is ez lesz a feladata — leküzdeni a túlhaladott osztály-, gazdasági és egyéb társadalmi viszonyok öröklött és újonnan keletkezett ellentmondásait, konfliktusait, a legkülönbözőbb tendenciáit és ellenállásait, valamint az ezekből kialakult ideológiáit és politikát.

Az önigazgatás értelme

Az önigazgatás és az önigazgatási demokrácia célja és értelme mindenekelőtt abban rejlik, hogy a fölmerülő objektív, a társadalmi viszonyokban és az ember társadalmi tudatában újra jelentkező ellentmondásokat maguk a dolgozók, a lehető legdemokratikusabb módon oldják meg. Történelmi szemszögből az önigazgatás egyben a szocialista termelőviszonyok olyan demokratikus formája, amelyben a viszonylag legkisebb krízissel, akadállyal és elferdüléssel valósulnak meg azok a társadalmi folyamatok, melyek „a szabad termelők társulásához" vezetnek. Az önigazgatás tehát a társadalmi viszonyok olyan demokratikus rendszere, amelyben viszonylag a legszabadabban folyik az osztálytársadalomból az osztály nélküli társadalomba való átállás hosszú távú társadalmi-történelmi folyamata, mégpedig — Marx szavait idézve — a munkásosztály akaratából, a munkásosztály akciója folytán és nem egy olyan erő révén, amely a munkásosztály „nevében" uralkodik.

A jugoszláv társadalom vezető eszmei-politikai erői így értelmezik a szocializmus és a szocialista önigazgatás társadalmi-történelmi szerepét, céljait és útjait. Így értelmezi a munkás, az ember is. A munkás és az ember, aki önkéntelenül és tudatosan tiltakozik az ellen, hogy az állam alattvalója, bármely monopólium bérmunkása, bürokrata-menedzser gépezet tehetetlen eszköze, a mások által megszabott fizetés puszta fogyasztója legyen; tiltakozik az olyan helyzet ellen, amelyben csak ösztönös elégedetlensége, de nem tudatos tevékenysége befolyásolhat. Mindez világosan tükrözi a ma munkásának, ma emberének tagadhatatlan törekvését, aki a társadalmi lény egy mélyebb ösztönével, növekvő társadalmi tudata folytán érzi, hogy a termelőerők korszerű fejlődése már egy erősebb, teljesebb fokon biztosítja az ember alkotó egyéniségének kibontakozását.

Eddigi jelentős eredményeink ellenére nem mondhatjuk még, hogy hazánkban az önigazgatás fejlődési görbéje mindig csak fölfelé haladt. Irányát korlátozta, és még ma is befolyásolja, társadalmunk gazdasági fejlettségének viszonylag alacsony foka és számos más, a társadalom belső felépítéséből és az ország nemzetközi helyzetéből fakadó tényező. Mindez együttvéve hat az önigazgatás fejlődési ütemére és irányára, a

mindennapok gyakorlatában. Ezért az önigazgatás fejlődése nem volt mindig felfelé ívelő, volt megtorpanás, elferdülés, valóságos fordulópontjai is.

*

A hatvanas évek végén Jugoszlávia társadalmi életében egyes jelenségek (ideológiai és elméleti szempontból is) meghatározott társadalmi konfliktusokat eredményeztek. Abban az időben ugyanis nálunk igen élénk viták folytak a bővített újratermelés monopóliumának szerepéről és társadalmi-gazdasági tartalmáról, osztályjellegéről, pontosabban fogalmazva az irányító társadalmi struktúrákról, amelyek a társadalmi tulajdont képező akkumulációs eszközökkel azaz „társadalmi tőkével" való rendelkezést tekintve egy fajta technobürokratikus monopóliummá nőtték ki magukat. A vitákban a munkásosztály társadalmi-gazdasági helyzetének konkrét kérdései kerültek központi helyre, azaz a társadalmi újratermelés rendszerében a munkásosztály társadalmi-gazdasági helyzetének konkrét formái. Arra a kérdésre ugyanis, hogy egy szocialista ország a gyakorlatban mennyire tudta a tőkének a munkától való tulajdonviszonyi és ezzel egyidejűleg osztályjellegű elidegenedését megszüntetni, pontos feleletet csak a konkrét jellegzetességek és a munka, a termelőeszközök, a bővített újratermelés az akkumuláció, vagy „társadalmi tőke" irányításában kialakult viszonyok adhatnak.

Az első tényező, amely a munkás helyzetét meghatározza ebben a viszonyban a folyó, vagy élő munkájának irányítása, annak a munkának irányítása, amellyel a dolgozó naponta részt vesz a közös társadalmi munkában, és amely egyrészt a személyi jövedelem formájában térül meg, másrészt viszont — ha figyelmen kívül hagyjuk az általános társadalmi fogyasztás eszközeit —, mint holtmunka a társadalmi termelőeszközökben „testesül meg", azaz a tőkés társadalomban a tőkét, a szocializmusban a bővített újratermelés eszközeit teremti meg. Ezek az eszközök a szocialista társadalomban valamennyi dolgozó termelékenyebb munkájának közös előfeltételét szolgálják.

A másik tényező, amely meghatározza a dolgozó helyzetét az említett eszközökkel, vagyis a holtmunkával való rendelkezés. Ha a szocialista társadalomban ez a második funkció annyira elidegenül az elsőtől, hogy a munkásnak nincs betekintése, sem lehetősége ellenőrizni, hatást gyakorolni saját munkája eredményének alkalmazására, a feltételek kialakítására más szóval, ha a dolgozó holtmunkája feletti társadalmi tulajdonjog a munkásosztályon kívül álló struktúrák, meghatározott erők monopol jogát képezi, bátran állíthatjuk, hogy az ilyen társadalomban megvannak még a bérmunka elemei, annak ellenére, hogy nincs olyan különálló osztály, amely a társadalmi tőke tulajdonjogát élvezi. Ilyen viszonyok közepette a munkáshatalom végrehajtó és ügyviteli szervei, nálunk a társult munka szervei — ahogyan Marx mondotta — a munkásosztály tulajdon bürokráciája, állama és gazdasága veszi át és végzi a társadalmi tőke irányítását a dolgozók nevében mint a munkásosztály „megbízott szerve".

Márpedig éppen ezek a jelenségek és törekvések képezik a társadalmi-gazdasági, szociális, politikai és ideológiai elferdülések, valamint összeütközések állandó forrását a szocialista társadalom fejlődésének átmeneti szakaszában.

Az említett törekvések és konfliktusok megnyilvánulásának sajátos formáival találkozunk Jugoszláviában is a szocialista önigazgatás fejlődése során. Az úgynevezett „klasszikus" társadalmi-tulajdonjogi viszonyok korábbi időszakában ezek a törekvések a gazdasági igazgatás monopóliumának és az állami tulajdon végrehajtó apparátusa politikai hatalmának állandó erősítésében nyilvánult meg, vagyis leegyszerűsítve az állami bürokrácia erősítésében. Egész sor forradalmi intézkedés következményeképpen ezek a viszonyok a munkásosztály önigazgatási helyzetének erősítése javára megváltoztak.

Csakhogy a szóban forgó ellentmondások, problémák és konfliktusok objektív forrásai ezzel még nem váltak történelmileg túlhaladottá. Tegyük azt is hozzá az effajta törekvések forrásai nem csupán a régi tudat utóhatásából táplálkoznak, bár nem kétséges, hogy itt az is szerepet játszik. A legmélyebb okok azonban a termelőerőknek — a társadalom jelenlegi fejlettségi fokán — objektíve adott struktúrájából erednek. Az egymás közötti társadalmi-gazdasági és politikai viszonyokról szólva mondhatjuk, hogy ezen a téren a dolgozók önállóan és eredményesen védik jogaikat, valamint az egymás iránti felelősséget. A munkafolyamat és termelést tekintve azonban a dolgok valamivel másképpen állnak. Szükség van a munkát szavatoló szervezésre, a munkafegyelmet és a feladatok végrehajtását biztosító szervezésre. Ezenkívül itt vannak az olyan munkák és munkafeladatok is, amelyeket csak a magasan szakképzett megfelelő végzettséggel rendelkező egyének végezhetnek. A dolgozók, akik gyakran nemcsak hogy a szükséges tudással nem rendelkeznek, hanem a munkafolyamat irányításához, az ügyvitelezéshez és tervezéshez, más szóval a bővített újratermelés eszközeivel való rendelkezéshez szükséges információkkal sem bírnak, ezért a vezetőségtől, a szakkádertől függnek, ezek pedig ily módon többé-kevésbé döntő szerephez jutnak az akkumuláció irányításában. A következmény, hogy a technobürokratikus törekvések szinte spontán, mondhatnánk a szakvezetőség tudatos tevékenysége nélkül jelentkeznek. Sőt mi több, egészen bizonyosan állíthatjuk, hogy a legtöbbjük igenis lelkiismeretesen, felelősségteljesen, a szocialista önigazgatás rendszerének megfelelően végzi munkáját. Ezek szerint a probléma forrását nem annyira a társadalmi tudat, mint inkább a társadalmi struktúra jelenlegi fejlettségi foka képezi.

A tehnobürokratikus „liberalizmus"

A jelzett folyamatok következményeként jelentkezett egy újabb törekvés, amely arra irányult, hogy a technobürokratikus irányítás monopolisztikus „hatalmát", mint a társadalmi tulajdon „végrehajtó szervét",

az állami apparátusból a társadalmi akkumuláció összpontosításának és központosításának legfelsőbb irányító központjaiba: a nagy gazdasági szervezetekbe, bankokba, kül- és belkereskedelmi vállalatokba „költöztesse" át. Az ilyen törekvések valójában a technobürokratikus-igazgatási struktúrák sajátos átalakulásának kezdetét jelentették. Arról van szó, hogy a technobürokratikus irányítási struktúrák bizonyos mértékig a társadalmi tőke kollektív tulajdonosaivá lettek, átvették a „megbízott végrehajtó" szerepét. Ugyanakkor azonban nem voltak semmiféle felelősséggel éppen a kollektív tulajdonos, vagyis a munkásosztály iránt. Egyszóval a technokrata törekvések az önigazgatás tulajdonképpeni elnyomásához vezettek.

Igaz az is, hogy ezek a törekvések nem harapództak el túlságosan, mert a haladó szocialista erők viszonylagosan gyors reagálással elvágták további kibontakozásuk lehetőségét. Nyilvánvalóvá vált ugyanis, hogy a dolgok ilyen irányú további alakulása a gazdasági és politikai igazgatás technobürokratikus struktúráinak kezébe egyre nagyobb politikai hatalmat adna, a társadalmi rendszerben uralkodó szerephez juttatná, miáltal ezek a struktúrák a továbbiakban már a „munkásosztály nevében" gyakorolnák a hatalmat.

Egyidejűleg, de nem véletlenül társadalmunk haladó erői szembetalálták magukat egy másik politikai jelenséggel is, amely nálunk a liberalizmus elnevezést kapta, bár semmi köze a klasszikus liberalizmushoz, és még kevésbé van köze a szabadság fogalmához. A jelenség igazi lényege abban a követelésben nyilvánult meg, hogy a szocialista erőknek, úgymond „nem kell beleavatkozniuk" a vezető igazgatási struktúrák pragmatikus tevékenységébe és nem kell gátolniuk azoknak egyre inkább növekvő hatalmát, hatását a társadalom és állam politikai struktúrájának formálásában. Magától értetődő, hogy a technobürokratikus „liberalizmus" nem korlátozódhatott csupán a szocialista önigazgatás bírálatára. Szüksége volt az államra is mint erős támpontra. Ebben a tekintetben a technobürokrácia a differenciálódás jeleit mutatta. Egy része azt remélte, hogy újra életre kel a bürokratikus-centralisztikus állam sztálinista koncepciója, másik része a burzsoá demokratikus parlamentarizmus bevezetésére helyezte tevékenységének hangsúlyát, amely a társadalmi tőke feletti hatalmat a vezető technobürokratikus struktúráknak engedné át.

Mivel Jugoszlávia többnemzetiségű társadalom, az is nyilvánvaló, hogy ezek a törekvések nacionalista és soviniszta színézetet öltöttek, amiért, is a hetvenes évek elején társadalmunk kisebb méretű „politikai válságot" élt át. Ezt a válságot meg kellett oldani.

Éppen az ilyen és hasonló konfliktusokból kivezető út keresése közben az ideológiai, elméleti és gyakorlati-politikai viták során az egyik fő kérdés azokra az ellentmondásokra vonatkozott, amelyek a kapitalizmusból a szocializmusba való áttérés folyamatában a társadalmi tulajdonviszonyok egyes formáiban nyilvánulnak meg; vagyis a szocialista társadalom első lépéseitől, az államмonopólium létrehozásától a társadal-

mi tulajdonjog olyan viszonyainak megteremtéséig, amelyeket Marx a szabad termelők társulásának nevezett.

A Jugoszláv Kommunista Szövetség a hazai szocialista és önigazgatási gyakorlat, de ugyanígy a mai szocialista világ gyakorlatának felmérésével, kritikai elemzésével megpróbált feleletet adni a legfőbb, azaz központi kérdésre: a szocializmus mai gyakorlatában melyek a vázolt ellentmondások túlhaladásának és leküzdésének útjai, formái.

A bírálat talán túl éles volt mondhatná valaki, mivel a jelenségek amelyekről beszéltem, a kezdeti fázisban még igen gyengék voltak. Az is igaz, hogy a nevezett jelenségek ellenére, abban a korszakban jelentős eredményeket értünk el a szocialista önigazgatás fejlesztésében, valamint hogy az akkori irányvonal a dolgozók széles körű támogatását élvezte. Mégis úgy véltük jobb az ilyen jelenségeket mindjárt a kezdetben a bírálat tárgyává tenni, és nem akkor gondolkodni felőlük, amikor már komoly társadalmi problémát jelentenek.

Mind a saját, mind pedig a más szocialista országok tapasztalata révén a jugoszláv önigazgatási gyakorlat meglehetősen hamar szembe találta magát azzal a ténnyel, hogy a szocializmus, mint a társadalmi fejlődés átmeneti korszaka, nem mentes az ellentmondásoktól és összeütközésektől. Mi azonban sohasem tartottuk szükségesnek elkendőzni, vagy megkerülni az ellentmondásokat, problémákat és nehézségeket, amelyekkel szembe találtuk magunkat. Ehelyett nyíltan szembeszálltunk velük. Kerestük — véleményünk szerint — a szocialista önigazgatás és önigazgatási demokrácia további erősítésével, elmélyítésével meg is találtuk a számunkra legmegfelelőbb utat. A hosszú távú fejlődés szemszögéből tekintve a jugoszláv szocialista önigazgatási rendszer kiállta a történelmi próbákat és fejlődésének sorsdöntő útkereszteződésein megtalálta tulajdon fejlődésének útját, azokat a megoldásokat amelyek lehetővé tették, hogy továbblépjen, és erősítse belső kohézióját; tulajdon társadalmi és politikai tartalmát gazdagítsa. Mindenesetre egyetlen eddigi válság sem fenyegetett azzal a veszéllyel, hogy visszafordítja a történelem kerekét.

Az el nem kötelezett országokra nehezedő nyomás

Hosszabb ideje már az el nem kötelezett országokra gyakorolt nyomással párhuzamosan terjednek az olyan „elméletek" is, mely szerint az el nem kötelezett politika történelmileg túlhaladott és korlátozott jelentőségű, mivel — a szóban forgó elméletek szerint — csupán a blokkpolitika és hidegháborús konfrontáció antitéziseként jött létre. Amikor azonban a szembenálló tömbök a konfrontáció helyett a dialógust választották — az elméletek szerint — megszűnt, feleslegessé vált az el nem kötelezett országok „közvetítő" szerepe.

Az el nem kötelezett politikának és mozgalomnak, azonban mélyebb és tartósabb forrásai, szélesebb célkitűzései vannak, az elvek időszerűsége pedig — amely a mozgalomnak egyetemes érvényt kölcsönöz, és az

egész világ szempontjából fontos távlatokat nyit —, ma semmivel sem kisebb, mint a múltban volt. Emellett az el nem kötelezett politika és mozgalom a modern világ ellentmondásos viszonyaiban az országok közötti egyenrangú kapcsolatok kialakítását sokkal inkább elősegítette, mint a pillanatnyi tömbellenes állásfoglalást. A szabad és független államok, amelyek az általános antiimperialista forradalom folyamatában és feltételei közepette vívták ki nemzeti és politikai függetlenségüket, már nem fogadták el a túlhaladott gazdasági és politikai viszonyokat, sem az elnyomás, vagy kizsákmányolás régi és újabb formáit. Az el nem kötelezett országok kialakították tulajdon nézetüket a nemzetközi viszonyok fejlesztéséről és azon voltak, sőt továbbra is azon lesznek, hogy rámutassanak az ellentmondások leküzdésének lehetőségére, az ellentétek megszüntetésére, amelyeket ma az imperialista, a kolonialista és neokolonialista örökség, a világ tömbfelosztása, a saját társadalmi „modell" más népekre való ráerőszakolása, a más országok belügyeibe való beavatkozás és a gazdasági-politikai dominációó egyéb megnyilvánulási formái eredményeznek a nemzetközi viszonyokban.

Amíg a világban nem szűnik meg más népek elnyomása, függetlenségének és egyenrangúságának korlátozása, amíg veszélyeztetve van a világbéke és biztonság, mindaddig ilyen vagy olyan formában időszerű és szükségszerű lesz az el nem kötelezett politika is mint a szabad és független népek reakciója a fentebb említett jelenségekre. Ez a politika a szocialista Jugoszlávia számára is megfelel, mert csak a szabad és egyenrangú szocialista országok építhetik tovább új egymás közötti viszonyaikat, az együttműködés és nemzetközi szolidaritás újabb formáit, egyidejűleg a nemzetközi viszonyok demokratizálásáért és az általános békés koegzisztenciáért harcolva.

Az egyenrangúsági és függetlenségi politika

Amikor azt állítom, hogy Jugoszlávia számára az önigazgatás és el nem kötelezettség egy és ugyanazon egész két fontos alkotóelemét képezi, elsősorban azt tartom szem előtt, hogy a nép, amely tulajdon országában maga irányít és igazgat, elismerve ezt a jogot más népeknek is, a nemzetközi viszonyok terén nem folytathat másféle politikát, mint az egyenrangúság, a függetlenség és kölcsönös tiszteletbentartás, vagyis az el nem kötelezett politikát. A világ munkásosztálya és legszélesebb dolgozó rétegeinek érdeke, hogy saját sorsukról döntsenek elválaszthatatlan az el nem kötelezettek mozgalmától és célkitűzéseitől, mert a szocializmust csak a szabad és egyenrangú népek építhetik. A közös célok és törekvések alapján építhető ki az el nem kötelezettek mozgalma és a világ más haladó erői együttműködésének reális és tartós alapja.

A politikai és gazdasági viszonyok fejlődése a második világháború után és az el nem kötelezett politika ebben való tényleges szerepe kétségtelenül arra mutat, hogy az el nem kötelezett politika univerzális,

világviszonylatban is jelentős, és hogy megnyitja az emberiség előtt az ellentmondások, az egyre összetettebb és összefüggőbb válságok megoldásának, megszüntetésének biztos távlatait.

Az el nem kötelezett mozgalom nem lehet a hidegháború tiszavirág életű jelensége, a világ blokkokra való felosztásának következménye, sem a nemzetközi szituáció adott pillanatának szubjektivitása konstrukciója — ha bár formáit még változtathatja — hanem csakis hosszú életű társadalmi-történelmi tényező lehet. Természetesen utópisztikus lenne azt hinni, hogy mindez máról holnapra, a világ mai osztályjellegű, társadalmi, gazdasági és politikai ellentmondásai ellenére is megvalósítható. De az el nem kötelezett mozgalom olyan erős történelmi tényező, amely megteremti a feltételeket a népek közötti újfajta viszony kialakításához, a demokratikus együttműködéshez és egymáshoz való közeledéshez. A világbéke — mint a nemzetek és az államok önálló, sokoldalú fejlődésének az előfeltétele — továbbra is az el nem kötelezettek tevékenységének legfőbb platformját alkotja a függetlenség és egyenlőség, a blokkpolitika túlhaladása, az aktív békés koegzisztencia megvalósítása, az egymás belügyeibe való be nem avatkozás és az új gazdasági viszonyok kialakítása terén. Ebben az értelemben különösen fontos a népek politikai és gazdasági függetlenségének a kivívására irányuló harc, az anyagi javak, a termelés és a létrehozott értékek felosztásával kapcsolatos új állásfoglalás, amely a fejletlen világrészek számára biztosítaná a gyorsabb fejlődést. Ez az utóbbi ma már nem csupán a fejletlen országok és az azokat támogató haladó erők érdeke, hanem az egész emberiség, a világ továbbfejlődésének alapvető követelménye.

Jugoszlávia számára az el nem kötelezettségről való lemondás a saját függetlenségéről és a szabad népek között elfoglalt helyéről való lemondást jelentené, vagyis kérdésessé tenné Jugoszláviának mint szocialista önigazgatásra épülő államnak a létét. Más szóval hazánk nemzetei és nemzetiségei számára az érintett két dolog — a szocialista önigazgatás és az el nem kötelezettség a nemzetközi viszonyokban — sohasem lehet az alku tárgya.

Fordította *Hornok Ferenc*

60 éves a JKP

Đorđe Milanović

A POLITIKAI VÁLSÁG KIÉLEZŐDÉSE A BURZSOÁ JUGOSZLÁVIÁBAN

A JUGOSZLÁV KOMMUNISTA PÁRT AKCIÓJA 1937-TŐL 1941-IG TITO ÍRÁSAIBAN ÉS A JKP KB OKMÁNYAIBAN

Tito ötvenéves forradalmi munkásságának nincsenek olyan mozzanatai, illetve kérdései, melyek egy adott szempontból ne tűnnének kivételesen fontosnak vagy éppen sorsdöntőnek a jugoszláv forradalom történetében. Tito oldotta meg többek között az alábbi kérdést és feladatot: hogyan kell irányítani és fejleszteni a JKP akcióját a burzsoá Jugoszlávia érlelődő politikai válságában, és hogyan kell megkezdeni az osztályharc „utolsó és döntő csatáját" az érlelődő szükségszerűségben.

Ezzel a kérdéssel hatolunk be az osztályharcirányítás jártasságának területére. Történelemírásunkban a társadalmi gyakorlatnak és elméletnek ez a területe még nem keltette fel a kellő figyelmet. Noha a JKP népfrontmozgalmairól és népfrontpolitikájáról bő irodalommal rendelkezünk, a forradalmi helyzet érlelődése nincs megvilágítva lenini és titói álláspontból szemlélve. Egy téma, az egységes proletár front témája, eléggé elhanyagolt. Nincs azonban kellőképpen kimerítve a munkásosztály és parasztság szövetségének témája sem.

Ennek a tanulmánynak a feladata, rámutatni a forradalmi taktika és stratégia történelmi, történetírási és tudományos fontosságára.

A cári Oroszországban a Lenin vezette bolsevik pártra rákényszerített és általa a hatalomért folytatott fegyveres harc tapasztalataiból levont következtetésekben jelentős helyet foglal el az a kérdés, hogy eléggé megmozgatták-e, előkészítették-e, besorolták-e az összes osztályerőket a döntő harcra, valamint annak a felmérése, hogy a forradalmi erők mikor és hogyan kezdjék el a csatát. A mi esetünkben ezt a pillanatot köztudomásúlag a Harmadik Birodalom Szovjet Szövetség elleni támadása jelentette, de az októberi forradalomtól a jugoszláv forradalom kirobbanásának pillanatáig át kell tekinteni a társadalmi mozgalmak minden mélységét és horderejét. A jugoszláv proletariátus Titóval az élen húsz évvel az októberi forradalom után az akció vezetésében alkotó tényként

megismételte Lenin tapasztalatát, természetesen a jugoszláv társadalmi erők fejlődési szintjének megfelelően.

A forradalmi átalakulás mindkét esetben világháborús összeütközés keretében indult meg. A háború azonban nem jelentett azonos körülményt, a két forradalom szempontjából, és a két forradalmi esemény sem volt azonos, még ha az értelmük egyezett is. Jugoszláviában a forradalmi átalakulás azonkívül, hogy a második világháború sajátos körülményei között kezdődött, az elsőhöz viszonyítva sokkal nagyobb horderejű is volt.

A burzsoá Jugoszláviában a forradalmi átalakulás lényegében már kezdetétől fogva mélyebb és szélesebb volt az előzőnél. Már érlelődése korában előbbre lépett a szocializmus világfolyamatának általános fejlődésében.

Lenin azt mondja, hogy a forradalmi államcsínyt csak a burzsoázia hatalmi rendszerében keletkezett „résen" át lehet megvalósítani, ami olyan körülmények között jön létre, amikor a burzsoáziának hatalma megvédése érdekében jelentős változást kell végrehajtania magában a hatalmi rendszerben. A forradalmi párt akkor léphet akcióba, ha egyidőben képes az elnyomottak és tőkétől függő tömegek elég erős forradalmi demokratikus mozgalmának élére állni, ha mögötte áll a dolgozók rétegének többsége, ha az osztályok említett erői felsorakoztak az „utolsó és döntő ütközetre", s végül, ha a „döntő ütközet már teljesen megért". Szerinte az pedig akkor érett, ha a burzsoá és kispolgári erők egymás közötti torzsalkodásaikban annyira felőrlődtek, hogy a hatalmat régi formájában már nem irányíthatják, amikor a kisbirtokosok demokráciájának vezetői elvtelen, áruló egyezkedéseikkel, csődbe jutottak és ha a társadalomban gazdaságilag és politikailag hirtelen megrendült helyzetű dolgozó tömegek többsége — élén a forradalmi élcsapattal — végleg felkészült az akcióra.[1]

Lenin útmutatásai a proletár avantgardenak az osztályharc irányítására az októberi forradalom után a parasztsággal túlsúlyban levő kifejezetten törpebirtokos környezetben, de már a tőke és a munka között kifejlett és elmélyült ellentétekben megvalósult orosz forradalom tapasztalatát tartalmazzák. Lenin útmutatásai szerint szerveződött és kezdődött el a jugoszláv forradalom — a népfelszabadító háború —, szintén egy parasztsággal túlsúlyban levő kifejezetten törpebirtokos környezetben, a tőke és munka között mélyen kifejlődött ellentétekben, de a cári Oroszországétól egész más körülmények között. Ezek az alapvető társadalmi ellentétek együttesen, mindkét esetben igen mély nemzeti ellentétekként is kifejezésre jutottak, vagyis mindkét forradalom olyan kérdéseket oldott meg, melyek lényegében a burzsoá-demokratikus forradalom tartozékai.[2]

Mint ahogy azt Lenintől tudjuk, az októberi forradalmat az osztályellentétek kiéleződésének leküzdhetetlen periódusa előzte meg — amit a forradalmi helyzet beérési periódusának nevez —, hasonlóan a jugoszlá-

viai forradalmat — a népfelszabadító harcot — is a beérési periódus előzi meg.

Lenin meghatározásából kiindulva a forradalmi helyzet érettségéről, valamint a forradalmi felkelés eredményességének kilátásáról, Tito írásaiban egész világosan figyelemmel lehet kísérni a burzsoá Jugoszláviában a forradalmi helyzet beérését és a JKP tényked ését az említett időszak folyamán.

Tito a burzsoá Jugoszláviában zajló eseményeket és mozgalmakat lenini éleslátással és logikával mérte fel, felismerte a politikai és összes társadalmi események értelmét, figyelemmel kísérte bennük az osztályerők fejlődését és fokozatos elhelyezkedését a döntő ütközetre, felismerte a forradalmi akció lehetőségeit és szükségleteit, majd kihangsúlyozta a forradalmi avantgarde kötelességeit. Az itt bennünket érdeklő kérdéssel kapcsolatban a népfelszabadító harcok kezdetéig keletkezett írásaiban ez különösen szembetűnő.

Tito megérezte azt, hogy a burzsoá Jugoszlávia létrejötte óta válságban van, és azt is, hogy a belpolitikai harcoktól megtépázott, nem demokratikus, beteges tákolmány.[3] Nekem azonban úgy tűnik, hogy a társadalmi ellentétek leküzdhetetlen kiéleződése, a burzsoá hatalmi rendszerében jelentkező „rés", a néptömegek egyre határozottabb ellenállása a kormány profasiszta kül- és belpolitikájával szemben, valamint a saját hatalmát féltő polgári vezetőség mindig nagyobb és nyíltabb engedményei a fasiszta hatalmakkal szemben már 1937-től kezdődően megmutatkoztak.

A JKP, miután a fasiszta elnyomók ellen Spanyolországban megindult a háború, amihez hasonló már Kínában is folyt, fokozottabban ösztönözte a tömegek harcát a demokratikus szabadságért és békéért, a szerb és horvát polgári ellenzék által 1937. október 8-án létrehozott nemzeti megegyezési blokk követelményeinek a megvalósításáért a belső reakció ellen, az áruló Stojadinović—Korošec—Spaho kormány reakciós profasiszta politikája ellen. Tito rögtön kihangsúlyozta az elkövetkező harcok hevességét, mivel a kormány valódi hajszát indított a megegyezés és mindazok ellen, akik a megegyezés követelményeinek életrehozása mellé álltak, de különösen a munkásharcosok és kommunisták ellen.[4]

Tito a nemzeti megegyezési blokk létrejöttével megindította a JKP harcát a reakciós, áruló kormány megdöntésére. A JKP egész a Horvát Bánság létrehozásáig, a Horvát Parasztpárt Vezetősége és a kormányban ülő nagyszerb hegemonisták közötti megegyzésig 1939 augusztusában arra törekedett, hogy a munkásosztály is csatlakozzon egységes politikai szervezetével vagy az egységes politikai képviseletével a nemzeti megegyezési blokkhoz, ugyanakkor arra is, hogy a blokk karolja fel Szlovéniában is a demokratikus erőket. A szándék az volt, hogy a blokk váljék az ország összes antifasiszta és demokratikus erőinek a közösségévé, a blokkból fejlődjön ki a Népfront, váljék alkalmassá a reakciós kormány megdöntésére és a népnek nagyobb demokratikus szabadságot nyújtó kormány megalakítására, és az erőket így összefogva védelmez-

hessék az országot az elkerülhetetlen fasiszta lerohanástól. Az egységes proletár front létrehozásának politikája, valamint az összes demokratikus erők antifasiszta, népfrontmozgalmának egybefogása egyre nagyobb visszhangra talált a széles néprétegek között, átmenetileg még a szocialista vezetőségek között is, de a polgári ellenzék vezetői állhatatosan visszautasították a Népfront formális létrehozatalát.

A burzsoá Jugoszlávia politikai válságának fejlődésében, a társadalmi ellentétek leküzdhetetlen kiéleződésében mutatkozott meg Tito személyiségének s vele együtt az egész JKP-nak forradalmi érettsége, bátorsága és történelmi felelőssége.

A burzsoá Jugoszlávia demokratizálásáért, a nemzeti megegyezési blokk kiterjesztéséért, a reakciós kormány megdöntéséért és a demokratikus kormány megalakításáért folyó harc vezérgondolatainak egyikét Tito a spanyolországi demokratikus erők fegyveres felkelésének fasiszta erők által való megtámadása alkalmával fejezte ki. A Proleter 1936. évi novemberi számában közölt cikkében rámutatott a forradalmi kiugrás veszélyességére, „a forradalom egy szakasza átugrásának megkísérléséért".

„Ez a veszélye a szocialista forradalom rendszabálya idő előtti foganatosításának... A fasizmus legyőzése — ez ma a fő, a legfontosabb és legalapvetőbb is — ez ma minden."[5]

A JKP KB-nak a megegyezést mint a reakció és fasiszta erők legyőzése felé vezető nagy jelentőségű lépést üdvözlő közleményen kívül[6] a „Proleter" 1937. évi novemberi számában közölték Titónak *A megegyezés és a munkásosztály* című cikkét. Ez a cikk arról szól, hogy a JKP saját részéről mindent megtesz azért, hogy a munkásosztály a nép küzdelmeinek első soraiban legyen, mint azt régebben is tette.

A Horvát KB alakuló ülésének kiáltványában, amelyet a Proleter 1937. évi novemberi számában szintén közzétettek, a megegyezésre hivatkozva kihangsúlyozták a JKP által irányítandó akció jelentőségét és értelmét. A kiáltványból idézünk:

„Mindazt, amit eddig kiharcoltunk, kezdve a január hatodikai rendszer megtestesítőinek 1935-ben történő félreállításától egészen a napjainkig elértekig, köszönhetjük a munkások, a parasztok, a polgárok és a becsületes értelmiség összetartásának, azok demokratikus egységének. No, de ez még csak a kezdet. Nagyon sok mindent kell még kiharcolni. Az igazi harc csak most kezdődik."[7]

Wilhelm Picknek, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága titkársági tagjának 1937 november elején írt levelében Tito kihangsúlyozta, hogy a közelgő harcok eredménye „a megegyezés követelményeiért nagyrészt attól függ, tudjuk-e mozgósítani a munkásosztályt és egyéb rétegeket, és nyomást gyakorolhatunk-e a blokk vezetőségére, hogy ne hátráljanak meg a kormány erőszakossága elleni harcban."[8]

1937 novembere végén arról értesíti Picket, hogy a JKP-nak a megegyezés hatásának kihasználásával sikerült felújítani a Népfrontot[9] és kifejteni annak aktivitását.

A JKP KB-nak 1938 márciusában Ausztriának a Harmadik Birodalomhoz való erőszakos hozzácsatolása alkalmával „A békéért, függetlenségért és szabadságért" című kiáltványában felszólította a szlovéneket, horvátokat, szerbeket és Jugoszlávia minden népét „Stojadinovićnak, Hitler és Mussolini ügynökének és áruló kormányának megdöntésére" és a „a népi egység és védelem kormánya" létrehozására."[10]

A szocialisták valószínűleg az 1937. október 8. megegyezés igen erős visszhangja miatt az egységes szakszervezeti, illetve a munkásosztály akciós egységének politikáját fogadták el. Elfogadták a munkássajtóban a proletár frontról és szakszervezeti egységről folytatott türelmes vitákat a kommunistákkal (baloldaliakkal), a Jugoszláv Egyesült Munkások Szakszervezeti Szövetségének 1938 áprilisában megtartott kongresszusán a szakszervezeti egység politikáját hirdették meg, bekerültek a JMESZSZ vezetőségébe a kommunisták is, a közgyűlés után pedig szóbeli megegyezést kötöttek a kommunistákkal az akcióegységről, az együttműködésről és meg nem támadásról.

Tito Georgi Dimitrovnak, a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága főtitkárának 1938 augusztus elején írt jelentésében kihangsúlyozta a népi mozgalom Ausztria megszállása utáni megerősödését a kormány profasiszta külpolitikájával szemben. „Sokban hozzájárult ehhez ez évi márciusi kiáltványunk is. Jelszavunk „Minden demokratikus és hazafias elem tömörüljön a Hitler fasizmusának behatolása és szövetségese, Stojadinović elleni küzdelemben" nemcsak az egész munkásosztályban talált erős visszhangra, hanem az ellenzéki pártok többségénél, de még a JRZ (Stojadinović pártja) és a JNS (Jevtić pártja) tagsága egy részénél is."[11]

Ami az országban a demokratikus szabadságért folyó harcot illeti, Tito szerint a JKP többet tett érte a megegyezés aláíróinál.

A továbbiakban ír a kommunisták növekedő hatásáról a polgári ellenzéki pártok körül gyülekező tömegek körében, a munkásosztály akcióegységét síkraszálló szocialista vezetőségekkel kötött megegyezésről és a kormány erősödő támadásáról a munkásszakszervezeteknek — azoknak is elsősorban — a baloldali erői ellen.

Tito a Komintern „Rundschau" című folyóiratának 1938. augusztus 18-án megjelent 42. számában részletesebben bemutatta a politikai viszonyok alakulását Jugoszláviában. Cikkében kiemelte a reakció abbéli szándékát, hogy az antifasiszta hangulatú néptömegek túlnyomó többsége ellenállásának gyors letörésével mindjobban támogathassák a kormány kül- és belpolitikáját. Ezzel kapcsolatban Tito felvetette a kérdést „hogyan tudott Stojadinović már három éve hatalmon maradni, amikor köztudomású, hogy a néptömegek nagy része nem áll mögötte, hanem a demokratikus és antifasiszta ellenzéki pártokhoz csatlakozik." A választ „az antifasiszta erők, elsősorban a munkásosztály ziláltságában és szervezetlenségében találta meg."[12]

A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága titkárságának 1938. szeptember 17-én Moszkvában megtartandó ülésére készített beszá-

molójában Tito a nemzeti megegyezési blokk 1938. augusztus 18. határozata alkalmával, amellyel hitelesítették, az 1937. október 8-ai megegyezést, azt mondta: „Szerbia és Horvátország ellenzéki vezetőinek teknősbéka gyorsaságú politikája és a tömeges akciók fékezése nagymértékben... vétkes abban, hogy Stojadinović még ma is hatalmon van."[13]

Ez a tény kényszerítette Titót az eszmei-politikai áramlatoknak, az ország erőviszonyainak és a kommunisták feladatainak egységésebb figyelembevételére az adott viszonyok között. Noha a termékeny esztendők hozzájárultak a gazdasági élet feljavulásához, amit a kormány saját eredményének tekintett, a francia és csehszlovák szövetség felbontása és az ország gazdasági életének a fasiszta Németország, valamint Olaszország érdekei alá rendelése fokozta a nép elégedetlenségét és megindította a széles néptömegeket a kommunisták szervezte népfronti akciók felé. „Ezért tolódott az utóbbi időben a Stojadinović—Korošec kormány belpolitikai iránya erősen jobbra..." Emelett „Jugoszláviában még sok a fogyatékosság a Népfront munkájában és harcában." A Népfront erői még mindig szét vannak kerületenként és tartományonként forgácsolódva. Most ránk vár a feladat — harcolni mindezeknek a demokratikus erőknek egy népfrontba — egy egységbe való egyesítéséért.

(...)

Feladataink realizálása a Népfront megteremtésében sokban függ az egységes munkásosztálytól. Mi a szocialistákkal valójában megegyeztünk a közös fellépésre vonatkozólag, és ebből a célból Belgrádban közös bizottság alakult. Elértük azt, hogy a napilapok pozitívan írnak a Szovjet Szövetségről, nem támadják sem a Szovjet Szövetséget, sem bennünket, hanem az egység és Népfront szellemében írnak. De ez még távolról sem az, amilyennek az egységes frontnak kellene lennie. Mindkét fél részéről nagy a bizalmatlanság, a becsapástól való félelem és ez zavarólag hat feladatainknak a Népfront útján való megoldásában. Mi a szocialistákkal együttműködve reális erőkre támaszkodhatunk: itt vannak mögöttünk az Egyesült Munkásszövetség szakszervezetei kb. 100 000 emberrel, nem számítva a néhány önálló szakszervezetet, melyekkel szorosan együttműködünk mint pl. a bankhivatalnokok szakszervezete stb. Jugoszláviában a mezőgazdasági munkásokkal együtt egymillió a bérmunkások száma, akiknek kétharmada a mi és a szocialisták hatása alatt van. Mindez nagy erőt képvisel, amire szövetségeseink is számíthatnak, és aminek alapján vezető helyet tölthetünk be a Népfront jelszavaiba foglaltak megvalósításáért folytatott küzdelemben."[14]

Az egységes proletárfront — mint a népfrontmozgalom erős tényezője — kialakítása mellett Tito és a JKP sokat munkálkodott a Jugoszláv Kommunista Ifjúsági Szövetség azonos szellemben történő felújítása és egy erős antifasiszta, demokratikus ifjúsági mozgalom kialakítása érdekében. A kommunisták ez irányú aktivitását még fokozottabban ösztönözte a Kommunista Ifjúsági Internacionálé és a Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága Titkársága által 1938 januárjában elfo-

gadott határozata, amely a Jugoszlávia ifjúsága körében végzendő tevékenységre vonatkozott.[15]

Tito 1938 szeptemberében Moszkvában írt jelentésében a következőképpen nyilatkozott: „A Párt most az országban nagy tekintélynek örvend nemcsak a munkások között, hanem a többi demokratikus párt hívei között is. Nincs most már olyan nagyfokú bizalmatlanság a kommunistákkal szemben, mint amilyen régebben volt. Az emberek meggyőződtek a kommunisták becsületes munkájáról és a nép érdekeiért folytatott harcukról. Másrészt a kommunisták jobban megértik a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusának vonalát és kerülik a szektáskodást."[16]

A kormány 1938 decemberében, Ausztria megszállása után — számítva a tömegek felfokozott ijedelmére —, a mandátumok lejárta előtt kiírt nemzetgyűlési választásokat akarta.

A választásokkal kapcsolatban Tito ezt írta Dimitrovnak: „Nagy jelentőségűek ezek a választások — vagy Stojadinović győz, és akkor létrejön a fasiszta Jugoszlávia, vagy pedig az ellenzéki blokké, illetve a demokratikus erőké lesz a győzelem."[17]

Ebből a következtetésből kiindulva Tito „A választások elé" című cikkében rámutatott a politikai harcok további kiéleződésére.[18] Ez viszont visszatükröződött a választásokkal kapcsolatos politikai erők fokozottabb átcsoportosulásában, a nemzeti, illetve a horvát kérdés követelményeivel és gyakorlatával kapcsolatos egymás között erősödő gyűlöletben, az ország demokratizálódásának vagy fasizálódásának kérdésében és a külpolitikai tájékozódásban. Erről Tito „A parlamenti választások és a politikai erők átcsoportosulása" című cikkében részletesebben írt.[19]

A JKP vezetősége az 1938. december 11-én tartott képviselőházi választásokkal kapcsolatos tájékoztatójában kihangsúlyozta a népnek, illetve a munkásosztálynak és a középrétegnek a választási eredményekben kifejezésre jutó szembeszegülését az egész polgári és nemzetközi reakcióval, mely reakció mind jobban belátja a régi hatalom tarthatatlanságát és a dolgozó nép demokratikus harci erejének erősödését. A reakció ezért fokozottabban törekedett a növekvő demokratikus harci erők széthúzására, és igyekezett „rábírni a Horvát Parasztpártot valamilyen kompromisszumra, ami lényegében az eddigi rendszer fenntartását jelentette volna."[20] A kommunisták ezzel szemben a munkásosztályban növekedő forradalmi erők fenntartásával, a demokratikus erők fokozatos erősítésével és különféle akcióiknak biztosításával igyekeztek „minél nagyobb mértékben támogatni a munkás avantgarde irányítóit és a Horvát Parasztpárt vezetőségét. Egy ilyen mozgalom... mindenekelőtt bizonyos garanciát jelentene a Horvát Parasztpárt egyes vezetőinek megingathatatlanságára és valamilyen rothadt kompromisszum megkötésével kapcsolatos ellenállására."[21]

A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottságának titkársága 1939 január elején elfogadta a JKP rezolucióját, amelyet az országban 1939 márciusában tett magáévá. Ezután ezt a pártszervezetekkel is kö-

zölték. A rezolució az egységes proletárfront és az antifasiszta Népfront erőteljesebb és gyorsabb létrehozására serkentette a kommunistákat, mi vel Csehszlovákia feldarabolása már megkezdődött. Ez a veszély ott lebegett, egyre szembetűnőbben, Jugoszlávia felett is.

„A parlamenti választások, tekintet nélkül a botrányos választási tör vényre, rámutattak a kormány fizikai és erkölcsi rémuralmára, a néptömegeknek a Stojadinović kormány népellenes és reakciós politikájával szemben tanúsított elégedetlenségére, ugyanakkor a kedvező távlatokat nyitottak meg a demokratikus népi erők győzelme előtt. Az elért eredmények alapján minél jobban ki kell bővíteni és meg kell erősíteni a népi demokratikus blokkot, és azt fel kell használni a néptömegek programjának támogatására, a dolgozó nép követelményeinek a megindoklására. Ezenkívül a JKP-nak törekednie kell a választások alatt keletkezett mindazon pártoknak, azok kibővült ellenzéki blokkjának a védelmére és megerősítésére, amelyek kiálltak Jugoszláviának a Róma—Berlin tengely alárendelése ellen.

Ugyanakkor a JKP határozott fellépésével a kormány és fizetettjeinek a demokratikus erők széthúzására irányuló mesterkedései ellen saját magát, mint a munkásosztály önálló pártját, is védelmezte."[22]

1939-ben a Csehszlovák Köztársaság bukása után (időközben Stojadinović kormányát Dragiša Cvetković kormánya váltotta fel, de a külés belpolitika minden megváltoztatása nélkül) a Proleter ezt írja: „belpolitikánk mai alapkérdése... az ország függetlensége megvédésének kérdése."[23] Ez alkalommal a Proleter ugyanazon számában még két jelentős írás látott napvilágot: „Nyílt levél a JKP tagságához" és Levél a ifjúkommunistákhoz". A levelek az események gyors fejlődéséről szólnak, továbbá arról, hogy a kommunistáknak határozottan meg kell tisztítaniuk a Pártot minden olyan öntudatlan és rejtett ellenségtől, elsősorban a trockistáktól, akik opportunizmusukkal és szektáskodásukkal gyengítenek és rombolnak, akik akadályozzák a népfrontpolitika kivitelezését, amely egyben Jugoszlávia függetlensége megvédésének politikája is."[24] A JKP KB a Csehszlovák Köztársaság bukása alkalmából kiadott kiáltványában felhívta Jugoszlávia népeit, munkásait, parasztjait, polgárait, katonáit és tisztjeit, távolítsák el soraikból a viszályt szító reakciós erőket, egyesüljenek Jugoszlávia függetlenségének megvédése érdekében, egyúttal felhívta a figyelmet arra, hogy Jugoszlávia függetlenségét csak úgy lehet megvédeni „ha a népnek megadják demokratikus és nemzeti jogait, ha a munkásosztálynak elismerik és biztosítják politikai, valamint társadalmi jogait."[25]

„Dragiša Cvetković kormánya *nem az a kormány, amilyen népeinknek a mai nehéz helyzetben kellene.* Az csak egy mesterkedésnek a képviselője, amelynek a célja elodázni a népeknek a demokratikus és nemzeti szabadság megadását. Az ilyen kormány gyengíti az állam védelmi erejét, és nagyon veszélyes Jugoszlávia léte szempontjából.

Hozzuk létre a nemzeti egység és védelem kormányát!"[26]

Albánia olasz megszállásának alkalmával Tito a „Rundschau" 1939

májusában közölt cikkében rámutatott arra, hogy a Cvetković kormány ugyanolyan „reakciós és népellenes kül- és belpolitikát" folytat, mint a volt Stojadinović kormány, és elítélte amiért késleltette Mačekkal, a Horvát Parasztpárt vezetőjével áprilisban megkötött megegyezés napvilágra hozatalát és végrehajtását. A megkötött megegyezés közzététele kiváltotta egész Jugoszlávia lelkesedését."[27]

Ez a lelkesedés, amikor köztudomásúvá vált, hogy a Horvát Bánság felállítását jelentő egyezmény nem jelenti az ország demokratikus államberendezésének kezdetét, hanem a fasiszta erők nyomására Jugoszlávia imperialista feldarabolásának kezdetét, a reakcióval szembeni mély gyűlöletté változott. Amíg Tito és a JKP a nemzeti megegyezési blokk cselekvő Népfronttá való kibővítésére törekedtek, a kormány és a burzsoá reakció mindent elkövetett annak megakadályozására, a demokratikus erők mind nagyobb széthúzására, sőt annak teljes felmorzsálására.

Szerbiában és Jugoszlávia más vidékein a polgári demokrácia vezetői a Horvát Bánságra vonatkozó megegyezés után is kimutatták áldemokratikus arculatukat. Világossá vált, hogy ezek a vezetők nem vesznek részt az ország demokratizálásában, és a fasiszta veszély elleni védekezésre való felkészítésben, hogy átálltak a profasiszta reakció táborába, vagy pedig mély „semlegességbe" vonultak. Így végződött a reakciós kormány megdöntéséért és a demokratikus kormány megalakításáért folyó harc első szakasza, és rövidesen megkezdődött a második szakasz. Ettől a pillanattól kezdve Tito és a JKP megkezdték Jugoszlávia népeinek előkészítését az országnak imperialisták által történő feldarabolása elleni védelmére, azaz a népfelszabadító háborúra.

A demokratikus erők akcióegysége megteremtésére való törekvéseiben a JKP Titóval az élen nemcsak az erők egyenjogú helyzetét harcolta ki, hanem a népfrontmozgalomban vezető erők helyzetét is.

A Horvát Bánság létrehozása és a második világháború megkezdése után a JKP szakított a polgári „ellenzék" vezetőivel való politikai megegyezések kísérleteivel, inkább egyedül folytatta az antifasiszta tömegekkel a közvetlen együttműködést a népfrontmozgalom akcióinak erősítése céljából. A politikai egyezkedés megszakítása a polgári „ellenzék" vezetőivel, a nemzeti érdekekért, a demokratikus szabadságért, a kenyérért, a békéért és az ország függetlenségéért vívott harc elárulásának elítélése megnövelte a Párt tekintélyét, és elősegítette a népfrontmozgalom erősödését. Ez az erő döntötte meg 1941. március 27-én az áruló kormányt.

A szovjet-német szerződés (1939. augusztus 23.), a Horvát Bánság felállítása (1939. augusztusz 26.) és a Harmadik Birodalomnak Lengyelország elleni támadása (1939. szeptember 1.) alkalmával a JKP KB elítélte az imperialista háborút és felszólította a munkástömegeket az imperialista háború, illetve a jugoszláviai burzsoá reakció elleni harcra. Az ország függetlenségének megvédéséért és államberendezése demokratizálódásáért folyó harcban méginkább kifejezésre jutott a nemzeti egység és védelem kormányának követelése."[28] Az állam függetlenségének a meg-

védésére irányuló törekvés szembeszegülést váltott ki minden olyan kísérlettel szemben, amely az országnak valamely imperialista hatalom uralma alá való rendelésére, illetve valamely imperialista hatalom mellett való háborúba lépésére vonatkozott. Ugyanakkor határozottabbá vált az a nézet, hogy az országnak a Szovjetunióra kell támaszkodnia.

A háború imperialista — hangsúlyozta a JKP vezetősége —, *de az imperialistákat ebben a háborúban minden lépésükben növekvő forradalmi mozgalom követi.* 1917-ben csak egy bolsevik párt létezett, amely az imperialista háborút polgárháborúvá változtatta. Ma a munkásosztálynak minden országban létezik Kommunista Pártja... Az imperialisták biztosak lehetnek afelől, hogy nem létezik olyan erő, amely az így megerősödött munkásosztályt meggátolhatná a mostani imperialista háború *forradalmi,* imperializmust megdöntő, a szocializmus győzelméért folyó háborúvá való átváltoztatásában — a bolsevik párt 1917. évi példája alapján."[29]

Tito rámutatott a háború ellentmondásaira, de egyúttal arra is, hogy ez a háború az előzőnél sokkal több lehetőséget nyújt a népi forradalom kibontakozására. Ezt állította a burzsoá Jugoszlávia bukása előtt, a népfelszabadító háború alatt és a háború után is függetlenül attól, hogy milyen volt az SZKP és a JKP, illetve a Szovjetunió és a JSZSZK kormányának a pillanatnyi viszonya. Azonkívül kihangsúlyozta, hogy a háború népi forradalmi jellegére hatott a hatalmas és sokoldalúan fejlett szocialista ország megléte is.

Jugoszláviában nemsokára a Horvát Bánság létrehozása után, Európa és a világ hadihelyzetének a hatására gyorsan bekövetkezett a polgári demokráciának az áruló vezetőségekre, illetve a demokratikus és harcra kész tömegekre való bomlása. Ugyanúgy szembetűnővé vált az is, hogy a burzsoá Jugoszlávia csak kifejezetten mint osztályjellegű, népellenes, illetve antidemokratikus építmény tartja fenn magát, de az is, hogy a burzsoá-nagybirtokos táborban Jugoszlávia területi felosztásáért és a központi hatalom szerepkörének az elosztásáért marakodó belső harcra került sor. Ez a harc annyira elmérgesedett, hogy a kormány és ellenzék úri „szövetségesei" az idegen imperialisták támogatását keresve ilyen módon vetik Jugoszlávia népeit az imperialisták karmaiba, az imperialista háborúba."[30] Tito és a JKP meggyőzően hívták fel a figyelmet Jugoszlávia feldarabolásának veszélyére[31] és arra a tényre is, hogy a kormány Jugoszláviát már a fasiszta erők gazdasági gyarmatává alakította át és ezzel az eljárásával a fasiszta elnyomók ötödik hadoszlopává vált. A politikai válságnak ebben az elmélyülő alakulásában egyre jelentősebbé vált a népfrontmozgalomnak (a munkásosztály és parasztság szövetségének) az ereje.

„A dolgozó tömegek határozott harca méginkább kiélezi a reakció táborában az ellentéteket. Amennyiben növekedik a nép nyomása, amennyiben veszettebb lesz a reakciós farkascsorda egymás között, annál gyorsabban következik el az az idő, amikor a néphullám nyomása alatt

megkezdődik a reakciós vezetőségek széthulássa és kitérése a dolgozó nép által követelt elszámolás elől...

A népellenes hatalom megbuktatása a mai körülmények között a lentről jövők (a munkások és a parasztok) szövetsége, az egységes népfront útján lehetséges. Az igazi néphatalom — a munkások és a parasztok hatalma Jugoszlávia népeinek az örök békét, a szabadságot és a kenyeret biztosítja. A dolgozó nép hatalma mindenütt erre az egységre fog támaszkodni".[32]

Az osztályerők viszonya és helyezkedése gyorsan fejlődött, és megmozgatta az összes társadalmi réteget. A JKP vezetősége ezt a fejlődést mély forradalmi éleslátással kísérte figyelemmel, és a helyzetnek megfelelően lépett akcióba. A Lengyelországot ért fasiszta támadás, vagyis a második világháború kitörése után a burzsoá Jugoszláviában rohamosan növekedett a forradalmi hangulat, és a politikai folyamatok az osztályharc utolsó és döntő csatájának a megvívására irányultak. A JKP vezetősége a felgyorsult mozgások körülményei között is higgadtan és kimérten cselekedett.

Csodálatos Tito éleslátása az osztályerők alakulásával kapcsolatosan, valamint az osztályellenség és az „osztályszövetséges" minden mesterkedése következményeinek mélyreható értelmezése. Csodálatos a kommunistáknak kijelölt feladatok kimértsége, határozottsága a Párt sorainak tisztogatásában és erősítésében, a kommunista fegyelem bevezetése, készsége, hogy a tömegeknek a kormány politikájával előidézett növekedő elégedetlenségét a forradalmi-demokratikus mozgalom cselekvő erejével értelmes eszmei-politikai rendeltetésévé alakítsa át, csodálatra méltó a mindennapi életnehézségek közepette fejlesztett forradalmi akciónak a fokozatossága és a forradalmi-demokratikus erők győzelmébe vetett megingathatatlan meggyőződés.

A forradalmi élcsapatnak az utolsó döntő ütközet közvetlen előkészítésével kapcsolatban a döntő fordulatot a polgári „demokrácia" áruló vezetőségével való mindennemű egyezkedés és együttműködés megszakítása jelentette. Az ilyen lépésnek a szükségszerűségét indokolta meg a Proleter 1940. évi április—májusi számában közölt „A reakció egysége a dolgozó nép ellen" című cikk.

A JKP politikai tevékenységében beállt fordulat és mély szakadása nem vált mindenki előtt mindjárt érthetővé, sőt tudatos ellenállásra is sor került. Ezért kellett a burzsoá reakció árulását követően annak nemcsak indokoltságát, hanem a várható kedvező kimenetelét is megokolni az osztályerők továbbfejlődéséért, a demokratikus népi kormányért folyó harcban.

„A rendszernek a Kommunista Párt elleni rajtaütése a munkásosztály és a dolgozó nép elleni általános rajtaütéssé vált. Éppen ezért is ért el ellenkező eredményt, mint amilyet a reakciósok reméltek. Nem véletlen a dolgozó tömegek harci tevékenységének megerősödése, különösen a kényszermunka-táborok megalakítása után. Kiderült, hogy a rendszer nem rendelkezik olyan kényszermunka-táborokkal, amelyekben összezsú-

folhatná a munkásosztály programjáért, a Kommunista Párt programjáért: a békéért, kenyérért és szabadságért ma küzdő százezrekre menő harcosát. A rendszernek *egészében* harcolnia kell a munkásosztály ellen, *általánosan* kell harcolnia a munkástömegek ellen. Márpedig éppen e tömegek előtt fedi fel mindinkább önmagát, felfedvén a reakciós uraságok dolgozók fölötti kíméletlen diktatúrájának tényleges szándékát. Ezzel a rendszer, vagyis az ún. demokratikus ellenzék egyre jobban elkülönül a tömegektől, és még jobban erősíti *a munkások és parasztok szövetségét.*

A burzsoázia támadásának gyengesége éppen abban rejlik, hogy az ma az egész dolgozó nép ellen irányul. Senki sem harcolhat az egész dolgozó nép ellen. Éppen ezért — ha a kommunisták egy lépéssel sem távolodnának el a tömegektől, hanem ellenkezőleg szorosan összekapcsolódva, a tömegek élén egységükért, a munkások és parasztok szövetségért harcolva saját tapasztalatukkal kitartóan győzik meg a tömegeket arról, hova vezetik őket a polgári pártok reakciós vezetői —, a mai támadás feltétlenül kudarcot fog vallani. És ha a reakciós burzsoázia a JKP elleni régebbi rajtaütéseivel megkísérelte a munkások és parasztok szövetsége létrejöttének megakadályozását, akkor az egész dolgozó nép elleni mai támadásával kísérli meg a nagymértékben már fennálló és a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa határozata alapján harcunk legnagyobb eredményét jelentő dolgozó tömegek egységének felszámolását. A kommunisták feladata ennek az egységnek a megőrzésében, kibővítésében és megerősítésében áll, hogy megvalósíthassák a munkások és parasztok szövetségét."[33]

A másik (a Proleter ugyanazon számában), „Ellenforradalmi szociáldemokrata vezetők a háborús uszítók és szovjetellenes hadjárat élén" című cikkben kihangsúlyozták, a burzsoáziának „ma jobban, mint bármikor, szüksége van" — „a polgári békére". Ezzel szemben „a burzsoázia mai válságos pillanatában a dolgozó tömegeknek minden harca — legyen az tisztán gazdasági háború is —, nagy jelentőséggel bír, csökkenti a burzsoázia politikai erejét, és megteremti az előfeltételeket mind az imperialista háború, mind pedig a kapitalizmus — az imperialista háborúk okozója" elleni harcra.[34]

Ilyen körülmények között a JKP vezetősége minden erejével törekedett magának a Pártnak a kiépítésére. A Proleter ugyanazon számában jelent meg Titónak „A Párt tisztaságáért és bolsevizálódásáért" című cikke, amelyben a következőket olvashatjuk:

„Ma, amikor felmerül az a kérdés „ki kit akar", amikor minden erőnkkel egy erős és megbonthatatlanul egységes, az események élén helyét megálló párt létrehozására kell törekednünk, mindazok, akik nem vetik magukat fegyelmezetten alá ennek a munkának, ezeknek a feladatoknak, a barikád másik oldalához, illetve a munkásosztály ellenségeihez tartoznak."[35]

Ugyanebben a cikkében Tito elítélte nem csak a burzsoá reakció támadását a Szovjetunió és annak valósága ellen, hanem különösen a forradalmi demokratikus sorok egyéneit is azért, mert az ilyen támadások

megingatták a tömegeknek a szocializmusért, Jugoszlávia demokratizálásáért, a békéért, a kenyérért és a szabadságért folyó harc eredményes kimenetelébe vetett hitét. A Párt a népfrontmozgalom és azok közös harca erősödésének érdekében a baloldaliak soraiból jövő támadást trockizmusnak, a polgári „demokrácia" felöl jövőket pedig a népi érdekek elárulásának nevezte, ami valójában az is volt.

A körülmények rákényszerítették a proletár avantgardera azt a kötelezettséget, hogy saját gyakorlatával győzze le a Kommunista Internacionálé nem demokratikus gyakorlatának negatív hatását, a Szovjetunió szocialista kialakítása eltolódásának negatív hatását, győzze le úgyszintén a Szovjetunió szocialista kialakításának objektív nehézségeivel kapcsolatos rosszindulatú burzsoá propagandát, a kommunistaellenes rágalmakat és hazugságokat — és mindezek ellenére védje meg és fejleszsze a tömegeknek a szocializmusba vetett hitét.

Annak a követelménynek, hogy Jugoszlávia támaszkodjon szorosan a Szovjetunióra, az volt az értelme, hogy a népfrontmozgalom még jobban megerősödjék a demokratikus, szövetségi Jugoszláviáért folytatott küzdelmében, a burzsoá imperializmus, az imperialista háború veszélye elleni harcában. A Szovjetunió szocialista vívmányai népszerűsítésének adódtak helytelen következtetései is. A JKP KB 1939. évi októberi téziseiben rá is mutatott az egyikre:

„... Küzdeni kell a Vörös Hadseregre való passzív várakozás ellen, amely a következő szólamban nyilvánul meg: Majd az oroszok mindent elintéznek! A Szovjetunió, a munkások és parasztok hős Vörös Hadserege a proletariátus és elnyomott nemzetek harcának legfőbb támogatói voltak. azok ma is és azok is lesznek ... de minekünk saját erőinkkel kell a nép ellenségével leszámolnunk."[36]

Franciaország rettenetes veresége után, 1940 júliusától a JKP KB szemmelláthatóan felerősítette a demokratikus hatalom felállításáért, vagyis a polgári demokratikus forradalom befejezéséért folytatott harcát. A polgári hatalmi rendszerben a Horvát Bánság létrehozásának megegyezésével keletkezett a „rés", de még jelentősebb az, hogy ennek a rendszernek minden varrata rothadtnak bizonyult.

A JKP vezetősége megerősítette a békét, kenyeret és szabadságot követelő tömegek eszmei-politikai akcióját, hogy a népfrontmozgalomba tömöríthesse őket, erősíthesse harcukat a népi kormányért, és fokozhassa a tömegek harci kedvét a burzsoá reakció elleni döntő ütközetre.

„A munkások és parasztok harcos szövetségéért" címen igen tartalmas és céltudatos szemle jelent meg a Proleterban Jugoszlávia osztályerőinek eszmei-politikai áramlatairól és fejlődéséről. Mindezek az áramlatok — olvashatjuk a szemlében —, Jugoszlávia munkásosztálya számára döntő szakaszba jutottak az igazi demokratizmusért, az igazi néphatalomért folyó harcban, a munkásosztály és a parasztság szövetségének megvalósításáért vívott küzdelem sorsdöntő szakaszába."[37] Itt olvashatjuk továbbá:

„Hogy a munkásosztály a harcát az ilyen néphatalomért — amely lé-

nyegében nem lehet más, mint *a munkások és parasztok demokratikus hatalma* (a kiemelés Đ. M.-től)[38] —, győzedelmesen fejezhesse be, ezt a szövetséget létre kell hoznia minél előbb, vagyis a közös társadalmi és politikai érdekekért folyó jelenlegi harcban."

(...)

„A demokratikus pártok úri vezetősége iránt táplált reményeiben és csalóka ábrándjaiban a falu... becsapódott, megtévesztődött. Újból keserű tapasztalatokat szerzett arról, hogy a burzsoá politikai pártok kezében a paraszttömegek mindig csak az egyes burzsoá csoportok eszközeiként szerepeltek a többi csoport ellen folytatott harciakban, ennek a csoportnak a hatalomból és a dolgozó nép kizsákmányolásából nagyobb részesedéséért folytatott harcában."

(...)

„A faluban ez az állandóan növekvő felismerés teljesen új helyzetet és teljesen új távlatokat teremtett a munkások és parasztok szövetségének létrehozásáért folyó küzdelemben. Ennek a helyzetnek a jellegzetessége a falu kettős differenciálódásának viharos erősödése: egyik oldalon a politikai differenciálódás felgyorsulása, a parasztömegek elkülönülése az eddigi úri vezetőségtől, a másik oldalon pedig a *társadalmi differenciálódás*, az osztályösszetűzések kiéleződése a falun is, és a falu burzsoá, úri politikájának fő hordozói, a kulákság elleni harc megindítása."

(...)

... a paraszttömegekben mindinkább növekszik a bizalom a JKP iránt. A jelenlegi helyzetben a JKP vezette munkás- és parasztszövetség szemlátomást az össz jugoszláv területek és tartományok tömegpolitikai erejévé válik... a burzsoá és félfeudális reakcióval szemben."[39]

„Az ún. burzsoá és »paraszt« demokratikus pártok vezetőinek csődje elvezetett tehát a paraszttömegek átállásához a munkásosztály és a JKP oldalára, de ugyanakkor ezeknek a tömegeknek a JKP vezette munkás- és parasztszövetség álláspontjára való átállását „bal" frázisokkal meggátolni igyekvő különféle „ultrabal" elemeknek felfokozott tevékenységéig is. Ezzel a *faluért folytatott harc* belépett leghevesebb szakaszába. Nem akarunk túlzásba esni azzal az állításunkkal, hogy ez a küzdelem ma *Jugoszlávia osztályharcának legjelentősebb és legdöntőbb pillanata.* Ebben a harcban kísérlik meg minden erejükkel — erőszakkal és megtévesztéssel — a reakciós, népellenes erők utolsó tömeges pozíciójukat megtartani. Mindaz, amit eddig megállapítottunk, bizonyítéka annak, hogy a munkásosztálynak ebben a döntő küzdelemben megvan minden objektív feltétele a teljes győzelem kivívására ezen a fronton."

(...)

„Ebben az értelemben a munkás-paraszt egység programjának is a munkások és a kis- és középparasztok egysége programjává kell válnia, a falu kiéleződött programjává, vagyis olyan programmá, amely lehetővé teszi a paraszttömegeknek saját érdekeik felismerését mint a kulákság s egyéb burzsoá, valamint félfeudális urak hatása alól való eszmei felszabadulásuk előfeltételét."[40]

Tito és a JKP KB 1940 folyamán mind nagyobb figyelmet fordítottak a kommunistáknak a hadseregben folyó munkájára. A katonai káderekét is elő kellett készíteni a forradalmi akciókra. Erről Tito írt cikket a „Srp i čekić" című lapban 1940 augusztusában.

„Minden nap újból azt igazolja, hogy a rendszer egyre jobban közeledik az imperialisták fegyveres szerepe felé, ami a jövőben a Szovjetunió megtámadása alapjául fog szolgálni. Ezek szerint, tehát, nem indokolt-e teljesen a munkásoknak és a katonai egyenruhába bújtatott parasztoknak az a félelme, hogy katonai erejüket tulajdon érdekeik ellen fogják felhasználni. Efféle félelmük nyilvánvalóan indokolt. Nem is kell azon csodálkozni, hogy a katonáknak a mai rendszer hadserege — idegen hadsereg, amelyben lázadoznak, amelyből hazaszökdösnek. Ezzel szemben a katonák hazaszökése bizonyítja, hogy a kommunistáknak a hadseregben nincs olyan befolyásuk és erejük, amivel politikai vonalukat végigvezethetnék itt is. Ugyan sikerült felvilágosítaniuk a katonákat, hogy hol vannak az igazi érdekeik, és arról is, hogy a mai rendszer hadseregének milyen érdekeknek kell magát alávetnie. Nem sikerült azonban a kommunistáknak rámutatniuk a harc folytatásának helyes módjára, vagyis arra a tényre, hogy a munkás és a paraszt éppen akkor a legveszélyesebb a burzsoáziára, ha katona és ha fegyver van a kezében. Nem támogatják a kommunisták az önkényes hazaszökdösést, sem a fegyelem tisztán önkényes megbontását. A kommunisták azért küzdenek, hogy a katonaruhát viselő munkások és parasztok ezt a hadsereget saját céljaikra használhassák fel, teremtsék meg abban saját személyes fegyelmüket, sajátítsák el a katonai ismereteket, melyekkel saját érdekeikért küzdhetnek; szervezkedjenek és magában a hadseregben erősítsék soraikat, hogy holnap tömör soraikkal, fegyverrel a kezükben kezdhessenek harcot saját igazi érdekeik megvalósításáért. A katonai egyenruhát viselő munkásoknak és parasztoknak tudatában kell lenniük, hogy ez a hadsereg, amelyben szolgálnak, a munkástömegek elnyomóinak és a nép ellenségének a hadserege. Ezt a hadsereget azonban többségében ők maguk képezik. A hadsereg csak addig szolgálhatja a dolgozó tömegek ellenségeit, amíg a katonaruhát viselő munkások és parasztok öntudata fel nem ébred. Ha tudatában lesznek saját érdekeiknek, és ha létrehozzák az erős szövetséget egymás között, akkor a hadsereg a munkások és a parasztok tulajdon fegyverévé válik. Ezt pedig a munkások és parasztok nem fogják elérni szervezetlen hazaszökdöséseikkel, hanem csak szervezett és rendszeres munkával magában a hadseregben."[41]

A Proleter 1940. augusztus—szeptemberi 7—8. számában jelent meg „A döntő jellegű osztálycsaták hírnökei" című cikk. Ez a folytatása a Proleter 1940. április—májusi számában „A reakció egysége a dolgozó nép ellen" című cikknek.

A cikkben a legutolsó események alapján indokolják és erősítik meg azt a korábbi következtetést, hogy a burzsoá reakció támadásának az eredménye „nem lesz — mint 1929-ben — a munkásosztály és a dolgozó nép veresége, hanem a munkásosztály és a kommunisták avantgardeja

körül a parasztság és a többi dolgozó tömegek gyors tömörülése, amit az osztályösszecsapásoknak kiszélesedése és kiéleződése kísér.

„Ezt az előrelátást igazolja az utóbbi időben az egész országban nagy erővel feltörő elnyomók elleni harci hullám. A dolgozó tömegek jelenlegi harca messzemenően nagyobb méreteket ölt, mint a múlt évben és néhány teljesen új sajátosságával hozza magával Jugoszlávia dolgozó tömegei közeledő egyre szélesebb és erősebb mozgalmának, a munkásság és parasztság, vagyis az egész dolgozó nép elszántságának előrejelzését, hogy harcol a kenyérért, békéért és szabadságért."

(...)

Melyek a jelenlegi harci hullám legfontosabb jellemzői?

1. Ezekben a harcokban a munkásosztály egységére lényegében a lentről jövő törekvés győzött. Ma a kommunista pártnak a vezetését bizalommal fogadja a munkások nagy többsége. Ebből a tényből ered a munkásosztály harcias kitartása a küzdelemben és növekvő hajlandósága az ellenség oldalán álló hatóságok elleni küzdelemre. A sztrájkok nagy része a „munkaperekről" fennálló rendelkezésekkel ellentétekben kezdődött és mindezek a sztrájkok rendkívüli politikai éllel bírtak. Ennek ellenére a sztrájkok többségében a munkások győztek.

2. A munkások tudatára ébrednek gazdasági küzdelmük fontosságának. Ezt a küzdelmet már nyíltan összekötik a politikai akciókkal, a szakszervezeti szabadság védelmének akcióival.

(...)

3. A hatóságok rajtaütéseire a munkástömegek újabb akciókkal kezdtek válaszolni... *Mindezek és a hasonló tények arra utalnak, hogy a fehérterror megszűnt a dolgozó tömegek félelmének lenni* (a kiemelés Đ. M.-től).

4. A tüntetések és más hasonló akciók, a harc magasabb szintű formái, nemcsak a nagyvárosokra és még némely tartományra jellemzőek, hanem mindjobban kiterjednek a többi tartományra és vidékre, sőt egyes falvakra is. Ezek a tények tovább bizonyítják azt, hogy a munkások és a parasztok szövetségének eszméi a küzdelem megnyilvánulásában kezdtek valóra válni, továbbá, hogy a munkások és a parasztok szövetsége teljes győzelmének egyetlen útja ez a harcos út.

5. Végül, *mivel ezek a tömegek elfogadják és felhasználják a kommunisták jelszavait azért, mert ezt az egészen lentről jövő és a vezetőségekig eljutó hatalmas tömeges harci hullámot a Kommunista Párt vezeti: ma a dolgozó népnek a Kommunista Párt vezette általános harci hulláma nélkül semmiféle nagyobb harca sem kezdődhet el, éppen ezért a mai küzdelmek legfontosabb jellegzetessége kétségkívül ebben rejlik.* Ez a tény hatalmas fontossággal bír és a legnagyobb mértékben akadályozza meg a burzsoá tábor minden „bal" népámítóját a tömeget megtévesztő üzérkedéseiben, leleplezi az ún. „demokratikus mesterkedéseket a mindennapi élő küzdelemben, elvezet a dolgozó nép igazi és teljes győzelmének egyetlen zálogához: a munkások és parasztok Kommunista Párt körüli erős tömörüléséhez."[42]

A munkástömegek harcának ebben a növekedésében kifejezésre jutottak a gyengeségei is. A falusi mozgalom lemaradt a városok munkásküzdelmeitől, jugoszláv méretekben az akciók még nem voltak elég szorosak, egységesek, a kommunisták sem vonták le mindig a végrehajtott akciók kellő tanulságait stb. Ennek a harci hullámnak egyik legnagyobb magában hordott veszélye abból állott, *hogy a politikai akciók túl gyors kiéleződésében a kommunisták eltávolodnak a tömegektől.*"[43]

„Nekünk lépést kell tartanunk a tömegekkel, mozgósítanunk kell őket a politikai harcra a mindennapi gazdasági küzdelmeik, a küzdelmekben szerzett saját tapasztalataik, politikai öntudatuk fejlődésének összhangja, a munkás és parasztszövetség erősödésének összhangja alapján; szem előtt kell tartanunk a nemzetközi helyzet erőviszonyait, ami — érthetően — semmi esetre sem jelenti a legszélesebb néptömegek részvételével folyó politikai akciók megtagadását. *Harcolni kell a politikai akciók idő előtti kiéleződéséhez vezető törekvések ellen, amelyekben csak a munkásosztály és a dolgozó tömegek legöntudatosabb rétege mozgósítható.* Külön figyelmet kell szentelni a munkásoknak a drágaság, a munkanélküliség (pl. szövőipari munkások), az üzérkedés, elleni küzdelemének, valamint a parasztság jogos követelésének. Az egész gazdasági, de különösen a drágaság elleni és a parasztság mindennapi követeléseiért folyó harcnak a *dolgozó nép szövetsége megerősítését* kell szolgálnia."

(...)

„Jugoszlávia munkásosztálya és dolgozó tömegei harcának fejlesztése és kibővítése útján haladva nemcsak vissza fogják verni a burzsoáziának az ő érdekeik ellen valamilyen „reform" alakjában indítandó támadásait, hanem végeredményben *meg fogják dönteni a népellenes rendszert, és igazi gazdasági és politikai követelményeiket realizáló népi kormányt fognak alakítani.* Ebben az értelemben a jelenlegi harcok csak *előhírnökei az elkövetkező napok sorsdöntő ütközeteinek.*"[44]

A reakciós rendszerellenes küzdelemben a munkásosztálynak egyik fő feladata volt az osztályszakszervezeti mozgalom megvédéséért folyó egységes és döntő harcnak a megerősítése. Ennek a küzdelemnek az erősödéséről és a küzdelem során elkövetett hibákról a Proleter külön számában írtak részletesebben.

„Ennek a harcnak nagy a politikai jelentősége. Tudatosítani fogja a munkásokat erejükről, ugyanakkor a hatalmon levő burzsoázia gyengeségére is rámutat, a Kommunista Párt vezette egységes proletáriátus ellen fordul. Ez a harc jelenti a munkásosztály első lépését a kizsákmányoló, elnyomó és a munkások harcát elfojtó rendszer elleni küzdelmében."[45]

Az élelmiszerek és a mindennapi életszükségletek állandó drágulása, amit a kormány rossz kül- és belpolitikája eredményezte, a legmélyeyb és a legkiélezettebb osztályellentétekhez vezetett, és olyan fontos kérdéssé vált, amelyet a JKP felhasznált a munkásosztály és a parasztság, valamint az összes középréteg egységes harcának kiélezésére a reakciós kormány és az egész burzsoá reakció ellen. A Proleter ennek a kérdésnek is

külön cikket — egész kis tanulmányt — szentelt a drágaság osztályjellegű hátteréről, a kormánynak a drágaság okait előidéző kül- és belpolitikájáról; annak következményeiről és jelentőségéről az osztályharc szempontjából.

„Amint látjuk... Cvetković—Maček—Korošec reakciós burzsoá — nagybirtokos kormánya — harcolva a tömegek azon szándéka ellen, hogy a békét és a nemzeti függetlenséget a Szovjet Szövetséges Szocialista Köztársasággal való szövetségben védelmezzék — a német—olasz imperialisták támaszában látta a megoldást; az országban pedig az érdekeiket védő üzérkedő burzsoá nagybirtokosokra támaszkodva ez az „ötödik hadoszlop" kormánya mindjobban taszítja Jugoszláviát a háborúba, és teszi Jugoszláviát a német—olasz háborús tömb gazdasági ellátójává, alapjában ez a kormány a drágaság okozója! A drágaság, tehát, nem az egyetlen előhírnöke a munkástömegek éhezésének és mérhetetlen szenvedéseinek, hanem a jugoszláv népek háborús örvényekbe való formális berántásának és a nemzeti függetlenségük elvesztésének az első lépése.

A drágaság nem olyan kérdés, amelyet az üzérkedők ellen kiadott általános deklarációval, egy maréknyi kisebb üzérkedő internálásával (amíg persze családjuk tovább „kereskedik" és gondoskodik a Donji Lapacra internált üzérekről) meg lehetne védeni, még a drágaság leküzdésére alakított álbizottságokkal sem, a megszabott árakkal sem, hanem csak egy módon:

1. Az igazi népi kormányért való küzdelemmel, amely lehetővé teszi a dolgozó népnek a drágaság és üzérkedés elleni harc megszervezését és irányítását.

2. A Szovjetunióval való kölcsönös segítségnyújtási egyezmény megkötésével, ami biztosítaná a népnek az idegen imperialista elnyomókkal szemben a nemzeti szabadságot és a gazdasági függetlenséget.

Miről beszélnek ezek a tények? Arról, hogy a drágaság elleni küzdelemben részt kell vállalnia a munkások és parasztok szövetségének, illetve az egész dolgozó népnek. Továbbá arról, hogy a munkásosztály avantgardéjának politikai élt kell adnia a drágaság elleni küzdelemnek, és a munkástömegeknek a saját tapasztalataik alapján kell bebizonyítani, hogy a drágaság elleni küzdelem célszerűtlen, ha egyúttal nem harcolnak az igazi népi kormányért és a Szovjetunióra való támaszkodásért."[46]

Tito az V. országos konferencián tartott referátumában minden figyelmét a Párt erősítésének, a proletariátus forradalmi avantgardeja és Jugoszlávia dolgozó népe erősítésének szentelte. Ebből a szemszögből tért ki az opportunisták kísérletére, hogy a Dolgozók Néppártját használják tudatában lesznek saját érdekeiknek, és ha létrehozzák az erős szövetséget ellen.

„Mindezeknek az érveknek a figyelembevételével határoztak, hogy ennek véget kell vetni, hogy az újabb politikai helyzet és a reakció növekedése miatt nem kell semmiféle Dolgozók Néppártját alakítani, hanem a mai sorsdöntő időben minden erőt a feladatait végrehajtani képes, egységes és erős Kommunista Párt megteremtésére kell fordítani.

Ez a kérdés azonban a Dolgozók Néppártjával kapcsolatosan sok elvtársnál még mindig nem tisztázódott, habár álláspontunkról szóbeli és írásbeli utasítást is adtunk. Az elvtársak nem értették meg, hogy ebben a kérdésben a régi rendszerrel való szakítás nagy fordulatot jelent. A Dolgozók Néppártjának még mindig alakulnak bizonyos forumai. Különböző káros és itt megbújt idegen, a Pártra acsarkodó, a munkásokat megbolygató elemek ebben a pártban még mindig biztonságra találnak. Meg kell érteni, hogy ennek a pártnak ezeket a szükségtelen és káros forumait igyekszünk hatástalanná tenni. A Kommunista Pártnak kell mindenütt irányítania és a meglévő bizottságoknak folytatniuk kell a munkát a munkások és parasztok szövetségének létrehozásában. Ami már a tömegekben megvan, ki kell bővíteni és el kell mélyíteni, de innen is el kell távolítani minden káros és Pártunkkal szemben ellenséges hangulatú elemet."[47]

Rámutatva újból a kommunisták néhány jelentékenyebb hibájára a tömegek akcióinak irányításában különös figyelemmel kísérte a forradalmi demokratikus akcióban az eltávolodás veszélyét a kommunisták és a harcias hangulatú tömegek között: „... téves szándék lenne... mindenáron politikai akciókat szervezni és végrehajtani, és szükségtelen lenne... a reakciótól is kívánt véres akciókat előidézni, amivel ütést mérhetne a munkásosztályra és fejetlenséget válthatna ki a munkásnép jövendő harcában. Egyébként a külső feltételek sem alkalmasak az ilyen összetűzésekre, de még a Párt sem mozgósította a széles tömegeket erre a harcra. Ezzel szemben előttünk áll elsősorban a gazdasági harc, a drágaság elleni küzdelem, az ország függetlenségéért folyó küzdelem, a Szovjetunióval való együttműködésért indított küzdelem megszervezésének feladata stb., a széles néptömegek mozgósítása a politikai küzdelemre a mindennapi harcok folyamatában és a sztrájkokban."[48]

Az V. országos konferencia rezolúciójában Tito referátuma és a vita alapján újból részletesen és meggyőzően kihangsúlyozták a népfelszabadító harc erősítésének a szükségességét az imperialista világháború körülményei között: rámutattak Jugoszlávia népeinek növekvő elégedetlenségére a kormány és a burzsoá pártok áruló kül- és belpolitikája miatt, de arra a tényre is, hogy az elégedetlen parasztтömegek legnagyobb részét a Párt még nem ölelte fel munkájával,"[49] így azok bedőlnek a reakció jelszavainak. Éppen ezért a kommunistáknak tovább kell fokozniuk a küzdelmet a háború, a drágaság ellen, a nemzeti egyenjogúságért és szabadságért, méginkább fejleszteniük kell eszmei-politikai és szervezési aktivitásukat a falvakban, a szakszervezetekben, az ifjúság és a nők körében és ezen az egész munkán keresztül erősíteniük kell a Pártot, a Jugoszláv Ifjúkommunisták Szövetségét, és meg kell szervezniük a reakció áldozatainak támogatását (a népi segítséget).

A Proleter 1941 januárjában megjelenő 1. számában közzétették a rezolúciót. Közvetlen utána tették közzé Lenin „A baloldaliság gyermekbetegségei a kommunizmusban" című munkájának a JKP KB, de első-

sorban Tito egész eszmei-politikai és szervező munkáját értelmező két idézetét.

„... Mi Oroszországban nagyon hosszú és nehéz, véres tapasztalatok árán győződtünk meg arról az igazságról, hogy a forradalmi taktikát nem szabad csak a forradalmi hangulat alapján kialakítani. A taktikát csak az illető ország (környező országok és világviszonylatban minden ország) összes osztályerőinek józan és objektív felmérése, valamint a forradalmi mozgalmak mérlegelése alapján kell kialakítani..."[50]

„... Az erősebb ellenfelet csak legnagyobb erőfeszítéssel és az ellenségek közötti minden, akár a legkisebb „résnek", a különböző országok burzsoáziája közötti, az egyes országok burzsoáziájának különböző csoportjai és fajai közötti érdekellentéteknek és így a tömeges szövetséges megnyerésének minden, akár a legkisebb lehetőségeinek, akár átmeneti, akár ingadozó, állhatatlan, bizonytalan és feltételezett *kötelező*, nagyon szorgalmas, gondos, óvatos és ügyes felhasználásával lehet legyőzni. Aki ezt nem fogta fel, az nem fogott fel egy fikarcnyit sem a marxizmusból, a tudományos és korszerű szocializmusból..."[51]

A JKP KB az októberi forradalom évfordulójára kiadott kiáltványában kihangsúlyozta, hogy az egységes munkásosztály a parasztsággal, a dolgozó rétegekkel szövetkezve a JKP vezetésével meg fogja dönteni az áruló kormány és burzsoá reakció hatalmát, kiharcolja a nemzeti szabadságot, megtöri a politikai jogtalanságot és gazdasági kizsákmányolást, megvédi az ország függetlenségét, mint ahogy a munkások és parasztok szövetsége megvalósította a cári Oroszországban a forradalmat.[52]

Lenin halálának évfordulója alkalmával a Proleter cikkében részletesen megindokolták Jugoszláviában a dolgozó tömegek forradalmi demokratikus harcának az összefüggését az októberi forradalom tapasztalatával, gyakorlatával.

Jugoszlávia Egyesült Munkás Szakszervezeti Szövetségének a betiltása alkalmából Jugoszlávia munkásaihoz és munkásnőihez intézett kiáltványában a JKP KB ezt az intézkedést „Jugoszlávia egész munkásosztálya ellen indított támadásnak" minősíti, de a Cvetković—Maček kormánynak ez a legújabb gonosztette nemcsak a Jugoszlávia Egyesült Munkás Szakszervezeti Szövetségébe tartozó munkások ellen irányul, hanem mindannyiotok ellen, Jugoszlávia egész dolgozó népe ellen. Értsétek meg, a Cvetković—Maček rendszer most gonosztettének végső célját — Jugoszlávia összes kapitalista kizsákmányolóinak célját — vagyis minden további harcotok és ellnállástok elnémulását várja. Rajtatok a sor erre az életetekre és családotok életére törő csapásra méltó választ adni."[53]

Párhuzamosan ezzel a kiáltvánnyal a JKP KB minden pártszervezethez eljutatta 1. számú körlevelét azokkal az utasításokkal, hogy a munkásosztály szakszervezeti harcában most a Párt közvetlen vezetésére van szükség.[54]

1941. március 27-én bukott meg a reakciós burzsoá kormány. „... ez a kormány maga rohant saját vesztébe, mivel a népek elégedetlenségének állandó növekedése 1941. március 27-e előestéjén érte el tetőfokát, ami-

kor a Cvetković—Maček kormány csatlakozott a Kominternellenes szövetséghez, és ily módon akarta Jugoszláviát teljesen befogadni a tengelyhatalmak szekerébe. Cvetković—Maček kormánya, mint áruló kormány gyászos bukással fejezte be pályafutását. Ezzel egyidejűleg megszűnt az együttműködés Németországgal. Jugoszlávia népei határozottan kimondták „Nem! Inkább a háborút, mint a paktumot!" — készek inkább bátran kiállva harcolni, mint térdenállva meghalni, mert a fasizmus nem ismer kegyelmet."[55]

Eredményesen végződött a burzsoá demokratikus államberendezés a társadalmi viszonyok demokratizálódása, a dolgozó rétegek politikai és gazdasági helyzetének megvalósulása, a társadalom szocialista átalakulásáért folytatott harc egyik legnagyobb belső akadályának megdöntése. A burzsoá reakcióellenes, tömeges és sorsdöntő hangulat megnyilvánulására kerül sor. Tito értékelése az 1941. március 27-i eseményekről valójában a népnek a JKP irányításával történő döntő ütközetre való hajlandóságát tükrözte.[56]

Az új kormány azonban „nem volt népi kormány; mégis egy lépést jelentett előre Jugoszlávia népei olthatatlan vágyainak megvalósításában, egy lépést tett előre a népnek az igazi népi kormány megteremtéséért folyó harcában. A berlini és római hódítók azonban gyorsan gondoskodtak ennek megakadályozásáról."[57]

1941-ben, a burzsoá Jugoszlávia felbomlása után megtartott áprilisi tanácskozáson még egyszer összefoglalták és alapvetően megvizsgálták a „Jugoszlávia népei tragédiájának" minden okát is „a tömegek forradalmi energiája" érettségének minden tényezőjét.[58]

A JKP nem ismerte el Jugoszlávia feldarabolását, és a burzsoá Jugoszlávia demokratizálódásáért folytatott harcot mint Jugoszlávia népeinek és nemzetiségeinek kifejezetten népfelszabadító harcát vívta. Az összes forradalmi demokratikus erők népfronti egysége még fontosabb feltételévé vált a külső és hazai reakció egysége fölötti győzelemnek. Ebben az értelemben határozták meg a kommunisták feladatait: élére kell állniuk a munkásosztály és az összes dolgozó rétegek ellenállásának az emberek és az ország természeti kincseinek még kíméletlenebb kizsákmányolásával szemben, a még hevesebb nemzeti gyűlölet szítása és a nemzeti kiirtás veszélye ellen, növelni kell a társadalmi és nemzeti felszabadulásba vetett hitüket, mint ahogy az a Szovjetunióban is megvalósult.

„A Párt munkájára a munkások, a parasztság és a polgárok tömegeiben most kedvezőbbek a feltételek, mint bármikor voltak. Ha a tömegeknek az elkövetkező döntő ütközetére való összefogásáról és mozgósításáról van szó, a szektáskodás veszélyesebb, mint az valaha is volt. Hazánkban a tömegek forradalmi energiája beérésének a mozgató ereje a következő:

Először a) a nyers megszálló rendszer és a népek kifosztása, b) a még kegyetlenebb nemzeti elnyomatás és a tömegek gyülölete annak előidézőivel szemben, c) a néhai burzsoá uralkodó körök árulása, d) a hazai burzsoázia szolgalelkűsége és kishitűsége, e) a múlt rendszerének gonosztevő

nemzeti és társadalmi politikájának a lemezteleníté se, f) a hódítók által népre rótt nehéz terhek, g) a dolgozó tömegeknek kiméletlen kizsákmányolása a megszállók és tőkések részéről.

Másodszor a) egy nagy szocialista állam léte és annak nagymérvű fejlődése, b) a Szovjetunió békeszerető politikája egyrészt, másrészt a kapitalista világ imperialista háborúja előidézte a kegyetlen tömeggyilkosságot és a rombolást."[59]

A Borba egyik év végi számában „Jugoszlávia Kommunista Pártja a népfelszabadító háborúban" című cikkében Tito a következőket írja:

„Az áprilisi népkatasztrófából a JKP kincseket érő tanúságot vont le elkövetkező munkájához. E tanúságok arra utalnak, hogy a falusi és városi néptömegek készen állnak a legnagyobb áldozatok meghozására hazájuk megvédéséért; készek a nemzeti függetlenségük megtartásáért folytatott harcra, készek ősi tűzhelyük megvédésére. Másrészt bebizonyosodott az uralkodó körökben uralkodott korhadtság, korrupció, a népérdekek elárulása, a hazaszeretet teljes hiánya, az irányítás és szervezés teljes képtelensége. Népeink történelmének a legnehezebb napjaiban a JKP a tanúságok birtokában még határozottabban, még elszántabban állította erőit a nép érdekeinek védelmére, a népfelszabadító háború szolgálatába állította legértékesebb kádereit és szervezői képességeit, vagyis a nemzeti harc élére állt."[60]

Végül az 1941. június 22-én és július 12-én kiadott kiáltványaiban a Harmadik Birodalom Szovjetunió elleni támadása után a JKP KB felszólította a kommunistákat, a munkásosztályt, Jugoszlávia nemzeteit és nemzetiségeit az utolsó és döntő ütközetre:

„Jugoszlávia munkásai és munkásnői!"

Ütött a sorsdöntő óra. Megkezdődött a munkásosztály legnagyobb ellensége elleni döntő ütközet; harc, amelyet a fasiszta gonosztevők saját maguk indítottak el a világ dolgozóinak reménysége a Szovjetunió elleni alattomos támadásukkal. A hősi szovjet nép végre nemcsak a szocializmus államának megvédéséért ömlik, hanem az egész világ dolgozó emberiségének végső társadalmi és nemzeti szabadságáért is. Ezek szerint ez a mi harcunk is, amely kötelességünk minden erőnkkel, még életünk árán is támogatni.

(...)

Előre az utolsó és döntő ütközetre a szabadságért és az emberiség boldogságáért!"[61]

„Jugoszlávia népei: szerbek, horvátok, szlovének, crnagoraiak, macedónok és mások!

(...)

Itt az ideje, ütött az óra, hogy valamennyien egy emberként induljatok a megszállók és hazai szolgáik, népeink hóhérai ellen.

(...)

Harcra fel, a fasiszta fertő elleni utolsó harcra."[62]

Tito felismerte és méltányolta a politikai válság beérésének Lenin által fontosnak nyilvánított minden tényezőjét és feltételét. Lenin példája

alapján kihangsúlyozta, hogy a burzsoá Jugoszlávia a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után, az imperializmus láncának egyik leggyengébb láncszeme volt."[63]

1947-ben, a Népfront II. kongresszusán tartott beszámolójában a forradalmi felkelés feltételei megértésének elemzésében világosan kitűnik a lenini tapasztalat. A beszámolónak az a része, amely a „burzsoá Jugoszlávia háború előestéje és a megszállás első napjai politikai állapotának alapvető jellemzőit" tárgyalja, nyolc pontban mutatja be, hogy:

„1. Végeredményben hatalmon volt az összes burzsoá párt, ideértve Maček ún. Parasztpártját is, és mindezen pártok többé-kevésbé a monarchia — azaz a reakció hatalmának — oszlopai voltak. Ezek a pártok egytől egyik az egész dolgozó nép érdekei ellen tevékenykedtek;

2. Jugoszlávia a régi szövetségesei nélkül; a Kisantant felszámolása; együttműködés a tengelyhatalmakkal (Stojadinović, Jevtić, Pavle herceg és mások);

3. Mindjobban növekvő ellenállás az ország fasizálódásával szemben, koncentrációs táborok és a rendszer fokozódó rémuralma a haladó antifasiszta erőkkel szemben;

4. Pavle herceg utasítása alapján a Cvetković-Maček kormány végleges eltökéltsége Jugoszláviának a tengelyhatalmakhoz való csatlakozására: illetve az ún. antikommunista paktumhoz való csatlakozás;

5. Az uralkodó körök polgári és katonai teljes képtelensége az ország védelmének megszervezésére;

6. A terrorista fasiszta szervezet az ún. usztasák támogatása nemcsak a Maček vezette Horvát Parasztpárt klikkje részéről, hanem a belgrádi hatalombitorlók részéről is;

7. Teljes káosz Jugoszlávia megtámadásának időpontjában, többségükben a pártvezetőségek magukra hagyják a tömegeket a legnehezebb napokban — külföldre menekülnek, nyíltan vagy burkoltan a megszállók szolgálatába állnak, ami egyidőben a tömegeknek a pártvezetőségektől való elszakadását, a Népfrontba tömörülését jelenti;

8. Jugoszlávia Kommunista Pártja ebben a helyzetben elnyeri a széles néptömegek teljes bizalmát, ami a háború folyamán mindinkább megerősödik.

Ezek szerint a polgári pártok vezetőségei már a Jugoszlávia elleni támadást megelőzően széthullottak és ezeknek az uraknak a megszállás első napjaiban tanúsított magatartása eredményezte a széles néptömegek minden bizalmának végleges elvesztését.

Tito írásaiból, a JKP KB-nek okmányaiból és a Proleterből láthatjuk, hogy a burzsoá Jugoszlávia politikai válságának megvolt a maga menete és forradalmi kibontakozása, ami Tito egyénisége forradalmi érettségének, a JKP KB, valamint az egész Párt eszmei-politikai és akcióegységének köszönhető. Tito, a JKP KB, valamint az egész Párt a politikai válság érettségének és megoldása lehetőségének valós folyamatával számítva tevékenykedett.

Titóval az élen a JKP gyakorlata a politikai válság érlelődésének időszakában igazolta Lenin meghatározásait a sikeres forradalomról.

A lenini időkhöz viszonyítva a különbség abban állt, hogy az első szocialista állam fennállásával és fejlődésével az osztályerők aránya kedvezőbbé vált, ami világviszonylatban meggyorsította a dolgozó tömegek közeledését a szocializmushoz és forradalomhoz. Ennyiben volt Jugoszlávia győzelme megvalósíthatóbb, különösen a Szovjet Szövetség antifasiszta koalíció oldalán való hadbalépése után, de a munkásosztály és parasztság szövetsége egy teljesen sajátos jugoszláv megpróbáltatása után. A megszállók által felosztott Jugoszlávia jelentette a legnagyobb veszélyt a népfrontmozgalom egységére. Jugoszlávia felaprózódása következtében a népfrontmozgalom egyes részei nem jelentették többé a forradalom oldalán álló osztályerők többségét. A munkásosztály és a parasztság szövetsége a feldarabolt országban nagyobb bomlasztó erőknek volt kitéve. Csak az egységes jugoszláv népfrontmozgalomnak volt kilátása, hogy sikeresen véghez vigye a felszabadító harcot, nemcsak nemzeti, hanem egyben a népi forradalom értelmében is. Tito és a JKP ezt tudatosították párhuzamosan a népfrontmozgalom kialakításával, de még nagyobb erőfeszítéssel kellett folytatniuk az egységes népfrontmozgalom kialakításáért. A népfelszabadító harc igazolta a munkásosztály, Jugoszlávia nemzetei és nemzetiségei erős nemzetközi szolidaritását, nemcsak az általános antifasiszta és felszabadító háborúban, a honvédő háborúban, hanem a Jugoszlávia feldarabolása elleni, az új, demokratikus, szövetségi és köztársasági Jugoszláviáért folyó harcban a nemzeti elnyomás állama, a burzsoá királyság romjain. Ezt követte a nemzeti önrendelkezés jogának lenini értelmezése, és annak forradalmi alakulása a népfrontmozgalom létrehozásában és a JKP szervezeti fejlesztésében a nemzeti egyenjogúságnak szövetségi alapon és a jugoszláv integráción keresztül való megteremtése céljából. Ez a gyakorlat még Leninnek azon a tételén alapult, hogy Szovjetoroszországban és bármelyik országban a forradalmi fordulat beérésének új szakaszában a kapitalista és függő viszonyban levő államokban egységes forradalmi stratégiának és taktikának kell érvényesülni. A forradalmi stratégia és taktika alkalmazásának sikerei a világ demokratikus forradalmi erőinek támogatását és a demokratikus forradalmi erők serkentését szolgálják. Titóval az élen a JKP-nek sikerült a jugoszláv forradalom útját járhatóvá tenni, amivel egyúttal a szocializmus világfolyamatának fejlődéséhez is nagymértékben hozzájárult. E tekintetben már a forradalom érlelődő szakaszában van valami lényegesen új.

A jugoszláv forradalom érlelődésében formálisan nem létezett a burzsoá demokratikus szakasz, nem volt „februári forradalom". Tekintettel a buzsoá demokratikus hatalom igen szerény mivoltára és rövid idejére (Simović kormánya) nem lehet rámondani, hogy létezett. Mégha a Népfront kibővült nemzeti megegyezési blokkja, akár mint Népfront megszerezhette volna a hatalmat, ami lehetséges is volt — a burzsoá demok-

·atikus forradalomnak mégis más lett volna a befejezése, mint az oroszországié.

Az első szocialista állam létezése és fejlődése jóval több szocialista forradalmi elemmel járult hozzá a királyságban a burzsoá demokratikus szabadságért folyó küzdelemhez, mint Oroszországban a februári forradalom, de ahhoz is, hogy a szocialista forradalommá fejlődő burzsoá demokratikus szabadságért folyó harc sem tartalmilag, sem időbelileg ne legyen elkülönült folytatása egyiknek a másikban, hanem mindkét folyamatnak egységes folyamattá kell válnia.

A JKP a burzsoá Jugoszlávia bukásáig a Népfrontot a következő programmal szervezte:

1. harc a társadalmi kizsákmányolás és nemzeti elnyomás ellen;
2. harc az ország demokratizálásáért és a fasizmus ellen;
3. minden lehető megtétele az ország védelme érdekében a fasiszta hódítók részéről növekvő veszéllyel szemben;
4. harc az ötödik hadoszlop ellen;
5. a diplomáciai, később pedig a szövetség megteremtése a Szovjetunióval."[65]

A burzsoá Jugoszlávia bukásáig a népfrontmozgalom programja valójában a burzsoá demokratikus szabadságért folyó küzdelemnek, a burzsoá demokratikus forradalom befejezésének a programja volt.

Tito és a JKP KB együttesen szólították fel a népfrontmozgalom körül tömörülő tömegeket az imperialista háborúnak a hazai imperialisták elleni forradalmi háborúvá való átváltoztatására, ugyanúgy, mint ahogyan azt a cári Oroszország forradalmi erői tették a Lenin vezette bolsevik párttal. A Jugoszláv forradalom avantgardeja, tartalmilag, hasonlóan az orosz forradalomhoz, ugyanazokat a főbb kérdéseket oldotta meg, de a jugoszláv forradalom érlelődését és menetét már kezdettől fogva a törpebirtokos paraszttársadalmak elkövetkező forradalmaiban Lenin egyik jelentős követelményeire irányította: a forradalmat városon és falun egyidőben kell megkezdeni, mert a burzsoázia többé nem fogja megkezdeni, mert a burzsoázia többé nem fogja megengedni az októberi forradalom megismétlődését, amelyet először városban hajtottak végre.

A burzsoá Jugoszlávia felbomlása után a „Népfront... új, sokkal tágabb jelleget öltött és nagyobb felelősséget kapott, programja pedig új tételekkel bővült pl. a megszállók, a hazai árulók elleni harc, harc Jugoszlávia népei testvériségéért és egységéért, a népfelszabadító bizottságok megszervezése és egyéb."[66]

A program tehát, a proletár forradalom lényeges feladatával bővült: az pedig a hatalom átvétele. A népkormányért — a burzsoá Jugoszlávia demokratizálásáért — folyó küzdelme lentről fejlődött ki a megszállók kiűzésének, hazai szolgái hatalma megfosztásának, az új néphatalomnak fegyveres háborújává. A JKP kitartóan és következetesen utalt arra a történelmi jelentőségű célra, amelyért a népfelszabadító harc során Jugoszlávia kizsákmányolt és elnyomott népeinek küzdenie kell, ez a cél pe-

dig az új Jugoszlávia megteremtése. Ezért írta Tito teljes joggal a felszabadulás után:

„A régi Jugoszlávia rossz tapasztalataiból okulva, népeink ugyanakkor levonták a Nagy Októberi Szocialista Forradalomnak, a nagy szocialista állam fejlődésének tapasztalatait és mindjárt kezdettől fogva, minden további nélkül elfogadták az új Jugoszlávia megteremtésének eszméjét.

Az eszmei megvalósításának fegyveres küzdelme a nagy felszabadító háborúban a megszállók, ugyanakkor a régi rendszer képviselői — akik a megszállók szövetségeseivé váltak — elleni küzdelemben zajlott le. Az eszme, tehát, forradalmi úton, hazánk népeinek sok áldozata és vére árán valósult meg, és ennek a forradalmi útnak a rendkívüli körülményekről eredően megvannak a maga sajátosságai. Jugoszlávia népeinek hatalmas többsége már akkor tudta mit akar és hozzáfogott ennek az elgondolásnak a megvalósításához."[67]

Tito tevékenysége és az egész JKP tevékenysége váltotta ki a népfelszabadító harcok szoros eszmei kapcsolatait Lenin tanításával. A háború után ezt Tito mindjárt ki is hangsúlyozta:

„... a népfelszabadító harcban és a harc eredményeiben megvannak nagy tanítóink Marx Károly és Engels Frigyes által felfedezett társadalmi fejlődés történelmi törvényszerűségének elemei, amelyeket nagy tanítónk, Lenin elméletileg gazdagabbá tett, elmélyített és gyakorlatilag alkalmazott. Ennek a történelmi szükségszerűségnek a fejlődésében nálunk Jugoszláviában bizonyos mértékig megvoltak és megvannak a háború folyamán kialakult *új formái*, amelyek a háború folyamán felvették a háború sajátosságait és a vele járó új következményeket, amelyek *kialakulására döntő hatással volt* a közel harminc éve fennálló és sokoldalúan fejlett szocialista állam, a Szovjetunió fennállása. Tehát, nálunk a fejlődés sajátos jellege és eredményessége ennek a fejlődésnek nem mond ellent a marxista-leninista tudománynak, ellenkezőleg, mindenben megegyeznek ezzel a tudománnyal."[68]

A forradalmi avantgarde a társadalmi viszonyok alakulását elsősorban a forradalmi akciók és az osztályharc sikeres vezetése érdekében kíséri figyelemmel és tanulmányozza. Ily módon tekinthetők Marx, Engels, Lenin és Tito korunknak jelentős történészeinek is. Írásaik a társadalmi ellentétekről és a megoldásukért folyó küzdelmekről az osztályerők fejlődésének és a forradalom beérésének egész fogalmából indulnak ki, és térnek hozzá vissza elmélyítve és fejlesztve azt. A forradalmi gyakorlat és a dialektikus materialista gondolat egységesen fejlődik.

Sok jele van annak, hogy a mi egész történelemírásunk az események hatalmas tömege új felismerési irányainak, új látóköreinek, „objektív" tényezőknek a kutatásából áll, melyeket napvilágra hozott, illetve napvilágra hoz.

Úgy tűnik, hogy történelemírásunkból hiányzik az egységes eszmei álláspont, az egységes felfogás a társadalmi ellentétekről, az osztályharcról, az osztályerők fejlődéséről és a forradalom beéréséről, amiből kutatások-

nál kiindulna, illetve amihez a kutatások eredményeivel visszatérhetne. Egyes elkülönített folyamatok, illetve momentumok, mondhatnánk egyes struktúrák az osztályfront egyik másik oldalát nem világították meg eléggé osztályharcban betöltött szerepük szemszögéből. Az eseményeknek ilyen megközelítése többször előfordul a pártokmányokban.

Tito írásai tudományos szempontból határt jelentenek, amelyet történelemírásunk nem haladott túl. Történelemírásunk napvilágra hozta a levéltári és a memoáranyag adathalmazát, az események között felfedezett sok ok és okozati összefüggést, de a megismerés folyamata ezzel, azaz az elemzéssel általában be is fejeződött. A megismerésnél a formális logikai gondolkodás kerekedik felül, a dialektikus gondolkodás pedig háttérbe szorul.

A megoldás, véleményem szerint, a dialektikus gondolkodásban, a szintézisben, az osztályharc egységes fogalmának megteremtésében, az osztályharc támadó voltában és engedékenységében, az egységes proletárfront kialakításában, az osztályharc tömeges szövetségeseiért folytatott kétoldali küzdelemben, az osztályerők fejlődésének és a forradalom beérésének lenini és titói szemléletében, tehát, az egységes eszmei szemléletben rejlik.

Fordította *Pálinkás József*

Jegyzetek

[1] V. I. Lenin, Izabrana dela u 16 tomova, Kultura, Beograd, 1960, tom, 9, 236—237; tom 11, 361; tom 13, 478—479.

[2] Lenin szerint az egység eszméje a burzsoá demokrata forradalom gondolata. Ebben a forradalomban forradalmi ez az eszme. Ettől az eszmétől a burzsoá demokrata forradalom nem juthat tovább. A nemzeti egyenjogúság követelménye is ezért kifejezője a burzsoá demokrata forradalom jellegének. Lenin azt mondja, hogy ez „a kapitalizmus idealizálása a kistermelő szemszögéből." (Polnoe sobranie socinenij, tom 37, 322).

[3] Josip Broz Tito, Govori i članci I, Naprijed, Zagreb, 1959. XV. oldal, cirill betűs kiadás.

[4] Josip Broz Tito, Sabrana dela, tom 3, Beograd, 1977. 114.

[5] uo. 18—19.

[6] uo. 106.

[7] uo. 120.

[8] uo. 125.

[9] uo. 136.

[10] uo. tom 4, 31.

[11] uo. 62.

[12] uo. 72.

[13] uo. 110.

[14] uo. 112, 115.

[15] uo. 134.

[16] uo. 95.
[17] uo. 130.
[18] uo. 131—133.
[19] Megjelent a „Rundschau" 1938. XII. 8-án kiadott 59. sz., Sabrana djela, 4, 139—141.
[20] Muzej socijalističke revolucije Vojvodine (MSRV), ar. br. 793, O izborima do 11. decembra 1938.
[21] uo.
[22] J. B. Tito, Sabrana djela, tom 4, 147—148.
[23] Proleter 1929—1942, Institut za izučavanje radničkog pokreta, Beograd, 1968, 642 (az 1939. év -. sz. „Nezavisnost Jugoslavije i opasnosti")
[24] J. B. Tito, Sabrana djela, tom 4. 168—172.
[25] uo. 166.
[26] uo. 167.
[27] uo. 193.
[28] MSRV. arh. 1073. sz.
[29] Proleter 1929—1942. 646 (br. 1—2. januar—februar 1940. 4. Imperijalistički rat").
[30] uo. 669. (br. 3—4. april—maj 1940, 7, a „Jedinstvo reakcije protiv radnog naroda" cikkben).
[31] A szerb és horvát burzsoázia megegyezett egymás között a közös úri érdekeknek az esetleges forradalmi megrendülésektől való megmentésében. Így jutott kifejezésre a Maček—Cvetković-féle egyezmény mint a dolgozó tömegek és elnyomott népek megtévesztése.
(...)
De a burzsoáziának a dolgozó nép elleni harcában való egyöntetűsége ellenére az egyes nemzeti burzsoáziák az ellentétekben felaprózódtak, függetlenül Maček és Pavle zágrebi kölcsönös hizelgéseitől és jelszavaitól, — Korošec az olasz csapatok fogadására készül —, a horvát burzsoázia pedig az esetleges nehéz helyzetben az imperialisták protekturátusa elfogadására, — míg a szerb hegemonisták Nagy-Szerbia megóvására a zavaros időkben (a szerb front megteremtésének megkísérlése). Jugoszlávia — a versaillesi tákolmány — teljes felbomlásban van, és egyedül még a proletariátus, a dolgozó tömegek, a szovjet békepolitika és a népnek az imperializmus alóli felszabadulási törekvése elleni harcban létezik." (Proleter, 1929—1942, 652. a („Pokušaj Velike prevare naroda" című cikkben, valamint a „Jedinstvo reakcije protiv radnog naroda", uo. 666. a „Peta kolona." uo. 706. című cikkekben)
[32] uo. 669.
[33] uo. 667, 668.
[34] uo. 674.
[35] uo. 671.
[36] uo. 650. (br. 1—2, januar—februar 1940. 8.).
[37] uo. 689.
[38] Kihagyva a határozatot, hogy a diktatúra, forradalmi diktatúra.
[39] Proleter 1929—1942, 689—690.
[40] uo. 691.
[41] J. B. Tito, Izabrana djela, tom 2. Radnička klasa i Savez komunista Jugoslavije 1926—1977, Sarajevo, 1977. 117—121.

[42] Proleter 1929—1942. 709, 710.
[43] uo. 711.
[44] uo.
[45] uo. 717. (br. 7—8 august—septembar 1940. 15. „Jedinstvo radnika u sindikalnoj borbi").
[46] uo. 718—719. (a „Reforme i skupoća" br. 7—8. avgust—septembar 1940.)
[47] Komunist, 1. oktobar 1946. 76—77.
[48] uo. 80—81.
[49] uo. 108.
[50] Vö. Izabrana dela V. I. Lenina 16. kötetben, tom 13. 449.
[51] uo. 456.
[52] Proleter 1929—1942. 724. (br. 9—10—11. oktobar—novembar—decembar 1940. 2. „Radnici, seljaci i građani, vojnici, podoficiri i oficiri Jugoslavije").
[53] uo. 775.
[54] MSRV, arh. br. 790.
[55] J. B. Tito, Govori i članci III. 338—339.
[56] uo. I. 200—201. 272. III. 338—339.
[57] Proleter 1929—1942, 779 (a „Savjetovanje Komunističke Partije Jugoslavije", br. 3—4—5. mart—april—maj 1941. 3.)
[58] uo. 778, 784.
[59] uo. 784.
[60] J. B. Tito Govori i članci I. 24.
[61] Zbornik dokumenata... tom I. Vojnoistorijski institut jugoslovenske armije, Beograd, 1949. 12. 17.
[62] uo. 19, 21.
[63] J. B. Tito, Govori i članci I. str. XV.
[64] uo. III. 128—129. a „Narodni front kao opštenarodna politička organizacija." Vö.: Tito „U čemu je specifičnost oslobodilačke borbe i revolucionarnog preobražaja nove Jugoslavije" cikkét (Komunist 1—1946; Govori i članci III. 347), úgyszintén a JKP V. kongresszusa jelentésének egy részét (Govori i članci III. 428—429).
[65] J. B. Tito, Govori i članci III. 126.
[66] uo. 130.
[67] uo. II. 369—370. (a „Temelji demokratije novog tipa", cikkben, Komunist, 2—1946.)
[68] uo. 356.

Rezime

Zaoštravanje političke krize i akcije Komunističke Partije Jugoslavije od 1937. do 1941. godine kroz Titove spise i dokumenta CK KPJ

Svrha ovoga rada je da pokaže istorijski i istoriografski, naučni značaj revolucionarne taktike i strategije.

U iskustvu boljševičke partije sa Lenjinom na čelu, u nametnutoj oružanoj (nasilnoj) borbi za vlast u carskoj Rusiji, veoma značajno mesto zauzima procena o tome jesu li se sve klasne snage dovoljno pokrenule, pripremile i raspore-

dile za odlučnu bitku, te kada i kako revolucionarne snage treba da počnu bitku. Mi znamo da je napad Trećeg Rajha na Sovjetski Savez u našem slučaju bio taj momenat. Ali treba shvatiti svu dubinu i zamašnost društvenih kretanja do toga momenta, od Oktobarske do jugoslovenske revolucije. Dvadesetak godina posle Oktobarske revolucije avantgarda jugoslovenskog proletarijata sa Titom na čelu ponovila je Lenjinovo iskustvo kao rukovodstvo za akciju kao stvaralački čin, primeran širini, dubini i snagama razvoja jugoslovenskog društva.

U oba slučaja revolucionarni preobražaj započeo je u okviru ratnog sukoba. Rat, međutim, nije bio istovetna okolnost ta dva revolucionarna čina. Sa stanovišta razvoja klasne borbe u ta dva rata ukupni odnos i raspored klasnih snaga nije bio jednak. Nisu bila istovetna ni ta dva revolucionarna čina, iako je smisao bio isti. Revolucionarni preobražaj u Jugoslaviji započeo je ne samo pod različitim svojstvima drugog svetskog rata u odnosu na prvi, već je bio i zamašniji od prethodnog... On je već u sazrevanju koraknuo napred u opštem razvoju socijalizma u svetski proces.

Lenjin kazuje da revolucionarni prevrat može da se izvede samo kroz „pukotinu", koja nastaje u sistemu buržoaske vlasti, u okolnostima kada buržoazija mora nešto značajnije da menja u sistemu vlasti da bi čuvala svoju vlast, da revolucionarna partija može da krene u akciju ako je istovremeno na čelu dovoljno snažnom revolucionarno-demokratskom pokretu ugnjetenih i od kapitala zavisnih masa, ako za sobom ima većinu radnih slojeva i ako su pomenute snage svih klasa razneštene za „poslednji i odlučni boj", ako „je odlučna bitka već potpuno sazrela". A ona je po njemu sazrela tada, kada su se snage buržoaskih i sitnoburžoaskih grupacija dovoljno istrošile u uzajamnim sukobina, te ne mogu više da vladaju po starom, kada su se vrhovi sitnosopstveničke demokratije diskreditovale svojim besprincipijelnim, izdajničkim sporazumaštvom, bankarstvom i kada je većina radnih masa, čiji se ekonomsko-politički položaj u društvu naglo pogoršava, sa revolucionarnom avantgardom na čelu spremna za akciju do kraja.

Polazeći od Lenjinovih odredbi o zrelosti revolucionarne situacije i o izgledima za uspeh revolucionarnog ustanka moguće je kroz Titove spise i dokumenta CK KPJ sasvim razgovetno pratiti sazrevanje revolucionarne situacije u buržoaskoj Jugoslaviji i delovanje KPJ u tom procesu.

Tito je video da se buržoaska Jugoslavija od svog postanka nalazila u krizi, da je bila nezdrava, nedemokratska tvorevina, razdirana unutrašnjim političkim borbama, ali mi se čini da zapažanja o nepomirljivom zaoštravanju društvenih suprotnosti, o tome da se javlja „pukotina" u buržoaskom sistemu vlasti, jesu zapažanja od 1937. godine o sve odlučnijem suprotstvaljanju narodnih masa profašističkoj vladinoj spoljnoj i unutrašnjoj politici i o sve većem i otvorenijem popuštanju građanskih vrhova fašističkim silama radi odbrane vlastitih interesa.

„Pukotina" u sistemu buržoaske vlasti nastala je sprorazumom o ustanovljenju Banovine Hrvatske (26. avgusta 1939. godine).

Posle uspostavljanja Banovine Hrvatske i početka drugog svetskog rata KPJ je prekinula da traži politički sporazum sa vrhovima građanske „opozicije", već je nastavila sama da jača narodnofrontovski pokret i njegovu akciju, povezujući se sve neposrednije s antifašističkim masama.

Prekid političkog sporazumevanja s „opozicionim" građanskim vrhovima, osuda njihove izdaje narodnih interesa i borbe za demokratske slobode, hleb,

mir i nezavisnost zemlje doprineli su ugledu Partije i jačanju narodnofrontovskog pokreta. Ta snaga je 27. marta 1941. godine srušila izdajničku vladu, a posle aprilske katastrofe s Titom i Partijom na čelu krenula u narodnooslobodilačku borbu za oslobođenje zemlje od okupatora, za ostvarenje boljeg života, za ostvarenje narodne, socijalističke nove Jugoslavije.

Summary

Intensification of the political crisis and activities of the Communist Party of Yugoslavia from 1937 till 1941 through Tito's texts and documents of the Central Committee of the CPY

The purpose this work is written is to show the historic and historiographic scientific importance of revolutionary technique and strategy.

In the experience of the boishevic party with it's leader Lenin in their armed struggle for the power in emperor's Russia, a very important move was the estimate of the strenght and readiness of the class to fightin the crucial struggle. According to this estimate they determined the time and way of starting the battle. We know that in our case the attack on Soviet Union by the Third Rajh was the moment. But we also have to realize the importance of the social movements till that moment, from the October Revolution till the yugoslav revolution. Twenty years after the October Revolution the avance guard of the yugoslav proletariat with leader Tito repeated Lenins experience as a creative action, adequate to the strenght of yugoslav working class.

In both cases the revolutionary transformation started from a war battle, but still the circumstances for the revolutionary acts were not the same. From the aspect of development ofclass struggle, the relation and dispodition of class powers ware not the same. Not even the revolutionarry acts were the same although their sence was. Revolutionary transformation in Yugoslavia began at the time of the second world war which was different and more important then the first. This transformation was one step taken towards the social transformation world wide. Lenin said that the only way to realize the transformation is by finding a „hole" in the bourgeois system of power, when the bourgeoisie has to do some changes in order to survive. He also said that the revolutionary party can start acting if it is the leader of the revolutionary democratic movement of the exploited people, who depend on the capital, when he leads the majority of workers who are ready for the „last battle" and when it is time for it. By him it's time for it when the power of bourgeoisie and small bourgeoisie weakens in the inbetween conflicts so they can not rule as they used to, when the majority of working people whose economic and political position gets worse is ready to fight for better.

Having in mind Lenin's opinion about the readiness of revolutionary situation and possibilities for success we can follow the development of the revolutionary situation and the acitivies of the YCP through Tito's texts and documents of the Central Committee.

Tito saw that the bourgeoisie in Yugoslavia came to a period of crisis, That the whole system was an unhealthy, undemocratic one disturbed by inner political conflicts. It has come to the intensification of social oppositions. The wor-

kers opposed to the profascist foreign and internal policy, while the bourgeoisie was ready to join the fascists to protect their own interests.

The „hole" in the bourgeois system appeard, when the Croatian Ban region was established (on the 26 th of august 1939). After establishing it and after the beginning of world war II, the CPY ceased wanting to make an agreement with the bourgeoisie „opposition" but started to work on strenghtening the People's Front's movement gathering all the antifascist masses.

Breaking the agreement with the opposition contributed to the reputation of the Party and the stranghtening of the Front. The masses accepted the idea of fighting for freedom, bread and independence. This strenght broke the traitor reign and after the aprilcatasrophe, started the war of national liberation, for liberation the country from the enemy, for better life, for the Socialist new Yugoslavia.

Fordította *Azucki Lívia*

Tudomány és kultúra

Neca Jovanov

A TUDOMÁNY HELYZETE ÉS SZEREPE A TERMELŐERŐK, VALAMINT A TÁRSADALMI RENDSZER FEJLESZTÉSÉBEN

I.

A TUDOMÁNY ÉS A TERMELŐERŐK

A tudomány jelentősebb szerepet és nagyobb felelősséget vállalhat, illetve vállalnia kell:

a) a termelőerők összetételének társadalmi átszervezésében,

a) a termelőerők hosszú távú fejlesztési irányvonalának kidolgozásában,

c) az átszervezés intenzitásának (dinamikájának) tervezésében, valamint a hosszú távú fejlesztési koncepció megvalósítási intenzitásának meghatározásában.

A tudománynak a társadalmi termelőerők átszervezésében és fejlesztésében vállalt ilyen szerepe mellett a következő érvek szólnak:

1. A közgazdaságtudomány teoretikusai szerint abban a társadalomban változik leginkább a termelőerők szerkezete (struktúrája), amelyben az egy főre eső nemzeti jövedelem megközelítően 500 és 2500 dollár között alakul. Valójában e két értékhatár (az 500—2500 dolláros nemzeti jövedelem) között következnek be jelentős gazdasági, technológiai, különösképpen pedig a termelés szerkezeti és mennyiségi változások, amit szükségszerűen kisebb-nagyobb szociális konfliktusok kísérnek, vagyis leginkább megváltozik a társadalom termelőerőinek szerkezete is. Jugoszlávia ezek szerint fejlődésének éppen abban a szakaszában van, amikor a legkifejezettebben változik, formálódik a termelőerők összetétele, hogy a későbbiek folyamán a termelés és szolgáltatások struktúrájának lényegesebb változása és minden különösebb szociális megrázkódtatások nélkül stabilizálódjon és fokozottabb intenzitással továbbfejlődjön.

A termelőerők struktúrájában bekövetkező változások, vagyis a termelőerők formálásának folyamata — feltételesen állítva — tehát az új

termelőerők többnyire a politikai testületek elhatározása révén, döntése alapján jönnek létre és formálódnak, de ezek a döntések is többnyire volontőr módon születnek, a tudomány jelentősebb és felelősségteljesebb részvétele nélkül. Más szóval, ez azt eredményezi, hogy a tudománynak nincs jelentősebb része a termelőerők átszervezésében, nincs jelentősebb szerepe és nagyobb felelőssége a határozathozatalban sem, amely ténylegesen is és jogilag-formailag is meghatározza a termelőerők átszervezésének folyamatát a társadalomban.

A termelőerők átszervezésében gyakorolt volontőr határozat- és döntéshozatal számos negatív következménnyel jár. A legjelentősebb negatív következmények közé sorolható először is az akkumulációnak túlzott összpontosítása a területi politikai hatalom erőszakos inszisztálására a munkásosztály és a társult munka önigazgatási intézményeinek tényleges beleegyezése nélkül, valamint a felhalmozott eszközökkel való rendelkezés, ugyancsak a munkásosztály tényleges részvétele és ellenőrzése nélkül, a dolgozók önigazgatási intézményeinek részvétele nélkül, amelyeket pedig jogilag-formailag, az alkotmány, a törvények és a legfontosabb politikai dokumentumok szerint is leginkább megillet annak joga, hogy döntsenek a megvalósított javakról, az akkumulációról és annak, egyelőre még szükségszerű, összpontosításáról. A másik negatív következmény a túlméretezett beruházások, amelyek a jugoszláv gazdasági lehetőségeket tekintve, a hazai és külföldi bankok által folyósított valamennyi lehetséges kölcsön ellenére sem valósíthatók meg. Ha ezek a beruházási elképzelések, vagy határozatok valamiképpen mégis megvalósulnának az a jövőben a termelőerők struktúrájának negatív alakulását eredményeznék, ugyanis a jelenlegi beruházási határozatok (29 000 van belőlük) valóraváltásával megkétszereződnének, vagy megháromszorozódnának a pillanatnyi kapacitások. Márpedig (1) a jelenlegi beruházási tervek tévesen formálják a termelőerők szerkezetét, mindenek előtt a termelés és szolgáltatások struktúráját és mennyiségi terjedelmét, (2) ezenkívül már most egészen bizonyosan tudjuk a tervbe vett létesítmények termékeire, szolgáltatásaira nincs szükség, legalábbis nem ilyen mennyiségben, mert nincs irántuk megfelelő kereslet sem a hazai sem a külföldi piacon. A harmadik negatív következmény az, hogy a túlzott akkumuláció összpontosítás egyfelől a gazdaság újratermelési képességét és az önigazgatás anyagi alapját viszonylag hosszú ideig az egyszerű újratermelés szintjére süllyeszti, másfelől pedig a társadalmi-politikai közösségekben (minden szintű társadalmi-politikai közösségben), az önigazgatási érdekközösségben, a biztosítási intézetekben, a külkereskedelemben, de legkiváltképp az ügyviteli bankokban állandó eszközfelesleg jelentkezik. Az említett közösségek és szervezetek (az állami és jórészt a politikai és gazdasági bürokrácia, a technokraták különböző szakmai és tudományos érveinek támogatásával) viszonylag hosszú ideje gazdasági fölényben vannak a társult munkával szemben. Dominációjukat kiterjesztették a munkásokra és azok jövedelmére, politikai hatalmuk erejével pedig, különösen a termelő gazdasági ágazatokban, viszonylag hosszú idő óta a

szakadék élén tartják az önigazgatást, szüntelen azt az illúziót táplálva a dolgozókban, hogy ők (mármint a dolgozók) a társadalmi eszközökkel végzett munkájuk révén megvalósítják (1) a társadalmi tulajdonban lévő munkaeszközök irányítására való jogaikat, (2) a teljes jövedelemmel való rendelkezés és nem csupán a személyi jövedelmi eszközök felosztásának jogát, (3) valamint döntően befolyásolják az új értékek megteremtésének feltételeit. Mindezt néhány politikai sablon folytonos ismételgetésével érik el, amelyek nagyjából így hangzanak: Ezentúl a társult munka dolgozói rendelkeznek a megvalósított javak összességével; a társult munka dolgozóinak teljességében uralniuk kell a társadalmi újratermelés folyamatát; dönteniük kell a társadalmi újratermelés minden szakaszáról stb.

A gazdasági és politikai hatalom ilyen arányú megoszlása szolgáltatta minden bizonnyal a tényleges alapot dr. Dušan Dragosavacnak, a JKSZ Központi Bizottsága Elnöksége tagjának az alábbi kijelentéséhez: „A FONTOS TÖRTÉNELMI FELADATOK EGYIKE, MEGSZÜNTETNI A KIZSÁKMÁNYOLÁST, A KÜLÖNBÖZŐ KIVÁLTSÁGOKAT ÉS TERMÉSZETESEN ÉRVÉNYESÍTENI A TELJES EGYENJOGÚSÁGOT". (Lásd a Borba 1979. január 29-én megjelent 26. számának 1. és 5. old.!) Ebből a tudomány mindenesetre kijelölhetné saját feladatát: megmagyarázni hogyan lehetséges, hogy 35 évvel a szocialista forradalom után nálunk történelmi feladatnak számít megszüntetni a kizsákmányolást, a kiváltságokat és érvényesíteni az egyenrangúságot. A tudomány magára vállalhatná a feladatot, hogy tudományos magyarázatot adjon arra a kérdésre: kik nálunk tulajdonképpen a kizsákmányoltak, kik végzik a kizsákmányolást, milyen fokú a kizsákmányolás; mi ad a kizsákmányolóknak támpontot és milyen helyet foglalnak el a politikai hatalom felosztásában a kizsákmányoltak stb.

Az akkumuláció felhasználásáról és a termelőerők struktúrájáról való volontőr módon történő döntéshozatal fentebb vázolt és egyéb negatív következményei romboló hatással vannak a termelőerők kívánatos (tudományos módszerekkel történő) átszervezésére és a tudomány szerepére a termelőerők hosszú távú fejlesztési koncepciójának kidolgozásában. Az említett negatívumok rombolóan hatnak a tudomány szerepére az átszervezés ütemének meghatározásában és arra is, hogy a tudomány megfelelő szerepet vállaljon a termelőerők hosszú távú fejlesztési koncepciója megvalósítási intenzitásának megállapításában. Amennyiben a jogi szempontból már létjogosultságot nyert 29 000 beruházási terv megvalósulna, az a technológiai-gazdasági és termelési folyamatokra, valamint a termelőerőknek, önigazgatási szempontból kívánatos, átszervezési folyamatára igen-igen rosszul destruktívan hatna.

A pénzeszközök és beruházási eszközök, egyébként szükségszerű, de nem demokratikus módon történő koncentrációja és többnyire volontőr irányítása hatványozottan sürgetik a tudomány szerepének és felelősségének növelését a termelőerők formálásában, azzal a magától értetődő előfeltétellel, hogy a tudomány is a társadalom termelőerőihez zárkózik

fel, azoknak szerves részét képezi. Abban az esetben a tudomány szerepe és felelőssége a termelőerők formálásában erősödik, de jellegénél fogva nem lesz azonosítható valamiféle a munkásosztálytól elidegenedett, valamiféle társadalmi hatalomként ráerőszakolt entelektüel elit gárda szerepével, mert a tudomány a termelőmunka és termelőerők integrális része, a munkásosztály eszmei és szociológiai szövetségese lesz, ezenkívül a szellemi és anyagi javak megteremtésének jelentős tényezője. Visszatérve a pénzeszközök és beruházás kérdésére, egy mondattal fogalmazva mondhatjuk, hogy az akkumuláció jelentős hányada téves kezekben összpontosul, mivel magyarázhatnák egyébként a nagy beruházási lázt és azt, hogy a beruházások nem kis hányada téves.

2. A jugoszláv gazdaságra és a társadalmi tevékenységekre is az utóbbi években a lendületes gazdasági-technológiai integráció folyamata jellemző, amelynek eredményeképpen kis létszámú, de távolról sem kellően körvonalazott újratermelési körök jönnek létre. Éppen emiatt ezeket az egységeket gyakran „nagy gazdasági-technológiai rendszereknek" is nevezik, formai-jogi szempontból tekintve pedig ezeket az összetett társultmunka-szervezet elnevezéssel jelölik. Ezeknél rendszerint hiányzik egy-egy jelentős kiegészítő tevékenység, ahhoz hogy igazi újratermelési egységet alkossanak. Persze nem formális-jogi szempontból egészet alkotó munkaszervezetre gondolunk, hanem olyan rendszerre, amely *nyitott* és állandóan *változó* újratermelési egészet alkot.

Ez többek között azt jelenti, hogy egy tudományos kutatóintézet, vagy oktató-nevelőintézet egyidőben több újratermelési körnek is integrális része lehet. Arról van szó tehát, hogy olyan egységes egészet alkotó újratermelési körök koncepciójának kidolgozása szükséges, amelyek (termelési körök) gerincét képezhetnék az önigazgatási szerveződés történelmi folyamatának, és amelyek egyben az államot mint közvetítőt kizárnak a különböző, de egyébként egymást kiegészítő tevékenységek viszonyából, és nem csupán az államot, hanem minden egyéb közvetítő tényezőt kizárnának a ma még különböző, de a jövő újratermelési egységében egymást kiegészítő tevékenységek viszonyából. A mindennemű közvetítő tényezők kizárásával a jugoszláv társadalom előtt megnyitnánk a gyorsabb ütemű önigazgatási szerveződés útját — lehetővé tennénk, hogy a mikroszintről kiinduló öngazgatás globális társadalmi szinten érvényesüljön.

Mindaddig, amíg a ma még különböző, de a jövőben az újratermelési egységet alkotó körben egymást kiegészítő tevékenységek között közvetítő létezik, fennáll annak veszélye is, mégpedig reális veszélye, hogy a közvetítő (legyen az akár az állam, akár az önigazgatási érdekközösségek egyike) elidegenül azoktól, akik között közvetít, függetleníti magát tőlük, és mint elidegenült független hatalom fölébük kerekedik. Ezért is az újratermelési körüknek nem csupán az államot kell mint közvetítőt feleslegessé tenniük — és (Engels szavaival élve) fokozatosan a kőbalta, valamint rokka mellé a múzeumba helyezni —, hanem ugyanezt kell ten-

ni a többi közvetítővel, azokkal is, amelyek most még csak alakulóban vannak.

Ezt a folyamatot nem lehet sikeresen előkészíteni és megvalósítani a tudomány nagyobb és felelősségteljesebb hozzájárulása nélkül. Ismételten hangsúlyozva a tudományt nem egy, a munkásosztálytól elidegenedett, valamiféle társadalmi hatalomként ráerőszakolt elit gárda képviselné, hanem a társadalom termelőerőinek szerves alkotórésze lenne, ilyenformán integrális része az alakulandó újratermelési köröknek, egységeknek, és részese a szellemi, valamint anyagi javak termelésének.

Ezzel kapcsolatban három olyan példára, olyan területre kívánok rámutatni, ahol teljesen mellőztük a tudomány szerepét — bár nem vitás —, hogy szükség lenne rá.

Először is: az *összbevételt véve alapul*, az EKONOMSKA POLITIKA című folyóirat összeállította a 200 legnagyobb gazdasági munkaszervezet jegyzékét. Ezeket gazdaságiaknak egyébként azért nevezzük, mert t ú l n y o m ó r é s z t gazdasági tevékenységgel foglalkoznak, de a gazdaságit kiegészítő egyéb jelentős tevékenységet is folytatnak. A szóban forgó 200 nagyvállalat a gazdasági munkaszervezetek számát tekintve hazánk gazdasági vállalatainak mindössze 2,9 százalékát teszi ki. Ezzel szemben a 200 vállalat adja a jugoszláv gazdaság össz jövedelmének 52,5 százalékát és ezek foglalkoztatják a gazdaságban dolgozó alkalmazottak 40 százalékát. Felvetődik a kérdés, hogy gazdasági-technológiai és a társadalom önigazgatási szerveződése szempontjából igazolt-e ez a gazdasági folyamat és vajon milyen kilátásai vannak a gazdasági vállalatok 97 százalékát kitevő többi munkaszervezetnek, amelyek gazdasági erejüket és a foglalkoztatottak létszámát tekintve is többé-kevésbé a kisipari jellegű termelés és munkaszervezés szintjén vannak.

Másodszor: Az utóbbi néhány évben a társulási folyamatok több mint 5000. társultmunka-szervezetet öleltek fel. Azonban, a szóban forgó gazdasági-technológiai integrációs folyamatok mindössze 3 százaléka lépte túl a köztársaság, vagy autonóm tartomány határait, más szóval a munkaszervezetek csupán 3 százaléka társult más köztársaságbeli vállalatokkal. Nyilvánvaló, hogy a társulási folyamatokat jelentősen befolyásolták a társadalmi-politikai közösségek politikai tényezői, valamint a politikai-területen belüli piac gazdasági tényezői. Az említettek nagyban hátráltatták az alkotmányos koncepciókon alapuló egységes jugoszláv piac létrejöttét.

Bár a nemzeti (köztársasági) gazdaságról alkotott tézis politikailag vitatott és vereséget szenvedett a gyakorlatban, egy bizonyos fokig azonban mégis létjogosultságot nyert, és nem kis negatív hatással volt nemzeteink egymás közötti viszonyára. Fontos tehát felülvizsgálni a tudomány szerepét olyan újratermelési egységek kialakításában, amelyek nem a területi-politikai felosztottságra épülnek, lehetetlenné kell tenni az integrációs folyamatok politikai területi közösségeken belüli elzárkódását, és meg kell akadályozni a nemzeti (köztársasági) gazdaságok létesítését eltüntetve ezzel a hazai piacról az olyanfajta versengést (konkurenciát),

amely nemzeti konfliktusokat eredményez. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy ennek a tézisnek semmi köze sincs bármiféle politikai unitarizmushoz, és nincs szándékomban ezzel tagadni, vagy kétségbe vonni a köztársaságok és tartományok alkotmányba foglalt jogait és kötelezettségeit.

Harmadszor: Bizonyos, hogy a termelőerők formálásának, átszervezésének folyamatában egyes gazdasági ágazatok, azaz egyes tevékenységek teljes egészében szükségszerűen megszűnnek, „kidobattatnak" a termelőerők struktúrájából, mint ahogyan bizonyos az is, hogy a termelőerők formálása, átszervezése folyamán új gazdasági ágazatokat kell majd fejleszteni, olyan tevékenységeket, amelyek kialakulásuknak még csak a kezdetén vannak, vagy még egyáltalán nem léteznek. Ez a tény megköveteli a tudomány nagyobb szerepvállalását először is, mert ilyen és erről szóló döntéseket nem lehet mikroszinten — a társultmunka-alapszervezeteiben — meghozni. Egészen bizonyos ugyanis, hogy egyetlen társultmunka-alapszervezetekben sem — amelynek tevékenységére, termelésére, a termelési struktúra átszervezését követően nem lesz szükség — a dolgozók nem fognak maguk dönteni munkaszervezetük termelésének felszámolásáról, tevékenységének beszüntetéséről. Ellenkezőleg, minden eszközzel, beleértve a sztrájkot is, azért fognak küzdeni, hogy mindenáron fenntartsák munkaszervezetük tevékenységét, és tovább folytassák a termelést. Ilyen szempontból tekintve a dolgokra nagy-nagy fenntartással tekintek a szinte határtalan szanációs programokra és folyamatosan jelentkező veszteségekre azokban a gazdasági ágazatokban, amelyekről a tudománynak kell megállapítania, hogy a termelőerők és termelési struktúra átszervezési folyamatában egyáltalán fennmaradhatnak-e. Másfelől, arról, hogy mely gazdasági vagy tevékenységi ágazat nem létjogosult többé, és mely ágazatokat kell továbbfejleszteni, csak globális társadalmi szinten lehet dönteni, ebben pedig a tudománynak döntő szerepe kell hogy legyen. Ilymódon lesz azután a tudománynak jelentősebb és felelősségteljesebb szerepe a termelőerők struktúrájának formálásában, a termelőerők hosszú távú fejlesztési koncepciójának kidolgozásában, az átszervezés intenzitásának (dinamikájának) meghatározásában, valamint a hosszútávú fejlesztési koncepció megvalósításában.

3. Meglehetősen elterjedt és szinte megdönthetetlen az a felfogás, hogy a termelési technológia és a munkaszervezés ideológiai, valamint osztályszempontból semleges tényező. A felfogás negatív következményei többszörösek. Mindenekelőtt teljesen ellenőrzés nélkül vásároljuk a szabadalmakat az iparilag fejlett, főként tőkés országoktól, többnyire meghatározott multinacionális társaságoktól. Ez a tény sokdimenzionális negatív következménnyel van a jugoszláv társadalomra és gazdaságra nézve Először: a multinacionális társaságok, amelyektől a hazai társultmunkaszervezetek a szabadalmat vásárolják konkurrens érdekeiket először is kiterjesztik az egyes jugoszláv vállalatok közötti konkurrens viszonyra is, annak reális lehetőségével, hogy negatívan befolyásolják a jugoszláv nemzetek egymás közötti viszonyát. Ilyesmire akkor kerülhet sor, ha a különböző köztársaságokban székelő társultmunka-szervezetek egymással

konkurrens viszonyban álló multinacionális társaságoktól, konkurrens viszonyban álló nemzeti érdekeltségű cégektől, vagy két tőkés ország konkurrens gazdasági ágazatától vásárolják meg ugyanannak a terméknek a gyártási szabadalmát. Másodszor: a fejlett tőkés államoktól ellenőrzés nélkül vásárolt gyártási szabadalmak miatt műszaki fejlődésünk nagymértékben a fejlett tőkés országoktól válik függővé, de méginkább a multinacinális érdekeltségű társaságoktól.

A multinacionális társaságoktól való technológiai függőségünk, amelyektől a szabadalmakat vásároljuk, szükségszerűen kiterjed gazdasági függőségünkre is. Tulajdonképpen a már közismert gyártásfolyamati imperializmusról van szó, ami nem más, mint a fejletlen államoknak a fejlett tőkés országok részéről történő technológiai és gazdasági „leigázása". Az említett módszer révén a fejletlen országok, amelyek felszabadultak a tő! és államok politikai és katonai hatalma alól, most lassan, de szinte egészen biztosan „technológiai gyarmatokká" válnak, gazdaságilag a legfejlettebb tőkés államoktól, különösen pedig a multinacionális nagy társaságoktól függnek. Nemzetgazdaságunk sem mentes attól, hogy egy bizonyos mértékig technológiai gyarmattá váljon.

Már-már esdeklésnek hat Andrej Verbić, a Szlovén Gazdasági Kamara elnökének követelése, hogy a Szlovén Szocialista Köztársaság és a Horvát Szocialista Köztársaság Végrehajtó Tanácsa a külföldi cégeknél járjanak közre a krškói atomerőmű felszerelése leszállításának késése miatt. Az amerikai vállalatok ugyanis annyit késnek a krškói atomerőmű felszerelésének leszállításával, hogy már kérdésessé vált az atomerőmű felépítése, az építkezési költségek pedig a késés következtében annyira megnövekedtek, hogy a beruházók (Szlovénia és Horvátország) politikai intézkedésekkel kényszerülnek a munkaszervezetektől újabb, korábban nem tervezett eszközöket elvonni, és újabb hazai, valamint nemzetközi bankkölcsönöket felvenni. Egészen bizonyos, hogy a krškói atomerőmű építése inkább a berendezéseket szállító amerikai cégek kezében van, mint a beruházást finanszírozó Szlovén és Horvát Szocialista Köztársaság hatalmában, vagyis a hazai kivitelezők kezében. Ez a példa jó tanúság lehet arra, hogy mi magunk hajlunk a technológiai imperializmussal szembeni engedékenységre, és bizonyos fokig technológiai gyarmattá leszünk. És miután idegen társaságok, cégek uralják gyártásfolyamatainkat, ezáltal kérdésessé teszik gazdasági függetlenségünket is, ami végső soron országunk önállóságára, helyzetére, a nemzetközi piacon és nemzetközi munkamegosztásban betöltött szerepére nézve is politikai implikációt von maga után.

Ebből eredően két olyan hosszú távú feladatot fogalmazhatunk meg, amit a tudománynak kell magára vállalnia, és amelyek csak úgy valósíthatók meg, ha a tudomány csatlakozva a társadalom termelőerőihez, nagyobb szerepet és felelősséget vállal. Az első feladat ellenállni a technológiai imperializmus inváziójának, hogy elkerüljük a technológiai gyarmat sorsát. Tulajdon szakembereinket kell kiképezni, hogy fejlesszük gyártástechnológiánkat, munkaszervezetünket és ezáltal csökkentsük a

fejlett országoktól és multinacionális társaságoktól való technológiai és gazdasági függőségünket. A második feladat olyan gyártástechnológiai eljárások és munkaszervezési módszerek kidolgozása, amelyek — akár az önigazgatás — anyagilag és erkölcsileg is motiválnák a termelőket, hogy a lehető legjobban kifejlesszék alkotókészségüket, és ugyanakkor lehetővé tegyék az emberek számára, hogy alkotóképességüket az anyagi és szellemi javak megteremtésében korlátozás nélkül érvényesítsék. Az ilyen jellegű termelési technológia és munkamódszer kidolgozása ma minden bizonnyal egyike a legfontosabb feladatoknak, a megoldás kulcsa pedig elsősorban a tudomány kezében van. A megvalósítás lényegesen nagyobb beruházást igényel a fundamentális jellegű kutatómunkába, vagyis nem elégedhetünk meg csupán olyan kutatómunka finanszírozásával, amelynek eredményei közvetlenül a gyakorlatban érvényesíthetők és alkalmazhatók. Mellesleg szólva nekünk úgyszólván nincsenek is komolyabb befektetéseink a fundamentális kutatómunkába, mert ez nálunk fényűzésnek számít, amit a szabadalmak olcsóbb megvásárlásával indokolnak. Egyelőre, sajnos, az olyan kutatásokat finanszírozzuk csak, amelyeket „rövid eljárással" le lehet bonyolítani, és eredményeit azonnal a gyakorlatban alkalmazni lehet. Tulajdonképpen a gyakorlatban közvetlenül alkalmazható kutatások finanszírozásáról van szó csupán.

A fundamentális kutatásokba eszközölt beruházásokra és olyan termeléstechnológiai, meg munkaszervezési módszerek kidolgozására, amelyek az egész emberi potenciál alkotókészségét fokoznák és lehetővé tennék, hogy ezt a készséget korlátozás nélkül érvényesítsék azért van szükség, mert egyelőre még nem haladtuk túl azokat a nézeteket, melyek szerint a gyártástechnológia és munkaszervezés ideológialig és osztályszempontból semlegesek, következésképp (e nézetek szerint) azt a gyártástechnológiát és munkaszervezési eljárást kell megvásárolni, amelyik legtermelékenyebb. Külön figyelmet érdemel a technológiai eljárás és munkaszervezési módszer termelékenységének kérdése, vagyis ennek megítélése, annál is inkább, mert elég szép számban találunk példát arra, hogy egyes vállalataink olyan gyártásszabadalmat vásárolnak meg a fejlett tőkés államoktól (például Svédországtól), amit ott a szakszervezet erélyes követelésére mint nem humánus, vagy nem gazdaságos termelési módot „kivontak a forgalomból".

Amennyiben a fundamentális kutatásokba eszközölt befektetések révén megtalálnánk az önigazgatási rendszernek leginkább megfelelő és nagy termelékenységű munkaszervezési formát, valamint termelési technológiát, akkor az önigazgatás (annak minden megnyilvánulási formájában), valamint a munkaszervezés és termelési technológia egyidejűleg mozgósítanák az egész emberi potenciált, hogy fejlessze alkotókészségét és az anyagi, valamint szellemi javak megteremtésében azt kifejezésre is juttassa minden korlátozás nélkül. Ilymódon az önigazgatás, a munkaszervezés és termelési technológia egyidejűleg arra serkentenék az embereket (anyagi és erkölcsi szempontból is), hogy fejlesszék és realizálják alkotókészségüket, anyagi és szellemi javakat valósítva meg ezzel. Ezáltal az önigazga-

tás, a munkaszervezés és termelési technológia kumulálva — és hangsúlyozom — egyidejűleg az ember felszabadítását, az elidegenedés megszüntetését jelentené. Más szóval önigazgatási társadalmunk a történelmi folyamatban egyidejűleg válik önigazgatási, humánus és gazdasági tekintetben eredményes társadalommá. Ez lenne önigazgatási társadalmunk előnye a többi társadalmi berendezéssel szemben, egyben pedig ez történelmi létjogosultságát is megadná, és igazolttá tenné.

4. Szükségszerű követelményként jelentkezik a tudomány olyan jellegű koncepciójának kidolgozása, amely szerint a tudomány is a munka termelőerejét képezi, vagyis a termelőmunka egyik összetevőjét alkotja, és a tudományos-műszaki folyamat egyik legfőbb hordozója. Egyelőre, sajnos a társadalom területi, funkcionális és gazdasági felosztottsága miatt és a társadalomnak termelőmunkára mint fizikai tevékenységre, valamint tudományos tevékenységre mint fizikai adalékra való felosztottsága miatt ez utóbbi inkább csak gazdasági terhet jelent az ilyen (fizikai) értelemben vett termelőmunkára nézve. Erről az álláspontról kell megvizsgálni a tudományos tevékenység és a termelőmunka közötti jelenlegi közvetítők szerepét is, amelyek (mármint a közvetítők) azon egyszerű oknál fogva, hogy közvetítők nem tehetik a tudományt a munka és termelés integrális részévé. Sőt, ellenkezőleg, a formálisan felállított, intézményesített közvetítő objektíve társadalmi hatalmi központtá duzzad, amely hatalmából eredően — előbb, vagy utóbb — a tudomány és a termelés (a társult munka) fölé kerekedik és a közvetítő szerepét mellőzve a tudomány és termelés felett álló társadalmi hatalommá válik, elválasztva egymástól a tudományt és a termelőmunkát, hogy jogot formáljon tulajdon létezésére, erősödésére olyan két tevékenységi ágazat (a tudomány és a termelőmunka) közötti közvetítés „miatt", amely tevékenységnek tulajdonképpen semmi szükségük közvetítőre.

5. A termelőerők, bár meglehetősen sok kilengéssel, mégiscsak az integráció irányában haladnak, a tudományos tevékenység pedig többékevésbé ellentétes irányba — a dezintegráció felé — halad. Egészen bizonyos, hogy a dezintegrált tudomány nem vállalhat magára jelentősebb szerepet és nagyobb felelősséget a termelőerők struktúrájának és fejlődési irányvonalának kidolgozásában, sem az átszervezés és a fejlődési irányvonal megvalósítási intenzitásának, (dinamikájának) meghatározásában. Ez annál is inkább lehetetlen, mert a tudományos tevékenység felaprózott, gazdaságilag és politikailag is kisebb területi közösségtől, vagy kisebb gazdasági-politikai egységektől függ, azokhoz kötődik. Ahhoz, hogy a tudomány a társadalmi termelés a termelőerők szerves részévé váljon, a tudományos tevékenységeknek feltétlenül társulniuk kell, és ezzel maximálisan csökkenteniük kell, az amúgy is szegényes tudományos-kutató potenciál elfecsérlését, ésszerűtlen elhasználását.

II.

A TUDOMÁNY ÉS A JUGOSZLÁV TÁRSADALOM ÖNIGAZGATÁSI SZERVEZETTSÉGE, VALAMINT A JUGOSZLÁV TÁRSADALMI RENDSZER

A tudománynak jelentősebb feladatot és nagyobb felelősséget kell vállalnia a jugoszláv társadalom önigazgatási szervezkedési koncepciójának kidolgozásában, az önigazgatási, politikai-gazdasági rendszer, tehát egészében a társadalmi rendszer kidolgozásában. Csakúgy nagyobb felelősséget és jelentősebb részt kell vállalnia a tudománynak a társadalmi koncepciók valóraváltási inténzitásának meghatározásában. A tudomány azonban pillanatnyilag nem töltheti be ezt a szerepet, mert a tudományos tevékenység — elsősorban a társadalmi tudományokról van szó — dezintegrált, felaprózott, sok kis tudományos-kutatóintézetre tagolódik, amelyek politikailag és gazdaságilag is kis társadalmi (területi, politikai és gazdasági) egységektől függenek. E körülmények következtében előre meghatározott a kutatások területe és tárgya is, és nagy mértékben a tudományos kutatómunkának a célja és eredménye is. Ezzel az előre meghatározott céllal és eredménnyel összhangban választják meg és alkalmazzák azután rendszerint a megfelelő kutatási módszereket és eszközöket. A következmények nyilvánvalóak. Tekintve, hogy a jugoszláv társadalom, kisebb-nagyobb kilengésekkel ugyan, de mégis a társadalmi integráció irányába halad — az egységes jugoszláv társadalmi rendszer irányába — a tudomány csak úgy vállalhat magára jelentősebb szerepet és nagyobb felelősséget a társadalmi rendszer fejlesztési koncepcióinak kialakításában és megvalósításában, ha maga is az integráció, tehát az egyes tudományos tevékenységek társulása felé halad. Mivel jelenleg fennáll az eltérés az integráció felé haladó, azaz kialakulófélben lévő egységes jugoszláv társadalmi rendszer és a dezintegrált tudományos tevékenységek, kiváltképp a társadalmi tudományok között, ez egyik nyomós oka lehet annak, hogy elsősorban a Jugoszláv Kommunista Szövetség, de más politikai szervezetekben és tudományos intézményekben, szervezetekben, önigazgatási közösségekben felvessék és megvitassák a tudomány szerepét, valamint felelősségét a társadalmi rendszer kidolgozásában és megvalósításában. A problémakör elemzésekor nem kell figyelmen kívül hagyni azt a tényt sem, hogy a társadalomtudományok nem csak „felaprózottak", de többé-kevésbé zártkörű rendszereket alkotnak (valójában klánok szerint tömörülnek, amelyeknek megvannak tulajdon „törzsfőik" és íratlan, de rendkívül szigorú viselkedési normáik). Elég gyakori eset, hogy ezek erőiket eltékozolják, mivel tudományos megbeszélések és együttműködés hiányában többen is azonos kutatómunkán

dolgoznak (tulajdonképpen a nyilvánosan, becsületes, emberi módon folytatott tudományos dialógusok hiányáról van szó). Mindez csökkenti a társadalmi tudományokban amúgy is kevésnek bizonyuló szakkáder munkájának hatékonyságát. Általánosan ismert tény, hogy a társadalomtudományok terén a jól megalapozott tudományos projektum a tudományok-kutatómunka már több mint felének elvégzését jelenti. Ennek ellenére éppen a tudományos projektumok kidolgozásában érezhető legjobban a társadalomtudományok dezintegrálódása, és itt pazarolják el feleslegesen a legtöbb energiát.

Alátámasztani mindezt úgy vélem nem szükséges, mert a bizonyító tények annyira ismertek, hogy már úgyszólván notórikusak is. Így például a társadalomtudományok terén mindössze egyetlenegy olyan tudományos projektum van, amely az egész országra kiterjed. Ez a küldöttrendszert tanulmányozó projektum, amelynek, mellékesen szólva, a kidolgozása és a valóra váltása is olyan nehézségekkel járt, hogy csaknem kérdésessé vált az egész munka. Az okokat, amelyek ebben közrejátszottak, meg lehet ugyan magyarázni, de nem lehet megindokolni.

III.

A TUDOMÁNYOS KUTATÓMUNKA INTEGRÁLÁSA A A SZAKIRÁNYÚ OKTATÁSI (KORÁBBI KÖZÉPISKOLAI), VALAMINT A FŐISKOLAI ÉS AZ EGYETEMI SZINTŰ OKTATÁSI RENDSZERREL

Nem kétséges a tudományos kutatómunka és az oktatási rendszer annyira különállnak, hogy közöttük a kapcsolatot csak az érdekközösség, vagy valamely más közvetítő intézmény jelenti. A tudományos kutatómunkának az oktatási rendszerbe való bevonulásával az oktatási rendszerből először is a legfőbb gyengeséget kell mellőzni, el kell vetni azt a tévhitet, hogy a tanulás fő célja a tudáshalmozás, nem pedig a munkára és önigazgatásra való felkészítés. Másodszor nemcsak az elméletet kell tanítani, a jugoszláv társadalmi rend alkotmányos-jogi és politikai koncepcióit, hanem tudományos kutatómunkával elsősorban a gyakorlatot; így az iskolarendszer által a gyakorlat tanulmányozása szerves részét képezné a diákok és egyetemisták munkára és önigazgatásra való felkészítésének. A tudományos kutatómunkának az iskolarendszerbe való bekapcsolódásával a jugoszláv társadalmat, tapasztalatinkat, gyakorlatunkat adekvátabb módon értékelhetnénk. A középiskolás és az egyetemi oktatási rendszernek az a része, amely a társadalmi rend tanulmányozásával foglalkozik négy hibát rejt magában. Először: minden tanár többé-kevésbé maga szemlélteti a kutatások eredményeit a társadalom kicsiny szegmentumain és az értékelést is többnyire saját kritériu-

mai alapján végzi, aszerint hogyan tekint a jugoszláv társadalmi rend koncepciójára és gyakorlatára. Másodszor: a jugoszláv társadalom többnyire már nem létező történelmi szegmentumait teszik tudományos kutatás tárgyává. Többnyire a múltat tanulmányozzák, mert a múlt tanulmányozása nem von maga után kockázatot a kutatóra nézve. Ennélfogva a jugoszláv társadalom időszerű problémáit nemigen tanulmányozzák, következésképp az oktatási rendszer nem is igen nyújt képesítést a tanulóknak a tényleges munkára, önigazgatásra. Harmadszor: rendkívül nagy eltérések jelentkeznek a kutatómunka különböző, de néha még azonos eredményeinek magyarázásában és értékelésében — amihez részben, mint már említettem szűkkörű kutatások révén jutottak. A tudományos kutatómunkának az oktatási rendszerbe való bekapcsolódásával azaz a mai jugoszláv társadalom egészének tanulmányozásával csökkennének a jelenségek magyarázásában jelentkező, valamint a gyakorlat és elmélet között megmutatkozó különbségek. Negyedszer: gyakorlatunk és tapasztalataink értékelésében két véglet is megnyilvánult. Az egyik a minden létező túlzott dicsérete a tudomány részéről, a másik véglet, a mindennek „tudományos" lekicsinylése, lebecsülése. A két véglet között természetesen nem volt légüres tér, számos, különböző, olykor egymást kizáró értékelések hangzottak el a jugoszláv társadalmi gyakorlatról és tapasztalatokról.

IV.

A KORSZERŰ JUGOSZLÁV TÁRSADALOMNAK A TUDOMÁNYOS DIALÓGUS IRÁNTI IGÉNYE

A nyilvános dalógus kérdésének a jugoszláv társadalomban több vetülete van. Ezúttal azonban csak egy tényt hangsúlyoznék, nevezetesen azt, hogy a nyílt tudományos dialógus, különösen a társadalomtudományokban, szinte teljesen kihalt, azaz a korszerű jugoszláv társadalom problémáival kapcsolatban a nézetek különbözőségének nyílt, emberi, becsületes módon való konfrontációja nem létezik; hogy a tudományos dolgozók érintkezése zárt körökben (értsd: klánokban) történik, melyeken belül tudományos dolgozóink a „törzsfőnök" tézisének és koncepciójának adnak tápot. A tudományos dialógus valójában megakad ott, hogy a tudományos dolgozók olyan zárt körökben tömörülnek, melyek mindegyike köré a tábor legbefolyásosabb tudományos dolgozója vont egyfajta kérget (értsd: dogmát), azaz mindegyik élén — ha formálisan nem is — egy ember áll. Ennélfogva a tudományos tevékenység igencsak hajlamos a privatizációra és a fiatalok, a leendő tudományos dolgozók többsége mindenekelőtt kénytelen valamelyik klánhoz, valamelyik „törzsfőnökhöz" pártolni, tehát mindenképpen valamelyik klánt kell vála-

tani, csak így kap lehetőséget arra, hogy tudományos dolgozóvá, tudóssá fejlődhessen. Ez ad neki fejlődési lehetőséget akár egyetemeinkről, akár tudományos-kutatóintézeteinkről van szó. Érdekes jelenség, hogy a szellemileg legtermékenyebb tudományos dolgozók azok közül kerülnek ki, akik egyetlen zárt körhöz (klánhoz) sem tartoznak, akik „begubództak saját tudományukba", a kutatómunkát egyedül végzik és olyannyira a könyvek világában élnek, hogy szinte már „elegendő társak önmaguknak". Légüres térben lebegnek, s egy adott pillanatban, egyszerre, mindegyik klán megpróbálja kihúzni ebből a helyzetből, a nyilvánosság előtt klánjának tagsága közé sorolni. Ismét egy másik adott pillanatban mindegyik klán bojkottálja őket azzal a logikával élve: ha nem volt hajlandó a mi klánukba lépni, akkor nyilván az ellentábor vagy a konkurrens tagja, tehát eleve a mi ellenségünk.

Érdemes lenne foglalkozni azzal a kérdéssel, milyen szerepet tölthetnének be a tudományos egyesületek és szakegyesületek (politológusok, filozófusok, szociológusok, jogászok, mérnökök és technikusok, közgazdászok, pszichológusok stb.) a fönt taglalt helyzet túlhaladásában. Ezek a tudományos és szakmai egyesületek egyfajta tribünt képezhetnének, illetve tribünné kellene alakulniuk, ahol nyilvános, kihangsúlyozom: nyílt, emberi becsületes módszerekkel élő tudományos dialógus folyna. Erre annál is inkább szükség van, mivel az említett egyesületek tagságát tudományos dolgozók alkotják, akik — mivel a már említett zárt körökhöz tartoznak, tehát egymás között nem tartanak fönn intellektuális vagy tudományos téren szinte semmilyen kapcsolatot —, nem folytatnak tudományos dialógust, s nem élik a különböző véleményeket valló emberek közösségének kollektív szellemi életét.

Hasonló szerepet tölthetnének be a Jugoszláv Kommunista Szövetség Központi Bizottsága Elnökségének társadalmi kutatásokat végző központja, a köztársaságok központi bizottságainak marxista központjai, a tartományok marxista központjai valamint a kumroveci Josip Broz Tito Politikai Iskola. Az említett intézményeknek nemcsak a tudományközi dialógus serkentése a fő feladatuk, hanem mindenekelőtt az, hogy a jugoszláv társadalom korszerű kérdéseivel és a még nem tisztázott elméleti kérdésekkel kapcsolatos tudományközi dialógusának gyülekezőhelyévé és gócaivá váljanak. Ha tehát valahol is össze kell hoznunk a különböző tudományágak dolgozóit, ha valahol is valóra akarjuk váltani a tudományközi dialógust, akkor ennek mindenekelőtt ezekben a marxista központokban kell történnie. A folyóiratok, a „klán színezettől mentes" folyóiratok szerkesztőségeinek is fontos szerep jut e feladatban, hozzájárulásukkal serkenthetik, szervezhetik az interdiszciplináris dialógus életrekeltését.

A dialógus nélkülözhetetlenségét azért hangsúlyozom, mert társadalmunkban, mely mértani haladvány módjára sokszorozódik, a társadalmi gyakorlatban és a tudományban olyan kérdések gyülemlenek fel, melyekre még nincsenek általánosan elfogadható és alkalmazható megoldásaink. E vitás, vagy nyitott kérdésekre pedig van megoldás — egyik útja a

nyílt, becsületes tudományos dialógus. E dialógusokban azonban csak akkor jutunk el megoldásokig, ha a párbeszéd minden résztvevője egyformán él a dialógus lehetőségeivel, méltányolja az érveket, s ha a tudományos dialógusból végérvényesen kirekesztjük a politikai eszközökkel való önkényeskedést, parolázást és a felemelt hangot, mely leggyakrabban az érvek hiányát palástolja. Ez az álláspont bizonyos mértékben egyben bírálatom is. Annak a helyzetnek a bírálata, amelyben nincs nyílt, becsületes dialógus. Ezért tartom oly fontosnak Engels levelének alábbi részét, amelyet 1889. december 18-án Herson Tire-hez írt:

„A munkásmozgalom a fennálló társadalmi rend legélesebb bírálatán alapszik. Éltető eleme a kritika: hogyan kerülhetné meg tehát ő maga a bírálatot, hogyan törekedhet arra, hogy tiltsa a vitát? Vajon csak azért követelnénk meg másoktól a szólásszabdságot, hogy saját sorainkban lehetetlenné tegyük?"

Engels idézett álláspontjában látom a megoldást a politikai és a tudomány viszonyának állandóan kísértő dilemmáira, különösen pedig abban a kérdésben, milyen helyzete, szerepe van a politikának a tudományos dialógus serkentésében és fejlesztésében magában a tudományos dialógusban is.

V.

A KORSZERŰ JUGOSZLÁV TÁRSADALOM ÉS AZ ELMÉLET MÉG VITÁS KÉRDÉSEINEK INTERDISZCIPLINÁRIS TANULMÁNYOZÁSA

Csak két kérdést említenék:

1. Olyan kollektív tudományos-kutatómunka fejlesztése, ahol a kutatócsoportokban a legkülönbözőbb profilú szakemberek, közgazdászok, szociológusok, filozófusok, mérnökök, jogászok, orvosok, politológusok, pszichológusok stb. vennének részt.

A kollektív tudományos-kutatómunka alatt a jugoszláv társadalom időszerű problémáinak és az elmélet még tisztázatlan kérdéseinek nem olyan tudományközi tanulmányozása értendő, melyben a tudósok ugyanannak a társadalmi jelenségnek egyes vetületeit vagy egyes szegmentumait vizsgálva a külön-külön kapott eredmények egyszerű matematikai összeadásával jutnak a kollektív tudományos-kutatómunka eredményéhez, vagy az egész társadalmi jelenség vizsgálatainak összességéhez, anélkül, hogy ez a kutatómunka eredményéből kitűnne. A kollektív tudományos kutatómunkának — foglalkozzék az a jugoszláv társadalom időszerű kérdéseivel vagy az elmélet még vitás kérdéseivel — a tudományközi kutatómunka eredményeként olyan szintézist kell adnia, ami egészében ad képet a vizsgált jelenségről vagy az elmélet adott kérdéséről. Ezt pe-

dig ki kellett hangsúlyoznom, mert jelenleg nem ez a helyzet. Hogy erről megbizonyosodjunk elegendő lesz belelapoznunk azokba a könyvekbe, melyeket több szerző írt, azaz „szerzői kollektíva" munkája. Az első pillantásra már szembetűnik, hogy egy-egy ilyen könyv a közös munkának csak külön-külön részekből összeállt gyűjteménye, olyan írások gyűjteménye, melyek más-más tudományág szemszögéből íródtak. Az ilyen könyvekben, tankönyvekben nincs szintézis, nem köti össze semmiféle szempont azokat a kérdéseket, melyekről egy-egy szerző ír, nincs elegendő összefüggés az egyes szövegek között, maga a kiadvány pedig nem tükröz egy kidolgozott és következetesen érvényesülő koncepciót. Ezért, úgy vélem, a kollektív tudományos kutatásoknak (itt elsősodban a tudományközi kutatásokra gondolok) minden egyes tudomány kutatási eredményeinek szintézisét kell adnia, hogy a vizsgált probléma — akár a jugoszláv társadalom időszerű kérdéseinek egészét vagy csak egyes szegmentumait, akár az elmélet még tisztázatlan kérdéseit taglalja — egy összefüggő egészként kerüljön napvilágra. Mindebből kifolyólag szükségesnek tartom a tudományközi kutatómunka és a tudósok kollektív munkájának gondolatát részletezni, komolyan kidolgozni.

2. A tudományos dolgozók, különösen pedig azok, akik többnyire tudományos kutatómunkát végeznek, az eredményesebb, minőségében magasabb szintű, tudományos és alkalmazhatóság szempontjából értékesebb kutatási eredmények elérése érdekében mind szűkebb és szűkebb szakosodásra törekszenek. Ez a leszűkítés, a szigorú specializálódás a természettudományok és a műszaki tudományok területén indokolt — a társadalmi tudományok viszonylatában azonban már kevésbé. A tudósok szigorú szakosodása csak megsokszorozza a jugoszláv társadalom időszerű kérdéseinek, az elmélet még tisztázatlan kérdéseire irányuló tudományközi kutatások problémáit. Különösen nehezíti az eredmények szintézisét, ha a tudósok kutatási területe maximálisan leszűkített keretek között mozog, ha a társadalom időszerű kérdéseinek vizsgálatában nagyon kis szegmentumra, a társadalmi jelenségek vizsgálatában, elméleti kérdések tisztázásában nagyon is körülhatárolt szempontokra korlátozódik. Mindez arra utal, hogy szükségünk van „univerzális" tudományos dolgozókra, akik képesek lesznek a tudományközi tudományos-kutatómunka szintézisének az elkészítésére.

VI.

A TUDOMÁNYOS DOLGOZÓK

Ha valaki saját tudóskádert akar magának nevelni, az a nehézségek sokaságába ütközik. Csak néhányra hívnám fel a figyelmet. Az első: a tudományos dolgozók utánpótlása, azaz a fiatalok munkájának anyagi

és erkölcsi elismerése nagyon alacsony. A második: a kedvezőtlen státus, a tudományt uraló általános légkörben a fiatalnak nehéz a helyzete (a jövendőbeli tudósnak először, ha tetszik, ha nem, „színt kell vallania" valamelyik szaktekintély mellett, hogy lehetősége nyíljon a fejlődésre). A harmadik: kimerítő elemzés alá kellene venni azt a gyakorlatunkat, hogy szakmai továbbképzés céljából a jövendőbeli tudományos dolgozókat külföldi tanulmányokra küldjük. Szigorú górcső alatt kellene megvizsgálnunk a valódi effektusokat: a külföldi tanulmány egy-egy országban valóban képessé teszi-e majdani tudóst arra, hogy a mi jugoszláv társadalmunkat tanulmányozza. A negyedik: úgy vélem, hogy a fiatalok, a jövő tudományos dolgozói számára különböző formákban szervezetten kellene lehetőséget adnunk arra, hogy felkészülhessenek majdani feladataikra.

VII.

A POLITIKAI LÉGKÖR ÉS EGYÉB KÖRÜLMÉNYEK MINT A TUDOMÁNYOS TEVÉKENYSÉG NAGYOBB SZEREPÉNEK ÉS FELELŐSSÉGÉNEK TÉNYEZŐI

Ennek a problémának is több vetülete van. Csak néhányra szeretnék rámutatni. Mindenekelőtt annak a véleményemnek szeretnék hangot adni, hogy a tudományos tevékenység jelentősebb szerepet játszhat és nagyobb felelősséget vállalhat a társadalom termelőerőinek fejlődésében, ha rehabilitáljuk az alkotómunka anyagi és erkölcsi elismerését, értékelését általában, különösen pedig az olyan munkáért, amely valamilyen módon anyagi javakat termel. Tehát a termelőmunka, a legszélesebb értelemben vett termelőmunka rehabilitásával. A tudomány csak akkor válhat a munka termelőerőjévé és a társadalmi rendszer „termelő erőjévé", ha a termelőmunka anyagi és erkölcsi értéke ismét visszakerül az őt megillető helyre. S hogy idáig még nem jutottunk el, számtalan példával bizonyíthatjuk. Érvként néhány olyan példát hozok fel, mely világosan mutatja milyen következményekkel jár az alkotómunka, különösen pedig a termelés körüli alkotómunka lebecsülése. A Szerb Szocialista Köztársaságban (az autonóm tartományok kivételével) összesen 84 000 egyetemi végzettségű szakember él. Ebből mindössze 34 000 dolgozik a gazdaságban, a gazdaságon kívüli tevékenységek pedig 50 000 szakembert foglalkoztatnak. Szűkebb Szerbia 2737 a tudományok doktora rangfokozatú szakembere közül csak 129 dolgozik a gazdaságban. Belgrádban 550 mérnök olyan társultmunka-szervezetekben, munkaközösségekben keresett állást, ahol objektíve nem dolgozhat saját szakmájában. A Kommunista című lap szerint gépészmérnökökről van szó, akik bankokban, önigazgatási érdekközösségekben keresik kenyerüket. Belgrád gazdasága

által foglalkoztatott egykori össz szakemberek 60 százaléka elhagyta a gazdasági társultmunka-szervezeteket, azaz hivatásukat, szakmájukat és a gazdaságon kívüli tevékenységben kerestek munkát. Belgrád összfoglalkoztatottjainak a gazdaságban csak minden tizennyolcadik dolgozója szakember. A gazdaságon kívüli tevékenységek összfoglalkoztatottjai között ezzel szemben minden harmadiknak egyetemi végzettsége van (a kimutatásban nem szerepelnek az egyetemek, tudományos kutatóintézetek dolgozói!). A szökés a termelésből a munkások körében is hasonló méreteket ölt. A jugoszláv fémipari dolgozók legutóbbi versenyének legjobb helyezettjei — egyetlen versenyző kivételével — úgy nyilatkoztak, hogy szeretik munkájukat, értékelik a munkát, melyet a gép mellett végeznek, de ez a munka anyagilag és erkölcsileg annyira lebecsült, hogy ezt az első kínálkozó alkalommal ott fogják hagyni. Először rezsimunkásnak mennek, majd az igazgatóságra, később, ha erre lehetőségük nyílik, az önigazgatási érdekközösségek szakszolgálatába, ügyviteli bankokba, biztosítóintézetekbe, az államigazgatási szervekbe, külkereskedelembe stb Szeretnék rámutatni, hogy a termelés és a nem gazdasági ágazatok közötti különbség, az itt vagy ott végzett munka közötti különbség az anyagi elismerés tekintetében nem is annyira a személyi jövedelmeknél olyan szembetűnő. A nagy különbségek az egyik dolgozóra eső jóléti alapból juttatott eszközökben mutatkoznak: a gazdaságon kívüli tevékenységben nagyobb lehetőség van az olyan alkotmányos jogok megvalósítására, mint amilyen a lakás, szakmai továbbképzés, össztöndíj a dolgozók gyermekeinek iskoláztatására, külföldi szakmai továbbképzés és egyéb privilégiumok.

Talán okulásul szolgál majd az az adat, hogy a legfejlettebb kapitalista országokban a tudományos kutatómunkával foglalkozó össz szakembergárda 60—70 százaléka a termelővállalatokban dolgozik, illetve a termelővállalatokba kihelyezett tudományos-kutatóintézetekben, melyek zömmel alapvető kutatásokkal foglalkoznak. Alapvető kutatásokra költött pénz a világon összesen (nem számítva a szocialista országokat) 98 százaléka mindössze néhány, a legfejlettebb kapitalista országban összpontosul.

Térjünk vissza most ezzel a témával társadalmunkhoz. Társadalmunk azokat az embereket, akik a tudományos munkával hivatásszerűen foglalkoznak az anyagi és erkölcsi elismerés eddigi formáival arra össztönözték, és mai formáival is arra ösztönzik, hogy ne azt a munkát végezzék, amelyekre tanulmányaik során fölkészültek. Arra serkenti őket, ne vállaljanak nagyobb szerepet, ne vállaljanak nagyobb felelősséget a társadalom termelőerőinek fejlesztésében, a fejlődést serkentő megoldások keresésében és magában a fejlesztés megvalósításában. A tudományos munkával foglalkozó ember objektíve nem akar a — termelőmunka jelenlegi lebecsülése miatt — tevékenysége révén a munka és a társadalmi rendszer termelő erőjévé válni.

Véleményem szerint az igazsághoz tartozik, hogy a politikai légkör nem volt mindig megfelelő a tudományos tevékenység érvényesülésére.

Így például akkor, amikor az önigazgatási érdekekkel szemben álló technokratizmust bírálta, nem vontak határt a technokratizmus — mint szakemberek hatalma a dolgozók és a dolgozók által teremtett jövedelem között —, és az olyan tudományos munka között, amely nemcsak hogy kiegészítője, de elengedhetetlen föltétele az önigazgatás továbbfejlődésének. Nem vonták ki a bírálat alól azt a tudományos munkát, melynek jelentős szerep jut a termelőerők és a társadalmi rendszer fejlesztésében, s mely előfeltétele a tudományos-technológiai folyamatoknak és a szocialista önigazgatású társadalom koncepciójának.

Utóirat: Írásomban megkíséreltem nevén nevezni azokat a problémákat, melyek jelenlétét nem hagyhatjuk figyelmen kívül, ha a tudomány helyzetéről, társadalmunkban betöltött szerepéről kezdünk vitát. Igyekeztem „leltárba venni" a tudománynak a társadalmi fejlődésben vállalt nagyobb szerepének és felelősségének feltételeit. Írásommal dialógus kibontakozására adok lehetőséget mindazokról a kérdésekről, melyeket az írott szó erejével itt ecseteltem. A körülmények úgy hozták, hogy egy „bekonferált" dialógus első résztvevője lettem. Ha már így van, szeretném kihangsúlyozni, hogy a témával kapcsolatban nem mondtam el cikkemben mindent, amit elmondhatnék. S az, amit itt elmondtam, a beharangozott dialógus folyamán korántsem jelenti majd azt — remélem a dialógus, az érvek konfrontálódása nyíltan, becsületes módszerekkel történik —, hogy mindenáron védeni fogom mindazt, amit ebben a szövegben leírtam. Ellenkezőleg. Hálás leszek mindazoknak, akik fejtegetésemhez bírálóan viszonyulnak és érvekkel kérdőjelezik meg azt, ami írásomban vitatható — nyílt dialógus formájában, az érvek kölcsönös tiszteletbentartásával.

Fordította *Hornok Ferenc*

Rezime

Mesto i uloga nauke u razvoju proizvodnih snaga i društvenog sistema

Nauka bi ubuduće morala imati veću ulogu i preuzeti na sebe veću odgovornost u planiranju razvoja proizvodnih snaga, kao i u planiranju strukture proizvodnih snaga, te određivanju intenziteta njihovog razvoja. Činjenica je da odluku o tome za sada donose najčešće politički forumi, pretežno na voluntaristički način bez dubljih naučnih analiza i bez usaglašenih stavova i interesa širih društveno-političkih regija. Negativne posledice svega toga u odnosu na jugoslovensko društvo, su višestruke, kao na primer: preterana koncentracija akumulacije, bez stvarne saglasnosti onih koji su je stvorili; predimenzionirane investicione odluke, za koje se već sada zna da za njihovu proizvodnju i usluge uopšte ili u planiranom obimu nema prostora ni na domaćem, ni na stranom tržištu; relativno dugo zadržavanje reproduktivne sposobnosti i privrede i materijalne osnove samoupravljanja na nivou proste reprodukcije itd.

Sve nabrojane i druge negativne posledice voluntarističkog raspolaganja akumulacijom imaju razarajuće dejstvo na poželjan proces oblikovanja proizvodnih snaga jugoslovenskog društva.

Dva najvažnija zadatka nauke su osposobljavanje kadrova za stvaranje vlastite tehnologije proizvodnje i organizacije rada zbog smanjivanja zavisnosti (tehnološke i ekonomske) jugoslovenske privrede od razvijenih kapitalističkih zemalja, te razrada koncepcije samoupravnog organizovanja jugoslovenskog društva.

Ovakav prilog nauke razvoju proizvodnih snaga i društvenog sistema nauka može ostvariti samo ako se sama prestruktuira te postane integralan deo proizvodnih snaga rada jugoslovenskog samoupravnog društva.

Summary

The Role and Function of Science in the Development of Productonal Forces and Social System

Science should assume a more significant role and more responsibility in promoting plans for the development of productional forces, as well as, in determining the rate of their development. It remains the domain of political forums to decide on these questions, mostly on a voluntary basis, in absence of detailed scientific analysis, and proper coordination of opinions and interests of wider social&political areas. The advers repercussions created by this are manifold, like: heavy concentration of accumulation, without the actual consent of those who made provisions for it, decisions effecting far fetched investments, financing projects for which there is neither at home nore abroad expected a demand on the planned scale; and the comparatively slow growth of productivity in economy, which delays the necessary preconditions of selfmanagement. All this tends to keep things at the level of simple reproduction.

All the shortcomings resulting from voluntary disposal over the accumulation, as outlined above, and others not accounted for, have a destructive effect on the development of the forces of production.

The two most important tasks of science are, the training of skilled stuff for the construction of our own technology of production and management, so that we can break away from (technological, economical) dependance from the developed capitalist countries, and the elaboration of the organizational conception of the Yugoslav society, on a selfmanagement basis.

Such a tribute to the growth of productional forces, as well as, the strengthening of social system, is only possible by its own reorganization and incorporation into the productional forces of labour in the Yugoslav selfmanaging society.

(J. J.)

Tóth Lajos

AZ ÁLTALÁNOS ISKOLÁK TÁRSULÁSÁNAK FONTOSABB ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI VONATKOZÁSAI

Az 1974-es alkotmány és A társult munkáról szóló törvény (1976) életbelépése óta egész társadalmunk nagy átalakuláson megy keresztül. Ennek az átalakulási folyamatnak az alapvető célja a korszerű önigazgatású szocializmus megalapozása és továbbfejlesztése.

Ez az átalakulás, dinamikus fejlődés felöleli a társadalmi élet és munka minden területét, így az oktatást is. Az oktatás szerepe világméretekben, de különösen a szocializmus önigazgatási alapokon történő építésében állandóan növekszik. Ezért az e téren végbemenő változásokat kellő figyelemmel és tárgyilagossággal kell szemlélni és értékelni.

Az általános iskolák kialakulása és fejlődése nálunk az elmúlt 35 év alatt több fázison haladt keresztül. Jelenlegi szervezeti felépítsük és formájuk kialakulásához legjelentősebben a társadalmi igazgatás bevezetése (1955), az 1958/59-es iskolareform, az önigazgatásra való áttérés (1965) és a folyamatban lévő oktatási reform járult hozzá. Az új szocialista iskola kialakulására minden időszakban jellemző volt, és ma is jellemző, a régi és az új, az elavult és a korszerű harca.

Oktatásunk egészen az utóbbi évekig az expanzió, a szinte ugrásszerű mennyiségi növekedés jegyében fejlődött. Ez bizonyos mértékben többékevésbé mindig háttérbe szorította a fejlesztés minőségi oldalát, ami a munka eredményességében is megnyilvánult. Az oktató-nevelő munka eredményességével, hatékonyságával kapcsolatban még mindig sok a felfogásbeli tisztázatlanság. Ezért nehéz pl. az általános képzés terén elért eredményeket is kategorikusan értékelni. Vitathatatlan haladásról tanúskodnak azok az adatok, amelyek a tanulók beiskolázásáról, elszóródásuk csökkenéséről és nyolcosztályos iskola eredményes („rendes" időben való) befejezéséről szólnak. Ezek az ún. „belső eredményesség" mutatói, amelyeket a „külső eredményességnek, termelékenységnek" kellene alátámasztani: annak, amit voltaképpen a tanuló ténylegesen az iskolából magával, illetve magában visz.

Egy ilyen kiszélesített szemlélet és értékelési mód pozitívumok mel-

lett sok hiányosságot és problémát is felszínre vet. Ezzel kapcsolatban feltétlenül szem előtt kell tartani az iskolával szemben megnövekedett (és tovább növekvő) társadalmi igényeket és elvárásokat is, valamint azokat a föltételeket, amelyek között a kitűzött célok és feladatok megvalósulnak. Így mindinkább világossá válik, hogy a korszerű, önigazgatási alapon működő általános iskoláért folyó harc igen bonyolult, és sokoldalú hozzáállást igényel.

Ebben a harcban, ezirányú törekvéseinkben természetes és szükséges az új tartalmak és új formák kutatása, általában az újra, a jobbra irányuló erőfeszítés. Mindez kellő célszerűséget és megfontoltságot követel; a kampányszerű, elhamarkodott lépések, a munka más területeiről kritikátlanul átvett megoldások, a félmegoldások és a melléfogások veszélyét hordják magukban. A szükséges szakmai megalapozás, elméleti kimunkálás hiányában könnyen vegyülhetnek az egyes akciókba az ösztönösség elemei, s ezáltal a remélt, a feltételezett gazdaságosság és ésszerűség helyett bekövetkezhet az idő, az energia és az eszközök ésszerűtlen pazarlása.

A minőségileg új lépéseket, az átfogó, nagyobb horderejű akciókat tehát mindig jól elő kell készíteni, nem hagyva figyelmen kívül egyetlen fontos tényezőt és körülményt sem, amely a tervbe vett átalakulásban jelentős szerephez juthat. Különösen nem volna szabad szem elől téveszteni, hogy *sosem a forma az elsődleges: a formát mindig a megfelelő tartalomhoz (célokhoz, feladatokhoz) kell idomítani. Az ésszerű szervezés lényege a tartalom és a forma összhangjának a megteremtése.* Ezek a szempontok és elvi álláspontok az ilyen helyzetekben, a jelentős lépések, akciók előtt (és azok folyamatában) mindig bizonyos figyelmeztetésül és igazodásul szolgálhatnak.

Az általános iskolák társulásáról lévén szó, kiindulópontként a kérdés megvilágításához ezeknek az iskoláknak az *alapfunkcióit, feladatköreit* veszem. Ma már elfogadott nézet, hogy az általános iskolának az alapvető *pedagógiai*, a tanulók oktatását és nevelését magában foglaló feladatköre mellett van egy szélesebb értelemben vett *társadalmi funkciója*, amely a népművelésben és a szülők pedagógiai képzésében jut kifejezésre, és van *szociális funkciója*, amely tanulói szociális problémáinak megoldását öleli fel. Az iskola hatékonyságát tehát mindig e feladatkörök szemszögéből kell szemlélni, azzal, hogy a hangsúlyt, természetesen a fundamentális pedagógiai funkciójára helyezzük. Az alapvető kérdés tehát az, hogy a *szervezeti formák változtatása mennyiben segíti elő a feladatkörök megvalósítását, kibontakozását, mennyiben felel meg a munka tartalmának és az iskolában kialakult munkaformáknak.*

A másik igen fontos szempont: *a dolgozók önigazgatási jogainak érvényesülése, az önigazgatás elvének megvalósulása.* Természetesnek tűnik, hogy a kisebb munkaszervezetben kevesebb a lehetőség, kisebb a „mozgási terület" ezeknek a jogoknak a csorbítására, megrövidítésére, elidegenítésére. Ebből a feltevésből jogosan következhet, hogy a nagyobb, bonyolultabb munkaszervezetben erre több lehetőség nyílik, ennek nagyobb az

eshetősége. Már magában véve az a tény, hogy az iskola, kibernetikai szempontból, egy bonyolult szervezet, amelyben a „rendes" oktatás mellett a tevékenységi területek és formák egész sora fejlődött ki, és amelyben kialakult az önigazgatás mechanizmusának, az önigazgatás szerveinek és a különböző szervezeteknek egy eléggé bonyolult rendszere, a kérdés taglalását ebből a nézőpontból is bonyolultabbá teszi.

Lehet-e ezt mégis döntő szempontként érvényesíteni? Természetesen nem lehet, hiszen sok gyakorlati példa támaszthatná alá azt a megállapítást, hogy a kisebb munkaszervezetekben is kifejezésre juthat a technokratizmus, hogy az önigazgatás ott is, bizonyos körülmények között, formálissá válhat. Ez több tényező és körülmény „összjátékán" múlik. A leglényegesebb mindig az, hogy *milyen az önigazgatók érettsége, felkészültsége, eszmei-politikai-erkölcsi tudata* (hozzáállása, öntudatos fegyelme stb.), illetve, hogy *a kialakult légkör, a kialakult feltételek mennyiben teszik lehetővé a demokratizmus kibontakozását, az önigazgatási jogok (és kötelezettségek) érvényesítését.* Ezzel kapcsolatban igen fontos szerepet játszik a megfelelő *tájékoztatási rendszer kiépítése,* és az önigazgatás (az igazgatás és a vezetés) szerveinek munkájában kifejezésre jutó *ésszerűsítés.*

Már itt a bevezetőben ki kell hangsúlyozni, hogy társadalmunkban a társult munkának egy átfogó rendszere van kialakulóban, amelybe megfelelő módon az oktatás és nevelés intézményeinek, munkaszervezeteinek is bele kell illeszkedniük. Ezzel kapcsolatban egészen konkrét formában merül fel a kérdés: az érvényben lévő alkotmányos és törvényes rendelkezések értelmében az iskoláknak *milyen lehetőségeik vannak a társult munka szervezeti profiljuk kialakítására?*

A társult munkáról szóló törvény lehetővé teszi a társultmunka-alapszervezetek társulás útján létrejövő *társultmunka-szervezetek alapítását* (olyan esetben, amikor nincs meg az összes föltétel a társultmunka-alapszervezetek létesítésére), valamint *összetett társult-munka szervezetek kialakítását.* A törvény értelmében az iskolák nagy többsége társultmunka-alapszervezetté alakulhat, mert realizálni tudja a teljes oktatási-nevelési munkaprogramot (az oktatás meghatározott fokozatán, illetve területén), munkáját értékelni lehet, ami alapul szolgál a jövedelemszerzéshez, és bizonyítja a dolgozók összes társadalmi-gazdasági jogainak és önigazgatási megvalósítását, és az önigazgatási viszonyok gyorsabb fejlődését a társult munka rendszerében (320—327. szakasz).

Emellett szem előtt kell tartani a JKSZ X. kongresszusának, valamint a különböző politikai szervezeteknek és képviselő (küldött)-testületeknek a munkaszervezetek társulását szorgalmazó határozatait, indítványait, és mindennek a figyelembevételével fordulhatunk a gyakorlat felé az e téren megtett út (alkalmazott megoldási formák) áttekintése végett.

Az általános iskolák társulásának különböző változatai, formái, Vajdaság egyes községeiben

Ennek az időszerű kérdésnek a részletesebb tanulmányozására a gyakorlatban (s egy huzamosabb időn keresztül) nem volt lehetőségem. Inkább csak tájékozódó jellegű látogatásokat végeztem az elmúlt két év alatt az egyes községek (Zenta, Törökkanizsa, Kanizsa, Topolya, Zrenjanin) társult (vagy társulás előtt álló) iskoláiban, oktatásügyi szerveiben, beszélgetést folytatva az iskolák igazgatójával, pedagógiai vezetőivel, tanácselnökével, szakszervezeti elnökével, egyes pedagógusokkal, valamint községi tisztségviselőkkel; és átnéztem a munkaszervezetek alapszabályzatát és a társulásra vonatkozó más jogszabályait. Ezáltal olyan információkhoz jutottam, amelyek lehetővé teszik az eddig megtett út áttekintését, a kulcskérdések, valamint a jövő feladatainak megállapítását s előrelátását.

Ez a folyamat tartományunkban az új alkotmány életbelépése után, 1974-ben indult meg, és az utóbbi 1—2 évben mind nagyobb méreteket öltött. *A társulás megindoklását célzó érvek* között sok azonosság és hasonlóság tapasztalható. Úgyszólván minden községben gyakori a nyomós érvként sorolták fel: a következőket:

— a munkafeltételek kiegyenlítését az iskolák között;

— a káderproblémák hatékony megoldását;

— az eszközök ésszerűbb felhasználását — jobb munkafeltételek biztosítását;

— a szakszolgálat létesítését;

— az iskola életét és munkáját, külön a jövedelem elosztását és a személyi jövedelmekkel kapcsolatos jogszabályok kidolgozásában megvalósuló együttműködést, egységes álláspontok és kritériumok kialakítását;

— a tanulók szociális problémáinak, nyaraltatásának, teleltetésének egységesebb és hatékonyabb megoldását;

— pedagógusok lakáskérdésének jobb mgoldását, a jobb élet- és munkafeltételek biztosítását (aktív pihenésük, üdültetésük megszervezését, klubok létesítését);

— a tagozatok gazdaságosabb kialakítását;

— az óvodai és az iskolahálózat célszerűbb fejlesztését stb.

Ezek lehetnek a társulás *gazdasági (és részben szervezési) előnyei.*

A *pedagógiai érvek* (előnyök) közül leggyakrabban az iskolák és a pedagógusok között megvalósítandó nagyobb együttműködést helyezték előtérbe — együttműködést az iskolák munkájának fejlesztésében, tervezésében, korszerűsítésében, a pedagógusok továbbképzésében, az oktató-nevelő munka eredményességének megállapításában és értékesítésében, a diákszervezetek munkájában, a közös akciók, vetélkedők stb. lebonyolításában, ami végeredményben egy közös községi oktatási politikai megvalósulásának a szerves részeit képezné.

Egyes községekben az iskolák, az érdekelt szervezetek és a községi képviselő-testület elé került javaslat megokolásában utalások történtek arra

is, hogy a társulás által jobb feltételek jönnek létre az önigazgatási viszonyok fejlesztésére az iskolákban, és általában az oktatásban.

Mielőtt ezek a javaslatok a községi képviselő-testület elé kerültek megvitatásra, a széles körű közvitában általában alkalom nyílott az egyéni vélemények, javaslatok, sugallatok nyilvánítására. Senki sem titkolja, hogy a társulásnak mindig voltak nyílt és „burkolt" ellenzői, illetve kifejezésre jutottak bizonyos ellenvetések és kételyek is. Végeredményben az iskolákban megtartott referendum eredménye volt a döntő mozzanat.

A társulás szervezeti *formáival, változataival* kapcsolatban eléggé eltérő vélemények és álláspontok alakultak ki az egyes községekben. Ez különösen az 1976 előtti időszakban (A társult munkáról szóló törvény életbelépése előtt) természetes volt. Így pl. a Törökkanizsai Általános Iskola mint egységes társultmunka-szervezet négy "ágazatot" foglal magában, a Zentai Általános Iskola mint egységes társultmunka-szervezet hét „munkaegységet" ölel fel, Topolyán az általános iskolák, az iskoláskor előtti nevelési intézményeinek és a zeneiskolának a társulása által egy összetett társultmunka-szervezet jött létre — tíz munkaszervezettel. Másutt (Kanizsán, Zrenjaninban stb.) az iskolák egy vagy több munkaszervezetbe társulnak, amelyekben az egyes iskolák (óvodák) társultmunka-alapszervezetet képeznek. Az egyes, különösen az előbbi esetekben valószínű már a közeljövőben sor kerül bizonyos szervezeti módosításra — a törvény rendelkezéseivel összhangban.

Végeredményben senkinek sem lehet kifogása az ellen, hogy az egyes községek, illetve iskolák a társulás más-más formáit, változatait, modelljét választják, amennyiben az valóban körülményeiknek legjobban megfelel. Viszont az olyan helyzet, megoldási mód már eléggé problematikus, amikor nem a sajátos feltételekből és szükségletekből, hanem egyéni „originális" elgondolásokból indulnak ki. Nagyobb községekben pl. helyesebbnek tűnik, ha az általános iskolák 2—3 munkaszervezetbe társulnak, azzal, hogy mindegyik felölel néhány városi és falusi iskolát is, mert így lehetővé válik a helyenként még nagyon is érezhető különbségek megszüntetése a város és a falu között.

A társult iskolák társulási modelljuknak megfelelően szabályozták alapszabályzatukban *a közvetlen és közvetett önigazgatás* megvalósítását, *az igazgatási és a vezetési szervek munkáját*, hatáskörét. Az igazgatás szervei és az egész önigazgatás a küldöttrendszer elvére épül: az eléggé széleskörű hatáskörrel rendelkező iskolatanácsban minden munkaegység, illetve társultmunka-alapszervezet képviselteti magát, és a végrehajtó (ügyvezető) bizottságot is ennek megfelelően választják. Azokban az iskolákban, amelyekben az egyes iskolák nem képeznek sem társultmunka-alapszervezetet, sem társultmunka-szervezetet, a dolgozók iskolai (munkaegységbeli, ágazati) közgyűlésének inkább csak tanácsadói hatásköre van (az egyes anyagokat megvitatja, véleményezi, javaslatokat ad stb.).

A társulás modelljétől, változatától függően alakult *a szakvezetési szervek* hatásköre és munkája is. A társultmunka-alapszervezetek nélküli munkaszervezetekben léteznek közös nevelőtestületek is, amelyek részben

átvették a munkaegységek (az egyes iskolák) nevelőtestületeinek feladatkörét — a munka tervezésében, összehangolásában és irányításában. Ugyanitt az igazgatók szerepkörét jórészt az ún. pedagógiai vezetők (s helyetteseik) vették át.

Az igazgatás, de különösen a vezetés szervei hatáskörének, feladatainak, meghatározása — a pedagógiai vezetés elméletének szemszögéből — sok kívánnivalót hagy maga után. Ez a megállapítás azonban nemcsak a társult iskolákra jellemző: ez egy általános, mélyen gyökerező probléma.

Általában minden társult iskolában kialakult a vezetők *kollegiuma,* élén a munkaszervezet igazgatójával, amelynek — mint magának az igazgatónak (és helyetteseinek) is, elsősorban koordináló, összhangoló szerepe van. Egyes helyeken ez a nemformális testület magában foglalja a szakszolgálatok munkaközösségének a vezetőit, illetve egyes szakembereit is.

A szakszolgálatok közül mindenütt legelőször a könyvviteli (az anyagi ügyek kezelését vállaló) szolgálat alakult meg, majd rendszerint sor kerül egy jogász és egy pedagógus alkalmazására is. Mindez még a kialakulás fázisában van s ezért elég sok ingadozás tapasztalható az egyes szakszolgálatok hatásköreinek meghatározása körül, és kérdések merülnek fel a „vezetési" apparátus növekedése miatt. Ugyanakkor már kifejezésre jut a szakszolgálatok (és általában a társulás) pozitív hatása: a pedagógiai vezetők tehermentesítésében (az anyagi ügykezeléstől, az egyes önigazgatási jogszabályok elkészítésétől stb.), a pedagógusoknak és a tanulóknak nyújtott segítségnyújtásban.

Minden társult iskolában fontos feladatot képez a dolgozók *tájékoztatása,* és ebben az irányban mindenütt tesznek bizonyos erőfeszítéseket. Ugyanakkor többé-kevésbé mindenütt érzik, hogy ezek még csak kezdeti lépések: sokkal szélesebb körű, hatékonyabb tájékoztatásra van szükség (tehát nem elegendő az iskolatanács és a végrehajtó bizottság határozatainak nyilvános kifüggesztése) elsősorban az iskolán belül, és az érdekelt szervek (szervezetek, egyesületek, közösségek) irányában — az iskolán kívül is. Ehhez mindenekelőtt megfelelő nyilvántartásokat kell lefektetni, meg kell szervezni a fontosabb adatok s információk összegyűjtését, tárolását, feldolgozását, és ki kell alakítani a tájékoztatás csatornáit, valamint a tájékoztatás igényét az önigazgatók körében.

Minden társult iskolában több *állandó és ideiglenes bizottságot* alakítottak. Ma már általában sokan érzik a bizottságokban a munkacsoportokban folyó (tehát „decentralizált") munka fontosságát és célszerűségét az ilyen nagyobb munkaszervezetekben. Ezen a téren mégis csak igen lassú haladás tapasztalható (és gyakori az egy helyben topogás is), ami jórészt a feladatok és munkatartalmak pontosabb, konkrétabb meghatározásának hiányára vezethető vissza.

Hasonló a helyzet *a tanítói aktívák és a tanári szakaktívák* munkájában is, bár ezen a téren helyenként (egyes aktívák munkájában) valamivel nagyobb haladás tapasztalható.

A befektetésre és tanítási eszközök beszerzésére szánt eszközök társítása terén egyelőre még kevés tapasztalat áll a rendelkezésre. Azokban a községekben, amelyekben a társítást már 3—4 évvel ezelőtt megvalósították, pozitív törekvések és bizonyos eredmények állapíthatók meg a munkafeltételek közti különbségek csökkentésben, ami főleg a befektetések célszerű felhasználásának az eredménye. Hasonló törekvések és eredmények jutnak kifejezésre a lakásépítésben, illetve a rendelkezésre álló lakások szétosztásában, valamint a szak- és pedagógiai irodalom beszerzésében és felhasználásában.

A tagozatok gazdaságosabb kialakítása és a rendelkezésre álló káderek jobb kihasználása a társulás legszemmelláthatóbb eredményei közé tartozik. Ezáltal valamivel jobb feltételek alakultak ki a napközis foglalkozás bővítésére, ami a tanulók szociális problémájának megoldásában is fontos szerepet játszik.

Bizonyos fokú haladásnak számít emellett még:

— a társult iskola egységes fejlesztési tervének kimunkálása és elfogadása;

— az oktató-nevelő munka tervezésének egységesítése;

— a pedagógusok továbbképzésének közös tervezése;

— egységes álláspontok kialakítása és egységesebb mércék alkalmazása a jövedelem felosztásában és a személyi jövedelmek elosztásában, főleg a munka mennyiségi-tárgyi vonatkozásainak megállapításában (így pl. nem fordulhat elő, hogy az egyik iskolában az iskolai végzettséget figyelembe veszik a személyi jövedelmek meghatározásánál, a másikban viszont nem veszik figyelembe; hasonló a helyzet az egyes osztályon kívüli munka „elismerése" terén is), azzal, hogy ezeket a mércéket munkaegységekként, iskolákként önállóan alkalmazzák;

— az egyes kirándulások, versenyek, nagyobb rendezvények közös megszervezése, a pionírtanács munkájának gazdagítása, a pionírújság kiadása stb.

A nehézségek és akadályok közül elsősorban a közvetlen önigazgatás (a dolgozók közgyűlésének) megszervezését s megvalósítását akadályozó, illetve megnehezítő körülményeket említem. A tárgyi nehézségek között különösen a megfelelő helyiségek hiánya (irodahelyiségek, a szakszolgálatok működéséhez szükséges objektumok), de főleg az anyagi eszközök (elsősorban beruházási eszközök) még mindig elégtelen volta hátráltatja az egyes célkitűzések hatékonyabb megvalósítását.

A személyi akadályok az emberek, a személyi tényezők elavult felfogásaiban, nézeteiben gyökereznek, és ezek főleg az együttműködés és a szolidaritás megvalósulásának lassú ütemében nyilvánulnak meg.

Az önigazgatási jogok és kötelezettségek gyakorlásáról, megvalósulási szintjéről pillanatnyilag még lehetetlen határozott véleményt nyilvánítani. Kétségtelen, hogy a kialakulással, útkereséssel járó átmeneti nehézségek, fogyatékosságok az önigazgatás mechanizmusának működésében (többek között a tájékoztatási rendszer hiányosságai) magukban hordják a *technokratizmus megnyilvánulásának lehetőségét, veszélyét*, azonban a

lehetőség csak akkor válik valósággá, ha az önigazgatók, és különösen a haladó erők ébersége, öntudata azt megengedi. Lényegében itt az önigazgatási szocialista viszonyok fejlettségi fokáról és továbbfejlesztéséről van szó.

Ezzel kapcsolatban, és a pedagógiai vezetéssel kapcsolatban is, sok még a tisztázatlan s megoldásra váró kérdés. Eddig lényegében nem következtek be mélyreható s minőséginek mondható változások a társult iskolák életében és munkájában: *a formai változásokat egyelőre még nem követték lényegesebb tartalmi változások.* Az egyes pozitív törekvések, és a bizonyos területeken elért haladás már útmutatásul szolgálhatnak a kialakulóban lévő folyamatok, s a további fejlődés helyes irányítására. A valóság feltárása, mélyrehatóbb kutatása ebből a szempontból még szilárdabb támpontul szolgálhatna. Az eddig felgyülemlett tapasztalatok és a rendelkezésre álló elméleti vívmányok így is lehetővé (és szükségessé) teszik bizonyos következtetések, indítványok és követelmények levonását, meghatározását, néhány alapkérdés tisztázását.

A jövő útjai — a fejlődés főbb irányzatai

A fejlődés további útjainak és irányelveinek meghatározása feltételezi néhány alapvető kérdés tisztázását. Ezek közül a társulás szempontjából a legfontosabb, hogy *mit akarunk elérni.* Célunk-e a mai értelemben vett *iskolák megszüntetése és nagy, ún. „mammut-iskolák" kialakítása?* Vagy pedig az iskolák társítása által *az eszközök egy részét kívánják társítani,* egyesíteni, hogy ezzel hozzájáruljunk a munkafeltételek kiegyenlítéséhez és javításához; valamint *a jobb, szorosabb együttműködés, az erő és tudás összpontosítása által akarjuk az iskolák munkáját és önigazgatási életét fejleszteni és hatékonyabbá tenni?*

Az első megoldás és törekvés rengeteg kétes vonást és akadályt hordoz magában elsősorban az önigazgatás és külön az iskolavezetés rendszere hatékonyságának és az önigazgatás lényegi kibontakozásának szempontjából. Azonkívül az ilyen munka rengeteg szervezési akadállyal járna, mivel az oktató-nevelő tevékenység több épületben (esetleg helységben) és váltásban folyik. Ezért ez a változat mint tartós megoldás nem jöhet számításba.

Marad tehát: *az iskola mint megfelelő önigazgatási egység — leggyakrabban társultmunka-alapszervezet* — amennyiben az célszerű és minden szempontból indokolt — más iskolákkal társultmunkaszervezetbe való társulása. Így megőrzi (viszonylagos) önállóságát, de ugyanakkor élvezheti a társulás, az együttműködés előnyeit. Ezzel kapcsolatban igen időszerű kérdés: *az iskola nagysága.* Nekünk jelenleg olyan iskolákra van szükségünk, amelyekben lehetővé válik a közösségi élet kialakulása, az egységes nevelőtestület létrehozása, és amelyekben pedagógiai és gazdasági szempontból egyaránt megokolt lesz a szakszolgálatok létesítése, fokozatos bővítése és lehetőleg minden tanárnak lesz elegendő óraszáma.

Úgy tűnik, mindezt a 28—30 tagozatú általános iskolában lehetne legjobban megvalósítani, tehát az ilyen nagyságú (kb. 750—800 tanulót és 40—45 pedagógust felölelő) iskolák kialakítására kellene mindenütt törekedni — amely, természetesen, felölelné a napközis foglalkozást is —, mert az teljesen megfelelhetne azoknak a követelményeknek, amelyeket az iskolával, mint társultmunka-alapszervezettel szemben a törvény és a korszerű pedagógiai elmélet támaszt. Feltételezhető, hogy bizonyos esetekben, meghatározott körülmények között szükség lesz kisebb és ettől valamivel nagyobb általános iskolák kialakítására is.

Az ilyen nagyságú iskola mindenekelőtt kiépíthetné a kapcsolatok, az együttműködés különböző szálait *társadalmi környezetével*, a területén működő helyi közösségekkel, a község megfelelő önigazgatási szerveivel, egyesületeivel, és miután belső életét és munkáját is megfelelő módon, elfogadhatóan rendezné, kerülhetne sor egy jól előkészített és az adott körülményeknek megfelelő társulásra, szem előtt tartva azt a lehetőséget is, hogy az egyes munkaszerveztek közösségbe tömörüljenek, tehát egyes területeken együttműködést valósítsanak meg. Természetesen az említett jobb feltételeket (a belső rendezést) a társulás folyamatában is meg lehet valósítani, sőt azt bizonyos téren a társulás meggyorsíthatja.

Miben és hogyan juthatnak leginkább kifejezésre a társulás előnyei? Mindenekelőtt *a szabad és egyenrangú munkacsere elvének következetesebb alkalmazásában*, azáltal, hogy az oktatási-nevelési társultmunkaszervezeteken belül egységesebb álláspontokat alakítanak ki (a küldöttségek és a küldöttek körében), és szorosabb együttműködést valósítanak meg a megfelelő önigazgatási érdekközösséggel és a község más önigazgatási szervével, társadalmi-politikai szervezetével s a társult munkával. Ennek, és a hatékonyabb tájékoztatás eredményeként, megvalósulhat az oktatás anyagi alapjának a gyorsabb javulása, és így komolyabb eszközöket lehet befektetésekre is fordítani.

Ezeknek az eszközöknek a gazdaságos felhasználása megköveteli a szolidaritás elvének az alkalmazását, és feltételezi a gondosan, az együttműködés szellemében kidolgozott *fejlesztési tervek* elfogadását. Általában *a tervezés terén* sok alkalom és nagy szükség van az együttműködésre és koordinációra, az egyes tervtípusok kimunkálását elősegítő eljárások egységesebb megalapozásától a különböző munkatervek megvalósításának folyamatáig, beleértve a pedagógusok egyéni munkatervét is. Természetesen az ilyen összehangoló törekvéseknek sosem szabad magukra ölteni az uniformizálás jegyeit, ami kizárná a sajátos feltételek figyelembevételét, és feleslegessé tenné az egyéni kezdeményezést.

Egyik alapvető kérdés: *hogyan lehet a társulás által jobb feltételeket, megfelelő termőtalajt biztosítani az önigazgatási viszonyok fejlesztésére?* Elsősorban *a kollektív, közösségi felelősség fokozásával s bizonyos fokú kiszélesítésével* (mint az egyéni felelősségek sajátos szintézisének ki kell terjednie az egész társult munkaszervezet munkájára), valamint *a demokratikus elvének hatékony, elvszerű, alkalmazásával, az önigazgatási jogok és kötelezettségek között létrejövő függőségi viszony helyes meg-*

alapozásával. Ezekben a törekvésekben komoly szerepet kell vállalniuk az iskolákban — társultmunka alapszervezetekben működő társadalmi-politikai szervezeteknek, illetve az e szervezetek között létrejövő együttműködésnek.

Az önigazgatási szocialista viszonyok fejlesztésében fontos szerepe van *a megfelelő jövedelmi viszonyok kialakulásának* a társult munka alapszervezeteiben. Tisztában vagyunk azzal, hogy milyen komoly nehézségekbe ütközik iskoláinkban a munka szerinti díjazás elvének alkalmazása. Vajon előbbre viszi-e ennek az igen bonyolult kérdésnek a megoldását az egységes elemek és kritériumok elfogadása a személyi jövedelmek kialakításában? Részben igen: a munka mennyiségi oldalának értékelésénél. A munka minőségi jellegének s eredményességének megállapítása sokkal összetettebb feladat, melynek megoldásához az egyes munkaszervezetekben megvalósuló együttműködés, az alkotó erők összpontosítása által (a munkacsoportokban, termekben folyó munkával) lehet hatékonyabban hozzájárulni, de így nagyobb lehetőség kínálkozik a más munkaszervezettekkel megvalósuló együttműködésre, és a tudomány (egyes tudósok, kiemelkedő szakemberek) angazsálására is. Ez esetben ugyanis feltétlenül szükség van a külső segítségre is.

A pedagógiai vezetés korszerűbb megalapozására, megszervezésére és hatékonyságának növelésére a társulás kétségtelenül nyújt bizonyos előnyöket, csak az a kérdés: *mennyiben jutnak azok a gyakorlatban kifejezésre?* Elegendő-e pl. megállapítani, hogy az iskolák igazgatóit, pedagógiai vezetőit bizonyos fokig tehermentesítették, tehát több idejük marad az óralátogatásra? Természetesen, nem. Elsősorban a pedagógiai vezetés korszerű értelmezésére van szükség, hogy ennek alapján tudományos és jogi szempontból egyaránt *helyesen határozzák meg a vezetés kollektív és egyéni (individuális) szerveinek feladatait, hatáskörét* — a munkamegosztás és az ésszerűség elvének megfelelően. A következő lépés a szükséges emberi-pedagógusi vezetői előfeltételekkel, kvalitásokkal rendelkező személyek vezetői tisztségekbe való megválasztása, illetve a vezetők képesítése (továbbképzése). Ezt a kérdést is csak a szükséges szakségítség igénybevételével tudják az oktatás munkaszervezetei helyesen megoldani. Ezt a segítségnyújtást még indokoltabbá teszi az a tény, hogy a társulás útján létrejött munkaszervezetekben új vezetési feladatkörök (funkciók) és szervek alakulnak ki.

A korszerű és hatékony pedagógiai vezetés nélkül *a szakszolgálatok munkája sem lehet elég hatékony,* hiszen a szakszolgálatok az igazgatók, a pedagógiai vezetők irányítása alatt állnak (illetve az ő irányításuk alatt fognak működni), és elsősorban a vezetés szerveinek „szolgálatában" tevékenykednek.

Az e célra fordítható eszközök korlátozottsága egyelőre indokolttá teszi a közös szakszolgálatok — a szakszolgálatok munkaközösségének — kialakítását. Ezek tevékenysége elsősorban a közös feladatok végzésére, az általánosabb problémák megoldására irányul. Így pl. a pedagógiai-pszichológiai szolgálat komoly szerepet vállalhat az oktató-nevelő mun-

ka eredményességének megállapítására alkalmas mérőeszközök és módszerek kimunkálásában, alkalmazásában, valamint az eredményesség elemzésében; továbbá érezhető segítséget nyújthat az osztályfőnöki munkatervek, külön a szülőkkel való foglalkozás terveinek kidolgozásában (általában a munka tervezésében), a pedagógusok pszichológiai-pedagógiai továbbképzésében stb., ami semmiképpen sem zárja ki az egyes problematikus tanulókkal való egyéni foglalkozást s az egyes iskolák sajátos nevelési problémáinak megoldásában való bekapcsolódásukat. A szociális szolgálat sokat tehet a tanulók szociális problémáinak feltárásában, elemzésében és megoldásában.

Később, amikor már minden iskolának — társultmunka-alapszervezetnek lesznek szakszolgálatai (legalább is pedagógiai-pszichológiai szolgálata) széles körű és gyümölcsöző együttműködés alakulhat ki közöttük (a munkaszervezeteken belül) éppen ezeknek a kérdéseknek a megoldásában, de akkor már magukra vállalhatnak összetettebb feladatokat is (pl. egy-egy kisebb kutatómunkát), és hasznos szerepet tölthetnek be az egyes nagyobb értékű s a munkaszervezet tulajdonában lévő tanítási eszközök (pl. a film) alkalmazásának összehangolásában, a szükséges szakirodalom beszerzésében, a pedagógusok továbbképzésében, a szülők pedagógiai felvilágosításában és képzésében (mint előadók is) stb.

Az ilyen jellegű tevékenységek kiszélesítése, beleértve *a felnőttek általános képzését is,* eredményesen járulhat hozzá ahhoz, hogy az iskolák egy korszerű értelemben *környezetük művelődési központjává válnak* s ezáltal a tágabb értelemben vett társadalmi funkciójuknak is többé-kevésbé megfelelnek.

Az oktatási-nevelési munkaszervezetekben, amelyekben az oktatás két vagy három nyelven folyik, az eszközök társítása által jobb feltételeket lehet biztosítani egyes fontosabb jogszabályok lefordítására és sokszorosítására, s ezáltal is *tökéletesebben valósulhat meg A nemzetek és nemzetiségek egyenrangú nyelvhasználatáról szóló törvény* az iskolák életében.

A tanítói aktívák és a tanári szakaktívák munkájának gazdagítása és rendszeresítése a munkaszervezetek keretei között a fontosabb lehetőségek és feladatok közé tartozik. Ezt egyrészt a munka komolyabb, összehangoltabb tervezésével, másrészt megfelelő aktívavezetők (esetleg mentorok) megválasztásával, valamint az e téren folyó munka nyilvántartásával s időleges értékelésével lehet elérni.

Ez szoros kapcsolatban van a munkaszervezeten belüli *pedagógus-továbbképzéssel,* amely lehet szűkebb szakmai jellegű (amit főleg a szakaktívákon és a tanítói aktívákon belül kell megvalósítani), de még inkább pedagógiai és eszmei-politikai jellegű. Kiindulópontul (a tervezésben) egyrészt a munkaszervezet (illetve az egyes társultmunka-alapszervezetek) legidőszerűbb oktatási-nevelési kérdéseit, másrészt a nevelési tervben kiemelt oktató-nevelő feladatokat kell venni. Ennek megfelelően lehet a megvilágításra, megvitatásra kerülő témákat, és a nekik megfelelő tartalmakat és formákat meghatározni. A munkaszervezet keretei között évente egy-két alkalommal sor kerülhet jól előkészített *nevelési értekezletek*

megtartására, amelyeken a közös s összetettebb nevelési (valamint oktatási) kérdések tüzetesebb, sokoldalúbb megvitatására helyeznék a hangsúlyt (erre a célra jól képzett szakembert is meg lehet hívni előadói minőségben). Az eszmei-politikai továbbképzést is inkább az egyes oktatási-nevelési alapfeladatok megvalósításához kellene kapcsolni.

A társulás útján létrejött oktatási-nevelési munkaszervezetben nemcsak a felnőttek (a pedagógusok, külön az osztályfőnökök, pedagógiai vezetők, mentorok stb.) munkáját lehet és kell összehangolni és közöttük szoros együttműködést megvalósítani, hanem *a tanulók, illetve a diákszervezetek* között is, különösen a párhuzamos osztályok (és az iskolák) tagozati diákközösségei, valamint az iskolák — társultmunka-alapszervezetek pionír- és ifjúsági szervezetei között — a munka tervezésétől a megvalósítás minden fázisán keresztül. Ennek eredményeként sor kerülhet közös rendezvények, kirándulások, versenyek megszervezésére, amelyekben a tanulókon kívül, — szervezői, rendezői és szaktanácsadói minőségben —, részt vehetnének a szülők és más külső munkatársak is.

Az együttműködés kapcsolatainak, itt felsorolt (és nem érintett) formáinak kialakításában és a munka összehangolásának (pedagógiai vezetőknek), a munkaszervezetben pedig *a munkaszervezet igazgatójának s igazgatóhelyettesének* kell a legfőbb szerepet vállalniuk, és ebből a célból különböző munkaformákat kell alkalmazniuk, — a tervezéstől a szakszervezésen keresztül a kommunikáció különböző formájáig.

Az együttműködés különböző módját és formáit, legalábbis főbb vonalakban, önigazgatási egyezményekkel kell szabályozni, s annak fontosabb mozzanatait a munkaszervezet alapszabályzatába is bele kell foglalni. Ez természetesen nem zárhatja ki az ilyen irányú újabb kezdeményezést, az együttműködés újabb szálainak kialakítását a munkaszervezeten belül. A gyakorlatban felmerülő lehetőségek és az ott szerzett tapasztalatok az együttműködés újabb távlatait alakítják ki. Ugyanakkor lehetséges, hogy a társulás egyes feltételezett előnyeit a gyakorlat nem támasztja majd alá.

Az általános iskolák társulásával kapcsolatos témát, problémakört ezzel korántsem tekintem kimerítettnek. A helyzet alakulásának, a fejlődésnek az állandó követésére, elemzésére, tanulmányozására van szükség. A legfontosabb az, hogy az ilyen komoly vállalkozásnál, akciónál *ne tévesszük szem elől a gyremeket, a tanulót, akinek az érdekében mindez történik.* A helyzet, az eddig megtett út értékelésének tehát *legfőbb kritériuma csak az általános iskola alapfunkcióinak (feladatköreinek) megvalósulása, elsősorban az iskolákban folyó oktató-nevelő munka eredményessége lehet.*

Rezime

Važniji teoretski i praktični aspekti integracije osnovnih škola

Autor u uvodnom delu svog studija polazi od nekih osnovnih integracija novog Ustava (1974.), Zakona o udruženom radu (1976.), kao i najnovijeg reformnog pokreta koje utiču na samoupravni preobražaj i razvitak osnovnih škola. Ukazuje na potrebu traganja za novim sadržajima i formama rada, ali pri tome upozorava na to da nije forma primarna — ona treba da se prilagođava određenim sadržajima (ciljevima, zadacima). Tako i u integraciji osnovnih škola valja poći od osnovnih funkcija tih škola, imajući posebno u vidu obezbeđivanje potrebnih uslova za slobodno ispoljavanje samoupravnih prava (a i dužnosti) radni ljudi u školi.

U sledećem poglavlju svog rada, — na osnovu sticanja osnovnih informacija i proučavanjem odgovarajuće dokumentacije u nekim opštinama, odnosno školama gde je (u Vojvodini) integracija osnovnih škola već sprovedena ili se nalazi u fazi sprovođenja — prikazuje pojedine modele, varijante integracije, navodi obrazloženja integracija i iznosi neka iskustva, karakteristične prednosti i poteškoće dosadašnjih napora, do sada pređenog, kratkog, puta.

Na osnovu toga, a koristeći se i odgovarajućim teoretskim dostignućima, izvlači određene zaključke i u sledećem poglavlju navodi „puteve budućnosti — glavne pravce daljeg razvitka" na tom polju. Posebno upozorava na opasnosti od formiranja „mamut" škola, naglašavajući da bi u našim današnjim (i budućim) uslovima najcelishodnije bilo formirati škole — kao osnovne organizacije udruženog rada sa 28—30 odeljenja koje bi se udružile u osnovne organizacije udruženog rada. Na taj način bi i osnovne škole postale (u većoj meri) sastavni delovi sistema udruženog rada.

Na kraju navodu one (najvažnije) mogućnosti, prednosti koje se kriju u takvom udruživanju, da bi na kraju podvukao da se sve to mora odraziti i u rezultatima obrazovanja i vaspitanja, u realizaciji osnovnih funkcija osnovne škole, i upozorio na opasnost da se u tim procesima ne izgubi iz vida učenik u čijem interesu se sve to čini.

Summary

Significant Theoretical and Practical Aspects of the Integration of Primary Schools

The autor of the present study makes a start by focusing our attention on some of the salient points of the new Constitution (1974), the Law of Associated Labour (1976), as well as the recent reforms, all of which have made a tremendous impact on the development and transformation of the primary school, on a selfmanagement basis. He calls attention to the need for new contents and methods of work, but warns that the primary concern should not be the methods — as these have to be in keeping with very definite contents (aims and tasks). According to the author, the integration of primary schools should begin by the evaluation of the fundamental role of these schools, especially

regarding the necessary provisions for safeguarding the execution of the rights and obligations of the people working at schools.

The following chapter of this study -on the grounds of comprehensive field research, including information obtained from accordant documents in municipalities and schools (in Vojvodina), where integration of primary schools has been accompliished- gives a survey of some particular models and versions of integration, offers arguments in support of them, imparts some experiences and touches on certain details regarding the results and hardships, on the way to the progress so far accomplished.

With this in mind, and in possession of relevant theoretic achievments, he arrives at his conclusions, and in the following chapter outlines the „ways of future-the main course of further development". He warns against dangers of „mammoth" schools, emphasizing that in view of the present (and future) circumstances, the establishment of schools, as basic organizations of associated labour, incorporating 28—30 forms, would best suit our requirements. It would help them to become an integral part of the system of associated labour.

In conclusion he underlines the most significant chances and advantages of an association, in the manner above suggested, as they are expected to be reflected in the results of training and education, the basic objectives of primary schools, so that amidst these procedings, we may never lose sight of the sole objective of our exortions.

(J. J.)

Bori Imre

LÖBL ÁRPÁD — LÁNG ÁRPÁD — ŽARKO PLAMENAC — LŐRINC PÉTER

(Adalékok egy pályaszakasz történetéhez)

1.

A most nyolcvan esztendős Lőrinc Péter költőként kezdte írói pályáját. 1918. januárjában *Lány és béke* címmel verseskönyve jelent meg Pancsován, amelyet nyomban, már februárban, betiltanak. A fiatal, húszesztendős szerző írói tettéért a haditörvényszék előtt felel, s minthogy nem találtak a versekben osztályok és nemzetiségek elleni izgatásra valló sorokat, 1918. áprilisában felmentették. A pacifizmus a háború végén már a hadbírákat is közömbösen hagyta, a békevágy erősebb volt az emberekben, mint a hadicélok tisztelete. Mert Löbl Árpád versei elsősorban lírai meditációk voltak a pacifizmus témájára, lépten-nyomon a művészi megfogalmazással küzdve, s arról beszélve, hogy a katonákat ölni viszik a frontokra, hogy az ember emberi mivolta van sárba taposva, és hogy a boldogság elérhetetlen vágya a frontkatonáknak, csak apró örömök kínálják maguk egy boltoslány katonáknak küldött mosolyában, s az utcalányok karjai között. „A harctéren vagy most s lelki életet élsz . . .” (Barátomnak) — mondja, s ez a „lelki élet” az, amiről a versek zöme beszél egy népies vershagyomány formavilágában, tehát művészi erő és alkotói indulat nélkül. Még az olyan ritka ihletésű versében, mint amilyen a Jogok című, sem tudja áttörni korlátait, pedig ebben az antimilitarizmust látszik meghaladni, hirdetve, hogy „Új világ készül most, A nagy világ forrong . . .”, és ilyen versszakot költ:

Ha most orosz volnék, akkor Lenin lennék,
Ha most civil volnék, de máskép beszélnék,
Torkot köszörülnék, ordítva ordítnék,
Hogy a régi bástyák, hogy a kínai fal
Úgy megrepedezne, mint rianáskor a jég.
Ropogva omlana. Összedűlne minden
Ha egyet ordítnék hogy „az ember: ember!”

Ezt s az ilyen költői vágy-beszédet tartalommal majd csak évek múlva tudja megtölteni— kevésbé szépirodalmi munkáiban, noha a „minden — líra" elve végigkíséri egész pályáján, biztosabban elméleti írásaiban, legjellemzőbben pedig „aktivista magatartásában", amelynek reflexei (noha ez a magatartás zárt kört a lírával alkot) amazokban érhetők tetten. A háborúval való találkozását a forradalommal való találkozása követte ugyanis: előbb az orosz fronton, 1918 őszén az őszirózsás forradalom bánáti hullámverésében, 1919 tavaszán pedig Budapesten, ahova a demarkációs vonalakon át tanulni érkezett, és hallgatta Babits Mihály előadásait, kacérkodott az anarchizmus eszméjével, hiszen Stirnert már nyolcadikos gimnazista korában „imádta", és most Marx műveivel együtt olvasta, ugyanakkor Kassák Lajosra és az aktivizmusra esküdött. Pécsre azonban nem Pestről érkezett, mint a legtöbben azok közül, akik a Tanácsköztársaság bukása után ennek „szabadságszigetén" akarták megvetni a lábukat, hanem ismét Pancsováról politikai emigránsként.

Pécs Láng Árpád számára, mert ekkor már ezt az „expresszionista" nevet írta művei alá, a gondolkodás és az élmények iskolája volt. Az érlelődés pesti hónapjai után a pécsi kisebb és zártabb értelmiségi televény, amely fölé a viszonylagos politikai védettség üvegháza borult, táplálta az ifjú írót, megszabva esztétikai gondolkodásának az irányát és jellegét is. A *Krónika* című pécsi folyóiratban zömmel 1921-ben megjelentett esztétikai tárgyú írásai, majd Csuka Zoltán az *Út* című újvidéki folyóiratában 1922-ben közölt szövegei (versek, novellák, tanulmányok, dráma) jelzik, milyen nagy szerepet játszott szemléletében és életérzésében az expresszionizmus, amely a Tanácsköztársaság leverése után és Kassák Lajos emigrációba vonulása következtében talaját veszítette. Az a közjáték azonban, amely történetének pécsi szakaszát képezi, az expresszionista vívmányok megőrzését is lehetővé tette, tovább élését biztosította. Sajátos feltételekről van szó, akárcsak a jugoszláviai, romániai vagy csehszlovákiai magyar irodalomban is. A pécsi expresszionizmus „besugárzása" különben a jugoszláviai magyar irodalomban számottevő volt: azok közül, akik Láng Árpáddal együtt Pécsett éltek és írtak, többen is 1922-ben már Jugoszláviában vannak. Haraszti Sándor a Bácsmegyei Naplót szerkeszti, Csuka Zoltán és Láng Árpád pedig az *Út* megindításával folytatja azt, amit Pécsett kezdtek. Jellemző lehet, hogy Láng Árpádnak a pécsi *Krónika* lapjain kezdett esztétikai tárgyú cikksorozata az *Út* hasábjain fejeződött be.

Ennek a cikksorozatnak a háttérében természetesen ott van a magyar avantgarde és a politikai forradalom bonyolult és ellentmondásos kérdéskörе, amelynek művészeti „alakja" az aktivizmus volt, ahogy azt Kassák Lajos képviselte, mondván: „Az aktivizmus ... közvetlen cselekvés. Én szeretném bővebb és átfogóbb jelentőséggel az elnyomott emberek, a csupán önmaga erejével megváltható nép spontán és végtelen forradalmi életvitelének magyarázni..." (Aktivizmus). A *feleszmélt lélek* az ideál, és Láng Árpád szinte életre szólóan elkötelezte magát követésére: ha nem is olyan egyértelmű megfogalmazásban, de lényegét megőrző módon kép-

viseli majd Žarko Plamenacként és Lőrinc Péterként, szépíróként és történetíróként egyaránt. Kulcsszavai közül kettőt emelhetünk ki. Az egyik az „önhipnózis", a másik a „magaadás", és mind a kettőt individualista örökségének tarthatjuk. Felfogásában az önpihnózissal forradalmasult ember jut el a magátátadásnak arra a fokára, ahol a tettel egyenlítődik ki, és jut el az „akart,tudatos élethez" — a forradalmár eszményéhez, de a művész definíciójához is: „Az emberiségben homályosan élő, tudat alatt erjedő élmények egy valakiben tudatossá ért felfokzódása. És ha ez a kiélés tendenciájával forrong valamiképpen: éppen ez teszi művésszé..." Az expresszionista eszmei indításokból alakul tehát ki az aktivizmus „lángárpádos" változata, amely rokon ugyan a korszak expresszionista írói egy részének nézeteivel, de vannak sajátos, csak Láng Árpádnál erős nyomatékkal bíró jegyei is, amelyek lehetővé teszik számára, hogy nagyobb megrázkódtatások nélkül vállalja a szociális irodalom" esztétikusának a szerepét a húszas évek végén és a harmincas években. Ő is vallja tehát, hogy az önhipnózissal dolgozó író nemcsak új művészetet, hanem új világot is teremt. És teszi ezt olyan módon, hogy a forradalmi változásokat mintegy a világra szuggerálja, ha mással nem, hát azzal, hogy a művész önmaga forradalmi hitét adja, és ilyen módon megteremti az „új ideológiájú embert". Művészet-meghatározásában ez a gondolatsor összegeződik tehát: „A művészet... a tett és a teremtés szuggerálása..."

1921—1922-ben tetőz Láng Árpádnak a *pszichoszintézisre* épülő gondolkodása. Ekkoriban írja az újvidéki *Út* számára Idő és művészet, Pszichoszintézis, valamint Aktivizmus — állandó visszatérő című program-tanulmányait hittel teli spekulációkba bonyolódva a forradalmi művészet esztétikája megteremtésének céljából. A művészetet történetiségében akarja szemlélni, éppen ezért nem is „örök" lényegét kutatja, hanem alakulásának árapályát figyeli megkülönböztetve disszonáns és harmónikus művészeti korszakokat. Úgy tartja, hogy a maga kora (tehát a húszas évek eleje) disszonáns, de mert disszonáns, a harmónia igéretét hordozza, amely diadalra jutása után megmerevedik, dogmatikus vonásokat ölt, hogy ilyen módon benne egy új korszak disszonáns hangjai formálódjanak. Ezért írhatta: „A jövő művészete a klasszikus harmónia művészete lesz, mely a ma forradalmi irányai által megteremtett hiteket fogja dogmává állandósítani..." A maga helyét is kijelöli: túl a disszonancián, de még innen a harmónián. Költői gyakorlatában tehát tovább hathat az Európában már alkonyát élő expresszionizmus, s mi több: dadaista vonásokat is ölthet — még azokban az években is, amikor az önhipnózis révén alkotójuk már tovább lépett, és az agitatív művészet vállalásának megkívánásáig jutott el.

Ám most, miként majd az elkövetkező esztendőkben is, valójában nem a műről, hanem az emberről volt szó — a korszak forradalmár-művészeire jellemző módon. „Egyre akartam valamit! És tudtam is már, hogy mit. ÚJ-ÖNMAGAMAT akartam! Más, új emberemet akartam segíteni önmagamban hatalomra — a permanens belső forradalom pályáján. Meg

akartam szabadulni a régi Árpádtól, új LÁNG-gá akartam égni — végleg! Így keletkezett önelemzésem során — s nem is az én hibám, hogy másokra is, jaj, nagyon sokakra ráillett a kapott lelki struktúra képe — új elméletem a számtalan énről, akik bennem (bennünk) lakoznak (bennünk is, mert rögtön kivetítem, »expresszionisztikusan« a magam lelki képét a más lelki képévé is!), és akik koronként, időnként, letaszítva az éppen uralmon levő ént trónjáról, eluralkodnak bennünk, és adják jellemüket, amely így persze nem örök, de egyre más és más . . ." Az egészen kései, a hatvanas években megjelent önéletrajz *(Válságok és erjedések.* Újvidék, 1962. 149. old.) is, íme, aránylag pontosan reprodukálja Láng Árpád egykori szándékainak a pszichére irányuló voltát. Nyomait nemcsak életrajzában fedezhetjük fel, hanem szépirodalmi munkáiban is, de tetten érhetjük a történetíró véleményalkotó tevékenységében is.

Láng Árpád világában is, a húszas évek érzés- és gondolatrendszerében is a vágy-képzet kap elsőrendű szerepet tehát. Ezt ülteti trónra az ekkoriban diadalmaskodó szürrealizmus, és vágyakat fejez ki a társadalmi forradalomra esküvők irodalma — annak ellenére természetesen, hogy a két irányzat kiindulási pontjai oly messze látszanak kerülni egymástól. Nem mondható azonban, hogy a korai Láng Árpád a szürrealisták pozicióin állt volna, noha esztétikai írásai ebben az időszakban ezt is feltételezni engedik az új önmaga-keresés vonatkozásaiban. A dadaizmusban még megmerül, de azután egyenes vonalon haladva a „szociális irodalom" megkívánásáig, majd vállalásáig, a harmincas évek egy időszakában pedig mereven konzekvens képviseletéig jut el, mostmár Žarko Plamenacként. A húszas évek elején megfogalmazott nézetei ugyanis egy ilyen eszmei alakulás lehetőségét is dajkálták, hiszen Láng Árpád jövő-programja is végeredményben ezt célozta. Mert az a „tiszta idő", amelyet írásaiban emleget, a jövendő igéretét hordozza, azét a jövőét, amely felé az önszuggesztiójába kapaszkodó művész törekedhet, s Láng Árpád törekszik is. Nem látványos ideológiai átalakulásról van tehát szó, amikor az aktivista Láng Árpádnak Žarko Plamenaccá válását kísérjük figyelemmel, illetve amikor a „szociális irodalom" eszményeivel való találkozását konstatáljuk. Aktivizmusa is „világnézetes művészetet" hirdetett, és „tendenc művészet" volt az, amelybe ez az aktivizmus felszívódott a húszas években a *Szervezett Munkás* ideológiájának hatása alatt, és ugyanaz az irányzatosság állt a Pavle Bihaly megindította *Nova literatura* (1928) tengelyében, amelyből a „szociális irodalom" születik meg a harmincas években.

A *Szervezett Munkás* irodalompolitikájának a jelentősége szemmel látható Láng Árpád eszmei alakulástörténetében. Csuka Zoltán folyóiratát, az *Ut*at, ugyan nem a *Szervezett Munkás* kedvéért hagyja el 1922-ben, de hogy egészen 1929. januáráig a *Szervezett Munkás*nak a munkatársa, jelzi, hogy a lap irodalompolitikája és Láng Árpád esztétikai nézetei között összhang volt. A *Szervezett Munkás* lapjain viszont „proletkultos" nézetek szólaltak meg, tehát az irodalmat is a politikai agitáció és oktatómunka szolgálatában akarta látni. „A proletáríró nem jajgat, de lázít,

nem az öngyilkos az ideálja, hanem a küzdelmet vállaló tömeg-ember, akit a történelmi erők vezetnek mindig előre..." — ez a lap axiómája, amikor irodalomról, művészetről van szó, s benne bukkan fel a „szociális irodalom" kifejezés is, amely a harmincas években egy egész mozgalom neve lesz, s amelyhez majd Žarko Plamenac is csatlakozik. „Felkészülni és felkészíteni..." — visszhangozza majd a Felőrlődnek az idegek az állandó hiábavaló harcban című verse 1932-ben a húszas évek második felének Láng Árpád vallotta gondolati jelszavát. A „felkészülni" az önszuggesztiót őrzi, a„felkészíteni" pedig a *Szervezett Munkás* programjából vette eredetét. Meg kell azonban állapítanunk, hogy Láng Árpád ezekben az években is őrzi gondolkodásbeli önállóságát. Amikor elfogadta a lap ideológusainak pedagógiai „irányát", nem adta fel a maga „pszichológiai" célzatosságát sem, megőrizve a lélektan iránt tanúsított feltűnő, s rá különösképpen jellemző érdeklődését. Bizonyítja ez, hogy Láng Árpádot a maga eszmei alakulásátörténetének kérdései ekkoriban legalább olyan mértékben foglalkoztatták, mint amilyen mértékben az emberek és a világ megváltoztatásának a problemái, ezek keretén belül pedig az osztályharc konkrét formái. E kettős érdeklődés jele a már idézett versének három utolsó sora is:

... Szegd neki bús fejed
fejest a harcba
csak a külső harc hozhat győzelmet belső harcodban is

Ha mérni kell a távolságot az olyan agitációs irodalom között, amilyent Haraszti Sándor, Mikes Flóris vagy Vasa Bogdanov képviselt, s az között, amit Láng Árpád követett és vallott, valamint a szürrealisztikus forradalmi irodalom ideológiája között, akkor a fentebb idézett Láng Árpád-vers után idéznünk kell József Attiláét, A város peremén címűt arról, hogy a költő, aki „az adott világ varázsainak mérnöke", „tudatos jövőbe lát s megszerkeszti magában, mint ti majd kint, a harmóniát."

Láng Árpád e pályaszakasza tehát igen beszédes módon magyarázza a lélektan, különösképpen a pszichoanalízis iránt ébredt érdeklődés okait a forradalomra esküszö művészeti irányok képviselőinek a táborában is. A felszínen Freud irányának bírálata folyt, a kérdések mélyén azonban az ember, a forradalmár-ember önmegvalósulásának a vágya lapult meg. Az „ember belső harcai" kifejezésben valóságos életkérdések szorongtak, s nem lesz véletlen, hogy majd egy évtizeden át nem veszítik el időszerűségüket sem, amit az is bizonyít, hogy a már szerbhorvát nyelven író és a Žarko Plamenac nevet használó Löbl Árpád *Psihoanaliza i nadrealizam* (Pszichoanalízis és szürrealizmus) cím alatt jelenteti meg 1938-ban, Zágrábban tanulmányát külön füzetben. A téma akkori időszerűségére figyelmeztet bennünket József Attila: Hegel—Marx—Freud című 1936-ban kezdett tanulmánya, nemkülönben pedig azok az írások, amelyek szerb és horvát nyelven jelentek meg — köztük már 1929-ben Hugo Klajné, aki a „szociális irodalom" képviselője, majd 1931-ben August

Cesarecé, aki nem Freudot, hanem Adlert (ilyen módon az individuális pszichológiát) akarja a marxizmusban építeni, nem utolsó sorban pedig Vasilije Bunić-Sima Markovićé, aki 1934-ben polemizál Cesareccel, s utasítja vissza az olyan típusú kísérleteket, amilyenek Cesarecé voltak Zágrábban (s amelyekhez hasonlóak József Attiláé voltak Budapesten). Hadd jegyezzük meg, hogy Žarko Plamenac füzetnyi terjedelmű tanulmányának az egyik kiindulási pontja éppen Vasilije Bunić-Sima Marković állásfoglalása volt!

Szerzőnk megint azok közé sorolja pszichoanalízis-felfogásával, akik vallják, hogy a pszichoanalízis nem helyettesítheti sem a dialektikát, sem a történelmi materializmust, és nem is tartják elfogadhatónak a materialista dialektika egészének a szempontjából. Ha van jelentősége, akkor az a nemi élet „misztikuma" felfedezésében, illetve az agonizáló jelen dekadenciájáról adott „riportjában" van. Reakciósnak minősíti többek között Freud, Ferenczi Sándor, Wilhelm Reich tanítását, elítéli a lélekelemzés apologétáit, köztük Vasilije Bunićot és a magyarországi Jeszenszky Eriket-Molnár Eriket is, aki 1934-ben a kolozsvári *Korunk*ban jelentette meg háromrészes tanulmányát a dialektikus materializmus és a pszichoanalízis viszonyáról. Külön csoportba sorolja a lélekelemzést elvetőket, és külön foglalkozik a pszichoanalitikus pozíciókon álló szürrealistákkal — miként azt füzetének címe is igéri. Értelmezéseink és bírálatának részletei figyelmet keltőek, szétválasztásuk azonban nehéz, annyira összefonódott ismertetés és bírálat Žarko Plamenac szövegében, annál is inkább, mert nem sikerült feloldania a harmincas években vallott nézeteit és az azokban adott irányzatosság között feszülő ellentmondásokat. Elhatárolja magát ugyan a pszichoanalízis idealizmusától, mert azt vallja, hogy a társadalom hat a lélekre, de a lélek nem hat a társadalomra, bár bizonyos kölcsönhatásokat is feltételez, ugyanakkor a „szociális irodalom" ideáljában nem akarja észrevenni a tudat létalakító munkájára számító célzatosságot, hacsak az „alkotás racionális módjának" emlegetésében nem ezt fedezzük fel.

Žarko Plamenac tanulmányának legérdekesebb részlete az író „lelki" önarcképe, amelyet azért fest meg, hogy érzékeltesse az irracionálisan és racionálisan alkotó művészek közötti különbségeket, tehát hogy meghúzhassa a határt a szürrealista és a „szociális" művész között, méghozzá a pszichoanalízis kontextusában. Aktivista korszakának érdekes megvilágítását találjuk, nemkülönben pedig társadalmi eredetének az elemzését kapjuk. Egy polgári-kispolgári társadalmi közegből érkezett forradalmár szellemi önéletrajzát írja meg tehát, amelyben az egyik legfontosabb mozzanat a tizenöt esztendős korában támadt társadalmi bűntudata, ami az újjászületés vágyát ébreszti fel benne. Gyökereiig át akar alakulni, hogy testestül-lelkestül a másik táborba kerüljön, a proletárokéba. Több esztendőn át tartó lelki krízis kíséri metamorfózisát, hogy azután diadalmaskodjék, eltemetve magában a „gyűlölt embert", hogy az újszülöttnek legyen helye. Ám ez a „halál" és az a „születés" mindenekelőtt múltja társadalmi valóságának és társadalmi jelenének a tükre, ilyenkép-

pen nem is lehet a lélekelemzésben divatos trauma-meghatározásokkal kifejezni. Ember- és művészet-szemléletének tengelyébe is ez a kérdés kerül, és harmincas években csalhatatlannak hitt varázsvesszeje ember, író, mű megítélésében. Megharcolni a maga harcát, ennek eredményéként osztályt cserélni, s az új osztályban meggyökeresedve harcossá válni — ez az ideálja, amelyhez, hite szerint, éppen önmaga került legközelebb. Ezt példázza a Pszichoanalízis és szürrealizmus című tanulmányának önéletrajzi vázlatával, s önéletrajzának eddig megjelent három kötetével. Ebben találja meg biztos fogódzóját az irodalom kérdéseiben való eligazodásához is. Amikor ugyanis tanulmányában megrajzolta a maga művész-útjának nyomvonalát, akkor igen egyértelműen definiálta a racionálisan, illetve irracionálisan írás feltételeit is. Ezek szerint irracionális művész lesz az, aki még harcát nem harcolta meg, tehát nem vált a társadalmi küzdelmek harcosává, ennek következtében belső válságainak útvesztőiben bolyong, és racionális — de mondhatjuk úgy is, hogy realista — lesz az, aki küzdelmek árán ugyan, de új emberré vált, új osztályában meggyökeresedett, s ilyen módon az addig a belső, a lélekharcokra pazarolt energiái felszabadulásnak, minden erejével tehát a társadalmi harcok szolgálatában állhat. Ezt bizonyítja meghatározása is:

„Ki ír hát irracionális módon? Mindenki, aki sehol sincs teljesen meggyökeresedve, aki a társadalmi valóság tükröződéseként a „tudat alatt" belső harcokkal terhes. Amikor azonban valaki — persze nem csupán értelmével, de idegeivel és vérével — a két tábor között végérvényesen választott, az ezentúl már racionálisan alkot. Az nem lesz többé aktivista, hanem aktív; *nem lesz dadaista, hanem racionalista; nem lesz szürrealista, hanem realista . . .*" (A kiemelés Žarko Plamenacé, a fordítás Lőrinc Péteré. B. I.)

Az a világszemlélet tehát, amelyet Láng Árpád kezdett a húszas években alakítani, Žarko Plamenac gondolkodásában kerekedett ki, s mi több: vált pragmatikussá is, miként arra Sveta Lukić figyelmeztet a szerb „szociális irodalom" kritikusairól szóló tanulmányában (a *Kritičari iz pokreta socijalne literature*. Novi Sad—Beograd, 1978. című kiadvány bevezetőjében). Gyökerei a forradalmi irodalomnak abban a felfogásába kapaszkodtak, amelyet Haraszti Sándor, Mikes Flóris, Vasa Bogdanov mentett át a *Szervezett Munkás* lapjaira a magyar aktivistáknak már a forradalmak idején kezdett, majd a bécsi emigrációban folytatott harcaiból. Ezeknek a harcoknak első csatáit Kassák Lajos „renegátjai" (Révai József, György Mátyás, Komját Aladár és Lengyel József) vívták volt vezérükkel, majd Bécsben, Barta Sándor folytatja ugyancsak Kassák Lajossal a vitát a művészet feladatairól az osztályharcokban és a forradalmakban. Természetesen a szovjet irodalom ideológiai küzdelmei is árnyalták ezeket a nézeteket, hiszen a *Szervezett Munkás* iránya „proletkultos" szemléletről is árulkodott. Ezt bizonyította éppen Láng Árpád, aki Kassák Lajos: *Napok, a mi napjaink* című művéről írt bírálatot a lapba, amelyet azután a budapesti 100% című folyóirat is átvett. Láng Árpád a politizáló Kassákot látja csak, azt az embert, aki

— szerinte — nemcsak utat tévesztett, hanem a forradalmár eszménnyel ellentétes irányú utat tett meg: proletárból polgárrá vált. „A Kassák napjai nem a mi napjaink — írta kritikájában Láng Árpád —, a Kassák »erős kiteljesedett embere« nem mi vagyunk. Polgári regény ez, mégis ismertetjük, mert Kassák származása szerint proletár és íróvá fejlődve a forradalmi akciót hirdette. Bár a pártpolitikát mindig visszautasította és független művész voltát mindig hangsúlyozta, a háborús és a háború utáni években mégis a proletárforradalom hirdetőjét ismerték és becsülték . . .” Majd tovább: „Mikor azután a forradalmi hullám elült egész Európában, Kassák teljesen elvesztette a forradalomba, a proletariátusba vetett hitét, és csak befelé, önmagába nézett. Osztályidegen lett, polgári író . . .” Tehát „hitehagyott, osztályavesztett burzsoá”. Láng Árpád szemére veti Kassáknak, hogy az egyén kérdéseivel foglalkozik, és hőse úgy cselekszik, „mintha már itt lenne az osztály nélküli társadalom”: „Mi tudjuk, hogy az »új embert« csak az új társadalom hozhatja meg. Aki már ma kikapcsolja az osztályokat, az osztályharcot — az bizony ellenforradalmár . . .” Az 1938-as Pszichoanalizis és szürrealizmus című tanulmányából tudjuk, a Kassák-bírálat írója Barta Sándor gondolatára hivatkozott fentebb idézett megfogalmazásában, mint ahogy a tíz esztendővel később írt tanulmányában majd megismétli és újrafogalmazza ugyanezt a következőképpen:

„A szürrealisták már ma óhajtanak általános, osztályfeletti kultúrát adni. Egyszerűen »kultúrát« akarnak teremteni már ma, minden jelző nélkül, ahogy az egykori, nem is olyan régi »konstruktivisták« és »képarchitektúrások« is, akik akkoriban az aktivizmusból és a dadaizmusból jöttek, hogy a képarchitektúra visszavigye őket a polgári dekadencia táborába, a polgári aktivizmusba . . . Mert ma még nem adhatunk általános emberi kultúrát! Ha már ma meg akarom építeni az »örömös házat« (a Tatlin üvegházát, a weimári Bauhaus KURI-házát stb.) az »örömös ember« számára — akkor ma még az fog azokba beköltözni, aki már ma is örül! No, de ez már oly avítt, elavult história! . . . Igen! Először teremtsd meg az öröm társadalmát, azután az »örömös embert« és csak azután az »örömös házakat« a már csakugyan élő, itt lévő »örömös ember« számára. Azaz, majd megteremti a jövő embere a maga, a neki megfelelő házat, csak szülessen meg előbb! Ez volna a dialektikus materializmus útja. Viszont a szürrealisták útja egyszerűen az illúziók ösvénye. *A költészet nem fejezheti ki már ma a jövő harmonikus embert.* Az ember ma még nem személyiség, nem Ember, még csak absztrakció. Ma még nemúgy születünk, mint emberek, személyiségek, mint a harmonikus, az osztatlan társadalom, hanem mint valamelyik társadalmi osztály tagjai. Még nem tartunk ott, hogy az egyéni vágyak kiélése a kollektív vágyak kiélését, teljesedését is jelenthetne. Igaz ugyan, hogy nincs elvi különbség a társadalom és az egyén között, az egyéni és a kollektív vágyak között, de a hangsúly mindenkor, ma pedig különösképpen, a társadalmon, a kollektíván van . . . Mert nincs elvi különbség az egyéni lélek és az ideológiák között sem. De az *elsőbbség* feltétlenül az ideológiáé. Ha

pedig valaki az egyéni élménynek adja az elsőbbséget, az a polgári idealizmus útját járja. Az a regresszió, nem pedig a progresszió táborába tartozik . . .” (A kiemelés Žarko Plamenacé, a fordítás Lőrinc Péteré. B. I.)

A gondolkodásbeli megmerevedés jelei ezek Láng Árpád szövegében, s már az írókat racionalistákra-irracionalistákra felosztó szemléletet előlegezi következő állítása is: „Különben is ma a proletárnak nincs módjában, hogy önmagával, a saját lelkével foglalkozzon. De ez igenis módjában van a burzsoának. Kassák tehát a burzsoázia írója — annak dacára, hogy még mindig kacérkodik a proletariátussal . . .” Pragmatizmussá ez a szemlélet a harmincas években válik Žarko Plamenac irodalmi tanulmányaiban, amelyeket 1937—1938-ban a szarajevói *Pregled* című folyóiratban jelentetett meg. A délszláv irodalmak úgynevezett „realistáiról” értekezve (Janko Veselinović, Josip Kozarac, Vjenceslav Novak, Petar Kočić, Ivo Ćipiko, Ivan Cankar, Borisav Stanković, Dinko Šimunović) éppen realista voltukat kérdőjelezte meg a már idézett definíciója szellemében, az írókat és műveiket osztályharcos politikai szempontból minősítve csupán. Kétségtelenül Žarko Plamenac nézeteinek a „baloldaliság” a gyermekbetegsége ezekben az években: csak a „harcos” írók kaphatnak pozitív értelmű minősítést, ám a szemügyre vett írók egyike sem érdemli ezt ki Plamenac szerint, mert szinte valamennyi romantikus — nem tudták ugyanis megtenni az egykori társadalom „másik” osztályába, a proletariátusba vezető utat. Nemcsak egy Borisav Stankovićot rója meg szigorúan („Ha így van, akkor Stanković naturalista és vérbeli író, de ha van közöttünk olyan, aki magának és másnak emberi életet akar teremteni, aki hisz a haladás lehetőségében, a jobb életben, a vér megtisztulásában, aki magában hitet, optimizmust hordoz és hisz a fent és lent kategóriáinak megsemmisítésében, akkor Stanković azoknak a képviselője, akik rettegnek a változásoktól. Ebben az esetben nem is naturalista, hanem romantikus, aki a múlt koporsója, a középkori szpahilukok és kolostorok koporsója felett ontja könnyeit . . .”), hanem a „harcos” Petar Kočićot és Ivan Cankart is. Kočićról írja: „Bár tudja, hogy a paraszt körülményeinek a produktuma, hogy műveletlen, írástudatlan, hogy részegessé kellett válnia, mégis megragad a romantikus hagyományok körében, tehát a parasztot idillikusan, rózsaszínben festi. Az ő parasztasszonyai élettől duzzadóak és jószívűek, parasztjai okosak, éleselméjűek, jólelkűek, optimisták, vidámak és harciasak. Egyszerűen képtelen olyannak látni őket, mint amilyenek, mert olyannak látja őket, amilyeneknek lenniök kellene, és amilyenek csak majd egy másik, egy új környezetben, az új, a jobb, az igazságosabb társadalomban lesznek. Az ő parasztjai olyan jóságosak, mintha már egy új társadalom hírnökei lennének . . .” A Cankarról született lesújtó ítéletben megfogalmazza a maga sajátos, a délszláv irodalmak „szociális” irodalmi mozgalmaiban egyedül álló követelményrendszerét is. A következőket írta: „Cankar misztikus. Cankar szimbolista, individualista, mindenek felett pedig peszszimista, elkeseredett, a Blatni dol deszperádosza ő, a marxizmus vi-

szont enyhén szólva derüs közérzetet, a végső győzelembe vetett hitet, az optimizmust, a csorbítattlan harci erőt és harci kedvet, valamint a közösségi érzést követeli meg. Van-e mindebből Cankarnál valami is? Nincs! Cankar ma még szürrealista sem lehetne, mert pesszimista, a szürrealizmus ugyanis a győzelembe vetett hitet jelenti, jelenti az egy határozott célhoz vezető utat..." Ezek és az ilyen állítások provokálták még a „szociális irodalom" olyan harcos ideológusát, mint amilyen Radovan Zogović volt, aki Osude bez priziva (Megfellebezhetetlen ítéletek) címmel írta meg pamfletjét a *Naša stvarnost* lapjain 1938 nyarán Žarko Plamenac ellen, védve a délszláv irodalmak kulturális örökségét, egyben a „szociális irodalom" pozícióit is a kompromittáló szélsőséges nézetekkel szemben. Nyilvánvalóan nem csupán taktikai meggondolások írathatták Zogovićtyal a pamfletet, bár erre is gondolnunk kell, hiszen a „szociális irodalom" mozgalma polémiák tüzében állt szinte formálódásának idejétől kezdve, és Žarko Plamenac ítéletei új támadási felületet kínáltak a mozgalom esztétikáját és irodalompolitikáját el nem fogadók, illetve az azt tagadók számára. Valójában arról lehetett szó, hogy a „szociális irodalom" képviselői árnyaltabban, rugalmasabban közeledtek a kulturális örökség kérdéseihez, hivatkozva többek között Marx Balzac-interpretációira is. Žarko Plamenac viszont a *Szervezett Munkás*nak a polgári kultúrával kapcsolatos türelmetlen álláspontjából indult ki, majd pedig a „polgár" és a „proletár" kultúra kategóriáit megmerevítette és minősítéseiben mechanikus módon alkalmazta őket. Nem hagyható természetesen figyelmen kívül, hogy ezt a Plamenac féle oly jellegzetes szemléletbeli pragmatizmust sajátos szubjektív mozzanatok árnyalják: eszményeinek a maga megtette ideológiai utat tartja, és mintegy mértékét is szolgáltatja.

Kulcsszava, a „belső harc", az alkotónak és forradalmárnak lelki küzdelmeinek képen az 1938-as *Vojvođanski zbornik* (Vajdasági gyűjtemény) közölte Plamenac-tanulmányban is felbukkan. Az Uticaj mađarske književnosti na našu (A magyar irodalom hatása irodalmunkra) című tanulmányának Ady Endrével foglalkozó bekezdései ebből a szempontból a legjellemzőbbek. Ebben olvassuk a nagy hatású magyar költőről a következőket is: „Nagy tragédiája az a belső, lelki harc, amelyet benne a kizsákmányolók és kizsákmányoltak, az arisztokraták és demokraták, a parasztok, polgárok és a dzsentri vívnak..." S tovább: „Amikor pedig ezek az antagonizmusok tudatosodnak benne, amikor felismeri, hogy a maga belső harcai a nemzedékek harcaival azonosak, amikor pedig tudatosodik benne az is, hogy az ezekben a harcokban szerepe meghatározott, és ez kell hogy álláspontja legyen, akkor tudatosan csatlakozik a harci irányvonalhoz és feloldvad benne, gyújtópontja, vezére, jelképe és lobogója lesz..." Nem nehéz e mondatokból kirajzolódó képben a *Pszichoanalízis és szürrealizmus* lapjain megjelenő önarckép vonásaira ismernünk. Ellenben a dialektika pragmatikusának a megnyilvánulása a tanulmány utolsó mondata: „Petőfi és Ady él és hat ma is. De hogy ma is él és hat, ennek igazolt és lehangoló okai vannak: a ja-

kobizmus manapság, százötven esztendővel jelentkezése után, még mindig időszerű." Nincsenek tehát esztétikai érvei sem, amikor Ady Endre verseit fordítja a harmincas évek második felében szerb nyelvre, és közli őket a szarajevói *Pregled* és a zágrábi *Književnik* lapjain — egy szerb nyelvű Ady-kötet kiadásának a szándékával. Majd hatvan Ady-verset fordított le írónk, már A magyar irodalom hatása irodalmunkra című tanulmánya szellemében: jelzi ugyan a költői antagonizmusok szélsőbb pontjait is, a válogatás nyomatékai azonban a *harcos* verseken vannak, hogy Ady jakobinizmusát hangsúlyozzák. Tanulmányában írta is, hogy bár „Ady hordozott magában tisztán személyes, individuális tragédiákat is, ezek azonban költészete szempontjából nem nagy jelentőségűek, és nem is hatottak ki későbbi állásfoglalására". A válogatás jellegét kétségtelenül megszabta Plamenacnak ilyen természetű felfogása, az azonban bizonyos, hogy a szerb és a horvát irodalomban az ő Ady-képe mégis vonásokban a leggazdagabb — az ún. kuruc-versek előtérbe helyezésével pedig Krleža Ady-élményével tart rokonságot, míg a „jakobinus" Ady megszólaltatásában egyértelműen a világháború kitörését megelőző esztendők hatását kell látnunk. A kis népek összefogásának gondolata, amely Ady lírájában oly szenvedélyes felhangjaival ragad magával, időszerű volt 1938-ban is, amikor a haladó és a forradalmi gondolkodásnak szó szerint is a tomboló fasizmus és a felerősödött nacionalizmusok *áradása ellenében* kellett a népek testvériségének, egymásra utaltságának, sorsközösségének a hitét vallania.

A nemzeti és a nemzetiségi kérdés is a harmincas évek második felében épül be gondolkodásába — nem függetlenül a történelmi eseményektől, és (közvetlenül) a forradalmivá vált *Híd* ideológiájától. Az elszigeteltségben élő írónak már Bitolában szembe kellett néznie a macedón kérdéssel, találkoznia kellett a kiéleződő nemzetiségi kérdéssel a *Híd* lapjain, és a hétköznapi életben Szabadkán. Nem elhanyagolható tehát a *Híd* szerkesztőinek, ideológusainak szerepe mostmár Lőrinc Péter, illetve Žarko Plamenac szemléletének kialakulásában. A pragmatista osztályharcos felfogás megkerülni látszott a nemzeti-nemzetiségi kérdést, jelentősebb nyomát írónk addigi műveiben nem találtuk. Most A magyar irodalom hatása irodalmunkra című tanulmányában (amelynek címében elhatárolni látszik magát a magyar irodalomtól), majd a kuruckorról készült cikk-sorozatában a *Híd*ban, ezeket a kérdéseket is fejtegetni kezdi, ám mert pragmatizmusra hajló gondolkodásának vonásaitól nem tudott megszabadulni ezekben a történelem kérdéseit is érintő tanulmányokban, a történelmi materializmus szellemében vizsgálódó, a nemzeti kérdésben az osztályharcokat érzékelő ideológus a leegyszerűsítő, sematikus történelmi képletek csapdájába esett, de nézeteit befolyásolta nem csupán a „demokratikus antitézis" képviseletének a gondolata, hanem a „jugoszláv" felfogás is, amely miatt éppen 1938-ban Radovan Zogović is megrója már emlegetett polémikus tanulmányában, szemére vetve Žarko Plamenacnak, hogy Petőfit „jugoszlávnak: Aleksandar Petrovićnak" minősíti. Sajátos küzdelemnek vagyunk tanúi ezeken a Žarko Plamenac

és Lőrinc Péter aláírást kapott tanulmányokban. A pragmatistával küzd a népfrontpolitikát képviselő ideológus akár egy tanulmány keretei között is. A *Vojvođanski zbornik* közölte tanulmánya egyik bekezdésben hajlik afelé a nézet felé, hogy az elnyomók a magyarok, az elnyomottak pedig Magyarország nemzetiségei — a „majdani kisantant" népei. Egy másik bekezdésben Petőfi és Đura Jakšić „politikai vonalának" azonossága kapcsán ellenben a következőket mondja: „Vagy Pero lázadásában, leverése után, a szerb Peron kívül nem végezték-e ki a szlovák Matulát és a hat magyar vezetőt is? Talán nem harcoltak szlovákok és ruszinok Esze Tamás vezetése alatt, s nem voltak-e Dózsa seregében szerbek is?" Nem kétséges, hogy Lőrinc Péter-Žarko Plamenac álláspontjának a mélyén ott vannak gyermekkorának élményei a szlovákok lakta Kovačicán, a románsággal való találkozásai Orsován, s befolyásolta Vasa Stajić Vajdaság-elképzelése is. Felfedezhető azonban a szándéka, hogy a magyar történetírás magyar-központú szemlélete ellenében a nép-történetet emelje ki — mintegy ellensúlyozva amannak egyoldalúságait, elsősorban Acsády Ignác: *A magyar jobbágyság története* című művét használva kézikönyvként.

Erre támaszkodott a Híd Könyvtár 9. számaként megjelent *Erdély múltja és jelene* című füzete írása közben is az Erdély történetének régebbi századairól szóló részekben, de hivatkozott román történelmi munkára is, jól érzékelve a megoldandó feladata nehézségeit. „Erdély ma — írta bevezetőjében — úgy etnográfia (néprajz), mint szociográfia (társadalomrajz) szempontjából nagyon tarka, mozaikszerű képet mutat, a népek, nemzetek és osztályok annyira elvegyültek, egymásba nőttek, egymást-tételezők, egymás mellett, fölött és egymás ellen élők és harcolók, hogy ritka vidéke Európának példázza a mai problémák megoldásának hasonló nehézségeit és bonyolultságát..." Mondja is tehát: „Erdély élete tipikusan dunavölgyi élet. A Duna-völgye mindenkor az ismert történelem folyamán népek átjárója, népek küzdőtere volt..." Megbirkózni a problémákkal azonban csak egyszerűsítések árán sikerült neki, amelyeket pragmatista „baloldalisága" színezett az osztály- és a nemzetiségi harcok interpretaációjában. „Jobbágyok voltak természetesen úgy a magyarok, mint németek és románok között. Mégis a németek jórészt városi polgárokká lettek, míg a székelyek még jóideig megtartották katonai szervezetüket és földközösségüket, úgyhogy a jobbágyok nagy része román volt, olyannyira, hogy a »román« elnevezés abban az időben nem is nemzeti, de társadalmi megjelölés volt: jobbágyot jelentett..." A sietséggel magyarázhatjuk, amellyel ez a kis munka készült, hogy a szerző nem minden esetben tudott elmélyedni a történelmi események árnyaltabb magyarázatába, abba, amit az 1848-as fejleményekkel kapcsolatban a következőképpen fogalmazott meg: „A szociális ellentét nemzeti ellentétté, a nemzeti ellentét pedig szociális ellentétté változott az idők folyamán..." Mintegy ebből következteti ki következő állítását is: „A 48-as történelmet sokan teljesen a nemzeti gondolat harcának tüntetik

fel. Feltétlenül nagy szerepet játszott az eseményekben a nemzeti gondolat is, de valahogy a Horia elgondolásában: népi és szociális alapon . . ." Az is nyilvánvaló azonban, hogy Lőrinc Péter az úgynevezett magyar nemzeti gondolattal vitázik, s annak a harmincas évek végén, a negyvenes évek legelején tetőző tombolása ellen perel az Erdélyről írott füzetében, lépten-nyomon a magyar uralkodó osztályt téve felelőssé mindazért, aminek revízióját ugyanez az uralkodó osztály követelte 1918 után és 1940-ben. Megkérdőjelezi a transzilvanizmust, a két háború között oly sokat emlegetett „erdélyi gondolatot" is, mondván: „Az erdélyi gondolat lelkiségnek, ideológiának tételezte magát, de egész bizonyos, hogy a különböző fajú, nemzetű és osztályú roppant keveredett és heterogén Erdély különleges összetételében nem alakulhatott ki és nem is alakult ki a történelem folyamán sohasem valami egységes erdélyi lélek. Az erdélyi gondolat nem lelkiség, de politika volt, egy megalkuvó opportunisztikus politikai akarás kifejezője. Leginkább arra volt alkalmas, hogy elvonja a figyelmet a valóság problémái elől. És hogy tényleg nem volt sohasem valami különálló és egységes erdélyi lelkiség, azt leginkább a legújabb események bizonyítják. A visszatérés a messiásvárás vonalára." Az „erdélyi gondolat" eredeti formájában azonban — mondja — Lőrinc Péter — az erdélyi magyar középosztály és az erdélyi (magát a regáti románnal szemben találó) román középosztály egyessége volt, méghozzá az osztályharcos „destrukció" leverése érdekében, az „osztályharc ideológiájának" ellensúlyozása céljából. „Az erdélyi gondolat alá tradíciót is alapoztak, az egész erdélyi történelmen átvonuló lelkiségnek és eszmének hirdették, amely már ott született meg 1437-ben a három nemzet, a magyar, székely és szász nemzet szövetkezésekor, az Unióban . . ." Lőrinc Péter a Sarló-mozgalomra, a Bartha Miklós Társaságra hivatkozik, amelyek — szerinte —, látták, „ha kissé ködösen is, az új megoldások körvonalait, látták a nemzeti határvonalak megvonásának lehetetlenségét", és Ady jakobizmusát idézi, perbe szállva az ún. bécsi döntéshez fűzött illúziókkal, mert „nem népi, de hatalmi és önkényes döntésről van szó, amely pedig megint csak olyan elintézést adhat, mint Trianon, azzal a különbséggel, hogy a vesztes és nyerő felek változtak". A problematikusabb múlt-felfogással szemben Lőrinc Péter a két világháború közötti húsz esztendő társadalmi-ideológiai elemzése célbataláló, s alapvető téziseiben sem vitatható, a tanulmány pedig jelentős politikai tettként kelt figyelmet, és a régi *Híd* politikai gondolkodásának fontos megnyilatkozásaként, kell számontartanunk. Végkövetkeztetéseiben ugyanis Pap Pál: Ár ellen című programcikke gondolataival rímel.

Élményekben és gondolatokban gazdag örökséggel érkezett tehát a németországi hadifogolytáborból vissza Lőrinc Péter a felszabadulás után, s tehertételekkel is természetesen, amelyeknek nyomai felkísértenek majd különösen a negyvenes évek második felében. E pályaszakasz vizsgálatára azonban nem vállalkozhatunk, már sokrétűsége és gazdagsága

miatt sem. Regény és novellák sora, önéletrajzának három kötete, esztétikai tárgyú írásai, az utóbbi két évtizedben kibontakozó történetírói munkássága új feladatok elé állítja a kutatást.

Jegyzetek

Tanulmányunkban a következő, a szövegben pontosan nem jelölt, kiadványokra hivatkoztunk: Tüskés Tibor: A Krónika (1920—1921) repertóriuma. Pécs, 1978; Láng Árpád: Idő és művészet (Aktivista írások). Szabadka, 1972. Bori Imre: Láng Árpád aktivizmusa című utószavával; Márciusi zsoltár. A jugoszláviai magyar avantgarde költészete. Válogatta, az utószót írta és a jegyzeteket készítette Bori Imre. Újvidék, 1973; Bori Imre: A Szervezett Munkás irodalompolitikája. Fejezetek irodalmunk természetrajzából. Újvidék, 1973. 63—82.; Branimir Donat: August Cesarec i iskustva „nove psihologije". Književne novine, 1978. X. 14. 5.; József Attila összes művei III. Bp. 1958. 262—169, 454—455.; Bori Imre: József Attila tanulmányai. Híd, 1960. 9. 686—696.; Molnár Erik: Dialektikus materializmus és pszichoanalízis (I), Az egyénlélektan és a társadalmi jelenségek (Dialektikus materializmus és pszichoanalízis II.), A pszichoanalízis értelme és értéke (Dialektikus materializmus és pszichanalízis III.). Molnár Erik: Válogatott tanulmányok. Bp. 1969; Vasilije Kalezić: Pokret socijalne literature. Bg. 1976; Radovan Zogović: Na poprištu. Bg. 1947.

B. I.

Rezime

Arpad Lebl — Arpad Lang — Žarko Plamenac — Peter Lerinc (Prilozi istoriji prvog perioda pišćevog stvaralaštva)

U svojoj studiji „Prilozi istoriji prvog perioda pišćevog stvaralaštva" autor raspravlja o početnom periodu u stvaralaštvu Petera Lerinca — Arpada Langa Žarka Plamenca — pod građanskim imenom Arpada Lebla — koji i kasnije karakteriše njegovu spisateljsku delatnost.

Peter Lerinc je krenuo kao pesnik: 1918. godine objavljena mu je prva zbirka pesama pod naslovom „Lány és béke" (Devojka i mir). U procesu vrednovonanja njegovog stvaralaštva u vremenskom rasporedu od 1918. do 1940. godine, pred čitaocem se uobličava povest jednog idejnog preobražaja. Pišćev susret sa ratom prati i susret sa revolucijom, stoga nije slučajno što klasna borba, unutrašnja previranja i traganje za „osvešćenjem duha" sve do kraja predstavljaju dominantnu crtu njegovog životnog dela. Lirske meditacije su mu prožete ekspresionizmom i aktivizmom, a želje neodoljivo usmerene prema jednom novom svetu.

U beletrističkoj i istoričarskoj delatnosti Petera Lerinca, u njegovim pogledima i osećanju sveta prvo ekspresionizam a potom psihosinteza igraju dominantnu ulogu. U nastojanju da stvori jednu estetiku revolucionarne umetnosti, dvadesetih godina piše svoje programske studije. Želja mu je bila da i književ-

nost stavi u službu političke agitacije; u centru svega je žudnja za samoostvarivanjem čoveka — revolucionara.

Tridesetih godina Peter Lerinc publikuje pod imenom Žarko Plamenac. Godine 1938. objavljuje studij „Psihoanaliza i nadrealizam", u kojoj na duhovit način izlaže i autobiografiju, ujedno određujući uslove za racionalan odnosno iracionalan način pisanja.

U svom pogledu na svet stigao je do pragmatizma; u njegovim sudovima pozitivne kvalifikative mogli su da dobiju samo borbeni pisci. Nacionalno i manjinsko pitanje tek se u drugoj polovini tridesetih godina ugrađuje u piščev misaoni svet. Zahvaljujući tome Peter Lerinc se iz nemačkog zarobljeničkog logora vratio kao čovek koji je ovladao ozbiljnim iskustvima činjenicama koje su uticale i na dalji razvoj njegovog stvaralaštva. (L. M.)

Summary

Löbl Árpád — Láng Árpád — Žarko Plamenac — Lőrinc Péter (Contributions to a Life-work's Story)

In the study: Contributions to a life-work's story the author discusses the beginning of Lőrinc Péter — Láng Árpád — Žarko Plamenac or on his civil name Löbl Árpád's life-work, which also influenced his later activities.

Lőrinc Péter began his creativity as a poet. His book of poems „The girl and peace" was published in 1918. Whwen reading the evaluation of this period of his creativity we get a picture of an intellectual formation. After meeting with war he meets with the revolution so it isn't a coincidence that his life-work is determined by the class struggle, the inner upheaval, a search for the „recovered spirit". After a period oflyric meditation he accepts the expressionism and activism and is attracted by a new world.

Expressionism and psichosynthesis has a great influence on his balletristic, storywriter work and also on his way of looking at things. Wanting to create the aesthetics of revolutionary art, he writes several programm studies during the twenties. He wanted to subordinate literature to political agitation and to realize himself as a revolutionary.

During the thirties he publishes as Žarko Plamenac. His study: „Psichoanalisis and surrealism" is published in 1938, in which he writes his authobiography and determines the conditions of rational and unrational war of writing.

In his world conception he reached pragmatism and in his opinions only the revolutionary writers were determined as „positive". The problems of nation and nationalities appears in his world of ideas in the late thirties.

In the german prison camp he gains a lot of sad and serious experience, which determined his further activity.

(A. L.)

Bela Duranci

A TOPOLYAI MŰVÉSZTELEP NEGYED ÉVSZÁZADOS FEJLŐDÉSE

A művésztelepek mozgalma, amely vidékünkön 1950 után jelentkezik *váratlanul*, a történelemben minden bizonnyal úgy marad meg feljegyezve, mint a vajdasági égöv képzőművészeti életének egyik legjelentősebb korszaka.

A váratlan jelző használata azonban nem is egészen indokolt, mivel az egész csak látszólag történt váratlanul. A művészinek nem kedvező „égövi viszonyok" ellenére is korábbi időkből eredezik a képzőművészeknek az a törekvése, hogy művésztelepeket hozzanak létre.

Azonban a „művészetek fejlődésére nem kedvező égöv" megfogalmazás is csak látszathelyzetet takaró fogalom, amely inkább egy bizonyos korszakra, a századfordulótól az ötvenes évekig terjedő időszakra vonatkoztatható mintsem a vajdasági viszonyokra összességében.

Az említett korszakban, a kapitalista struktúrák fejlődésével a művészek szemben találták magukat a pénz hatalmával, pontosabban, a tehetős, pénzes réteg hatalmával, amelyet a legkevésbé sem érdekelt az avantgarde szellemi fejlődés. A gazdagok abból a polgári rétegből kerültek ki, amely megelégedett a mileniumi állam által hivatalosan támogatott és elismert öntömjénező tradicionális kultúrával.

Ezzel szemben a világ és az időszerű történések felé forduló művészek keresték a konvencionálistól eltérő törekvéseik támasztékát.

A húszadik század kezdetén a Nagybányai telep Nagybecskereken (Zrenjaninban) irányadó az úgynevezett „impresszionista festők" számára. Pechán József az első világháború előestéjén a palicsi művésztelep létrehozásának szükségességéről ír. A két világháború közötti időszaknak, amely ugyancsak nem kedvezett a művészeteknek, a vajdasági képzőművészek a topolyai művésztelep megalapításával kísérleteznek. A harmincas években jelentkező gazdasági válság viszonyai közepette a képzőművészek kétségbeesetten próbálkoznak Nagybecskereken az, úgymond privát, Várkonyi művésztelep megalapításával (1931). Ezek mellett már-

már szükségtelen is említeni a magánjellegű rajziskolák megalapítására irányuló törekvéseket a „független hármak" csoportját stb.

Mindezek a törekvések a csoportosulásra, társulásra irányultak, akár az volt a céljuk, hogy általa megvédjék a művészeti programot, akár az, hogy az egzisztenciát biztosítsák. A művésztelepekre úgy tekintettek mint közösségi erőre.

Ellentétben a múltszázadbeli viszonyokkal, amikor a gazdag földbirtokosok foglalkoztatták a művészeket, hogy általuk felzárkózzanak a városi réteg mögé, a húszadik század első felében az újgazdag mentalitás mindenképpen súlyosbította a művészek helyzetét.

A felszabadulás utáni helyzet lendületes angazsáltságra késztette a művészeket. De a szocialista realizmus hamarosan gátlóan hatott egyes művészek alkotó kezdeményezésére mert kiegyenlítette a kreativitást a retorikával, az alkotókat a tehetségtelenekkel. A két háború közötti jugoszláv festészetet dekadenssé, formalista művészetté nyilvánították. De az orosz szocialista realisták. A. Geraszimov, S. Geraszimov, A. Dejnek és A. Plasztov 1947-ben Belgrádban megrendezett kiállítása nem támaszthatta alá a szocialista realizmust támogatók téziseit. A művészetben abszurd helyzetet eredményezett a témaválasztásra a művészi kifejezésmódra gyakorolt adminisztratív kényszer, amely szükségszerűen ellenállást váltott ki. Ez a negyvenes évek végén jelentkezett.

Az 1950. előtt a viszonyok merőben mások; más a művészek viszonya a társadalomhoz és más a társadalom viszonyulása a művészekhez. A társadalom már igényli a műalkotásokat: Szabadkán 1950-ben egy művészcsoportot lát, például, vendégül Palicson, akik viszonzásul alkotásaikkal „fizetnek". Sajnos egyes túl józan számítgatások már az első év után véget vetnek ennek a kezdeményezésnek. Az első év után a művészek többet nem jöttek. Maradt néhány kép Konjovićtól, Abramovićtól, Kerctől és másoktól.

Az 1950 előtt és közvetlenül utána következő korszakra jellemző másik tényező a társadalomnak merőben más viszonyulása a művészetekhez általában. A JKP Központi Bizottsága III. plénumának határozatai értelmében az alkotás felszabadult a szocialista realizmusnak, mint a kreatív kifejezésmód addig egyetlen elismert, formájának kényszerítő hatása alól. Valamivel később (1954 áprilisában) Edvard Kardeljnak a Szerb Kommunista Párt III. kongresszusán mondott beszéde szélesre tárja az ajtót az alkotó művészeti irányzatok előtt. Mindezt a legfelsőbb párt- és politikai fórumok is jóváhagyják.[1]

Ezek szerint az ötvenes évek kezdetén új, kedvezőbb viszonyok alakultak ki a képzőművészet fejlődéséhez és változott a képzőművészek kötelezettsége a szocialista társadalom iránt. Változik az egykori telepek iránti viszonyulás, vagyis az ambíció hogy létrehozzák ezeket. *A művésztelepek fogalma most a kollektív munka fogalmával azonosul*, de nem kevésbé fontos az sem, hogy ezáltal lehetőség nyílt mintegy a képzőművészek „jelenlétére" olyan közegben, ahol ennek a művészetnek nem volt jelentősebb hagyománya. A másik említésre érdemes tény, hogy

létrejöttek a *zavartalan munkához szükséges feltételek*, (még akkor is ha ez időben korlátozott volt).

Igaz, az első kezdeményezés Topolyán, amely úgy indult volna mint a művészetbarátok közös alkotóműhelye, nem valósult meg, eszmei atyja Ács József festő pedig idővel a szomszédos Zentára távozott. Itt 1952-ben már megvalósult az elképzelés ez alkalommal azonban hivatásos festők részvételével és Milan Konjovićtyal, a hírneves zombori festővel az élen.

Az első ilyen munka jellegű találkozó után egy évvel, 1953-ban, a festők ismét találkoznak Zentán. Ugyanez történik Topolyán is. „A topolyai művésztelep megalapításáról szóló határozatot a Népfront járási bizottsága és a topolyai járás népbizottságának oktatási és művelődési tanácsa hozta meg 1953. szeptember 22-i együttes ülésén azzal a céllal, hogy a *művésztelep terjessze és fejlessze a képzőművészeti kultúrát a járás lakossága körében és évente szervezzen a képzőművészek számára nyári találkozókat ezzel is erősítve népeink testvériségét-egységet.*"[2]

A határozatban találkozunk a festőművész-telep fogalmával, amely kifejezést Zentáról vették kölcsön. Hamarosan azonban a *művésztelep* fogalom honosodik meg, mivel a telep munkájában szobrászok, grafikusok és irodalmárok is részt vettek.

Az első, 1953-as évben, a következők vettek részt a telep munkájában: Ács József, Miloš Bajić, Stevan Maksimović, Petrik Pál, Zoran Petrović és Boško Petrović, mindössze hatan és valamennyien festők.

A résztvevők száma nem jelentős mivel ezek művésztelepi, a *mozgalom* létrejöttének és kialakulásának első évei Vajdaságban. Ugyanezek a művészek vettek részt korábban a zentai találkozó munkájában és a következő évben Topolyán találjuk őket. Ők valamennyien később részt vesznek a becsei, valamint a Zrenjanin melletti écskai művésztelep megalapításában. Egyszóval a résztvevő alapító-tagok, helyzetük és szerepük tudatában, olykor szokatlanul nagy erőfeszítéseket tettek, hogy résztvehessenek minden telep munkájában. Népszerűsíteni kellett a mozgalmat, megnyerni az alapitó-községek lakosságát és elcsalni valahogy vidékre a festőket, művészeket.

Nem vitás, hogy a művésztelep létrehozásával mennyire segítették a művészeket. Amikor a legtöbbnek nem volt műterme, sokuknak pedig lakása sem, a művésztelepi tartózkodás alkotási lehetőséget jelentett. Bár nem téveszthetjük szem elől azt sem, hogy az első években a művésztelepeken a tevékenység fő hordozói olyan művészek, akiknek tulajdon műtermeikben jobb feltételeik voltak. Egyesek közülük ma is rendkívül erősen kötődnek a művésztelepekhez, habár azóta a telepek rendeltetése is lényegesen megváltozott.

Ma, amikor negyedszázad távlatából tekinthetünk vissza a megtett útra, ami először szembetűnik a tevékenységi program hiánya. Mondhatnók, hogy 1950-ben következett be a képzőművészeti érlelődés és termékenység pillanata, amelynek eredményeit csak később lehet felmérni, de ez a pillanat mind ez ideig úgy látszik nem érkezett el. Kiderült, hogy a

sok fénykép, lejegyzés, és megemlékezés ellenére sincs senki aki összefoglalná, megvilágítaná az eddig megtett utat.

A kezdetek képzőművészeti pillanatának mámora a következő években még nagyobb lelkesedéssel folytatódott, s bizonyos eredményeket — joggal — a művésztelepek mozgalmának köszönhetett. A szellemi állapotot igen szemléletesen idézi az említett évek egyik nemes megszállottja, DÉVICS IMRE (1922—1971):

„Íme a szervező."

A szellemes ihlető és unalmas felügyelő, szívélyes házigazda és visszataszító statisztikus különös kétéltűje. Már az első művésztelep megalakítása óta kitartóan kutat egy alkotói rezsim titkos képlete után.

És amíg így kutatott, turkált a tisztviselői rég feledésbe merült alkimista kódexek között, kutatott a háború előtti falusi adóbehajtó szorgalmával — Konjović időközben megfestette a Részeg Topolyát; Ács József palettáját kalandor temperamentumának rendelve alá, megdöntötte az úgynevezett fejlődési fázisok legális hierarchiáját; Bajić a mezőgazdasági iskola új épületének falán monumentális mozaikat alkotott, Zoran pedig régesrég „raportot adott a parádéparancsnoknak" hogy a hegesztett fantomok páncélos menazsériája készenlétben áll a Sao Pauló-i díszfelvonulásra . . .

És így — a program elkésett.

Később már nem is volt rá szükség."[3]

Így emlékezett az elmúlt évtizedre 1962-ben Dévics Imre, s hitte, hogy később még megírja. Hosszabb lélekzetű, alapos elemzése azonban már soha sem íródik meg . . .

Konjović Részeg Topolyájáról készült elnagyolt jegyzeteiből már sohasem készül el a születés szemtanújának beszámolója: soha sem tudja már nekünk dokumentálni azt a meggyőződését, hogy Zoran művésztelepen született páncélos menazsériájának ihletője egy találkozás volt, találkozás a gyári hulladéktelep látványával, és így tovább . . .

Vajdaság legizgalmasabb képzőművészeti anyagának megközelítését, szemmel láthatóan nehezíti a múlt sok-sok mulasztása, a feledés pora. Ugyanakkor a felgyülemlett anyag, a sok félig kimondott, riasztja az esetleges kutatókat.

Az első művésztelepek megalakulásának huszadik évfordulóján lépések történtek olyan irányban, hogy a XII. képzőművészeti találkozó (1973) kiállításán keresztül jobb betekintést nyerjünk. Ez mindenképpen jelentős dokumentáris szemle volt, de az értékelés ezúttal is elmaradt. E törekvés egyetlen jelentős eredményeként talán azt a *tudatot*, azt a felismerést kell tekintenünk, hogy két értékes évtized még mindig egészen világos előttünk, hogy ez a két évtized egész sor érdekes kérdést vet fel, s hogy ezek megválaszolása rengeteg fáradozást, sok időt követel.

A topolyai művésztelep ugyanazokkal a dilemmákkal várta be megalakulásának negyedszázados évfordulóját, mint a többi művésztelep: az eredmények nyilvánvalók, de felmerül a kérdés, milyen következtetések vonhatók le az eddigiekből, milyen irányban tovább . . .

Az eddig megválaszolatlan kérdések sokaságában természetesen ott van a Decemberi Csoport jelenlétének kérdése művésztelepeinken, így a topolyain is.

Milan Konjović után, aki a vajdasági táj iránti expresszionista lelkesedés első éveiben példa és támasz volt, a következő szakasz már két ágazatra szakadt: az absztrakcióra és a konstruktivizmusra. Mindkét esetben arról volt szó, hogy számos vajdasági művész lett honos a korszerű képzőművészeti történések világában. A művésztelepek gyorsították, könnyítették azt a bekapcsolódási folyamatot. Egyes, ma már kiforrott vajdasági alkotókról szóló tanulmányokban világosan fellelhetjük a művésztelepek fontos szerepét, illetve a művészek szerepét, akik tekintélyüket a művésztelepek szolgálatába állítva sokoldalú segítséget nyújtottak a házigazdáknak. E művészek sorában kell mindenképpen említenünk a Decemberi Csoportot, a topolyai történésekben is részt vevő Miloš Bajićot, Zoran Petrovićot, Aleksandar Lukovićot és a többieket. Bár ez a csoport korszerű művészetünk hatodik évtizedében közelebb állt az écskai művésztelephez, nevük ugyanúgy fűződik a topolyai művésztelephez is, mégpedig a csoport egy alapvető jellemvonása, az ún. „kis szintézis" révén.

A „kis szintézis" fogalma alatt a topolyai művésztelep művészei és szervezői 1954-ben javasolták a képzőművészek sajátos angazsálását a kommuna életében. „Nagy József szavai »városgaléria« — a galéria a városban helyett — sokáig alapvető gondolata volt a topolyai művésztelep fizionómiájának további kialakításában."[4]

A számos beszélgetés egyikén az ott dolgozó művészek javaslatára elfogadták, hogy a művésztelep vállalja a topolyai új épületek egy részének képzőművészeti kialakítását.

Igaz, „az építészet és a képzőművészet szintézise" jóval összetettebb folyamat, mint a kész építészeti alkotás képzőművészeti aplikálása. A topolyai ötlet szerzői azonban, akik hitték, hogy ennek ellenére helyesen járnak el, tevékenységüket szellemesen „kis szintézisnek" nevezték el. Topolya készségesen támogatta szintézisét. Erről számos eredmény tanúskodik, már 1955-től, amikoris Ács József elkészült a Csáki Lajos Általános Iskola tornatermének faldekorációjával. A topolyai „kis szintézis" kérdésében azonban a hozzáértők és teoretikusok körében megoszlottak a vélemények. Egy fölemelkedő városka föltételeinek ismerete hiányában az ellenlábasok elvetették az úgynevezett „félmegoldásokat", de azért az igazsághoz tartozik, hogy kevés, főleg kisebb központ rendelkezik még ma, 1979-ben is annyi száz négyzetméter kidolgozott felülettel, mint éppen Topolya.

Hogy rámutathassunk a művésztelepek létezésének egyik eredményére, ismét vissza kell térnünk a legelejére. Egészen nyilvánvaló, hogy egy ambíciókkal teli, de jelentősebb képzőművészeti hagyományok nélküli város a művésztelep jelenléte nélkül *nem fogadta volna el a szintézist.* Példaként hozhatnánk föl a tervezők még ma is erős ellenállását, hogy munkájukban a képzőművészekkel együttműködjenek.

A „kis szintézis" külön jelentőségét abban látom, hogy *nem uralkodott el* rajta a hagyományos ízlés, inkább vállalta annak a törekvésnek a kockázatát, hogy közelebb hozza a művészeti alkotást a modern képzőművészet potenciális kedvelőinek szélesebb rétegeihez. Ily módon a topolyai szintézis egy merőben más, új művészetszemlélet jelentős példájává nőtt és más művésztelepekhez viszonyítva a topolyainak sajátos jellemzőt adott.

A Decemberi Csoport tagjai, akik részt vettek a topolyai művésztelep munkájában, e szintézisen keresztül intellektuális konstrukcióval és esztétikai racionalizmussal gazdagítottak egy még kifinomulatlan, kis környezetet — amely p á r h u z a m o s a n ezzel betört a már bizonyítani tudó képzőművészeti központok sorába!

Tehát Topolya, (ebben az esetben) Belgráddal párhuzamosan a képzőművészeti központok és provincia közti hagyományos határok eltörlésének színtere volt, a művésztelepek célja pedig mindenképpen az volt és maradt, hogy csökkentse ezeket a távolságokat, bevigye a művészetet a dolgozók hétköznapjaiba, érvényt szerezzen a művészi tevékenységnek a társult munka keretében.

Miloš Bajić, Zoran Petrović, Dragoslav Stojanović-Sipa, Ács József, Miloš Gvozdenović, Sáfrány Imre, Zsáki István ... alkotásai talán nem a legjobb példái az építész és a képzőművész együttes törekvéseinek, de tartós bizonyítékai a modern művészet térhódításának egy környezet életében, nemes hangsúlyt adva az élettérnek, munkakörnyezetnek.

Vitathatatlan, hogy a szintézis körüli többéves akció hívta életre 1959-ben Kishegyesen a kerámiai művésztelepet, s serkentette közvetve a kerámia fejlődését. A szecessziós épületek tartozéka, a maga idejében híres Zsolnai-kerámiával bezárólag egészen a hatvanas évekig a kerámia — bár vidékünk leghitelesebb díszítőeleme — nem élvezett semmilyen tekintélyt. A topolyai szintézis sokszoros fényében a kerámia újra teret hódít magának az épületek homlokzatán és a belső díszítésben. Szép példáit láthatjuk ennek Togyerás József munkáiban (Szabadkán) és Kalmár Magda alkotásaiban (Szabadkán, Kikindán) stb.

A topolyai „kis szintézis", melyről itt szóltam, a művésztelep tevékenységének csak egyik formája. Topolya ma, természetesen az elmúlt évek során vendégül látott művészek alkotásaiból gazdag gyűjteménynyel rendelkezik. Mégis, a szintézis kísérletét, különösen a kerámia alkalmazását az építészetben, tekintem sajátos törekvésnek és eredménynek. Kár, hogy kifulladtak s nem terjed ki ez a törekvés a képzőművészek és tervezők együttes munkájának elmélyítésére, az „igazi", talán a *nagy* szintézis keresésére, melynek eredményeként napjainkban épület-emlékművek születhetnének. Topolya megtette a hatalmas kezdeti lépést, és ez irigylésreméltó, a jubileumhoz méltó eredmény. Épp ez az eredmény teszi a még eddig el nem ért vízióját szembetűnőbbé.

Talán a negyedévszázados mérföldkő és az ilyen ambíciók új értelmet adhatnának a topolyai művésztelep munkájának és törekvéseinek?

És szeretném még tovább fűzni a kérdések végeláthatatlan láncolatát,

abban a hitben, hogy az idő múlásával megválaszolásuk nem marad el. A művésztelepekről, Vajdaság képzőművészeti életében betöltött szerepükről a mai napig nem mondtuk ki az értékelést.

Ma a művésztelepeknek, így a topolyainak is, egészen más céljai vannak, mint annak idején, az indulás évtizedében, s vonzerejük sem a régi. Talán elérkezett az idő az újrakezdéshez, más formákra, korszerűbb célokra törekedvén. Mindenesetre elég hosszú idő telt el már ahhoz, hogy elvégezzük a számvetést. Azóta már a topolyai völgy is tóvá változott. Az anyaggyűjtés és határozatok megfogalmazása a művészeti történések székhelyeinek tevékenységével és szerepével kapcsolatban kihívás kellene hogy legyen a történészek, műkritikusok és a művészetelmélettel foglalkozók számára. Talán a topolyai művésztelep jubileumi évében vállalhatná ezt a kezdeményezést, szervezkedni tudna ilyen irányban?

Fordította *Hornok Ferenc*

Jegyzetek

1. Dragoslav Đorđević: Socijalistički realizam 1945—1950 (kiállítási katalógus), Modern Művészetek Képtára, Belgrád, 1969. április—június., 81. old.
2. Vajdaság művésztelepei, XII. Képzőművészeti Találkozó, Szabadka, 1973.
3. Imre Dević: Umetnička kolonija u Bačkoj Topoli, Újvidék, 1962.
4. uo.

Rezime

Dvadeset i pet godina umetničke kolonije u Bačkoj Topoli

Pokret umetničkih kolonija u Vojvodini oko 1950. godine, iako potstaknut primerom ranijih, sličnih inicijativa (Nagybánya), bitno se razlikuje od svojih uzora. Njihov nastanak, prvo u Senti, odmah zatim u Bačkoj Topoli, rezultat je specifične likovne klime, ne samo u Vojvodini, već i celoj zemlji. Nakon perioda socijalističkog realizma, došlo je do pune demokratizacije naučnog, kulturnog i umetničkog života. „Partija je osudila pragmatičarska shvatanja i dogmatizam i ohrabrila slobodno stvaranje" — kaže M. B. Protić. U tim godinama preporoda jugoslovenske umetnosti dolazi i do frmiranja umetničkih kolonija ka kapitalnog trenutka povezivanja Vojvodine sa likovnim zbivanjima u centrima.

Umetnička kolonija u Bačkoj Topoli formirana je septembra 1953. godine, takoreći odmah posle senćanske a nešto kasnije javlja se Bečej i Ečka pored Zrenjanina. Među prvim učesnicima čelnik je svakako Milan Konjović, čovek i umetnik najpogodniji da oko sebe okupi umetnike vojvođanske ravni. Ali, razvitak kolonija mnogo duguje i prisustvu umetnika iz Beograda, tako zvanoj „Decembarskoj" grupi posebno.

Pored sličnosti, ove i drugih vojvođanskih kolonija, značajna je pojava „male sinteze" koja se u Bačkoj Topoli javlja. Rezultati, ovog napora u povezivanju arhitekture i likovnog stvaralaštva, možda su diskutabilni ali im se ne

može poricati višestruka uloga u oblikovanju savremene umetnosti u Vojvodini. Ova saradnja, započeta već 1955. traje i danas a uticala je i na popularisanje keramike u ovim krajevima.

Kada danas, rezimiramo četvrt veka umetničkih kolonija a bačko-topolsku posebno, možemo govoriti već, o rezultatima i njihovoj svrsishodnosti. Bačka Topola je nesumnjivo bogatija za nekoliko stotina umetničkih realizacija. Ipak, „mala sinteza" je međaš izuzetnog potencijala ali nedovoljno iskorišćena. Dala je Bačkoj Topoli poseban akcenat — što već, samo po sebi, opravdava koloniju — samo, šteta je da nije bilo dovoljno snage za popularizaciju u okolnim sredinama. Jedan još nedovoljno proučavan momenat u životu kolonija pa i bačko-topolske, ostaće izazov stručnjacima da osvetle ulogu ovih središta umetnosti u oblikovanju fizionomije umetnika i umetnosti savremene Vojvodine. Možda bi kolonija u svojoj jubilarnoj godini mogla preuzeti takvu inicijativu, mogla se organizovati u pravcu takvih istraživanja.

Summary

Twenty Five Years of the Art Colony in Bačka Topola

The movement of art colonies in Vojvodina around 1950 although inspired by the experienyce of similar initiatives (Nagybánya), differs quite a bit from it's model. Their appearence first in Senta, then immidiately after that in Bačka Topola is the result of a specific art climate not only i Vojvodina but in the whole country. After the period of social realism it came to a total democratization of the scientific, cultural and art life. „The Party has condemned the pragmatistic comprehension and dogmatism and encouraged „free creativity" — said M. B. Protić. During those years yugoslav art revives and comes to a formation of art colonies, which is an important moment in creating a connection between Vojvodina and the centres.

The art colony in Bačka Topola was established in september 1953, immidiately after Senta and later on the Bečej and Ečka by Zrenjanin were established. Among the first to join was Milan Konjović a man and artist cut out for organizing the artists of the plain of Vojvodina. But the development of colonies ows a lot the activity of the artists of Belgrade, too, called the „December Group".

Beside the similarities that appear between this and the other art colonies in Vojvodina, another important phenomenon is „Small synthesis" which occures in Bačka Topola. The results of the efforts taken to connect architecture and artcan be disputed but still it's evident that in played a great part in the formation of arts in Vojvodina. This coopratin which has started in 1955 influenced the popularization of ceramics in the region.

When trying to summarize the twenty five years of art colonies and especially Bačka Topola's we can certainly talk about results. Bačka Topola gas gained few hundred art pieces. Still „small synthesis" has more potential possibilities than what has been exploited. It has given Bačka Topola a special significance, that already proves the importance of the art colony but it shoula have popularized art in the sorrounding circles, too.

(A. L.)

Magyar László

LÁNYI ERNŐ ÉS A SZABADKAI VÁROSI ZENEKAR A KORDOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN

Lányi elévülhetetlen érdemeit eleddig többféle és több szempontból méltatták, ám csaknem mindannyiszor nélkülözték a szabadkai éveit érintő levéltári anyagot.

Ezúttal okmányok alapján elvenítjük fel Lányi Ernő szabadkai tevékenységének egyik legizgalmasabb és egyben talán legjelentősebb időszakát. Itt elsősorban a neves zeneszerző megválasztásának körülményeire és a városi zenekar megszületésére gondolunk.

Szabadka 1906 decemberében örökre búcsúzik egyetemes zenekultúrájának egyik kiemelkedő egyéniségétől, Gaál Ferenctől. Dr. Sántha György törv. hatósági bizottsági tag ötvenegy társával 1907 januárjában indítványozza[1], hogy a megürült zeneiskola — igazgatói és „templomi karnagyi" tisztség betöltését a város pályázat mellőzésével bonyolítsa le. Hiszen a gyakorlottabb művészek általában pályázaton nem vesznek részt. „Hasonló esetekben világszerte ismert szokás az, hogy az érdekelt intézet, a város vagy az állam is a kiválasztott művezetőt vagy tanárt pályázat mellőzésével meghívja az intézet vezetésére vagy a tanszék elfoglalására."

Márpedig Szabadkának országos hírű zeneművészre van szüksége! Dr. Sántha és társai „... a szabadkai városi zenede — igazgatói és templomi karnagyi állásra a hírneves karnagyot, zeneművészt és a magyar népdal... lelkes költőjét: *Lányi Ernő* miskolczi zenedei igazgatót..." találja a legmegfelelőbbnek. Egyben javaslatot tesz évi járandóságára és Miskolcon eltöltött éveinek elismerésére.

A törvényhatósági bizottság az indítványt január 31-én egyhangúlag elfogadja[2] Így a szabályzattól eltérőleg Lányi Ernőnek évi 3200 korona fizetést és 120 korona írószer átalányt biztosítana, ezenfelül nyugdíjába beszámíthatná eddigi működési éveit, valamint fedezné a költözködési költségeket. Amennyiben Lányi e meghívást a felsorolt feltételek mellett elfogadná, úgy köteles a városi tanácsot a kézbesítéstől számított tizenöt napon belül írásban értesíteni.

A határozat ellen id. Gálfy György 1907. febr. 12-én fellebbezéssel él[3]. Hosszú lére eresztett beadványában sérelmesnek tekinti a törv. hatósági bizottság határozatát. A törvényellenes döntés szerinte a szabályrendelet megmásításából ered. Gaál Ferenc zeneigazgatónak évi 1600 korona fizetést, lakbérre 400 koronát és személyi pótlékra 800 koronát biztosított a szabályrendelet. Viszont az utóbbi közgyűlési határozat szerint Lányi Ernő évi fizetése az előbbi igazgatóénak kétszerse, míg lakbérének összegét a közgyűlés elhallgatta. Különben is törvénybe ütköző a szabályrendelet megváltoztatott határozatát felsőbb jóváhagyás nélkül érvényesíteni. Lányi nyugdíjára vonatkozó határozat sem helytálló, miután tizenhat évéről a közgyűlés hallomás alapján döntött. Majd id. Gálfy György megállapítja: „Lányi Ernő, ki volt ugyan már Szabadkán[4] mint színházi karmester, hírből ismerjük mint zeneköltőt, de minősítését nem, ily alapon meg lehetne hívni Fehér Jenő topolyai gyógyszerészt is, mert hisz az is ismert zeneköltő." Végül is a fellebbezés felterjesztését kéri a belügyminisztériumhoz és újabb határozat hozatalát.

Közben — 1907. febr. 16-án — Lányi Ernő röviden értesíti[5] a városi tanácsot, hogy a meghívásnak örömmel tesz eleget. Levelét így zárja: „Állásomat 1907. március 1-én szándékozom elfoglalni és kérem méltóztassék illetményeimet e naptól kezdődőleg részemre kiutalni." Lányi egyben mellékeli „hivatalos bizonyítványát" nyugdíjigényéről.

Azonban a hatóságnak fejtörést okozott a fellebbezés. Ebből kifolyólag a tanács úgy véli,[6] hogy amíg nem tekinthető jogerősnek a közgyűlési határozat, Lányi Ernő illetménye — hasonlóan Gaál Ferencéhez — a zenede szabályzatának 2. §-a értelmében állapítandó meg.

A városi tanács megyorsítja intézkedését. A fellebbezést 1907 február végén részletes felvilágosító jelentés kíséretében felterjeszti a belügyminiszterhez. Hangsúlyozza, hogy Gaál Ferencnek zenedei javadalmazása (a közbejött 25%-os fizetésemelés folytán) évi 2000 korona törzsfizetés, 400 korona lakbér és 800 korona személyi pótlék volt. Az előzetes tájékozódás alkalmával Lányi Ernő kijelentette, hogy hajlandó Gaálnak „örökébe lépni", ha — tekintettel családos voltára — annak egész javadalmazását törzsfizetésként nyugdíjába beszámítják. Lányinak egyéb követelménye nem volt, ezért lakbéréről sincs említés téve. A törvényhatósági bizottság bizonyos tekintetben a szabályzattól eltért, ám a szabályzatot módosítani nem találta helyénvalónak, mert határozatával „nem az a szándék vezérelte, hogy a zenedei igazgatónak jövőben mindig a most megállapított díjazása legyen, hanem azt akarta elérni ezen kivételes intézkedéssel, hogy Lányi Ernőt a zenede élére megnyerje . . ." Erre pedig joga volt, mert „. . . . hisz a törvényhatósági bizottságtól csak nem lehet elvitatni azt a jogot, hogy egyik másik tisztviselőjének kivételesen nagyobb fizetést biztosítson, mint amennyit a szabályrendelet megállapít, a mit bizonyít ép a most elhunyt Gaál Ferenc esete is, a kinek részére a törv. bizottság 800 kor. személyi pótlékot szavazott meg, és fizetett egész haláláig". A fentiekből kitűnik — jelenti továbbá a városi tanács — Lányi javadalma sem több Gaálétól, csak ugyanazt másképp kapja.

Gaál nőtlen volt, így részére a korábbi mód megfelelt. Míg a családos Lányinak az utóbbi eljárás előnyösebb, de nagyobb törzsfizetése után nagyobb nyugdíjjárulékot fizet. Végezetül megjegyzi: a törvényhatósági bizottság a zeneszerzőt „... értékét csak elismerő, de nem túlzó feltételek mellett..." szerződteti.

Még mielőtt megérkezne a belügyminisztérium válaszlevele — Lányi Ernő 1907. márc. 1-én leteszi a hivatalos esküt.[7]

Másnap ismét a tanács napirendjén szerepel a Lányi-ügy. Ekkor eldöntik: Lányi évi törzsfizetése egyelőre 1600 koronát tehet ki, miután a közgyűlési határozat— a közbevetett fellebbezés folytán — nem jogerős. Viszont a zeneszerző költözködési költségeire 500 koronát szabnak meg, mivel a szabályzat ide vonatkozó része nem fellebbeztetett meg.

A belügyminisztériumi válasz 1907. márc. 24-én érkezik meg.[8] Jóváhagyja a szabadkai törv. hatósági bizottság azon határozatát, amely Lányi Ernő nyugdíjjogosultsággal járó javadalmára (évi 3200 korona fizetés és 120 korona írószer átalány) vonatkozik. Míg id. Gálfy György fellebbezését a leirat elutasítja.

A neves zeneszerző és karmester meghívásával Szabadka művelődési életének egyik legtartalmasabb időszaka kezdődik. Zenepedagógiai felkészültsége is az új környezetben csakhamar kidomborodik. Azonban a modern zeneoktatás úttörőjének Szabadkán a zeneiskolát csak rendkívül verejtékes munkával sikerül újjászerveznie. Ezzel párhuzamosan a városi zenekar megszervezése is megannyi akadályba ütközik. Utóbbival szeretnének a továbbiak során részletesebben foglalkozni.

Lányi szabadkai éveinek kezdetén belátja, hogy a szegényes összetételű templomi zenekar a jövőben nem tölthet be komolyabb szerepet a város művelődési életében. Szerencsés körülménynek tekinthető, hogy a neves zeneszerzőt indulásakor erkölcsi támogatásban részesíti néhány haladó gondolkozású, őszinte művészetpártoló. Pl. Csáth Géza a Bácskai Hírlap 1907. júniusi 19-i számában minden köntörfalazás nélkül rámutat „Szabadka zenei állapotai"-ra.[9] Kihangsúlyozza, hogy „A zene grand artja: a valódi nemes szimfonikus zene..." városunkban jóformán ismeretlen fogalom. Sürgősen cselekedni kell! És mint Lányi, Csáth Géza is gyökeres reformintézkedéseket követel Szabadka zenei életében.

Inkább Lányi Ernő felkészültségét és eltökéltségét dicséri az 1907 folyamán elkészített „A szabadkai városi zeneiskola, a városi zene és a templomi énekkar szervezési szabályzatá"-nak tervezete, amelyet a közművelődési ügyosztály október 31-én terjeszt[10] a közgyűlés elé. De a tervezet „véleményes jelentéstétel végett kiadatik" a vallás és közoktatásügyi, valamint a jogügyi bizottságnak azzal, hogy jelentéseiket a törvényhatósági bizottság következő közgyűlésére készítsék el. A városi tanács 1908. ápr. 30-án bemutatja[11] a közgyűlésnek az említett bizottságok meghallgatásával készített szabályzatot, ám a törvényhatósági bizottság egyelőre elodázza annak elfogadását[12]. Itt jegyezzük meg, hogy az egy nappal korábban megtartott előkészítő ülésen[13] a törvényhatósági bizottság először elfogadja a szabályzatot, de végül lakonikus: „Érdemben való

tárgyalásra a legközelebbi közgyűlés napirendjére kitűzetik" határozat születik. Az április 30-i közgyűlés jegyzőkönyvébe is a fenti kurta döntés kerül. — A módosított városi zeneiskola, városi zene és templomi énekkar szervezési szabályzatát végül a törvényhatósági bizottság 219 kgy./ 10936 tan. számú határozatával 1908. máj. 21-én elfogadja.

Hadd mutassuk be néhány mondatban a szabályzatot![14]

A zeneiskolával huszonöt, a városi zenekarral és a templomi énekkarral egy-egy paragrafus foglalkozik. A zeneiskola célja „... a zenének elméleti és gyakorlati irányban való oly fokú tanítása, hogy ez által színvonalon álló zeneértőket neveljen és az országos zeneakadémiában való továbbképzésre előkészítsen". E cél elérésére öt tanszak nyílna meg: zongora, vonós és fuvós hangszerek, szólóének, összhangzattan. Minden tanszak alsó és felső osztályokból állna. Az alsó: könnyebb klasszikus darabok helyes előadására; a felső osztály nehezebb darabok megértésére és előadására képesít. A magánéneket és összhangzattant heti két órában, a többi tanszakot heti három órában állapította meg a szabályzat.

A további paragrafusok többek közt kitérnek a tanítás tartamára, a tandíjra, a felvételek feltételeire, a tanévzáró ünnepélyekre, a tanári kar összetételére, az igazgatói és a rendes tanári állások betöltésére, az igazgató és a tanárok kötelességeire stb.

Figyelmünk központjában elsősorban a városi zenekart érintő paragrafus áll, amely többnyire a következőket foglalja magában: A városi zenekart a zeneiskola igazgatója vezeti és a zenede rendes tanárain kívül összesen húsz tagból áll. A zenekar tagjait pályázat útján — az igazgató véleményének kikérésével — a polgármester nevezi ki. A fizetési osztályokba — ugyancsak az igazgató közbejátszásával — szintén a polgármester osztja be a tagokat. A zenekar vezetéséért az igazgató vállalja a felelősséget. Ezért a zenekar tagjai világi és templomi zenekari próbákon és előadásokon engedelmességgel tartoznak neki. A zenekar tagjai gyászmiséken, temetéseken, színielőadásokon és egyéb nem hivatalos előadásokon is igénybe vehetők.

A szabályzat még szűkszavúbb a templomi énekkar meghatározásánál. „A templomi énekkar áll: A zeneiskolában segédtanárként alkalmazott 4 első énekesein kívül az igazgató javaslatára a polgármester által alkalmazott legalább négy egyénből." Javadalmazásukat — az igazgató véleménye alapján — a polgármester állapítja meg. Az egyházi énekkar a karnagy utasításait követi. Nyugdíjjogosultságuk nincs.

Külön paragrafus foglalkozik az igazgató, a zeneiskola tanárainak, a zenekar tagjainak javadalmazásával és fegyelmi ügyeivel. Végül az utolsó, a harminckettedik paragrafus meghatározza az új szabályzat életbe léptetését, amellyel a régit hatályon kívül helyeznék.

Nyomban a törvényhatósági bizottság döntését követőleg egész sor ellenvetés érkezik a szabályzattal kapcsolatban.

György Mór, az igen befolyásos és tekintélyes bizottsági tag fellebbezésében[15] „sérelmes"-nek könyveli el a szabályzatot. De a környezet is,

amelyben az tárgyaltatott egyenesen „felháborító". Folytonos lárma és zajongás közepette rövid öt perc alatt fogadták el a szabályzatot. Szerinte a törvényhatóság többsége nem ismerhette a tárgyat, mivel az nyomtatványként nem jelent meg. „Sérelmesnek találom első sorban, hogy a zeneiskola szabályai kizárólag a zeneigazgató által lettek tervezve, saját egyeduralmának és anyagi érdekeinek szem előtt tartása mellett és hogy ezen tervezet félig-meddig hozzáértő szakkőzegek által felülbírálva nem lett." A közoktatásügyi bizottság nem tehet objektív javaslatot a zenetanárok és zenészek megválasztására, miután tagjai között csak elvétve akad valaki, aki a zenéhez a legtávolabbról is értene. Nem engedhető meg, hogy a zeneigazgató „tandíjbeszedés" címén 4%-os províziót kapjon, miután így fizetése többre rúgna a polgármesterétől — áll a fellebbezésben.

A szabályzat újratárgyalását[16] sürgeti dr. Mukits Simon országos képviselő is huszonkilenc bizottsági társa nevében. A fellebbezés kiemeli Jandek Mátyás bizottsági tag közgyűlési indítványát, hogy „a templomi zene — és énekkarban csak katholikus vallásúak alkalmazhatók". Ezt valamennyien „zajos helyesléssel" elfogadták. Mégis mi történt? „... az elnöklő főispán úr az indítvány mellőzésével a tanácsi javaslatot mondta ki határozatnak." Ebből kifolyólag a fellebbezők leszögezik, hogy végeredményben nem a törvényhatósági bizottság, hanem egyedül a főispán akarata érvényesült a szabályzat elfogadásakor. Majd — mint György Mór is — fellebbezésüket felterjesztik a belügyminiszterhez.

Lukácsy István töv. hatósági bizottsági tag fellebbezése[17] szintén a templomi zene- és énekkar katolikus tagjainak kérdésén alapszik. Ugyanis a város törvényhatósági közgyűlése 1886. évi 8989/2120 kgy. határozatával kimondta, hogy a templomi zenekarba csakis katolikusok választhatók. Ezt Buchwald Lázár megfellebbezte, ám a belügyminiszter 53208/IV. a 886. sz. leiratával azt elutasította, s ekként jogerőssé vált a határozat. Miután a fenti ténykörülményeket a közgyűlési határozat figyelmen kívül hagyta, Lukácsy a szabályzat hatályon kívül helyzését, fellebbezésének belügyminisztériumi továbbítását kéri.

A városi tanács 1908. jún. 20-án a fellebbezéseket kísérőlevelével továbbítja[18] a belügyminiszter címére.

Mielőtt rátérnénk a belügyminisztérium válaszára, érdemes röviden megismerkedni a kísérőlevéllel és néhány körülménnyel.

A levél bevezetésként megokolja miért is került sor húsz év után a szabályzat újjáteremtésére. Hiszen a folyton növekvő követelmények megfelelőbb és tartalmasabb rendelkezések kidolgozására ösztönöznek. A tanítás sikerét hatékonyan biztosítja a tanárok kedvezőbb javadalmazása is. A zeneiskola egyik alapvető feladata a növendékek képzésének fokozása. Majd a kísérőlevél megállapítja: a szabályzat „... az egyházi zenekart városi zenekarrá alakítja át... a templomi énekkart eddigi rendezetlen állapotából kiemelve, a viszonyokhoz mérten rendezte és szervezte."

Bármennyire igyekszik is a bemutatott szabályzat a modern követelmények szellemében eljárni, mégis minduntalan éppen elég akadállyal kell megbirkózni. Nos, a fellebbezők több oldalról támadják azt a szabályzatot, amelyet a közgyűlés magáévá tett. „Igaz ugyan, hogy Jandek Mátyás ily irányú indítványt terjesztett elő, minthogy azonban az elnöklő főispánnak a szerv. szabályzat 23. §-ának megfelelően először a tanács javaslatát kellett szavazásra kitűznie, s miután az elfogadtatott, maga az indítvány már nem volt szavazásra bocsájtható" — érvel a levél.

György Mór fellebbezésével kapcsolatban megjegyzi, hogy a szabályzattervezetet hasonló városi iskolák „szervezésének" tanulmányozása után a közművelődési ügyosztály készítette el a zeneiskola igazgatójának véleménye alapján. A tervezetet ezután megtárgyalta a vallás és közoktatásügyi bizottság, a jogügyi bizottság, valamint a tanács. Hogy az érdeklődők megismerjék, levették az áprilisi közgyűlés napirendjéről és megsokszorosítottak. Ilyen alapos előkészület után került a szabályzat a törvényhatósági bizottság májusi közgyűlése elé, ahol már csak formális intézkedés történhetett. Ami pedig a tandíjkezelést illeti — a zeneiskola igazgatója a közs. polgári iskolák igazgatóihoz hasonlóan cselekszik. A kísérőlevél végezetül kéri a fellebbezések elutasítását és a közgyűlési határozat jóváhagyását.

Vojnics Ferenc főjegyző 1909. június 5-én arról értesít,[19] hogy a városi tanács Lányi Ernő igazgató javaslatára módosítja a törvényhatósági bizottság által már elfogadott szabályzatot, amely elsősorban a városi zenekar taglétszámának emelésében (két fő) tükröződik. Lányi 1909. máj. 10-én folyamodik[20] ezzel kapcsolatban Bíró Károly polgármesterhez. Elmondja, hogy a pillanatnyilag húsz tagot számláló városi zenekar igen „sanyarú" feltételek mellett végzi feladatát. A mielőbbi fizetésemelés egyben lelkesedést váltana ki a zenekarban. A létszám növelésével pedig a zenekar „... arra is volna hivatva, hogy a színházban is és egyéb zenészeti tényekedésekben is igényben vehető legyen". És a törvényhatósági bizottság május 19-én felhatalmazza[21] a polgármestert, hogy még a szabályzat belügyminiszteri jóváhagyása előtt intézkedjen egy fagottos és egy nagybőgős (ezer-ezer korona évi fizetéssel) szerződtetése érdekében.

Időközben — 1909. jún. 22-én — megérkezik[22] a belügyminisztérium válasza sok-sok megjegyzéssel. Már a leirat bevezetőjében az alábbi megállapítás olvasható: „A Szervezeti Szabályzat főhibája ugyanis az, hogy az nem áttekinthető, nem eléggé világos és egyes lényeges pontokban nem szabatos." A zeneiskola céljának meghatározása pontatlan, a tanszékek megfogalmazása zavaros stb. A város többségét képező katolikusok óhaját figyelembe véve — a szabályzat 19. paragrafusába még egy pont feltétlenül beiktatható, amely kimondaná: „... a városi zeneiskola igazgatója, a tanárok és a városi zenekarba a tagok felekezeti különbség nélkül, míg a templomi énekkarba tagokul csak rom. kath. egyének választhatók." Majd a leirat hozzáfűzi: „... Ezzel a törvényhatósági bizottság határozata ellen Mukits Simon és társai, továbbá Lukácsy István és György Mór által beadott fellebbezések is elintézést nyertek." Általában véve a

szabályzat alapos átdolgozásra szorul, ám erre nézve a belügyminisztérium kézzelfogható javaslattal áll elő.

Pár nappal később — június 26-án — tárgyalja[23] a törv. hatósági bizottság a belügyminisztériumi leiratot. Ennek alapján a közgyűlés elhatározza, hogy a városi zeneiskola, valamint a városi zenekar és templomi énekkar szabályzatát külön-külön kívánja elkészíteni. Majd kimondja eddigi 219 kgy./10936/1908 szám alatt hozott szervezési szabályzatának hatálytalanítását és ugyanakkor meghozza[24] a harminc paragrafusba foglalt városi zeneiskola szervezési szabályzatát, amelyet a belügyminisztérium 1910. okt. 5-én hagyja jóvá. Ám a városi zenekar és templomi énekkar szervezési szabályzatának bemutatására egyelőre várni kell.

Lányi Ernő 1909. jún. 25-én levélben értesíti[25] a polgármestert, hogy utasítására megtalálta a megfelelő fagottost Füchtner Lajos marosvásárhelyi lakos személyében, és kéri kineveztetését. A törvényhatósági bizottság Füchtner kir. címzetes őrmestert július 4-én ideiglenes minőségben kinevezi.[26]

Ekkortájt már befejezéséhez közeledik a városi zene- és énekkar szervezési szabályzatának kidolgozása. Nos, Lányi július 27-én bemutatja[27] azt a tanácsnak, majd szeptember 17-én javaslatot tesz[28] — új szabályzata értelmében — a betöltendő zenészi állásokra. Eszerint az újjászervezett városi zenekarban huszonkét zenészi és két énekesi állás töltendő be. Minthogy az új zenekarnak már 1909. október 2-án működnie kell, úgy az összhang, az együttes összekovácsolódása érdekében mielőbb alapos előkészület végzendő. Lányi a továbbiak során feltünteti a számításba veendő zenészek névsorát és a zenekar összeállítását — a két énekes is beleértve — következőképpen tervezi: három másodhegedős, két-három gordonkás, két nagybőgős, egy fuvolás, két oboista, két klarinétos, két vadászkürtös, két szárnykürtös, egy harsonás és egy dobos.

A tanács másnapi ülése elfogadja Lányi javaslatát[29] és „városi zenészekké" nevezi ki az előterjesztett személyeket. Egyszersmind megindokolja döntését, amelyet majd a törvényhatósági bizottság egyik közelebbi ülésén felülbírál. Közben két kinevezett zenész (Tomasek Antal nagybőgős és Roósz József másodhegedűs templomi zenész) lemond állásáról. Lányi nyomban intézkedik és kéri[30] Divisek Ferenc és ifj. Demek Ferenc, a késmárki színházi zenekar két tagjának szerződtetését. A tanács helyt ad a kérelemnek.[31]

Sok-sok bonyodalom és kitartás előzte meg az új szabályzat elkészítését. Több változata után végül 1909. szept. 30-án a törvényhatósági bizottság 250 kgy./tan. 19146. számú határozatával elfogadja a Lányi, majd a tanács által felterjesztett városi zene és énekkar szervezésére vonatkozó javaslatot[32] és azt „Városi zenekar szervezési szabályzata"-ként állapítja meg.

Lányi Ernő lankadatlan igyekezetét siker koronázta amellett, hogy párhuzamosan végezte a zeneiskola legalább annyi buktatót rejtő munkáját is.

Mielőtt tovább kísérnénk a fejleményeket, vessünk egy szempillantást az új szabályzatra!

Lányi tizennégy paragrafusba foglalja a szabályzatot. A városi zenekar céljának megfogalmazásakor mindenekelőtt a város templomaiban és színházában a művészi színvonal emelését, s általában „... a zeneéletnek művészi irányban való fejlesztését a városi zeneiskola mellett..." tartja szem előtt. A zenekar működési köre igen szerteágazó: templomokban (a heti zene- és énekpróbákkal együtt évente 182 alkalommal — M. L.); a városi színházban; Palicson; különleges alkalmakkor, valamint a Filharmoniai Társaság és a zeneiskola által rendezendő hangversenyeken működik közre. A zenekar karmestere a zeneiskola igazgatója. Tagjai: a zenekarvezető; három elsőosztályú, tíz másodosztályú és tíz harmadosztályú zenész. A zenészek törzsfizetése évi 1000—1400 korona között mozog, míg a zenekar élén álló zeneiskolai igazgató 800 kor. pótlék mellett évi 1500 korona törzsfizetést élvez. A zenekar tagjait általában pályázat útján és a karmester véleményének figyelembevételével a polgármester nevezi ki. Az együttes eredményes működéséért a karmester felelős, de a zenekar közvetlen felettese a polgármester. A törvényhatósági bizottság elrendeli a színügyi szabályzat kiegészítését is azzal a céllal, hogy a színészet fejlesztésére juttatott évi szubvenció és a színházi alapítványok kamatai ezentúl a városi zenekar költségeire fordítandó. A templomi énekkarral kapcsolatban a törvényhatósági bizottság elfogadja a tanács javaslatát és külön szervezési szabályzatot nem készít, viszont elrendeli, hogy a zenekar tagjai közül legalább két katolikus személy inkább a templomi énekkari szolgálatra legyen alkalmazható. A polgármester emellett felhatalmazható arra, hogy olykor legalább kettő, de legfeljebb négy katolikus énekesnőt alkalmazhasson.

A városi zenekar szervezési szabályzata ezenkívül még számtalan figyelemre méltó mozzanatot rögzít, ám annak belügyminisztériumi jóváhagyására még néhány évig várni kell!

Amíg Lányi Ernő — a szabályzat elfogadását követőleg — főleg a zenekar tagjai körül felmerülő nehézségek elhárításán szorgoskodik (javadalmazás, újabb tagfelvétel stb.), addig elkészül ismét néhány „panaszirat"! De vegyük sorjában a fellebbezéseket!

Elsőként dr. Pleszkovics Lukács és négy társa (köztük ismét György Mór) nyilvánítja ki[33] elégedetlenségét a városi zenekar új szabályzatával kapcsolatosan. Több vonatkozásban tartják sérelmesnek az intézkedést. Állításuk szerint a városi tanács már a szabályrendelet tárgyalását megelőzőleg önhatalmúlag szervezte a zenekart, felfogadta a zenészeket, megállapította javadalmazásukat. Másrészt megengedhetetlen, hogy a város részéről juttatott évenként nyolcezer korona szubvenciót ezúttal nem színügyi célokra, hanem a zenekar fenntartási költségeire fordítják. De már a zenekari javaslat előterjesztése is szabálytalanul folyt le, mivel a tanács azt nem készítette el alaposan, nem nyomtatta ki, sőt megtárgyalásakor a törvényhatósági bizottság tagjai közül is csak néhányan voltak jelen. Majd dr. Pleszkovics és társai a belügyminisztert arra kérik, hogy

érvénytelenítse a szabályzatot és utasítsa Szabadkát, hogy a nyolcezer korona szubvenciót eredeti céljára tartsa fenn.

A következő neheztelő nem más, mint a kalocsai érsek. Csak magánúton értesül a történtekről, de máris hosszú leiratot intéz Mamusich Félix plébánoshoz, a törv. hatósági bizottság tagjához. Elmarasztalja a szabadkai közgyűlés döntését, amely szerint a zenekarban bármely vallású egyén alkalmazható. Viszont köztudomású, hogy a templomi énekkarban csak katolikusok működhetnek. Kétségtelen: „... az ének és zene között különbséget tenni nem lehet. Mert tökéletesen mindegy, hogy valaki torkának vagy újainak segélyével működik-e az isteni tiszteletnél közre. A fő dolog az, hogy a közreműködés a szív áhítatából fakadjon és az egyház szellemében történjék, ami katholikus templomban csak hívő katholikus léleknél lehetséges.

Nagyon meglepett tehát Szabadka város törvényhatóságának fent említett határozata, melyben különbséget tesz az ének- és a zenekar között..." — érvel az érsek. És a leirat egyenesen megtiltja, hogy a templomi zenekarban más vallásúak alkalmaztassanak, illetve hogy azok a templomban az isteni szolgálatnál közreműködjenek. Teszi ezt azért, mivel a szabadkai törvényhatósági bizottság intézkedése túllépi jogkörét; katolikus vallási ügyekben csakis az egyházi hatóság illetékes. Majd az érsek megkéri Mamusich plébánost, hogy megjegyzéseit közölje a polgármesterrel is.

A fenti érseki leiratot Mamusich Félix és Jandek Mátyás törv. hat. bizottsági tagok 1909. október közepén fellebbezésük[34] mellékleteként megküldik a tanácsnak. Csatlakoznak az érsek megállapításához és a várható sajnálatos súrlódások elkerülése érdekében kérik a belügyminisztert, hogy semmisítse meg a sérelmes határozatot.

Az utóbbiakkal szinte egyidejűleg érkezik dr. Reisner Lajos törv. hat. bizottsági tagnak igazán kimerítő fellebbezése.[35] A városi zenekar és a filharmóniai társaság támogatására más alap kijelölését követeli. Mivel: „A városi zenekar törzsfizetésének fedezete és a filharmóniai társaság segélyezése színészeti culturának sem tekinthető, következésképpen az ezen czélra destinált subventio és alapítvány kamatai őket törvényszerint meg nem illethetik." Ezenkívül aprólékosan elemzi a színház és a zenekarok egymás közti viszonyát, a szubvenció lényegét, a határozat erkölcsi oldalát és megannyi lényeges tényezőt.

A kalocsai érsek 1909. okt. 24-én levelet intéz[36] a városi tanácshoz és örömét fejezi ki avégből, hogy a polgármester jóindulatú és megnyugtató sorai nagyban csökkentették a szóban forgó határozattal szemben táplált aggályait. Tudniillik a szabadkai polgármester — a leiratot követőleg — biztosítja Városy Gyula kalocsai érseket arról, hogy a plébánoshoz intézett álláspontján nem esik sérelem egyszerűen azért, mert a templomi zenekarban nem működik közre a városi zenekar valamennyi tagja, hanem csak a katolikus vallásúak.

Megjegyezzük, hogy Lányi Ernő már október előtt, pontosabban 1909. szept. 24-étől vezeti a zenekart. Ezért Vojnics Ferenc főjegyző felhívja[37]

a városi tanács figyelmét, hogy az elfogadott szabályzat a zenekar élén álló zeneiskolai igazgatónak 800 korona pótlékot biztosít. Igaz, hogy a határozat belügyminisztériumi jóváhagyása a szokottnál tovább késik — írja a főjegyző — viszont nem méltányos, hogy az igazgató munkája sokáig javadalmazás nélkül álljon. Erre a tanács december 18-án utasítja a számvevőséget, hogy a közgyűlési határozat alapján Lányi Ernő részére szeptember 24-étől írja elő ideiglenesen a pótlékot.

Azalatt méltatlankodik néhány zeneiskolai tanár. Fábri Irma helytelen[38] a zeneiskolai szabályzat azon rendelkezését, mely szerint a zeneiskolai tanárok kötelesek a Szent Teréz-templomban működő templomi énekkarban részt venni. Megkéri a tanácsot, engedélyezze számára az énekkarból való távolmaradást már csak azért is, mivel „... nincsen Magyarországon zeneiskola, hol egy felsőbb iskolát végzett diplomás tanárt a templomi énekkarban való közreműködésre kényszerítenének, de nem is hiszem, hogy találkoznék olyan diplomás, intelligens zene tudást és társadalmi állását valamire becsülő tanár ki erre — nem is szólva a túlsok heti 24 órai kötelezettségéről — vállalkoznék." Ha a „lekicsinyítő kötelezettség" alól nem mentenék fel, Fábry kénytelen lenne megválni az intézettől.

Bezzeg Koller Ferenc tanár is hasonlóan, de jóval terjengősebben érvel![39] Felrója amiért a szabályrendelet huszonkettedik paragrafusa kötelezi a tanárok részvételét — az igazgató utasítása alapján — nemcsak a templomi énekkarban, hanem a filharmóniai társaság hangversenyein, az intézeti előadások rendezésében és a városi zenekar munkájában is. Sajnos munkába állásakor Lányi igazgató őt a fentiekről nem világosította fel eléggé, különben tiltakozását fejezte volna ki a „templomi zenés misék" közreműködésével kapcsolatban. Ilyen sérelmes intézkedés Magyarország egyik zeneiskolájában sincs! Koller Ferenc továbbá kifejti, hogy „... egy felsőbb tanulmányokat végzett, a magasabb művészi zenét kultiváló, pedagógiával foglalkozó tanerőre nem az a feladat vár, hogy a zenés miséken, az arra hivatott és képesített és a célra szerződtetett zenészekkel a zenekarban muzsikáljon, hanem, hogy működésével úgy az iskola, mint a helyi zenei életnek fejlődését hathatósan előmozdítsa; önálló művészi tényked[illegible]sével; hangversenyeken való szerepléssel; kamarazene-esték rendezésével a helyes irányt mutassa ..." Mert a „zenés miséken" egy tanárnak közreműködni nem művészi tényked[illegible]s! „A művészi részét a templomi zenének a regens-chori tényked[illegible]se és a magán-ének és zeneszámot előadók produkciója képezi. Példák erre a Budapesti Lipótvárosi — Bazilikában és a Szervitarend templomában lefolyó zenés misék, hol a főváros legelső ének és zeneművészei adnak elő magán-számokat." Majd Koller tanár követeli terhes kötelességének megszüntetését, ellenkező esetben állásától kénytelen megválni.

Lányi Ernőnek a fentiekkel kapcsolatos okfejtése meghaladja a tíz oldalt![40] Mindenekelőtt megmagyarázza, hogy a városi zeneiskola és a zenekar egymással szorosan összetartoznak. Ezért szabályzatukat is e tényleges kapcsolat alapján oldotta meg a város, és ilyen módon illesz-

tették be a templomi zene- és énekkar szervezetébe a zeneiskolai tanárok részvételét is. Ez mindenképpen a zeneügy fejlesztését szolgálja: „Hiszen egy képzett zenetanár, ha például csak egy kevés hangja is van, *vezető* lehet, sőt kell hogy legyen a szólamában, aki mellett a kisebb zenei tudású többi énekesek bátran és biztosan énekelnek és ez által használhatóságuk megkétszereződik. Hiszen épen ebből a célból rendszeresített például az Országos magyar kir. zeneakadémián is a *karének* mint *kötelező* tantárgy, és pedig az akadémiai tanfolyamnak mind a 4 évfolyamán és a zenetanárképző tanfolyamnak mind a 2 évfolyamán. És pedig épen *vegyes kari* előadásokat gyakorolnak az akadémián is, 6 éven át..." Tehát téves az a felfogás, hogy egy zenetanár méltóságával, társadalmi állásával, zenei tudásával és intelligenciájával nem egyeztethető össze a vegyeskari éneklés. Vagy talán a kérvényezők a fellépés helyét, az istenházát kifogásolják?

„Arra vonatkozólag, amit Koller Ferenc a templomi zenéről mond, csak az a megjegyzésem, hogy a római katholikus egyházi zene bázisa a karéneklés (és pedig tulajdonképpen a kíséret nélküli „á capella" karének), nem pedig az úgynevezett szóló-számok. Ez utóbbiak csak engedmények a világias iránynak a szigorú egyházi elvekkel szemben. A zenekari kíséret is tulajdonképpen csak ilyen koncesszió."

Lányi ezenkívül még számos érdekes kérdést boncolgat, míg végül a városi tanács kijelenti, hogy Fábry Irma már csak azért sem működhet a templomi énekkarban közre, mivel nem katolikus vallású. Viszont Koller Ferenc esetében elfogadható Lányi igazgató állítása, hogy a nevezett eddig édeskeveset muzsikált a templomban. A jövőben is kevés kilátás nyílik arra, hogy Koller tanár — rajta kívül eső okokból — gyakrabban alkalmazzák.

Eközben Lányi újabb kérvényt intéz[41] a városi tanácshoz, amelyben a város zenekar nehézségeit behatóan vizsgálja. Bevezetőjében megállapítja: jóllehet a zenekar új szabályzata egy éve életbe lépett, mégsem tekinthető teljes érvényűnek, miután kormányhatósági jóváhagyást ez ideig nem nyert. Ennek ellenére a zenekar működik. Ám az új idényre való tekintettel — eddigi tapasztalatok és tanúságok leszűrése alapján — legnagyobb gondot a zenekar összetétele okozza. Nincs elég zenész. Hiányzik két fúvós, egy fuvolás és harsonás. Ha ez megoldódna, a zenekar helyes beosztása a következő lenne: öt hegedűs (két szólam), két mélyhegedűs (egy szólam), egy gordonkás (egy szólam), két bőgős (egy szólam), két fuvolás (két szólam), két oboás (két szólam), két klarinétos (két szólam), két trombitás (két szólam), két kürtös (két szólam), két harsona (két szólam), egy fagottos (egy szólam) és ütőhangszerek (egy ember). És Lányi konkrét javaslattal hozakodik elő: Pibál Szaniszlót, a harmadosztályú idős gordonkást — aki igen jóravaló ember, de hasznát a zenekar nem látja — minél előbb el kellene bocsátani. Az indítványnál felülkerekedik Lányi emberiessége: „Azonban, meg kell vallanom, hogy a hivatalos szempontokat és a szolgálat érdekét ezúttal legyőzik bennem a humanizmus, a könyörületesség érzései, melyek alól magamat tel-

jesen emancipálni hivatalos állásomban sem vagyok képes. Ez az ember ugyanis tudomásom szerint teljesen szegény, beteges, elöregedett férfi, aki csekély fizetésből családot tart fönn és aki, ha innen elbocsáttatik, kétségbeesett anyagi helyzetbe kerül. Nyugdíjjogosultsága nem lévén, esetleg kereshetne magának valami más zenészi állást; azonban ezt mint szakember állíthatom, oly kevéssé ért hangszeréhez, hogy őt sehol sem alkalmazhatják . . ." Majd hozzáfűzi: Pibál Szaniszló elbocsáttatását csak tisztességes kegydíj-juttatás ellenében követeli. Új zenekari tagok alkalmazására Lányi emellett egyéb megoldásokat talál.

A városi zenekar tagjai mind türelmetlenebbek. Kvicsala Károly városi zenész (a debreceni színházi zenekarból szerződött Szabadkára) 1910. dec. 31-én huszonegy társa nevében végleges alkalmaztatásukat kérik[42], mert hivatásukat nyugodt biztonsággal csak így tölthetik be. Ezért a tanács 1911. jan. 26-án és márc. 6-án feliratot intéz a belügyminiszterhez és megsürgeti az 1910, febr. 28-án felterjesztett szabályrendeletnek jóváhagyását. Szabadka elvárja a kormányhatóság leggyorsabb intézkedését, mert különben a zenekar kiválóbb tagjai — éppen bizonytalan állásukból kifolyólag — elhagyják a várost.

Végre a belügyminisztérium 1911. máj. 17-én szóra érdemesnek tartja a városi zenekar szervezési szabályzatát.[43] A leirat hangsúlyozza, hogy a törvényhatósági bizottság határozata dr. Pleszkovics Lukács és társai, valamint dr. Reisner Lajos fellebbezése folytán vizsgáltatott felül. Eszerint a szabályrendeletben módosításra szorulnak a hetedik, nyolcadik, tizedik és tizenegyedik paragrafusok, miután eredetileg mellőzik a színház igazgatójának és karmesterének szerepkörét. Ellenben a határozat azon részét, amely a felmerülő költségtöbblet fedezésére vonatkozik a belügyminisztérium helyben hagyja. Úgyszintén az egyházi énekkarra vonatkozó rendelkezésekhez sincs megjegyzése.

Következésképpen a városi zenekar szabályzatának végleges elfogadására még mindig nem került sor.

A leirat kapcsán jún. 22-én értekezik a szabadkai közgyűlés, és kéri a belügyminisztert, méltóztassék eltekinteni a fenti paragrafusok módosításától, mivel a városi színház nem állandó színház, s nincsen városi kezelésben. A színházi karmester a magánvállalkozó színigazgató alkalmazottja, s az év felében a társulattal vidéken tartózkodik. Márcsak ilyen szempontból sem lehet szorosabb kapcsolat a színház és a városi zenekar között. Egyúttal a törvényhatósági bizottság elrendeli a szabályrendelet ötödik paragrafusának oly értelmű módosítását, hogy az elsőosztályú zenészek számát kettővel a harmadosztályúak létszámából emeljék.

Bíró Károly polgármester hitelesítésével szeptember 1-től Pletanek Vencel és Pibál Szaniszló városi zenészek felmentésére kerül sor.[44] Ugyanakkor Lányi igazgató Füchtner Lajos zenész „megszökéséről" tudósít.[45] Néhány nappal később Lányi előterjesztésére a tanács Fellinghauser Ferenc pyrawarthi lakóst harmadosztályú zenészi állásra ideiglenesen kinevezi.[46]

A város hatósága 1911. okt. 2-án ismét sürgeti a belügyminisztert a városi zenekar szabályzatának jóváhagyása tárgyában.[47] Szükségtelennek tartja ismét a színházi karmester jelentősebb befolyását a városi zenekarra. Miután válasz ezúttal sem érkezik, a tanács 1912. febr. 5-én újabb feliratot[48] szerkeszt, amelyben türelmetlenül követeli a szabályzat ki tudja hányadszori felülbírálatát. Elmondja, hogy a néhány éve ideiglenesen működő zenekar „... Szabadka város szépen fellendült zeneéletének egyik igen jelentős tényezője." Amennyiben a szabályzat helybenhagyására a közeljövőben sem kerül sor, úgy feltétlenül érzékeny veszteség fenyegeti a zenekart, mert legjobb tagjai — ideiglenes alkalmaztatásuk folytán — távozni kényszerülnek.

A belügyminisztérium azután febr. 8-án leküldi véleményét.[49] Ebből kiderült, hogy a kormányhatóság nem hajlandó eltekinteni a szabályrendeletben 1911. máj. 17-én megállapított paragrafusok módosításától „... mert a zenekar a színháznál is fontos működést végez, s így a zenekar ügyeinek intézésében a színházi karmesternek bizonyos befolyást és rendelkezési jogot föltétlenül biztosítani kell." Ellenben jóváhagyja a törv. hatósági bizottság határozatának azt a részét, amellyel a zenészek számát újból megállapítja.

Summa summarum: a belügyminiszter újra elveti a szabadkai városi zenekar szervezési szabályzatát és annak mielőbbi átdolgozását, majd újabb felterjesztését rendeli el.

A városi zenekar taglétszáma pedig folyton változik. Lányi most Heid János távozásáról tudósítja[50] a polgármestert.

A városi hatóságnak, de különösen Lányi Ernőnek szegi kedvét a kormányhatóság folytonos akadékoskodása, ám távolról sem töri le lelkierejét és rendíthetetlen kitartását. Ez tükröződik Lányinak 1912. márc. 5-én a polgármesterhez címzett leveléből is.[51] Ugyanis az utóbbi időben a zenészek körében érezhetően meglazult a fegyelem, amely mindenképpen a „zenés piaczán" felszökött árakkal áll szoros kapcsolatban. Lányi ilyen szempontból a zenekar harmadosztályú zenészi állását megszüntetné (miután erre nehéz tagot biztosítani), illetve a jelenlegi harmadosztályú zenészeket másodosztályúak sorába léptetné elő. Ehhez kéri a hatóság támogatását, mert „... akkor *rend* lesz, fegyelem és áldásos működés városunk javára és dicsére!"

Csak két nappal később (március 7-én) Szegedi Sándor, hét harmadosztályú zenésztársa nevében a másodosztályba leendő előléptetésüket kéri. Ezt eddigi munkájukkal feltétlenül kiérdemelték, mivel igen sokrétű zenei tevékenységet fejtettek ki (színházi előadások; próbák; filharmóniai társaság és templomi zene). A polgármester kérelmüket azonban egyelőre elutasítja.[52]

A szabadkai törv. hatósági bizottság 1912. márc. 16-án tárgyalja[53] a belügyminisztérium válaszát. A közgyűlés számára kissé érthetetlen, amiért a leirat továbbra is fenntartja a szabályzat négy paragrafusára vonatkozó észrevételeit. Ezért újabb felirat megszövegezését rendeli el, amely a hetedik és tizenegyedik paragrafusok helybenhagyására kérné a

belügyminisztert. A törv. hatósági bizottság továbbá helyt ad Lányi előterjesztésének a harmadosztályú zenészek státusára és Hermann József zenekarvezető fizetésére vonatkozólag.

A városi zenekar szabályzatának jóváhagyása érdekében tehát néhány éve már valóságos eszmei párharcot vív a szabadkai hatóság (Lányi támogatásával) felettesével — a kormányhatósággal!

Nos, a párviadal 1912. ápr. 25-én folytatódik a hetedik és tizenegyedik paragrafus megvitatásával. Szabadka hosszú feliratában megindokolja a belügyminiszter célszerűtlen indítványát a zenekari állások betöltésére: A polgármesternek szükségtelen — a zeneiskola igazgatóján kívül — a színházi karmester véleményét is meghallgatni. Már csak azért is, mert megnehezítené az ügykezelést és indokolatlan zavarokat idézne elő. Amellett a színházi karmester nem tartózkodik a nyári hónapokban (a zenészek alkalmazásának időszakában) Szabadkán. Különben is, a nagyobb zenekultúrával rendelkező zeneiskolai igazgató véleménye sorsdöntő erejű egy-egy állás betöltésénél.

A tizenegyedik paragrafussal kapcsolatban a belügyminiszter a tagok kötelességeire tett észrevételt: A városi zenekar tagjai feltétlen engedelmességgel tartoznak a karnagynak és zenekarvezetőnek. Színházi szolgálat alkalmával a színház igazgatójának és karmesterének is.

Szabadka a színház igazgatójának és karmesterének kiszélesített hatáskörére tesz ellenvetést. Ez az állapot a városi zenekarra nézve különféle zavart, de hatásköri összeütközéseknek a csíráját is rejti magában. Jól meg kell gondolni, milyen módon foglalnánk szabályzatba a városi zenekar színházi szolgálatát, mert különben ez a „vegyes állapot" lehetetlen eredményekhez vezethet és a fegyelemnek meglazulását vonhatja maga után. Majd a felirat így folytatja: „Amikor a város ezen indokok alapján az érintett módosítások elejtése érdekében az újabb felterjesztés mellett egyhangúlag állást foglalt, az a megítélés is vezette, hogy ezek a kérdések annyira belügyei a városnak a felügyeleti jog útján megvédendő általános szempontokat annyira nem érintenek, hogy felterjesztésének sikerét Nagyméltóságodtól bizalommal remélheti."

De magánügye a városnak a harmadosztályú zenészek státusának eltörlése is. „Ez az osztály különben is csak a mi régi kevésbé képzett zenészeink számára terveztetett" — állapítja meg a felirat.

Az utóbbiakkal kapcsolatban — 1912. júl. közepén — a hét harmadosztályú zenész: Föglein Károly, Fellinghauer Ferenc, Szegedi Sándor, Kubát Antal, Reichl Ferenc, ifj. és id. Demek Ferenc már türelmetlenül várja a belügyminiszter határozatát.[54] Egyben határozottan állítják, hogy a kormányhatóság döntése ellenére is ők már másodosztályú zenészeknek tekinthetők, mivel a felterjesztéstől számítandó negyven nap elmúlt (lásd az 1886: XXI. t. c. ötödik paragrafusát), és a főhatóság a fentiekkel kapcsolatban nem nyilatkozik. Minthogy az előléptetés fizetéskiigazítással jár, a hét zenész igényt tart a fizetéskülönbözet megtérítésére.

Látván a belügyminiszter, hogy a városi zenekar és annak szervezési szabályzata köré nap nap után csak sötétebb felhők tornyosulnának —

emellett éppen elege van már a szabadkai zeneügyből —, 1912. júl. 31-én a leküldött szabályzat végén lakonikus „jóváhagyom"-mal vet véget a több évig elhúzódó hercehurcának. Igaz, külön válasszíratában[55] még szorgalmazza a színházi karmester érvényesítését a zenekar ügyeinek intézésében (amelynek kidolgozásával, szabályzatba iktatásával a tanács utólag Lányi Ernőt bízza meg), de a jóváhagyási záradékkal ellátott zenekari szabályrendelet — Szabadka örömére — már biztos helyen van.

És a városi hatóság menten lépéseket tesz az ideiglenesen alkalmazott zenészek véglegesítésére. A harmadosztályú zenészek óhaja is megoldódik, miután a szabályzat csak első és másodosztályú zenészt különböztet meg.

Immár úgymond rendeződhetett volna a városi zenekar ügye, ám válságos helyzetbe sodorta az együttest a világháború és a színház elégése. Lányi Ernő a történetekről 1915. márc. 8-án fájdalmas hangon számol be[56] a polgármesternek és a tanácsnak. A zenekar tagjai többnyire bevonultak: Jaborek (fagott), Kónya (fuvola) — aki állítólag már elesett —, Szilák (kürt), Szegedi (kürt), Pletanek (trombita), Hniesz R. (hegedű), Heinrich (hegedű), Fátyol (troma), Kvicsala (oboa), Orth (klarinét). Április 1-én bevonul: Kuden (cselló) és Pinkala (trombon). Egyelőre tizenkét tag maradt: Hermann, Bermel, Klupp, Kubát, Főglein, Sedi (akit a behívás fenyeget), id. Hniesz, Fellinghauer, Bátor, Felber, id. és ifj. Demek.

A színház leégése felbecsülhetetlen veszteséggel járt a zenekarra nézve is: a tűz martalékává vált a kottaszekrény (azaz a könyvtár) összes tartalmával. Nagy károsodás érte a hangszerállományt: elégett egy viola és két nagybőgő tokkal együtt. Ezenfelül: nagydob, kisdob, harangjáték, cintányér, tamburin, egy bassztrombon, egy kürt, négy vonó stb. De megsemmisült a zenészek több hangszere: Klupnak és Demeknek egy garnitúra klarinétja; Kudennek a csellója tokkal és vonóval; Bátornak, ifj. és id. Hneisznek hegedűje tokkal és vonóval. Pinkalának tenortrombon tokkal.

Lányi ezután figyelmezteti a polgármestert, hogy mindennek ellenére „Az összes hangszerek beszerzése sürgősen és okvetlenül szükséges, mert ezek nélkül a templomi zenét sem tudjuk szolgáltatni". Felhatalmazást kér, hogy azokat a hangszereket, amelyek a város tulajdonát képezték — a város terhére — beszerezhesse. Egyben javasolja, hogy a károsult és szegény anyagi viszonyok között sínylődő zenészeket a város új hangszerekkel lássa el. De nélkülözhetetlen a hangjegytár felújítása is, amelyre szintén felhatalmazást kér.

A város rövid időn belül engedélyezi Lányi hangszerbeszerzési kérelmét,[57] aki április 9-én Pestről jelenti, hogy csak első rangú cégekkel lépett érintkezésbe és a szükségelt hangszerek egy részét kiválasztotta. „Nekem kötelességem ... hogy a szabadkai városi zenekar végre *jó, jól hangzó* és *tartós* szerkezetű hangszerek birtokába jusson ..." — írja. Lányi megtekintette a Pilát (vonós hangszerek), Pliverics (fafuvók és vonós hangszerek), Sekunda és Stowasser cégeket. Legelfogadhatóbbnak

a Pilát és Pliverics cég ajánlatait véli, de az összes „Schlagwerk" megvásárlása legmegfelelőbb a Stowassernál. „A kürt, trombon és a nagybőgőkre nézve félre szeretném tenni esetleg a hazafias szempontot és ezeket esetleg a Hammerschmied csehországi cégtől beszerzendőnek vélem..." De az utóbbiaknál a Stowasser is szóba jöhet. Lányi végül mellékeli Windisch Lajos apatini cég ajánlatát is, amely meglehetősen jó minőségű klarinétokat készít, de öntött klapnikkal látja el. Így mégis előnyösebb az első rangú fafuvókat gyártó Pliverics cég feltétele (kovácsolt billentyűkkel).

Lányi 1914. ápr. 28-án a tanácsot még alaposabban tájékoztatja[58] az ajánlatokkal kapcsolatban. Megjegyzi, — ügyelni kell arra, hogy az egyes hangszercsoportokat egy cégnél vásárolja a város. A Pliverics készítményeihez nem fér kétség, mert annyira elismertek, hogy az operaház részére is szállít, A rézfúvók és ütőhangszerekre nézve a Stowasser (bpesti) és Horn (apatini) cég ajánlatai kb. egyformák Stowasser egy (automatikusan működő) üstdobért 400—500 koronát kér, Hornnál 300—450 korona. Majd rövid megfontolás után a hangszerek megvásárolására Lányi Ernő a következő ajánlatot terjeszti fel: három hegedűt, egy brácsát, egy gordonkát és két nagybőgőt összesen 1010 kor. értékben a Pilát cégnél Plivericsnél a hat db klarinét értéke 840 koronát tesz ki. Végül Stowassernál 1365 korona összegre rúg a következő tétel: két db vadászkürt, egy basztrombon, egy nagydob, egy kisdob, egy pár érctányér, egy üstdob, egy tam-tam, egy castagnetta, egy triangulum, egy harangjáték, egy tamburin, három hegedűtok, vagy violatok, egy gordonkatok, két nagybőgőtok és két vadászkürttok.

A városi tanács 1916. aug. 9-én helybe hagyja[59] Lányi ajánlatát és 3215 korona összegben nevezett cégeknél megvásárolja a hangszereket.

Lányi páratlan akaraterejét és erőfeszítését, a városi zenekar (de egyben Szabadka művelődése) iránt tanúsított határtalan lelkesedését és ragaszkodását, a háborús évek ellenére is siker koronázta. Mert Lányira az elmondottakon kívül megannyi nehéz feladat hárult (zeneiskola sorsa, zeneszerzés felelőssége, dalárdahagyomány ápolása stb.), amelynek fáradalmas teljesítése lassan-lassan csökkenti ugyan munkakedvét és lelkierejét, de az 1919-ben bekövetkezett nyugállományba helyezése és betegsége sem szakítja el teljesen munkájától.

Lányi Ernő Szabadka művelődési életének kivételes egyénisége, aki munkásságával több tekintetben úttörő szerepet vállal és akinek eltökéltsége sok-sok nemzedék részére követendő példa marad.

Jegyzetek

[1] Szabadkai Történelmi Levéltár (A továbbiakban: Levéltár), Városi tanács II. 30/1907; 2571

[2] Levéltár, Városi tanács II. 30/1907; 3667

[3] Levéltár, Városi tanács II. 30/1907; 3766
[4] Lányi az 1885/86-os évadban szerződött.
[5] Levéltár, Városi tanács II. 30/1907; 3963
[6] Uo.
[7] Uo.
[8] Levéltár, Városi tanács II. 30/1907; 6991
[9] Csáth Géza: Írások az élet jó és rossz dolgairól. Kritikák, cikkek, karcolatok. Életjel, 1975. Szabadka, 63. old.
[10] Levéltár, Városi tanács II. 238/1907; 21654
[11] Levéltár, Városi tanács II. 238/1907; 10906
[12] Kenyeres Kovács Márta: Régi nóta, híres nóta... (Életjel, 1976. Szabadka) című munkájának 105. oldalán a zeneiskola szabályzatával kapcsolatban a következőket olvashatjuk: „1908. április 30-án a városi tanács elfogadja Lányi beterjesztett szabályzatát, amelyet 1909-ben a belügyminisztérium is jóváhagy." — A fentiekhez hozzáfűzhetjük, hogy a zeneiskola szervezési szabályzatát — a törvényhatósági bizottság 119473/910.
döntése alapján — a belügyminisztérium ———— számú leiratával III.
1910. okt. 5-én hagyja jóvá.
[13] Levéltár, Városi tanács, II. 238/1907; 3918
[14] Levéltar, Városi tanács, II. 238/1907;
[15] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 1171
[16] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 12107
[17] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 12484
[18] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 12749
[19] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 11607
[20] Levéltár, Városi tanács, II. 238/1907; 9756
[21] Levéltár 963/eln. 1909
[22] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 12640
[23] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 13854
[24] Uo.
[25] Levéltár, 1081/eln. 1909
[26] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 13560
[27] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 15172
[28] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 18748
[29] Uo.
[30] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 19690
[31] Uo.
[32] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 21351
[33] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 20733
[34] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 20837
[35] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 20845
[36] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 22112
[37] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 25683
[38] Levéltár, Városi tanács, II. 234/1910
[39] Uo.
[40] Levéltár, Városi tanács, II. 234/1910; 19173
[41] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 18463
[42] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 25465

[43] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 10825
[44] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 16738
[45] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 18752
[46] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 19106
[47] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 14051
[48] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 3096
[49] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 3641
[50] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 3852
[51] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 5820
[52] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 6573
[53] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 8127
[54] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 16445
[55] Levéltár, Városi tanács, II. 95/1908; 18553
[56] Levéltár, Városi tanács, II. 52/1915; 6095
[57] Levéltár, Városi tanács, II. 52/1915; 7666
[58] Uo.
[59] Uo.

Rezime

Erne Lanyi i gradski orkestar Subotice u svetlu arhivnog dokumenata

Autor rada vrednuje napore muzičkog pedagoga i dirigenta, koji je po ceni mnogih samoodricanja ponovo oformio gradski orkestar Subotice.

Nakon smrti Ferenca Gala, 1907. Đerđ Šanta, član sudske komisije u svoje ime i u ime ostalih članova, predlaže da na mesto direktora muzičke škole kao i dirigenta gradskog orkestra, bez javnog oglašavanja upražnjenog mesta, pozovu proslavljenog kompozitora, direktora muzičke škole u Miškolcu, Ernea Lanjia. Njegov predlog se usvaja. Odluka ipak izaziva izvesno negodovanje zbog visine njegovih honorara. Uprkos tome Lanji 1. maja 1907. godine polaže zakletvu i započinje svoj, za Suboticu od neprocenjive vrednosti, rad. Njegove muzičko-pedagoške kvalitete dolaze do punog izražaja u novoj sredini. Pionir muzičkog obrazovanja uspeva mukotrpnim radom ponovo oformiti muzičku školu. Formiranje gradskog orkestra također nailazi na poteškoće. Autor studije najviše prostora posvećuje ovim naporima umetnika.

Na početku svoje Subotičke karijere Lanji uviđa da crkveni orkestar, skromna sastava, ne može znatno doprineti kulturnom životu grada. Zato se zalaže za korenite promene muzičkog života u Subotici. Godine 1907. priprema „Pravilnik organizacione strukture gradskog crkvenog orkestra i muzičke škole". Ovaj pravilnik se usvaja tek 21. maja 1908. godine. Pravilnik se, pre svega, odnosi na muzičku školu, ali sadrži značajna zapažanja i o gradskom crkvenom orkestru. Nakon odluke sudske komisije stižu primedbe u vezi pravilnika. Njegovi oponenti, uprkos svih okolnosti, tvrde da Lanji želi učvrstiti svoju dominantnu ulogu i da zastupa svoje materijalne interese. Pored ovoga stižu mnogi prigovori i Gradskom savetu, koji te prigovore, zajedno sa pravilnikom, šalje Ministarstvu unutrašnjih poslova. Ministarstvo, sa svojim mnogobrojnim primedbama vraća pravilnik i predlaže njegovu reviziju.

Lanjijev pravilnik je usvojen 30. septembra 1909. godine. Lanji je ipak prisiljen da čeka na definitivno usvajanje novog pravilnika gradskog orkestra,

pošto Ministarstvo unutrašnjih poslova uvek predlaže nove izmene. U međuvremenu javljaju se mnoge poteškoće vezane za angažovanje svirača, koji su nezadovoljni privremenim angažmanom. Ponovo stižu mnogi prigovori: Biskup iz Kaloče osporava odluku Gradskog veća, koja dopušta angažovanje pripadnika bilo koje vere, jer, po njemu, ovi ne mogu učestvovati u radu crkvenog orkestra. Drugi se suprotstavljaju nastojanjima, da se daju veća ovlaštenja pozorištu. Najzad, 30. juna 1912. godine, nakon dugotrajnih natezanja, Ministarstvo unutrašnjih poslova usvaja pravilnik. Kada je već izgledalo da su stvari gradskog orkestra krenule, izbija svetski rat i požar uništava pozorište. Lanji ponovo energično zastupa interese orkestra, i ostvaruje svoje zamisli: Uspeva nadomestiti uništene muzičke instrumente i ponovo oformiti orkestar.

Ovakav rad verodostojno prikazuje borbu lokalne vlasti (koja uglavnom podržava Lanjijeve napore) protiv vladine administracije. Nepokolebiva volja, upornosti i beskrajno oduševljenje pomažu da njegovi napori, uprkos svih okolnosti, urode plodom. Lanji ima i mnoge druge zadatke (muzička škola, komponovanje, hor itd.) sve to smanjuje njegov radni elan, ali ni bolest ni penzionisanje, koje je usledilo 1919. ne mogu ga potpunog odvojiti od njegovog posla. Lanji je izuzetni predstavnik javnog i kulturnog života Subotice.

Čovek koji svojim radom i nesebičnim zalaganjem može poslužiti kao primer generacijama koje nailaze.

Summary

Ernő Lányi and the Town Orchestra of Subotica — in Light of Contemporary Documents

The author of this study appreciates the efforts of Ernő Lányi, composer, music teacher and conductor, who at a price of great sacrifices, managed to reorganize the town orchestra of Subotica.

After the death of Ferenc Gal, in 1907. dr György Sántha, member of the Municipal Board, on the behalf of his fellow members, as well as on his own behalf, puts forward a proposal to replace the posts of the principal of music school and the conductor of town orchestra, without advertising the vacancies, by a composer of nation-wide reputation and the principal of the Miskolc Music Conservatoire, Ernő Lányi. His proposal is accepted. Certain people, however, have a grudge against this decision, on the grounds that Lányi's salaries are put too high. In spite of all this Lányi makes his oath of office on lst of March 1907., which enables him to begin his priceless contribution to the music life of Subotica. His gifts as a teacher and musician become, very soon, manifest. However the pioneer of modern music teaching meets enormous obstacles in his efforts to reorganize the music school. At the same time his efforts aimed at organizing the town orchestra are also hindered by unfavourable circumstances. The author deals with these circumstances in full detail.

At the beginning of his career in Subotica, Lányi realizes that the church orchestra, poor as it is, cannot assume a significant role in the cultural life of the town. Therefore he demands fundamental reforms. He puts forward a draft of the „Regulations of the Town Music School and Church and Town Orchestra", which is finally accepted by the Municipal Board on 21. May 1908.

It deals mainly with music school, but also has significant insights regarding the town and the church orchestra. Following the decision of the Municipal board, a sries of complaints are launched, regarding the regulations. They say that Lányi is only trying to reaffirm his supremacy and is interested mainly in his own material gains. They also lodge complaints at the Town Counoil. The Town Cuncil forwards their complaints, along with the regulations, to the Home Office. The Home Office sends it back with notes and suggestions for revision. The new regulations, proposed by Lányi are accepted by the city authorities on 30th of September 1909. However the regulations of the town orchestra are further delayed, as repeated requests are made for its revision. Numerous difficulties arise regarding the musicians, since they are fed up with their temporary employment. Again objections are raised: The Bischop of Kalocsa complins of the employment of musicians other than RC, because they cannot participate in the church orchestra. Others do not approve of the regulations, because it broadens the influence of the theatre. The Home Office keeps sending back the regulations of the town orchestra until, after years of delay, it is finally accepted. On Jule 30. 1912. it is accepted and the prospects seem brighter but the war breaks out and fire destroys the theatre. Once again Lányi takes a firm stand in the interest of the orchestra, and once again his efforts arce crowned with success. He replaces the damaged musical instruments and brings the orchestra together again.

This article surveys the struggle of the local administration (with Lányi in the background) against the government administration. His unswerving willpower, persistancy and devotion, make it possible that in spite of the numerous obstacles Lányi's objectives are carried out. Apart from the town orchestra his activities include the music school, composing, choir etc. All this reduces his energy but neither his ilness nor his retirement in 1919, can part him from his work. Lányi is an outstanding representative of public and cultural life of Subotica, who by his devoted work set an example for the coming generation.

(J. J.)

Szimpozion

Rehák László

AZ ÖNIGAZGATÁSÚ SZOCIALIZMUS ELMÉLETÉNEK KIFEJLESZTÉSÉÉRT

Újvidéken, december 14-én és 15-én országos jellegű tanácskozást szervezett a VKSZ tartományi vezetősége elnökségének Társadalomtudományi Kutató és Marxista Oktató Központja és a Savremenost folyóirat szerkesztősége. A vita alapján dr. Nestor Jovanov terjedelmes dolgozata képezte (folyóiratunk decemberi számában közölt írása dolgozatának tulajdonképpen egy részlete). A kétnapos vita nem zárult összefoglalóval, de kifejezte mennyire kialakulatlan önigazgatásunk átfogóbb és igényesebb elmélete, s részben emiatt, mennyire különbözők még az álláspontok és nézetek, de nem egyszer még a közelítési mód is, amikor az önigazgatású szocializmus elméletéről van szó.

Meglehetősen erőteljes csoportot képviseltek azok a tudósok, akik az önigazgatású szocializmus alatt a szocialista önigazgatású társadalmi viszonyok összeségét értik. Ez a nézet lényegében nem helytelen, a társadalmi viszonyok összességének átfogó volta lényegesen meghatározza az adott társadalmat, magába foglalva a társadalmi fejlődés dinamizmusát is. Mégis elégtelen, véleményünk szerint, annak ellenére, hogy meglehetősen elterjedt önigazgatásunk ilyen irányú értelmezése, csak a társadalmi viszonyok hangsúlyozása azért elégtelen. E nézet képviselői a tanácskozáson vitatták Jovanov professzor sokkal szélesebb értelmezését, de maguk a társadalmi viszonyokat is leszűkítve értelmezték, szem előtt tartva elsősorban az önigazgatású szocialista termelőviszonyokat. Egyesek még éppenséggel önigazgatásunk elméleti megfogalmazását kiegyenlítették magával az önigazgatású szocialista termelőviszonnyal kapcsolatos elméleti kérdésekkel, s így nyilvánvalóan ökonomisztikus vulgarizációnak vetették alá önigazgatásunk elméleti tárgyalását.

Jovanov professzor valóban nem szokványosan fogalmazta meg a szocialista önigazgatás lényegét. Ő is az átfogóan értelmezett társadalmi viszonyokat hangsúlyozta, de azokat értelmezésének központi karikájának fogadja el, s ehhez még egy előző és egy utólagos láncszemet fűz. Nevezetesen, az önigazgatás számára a munkásosztály hatalmának egyik

hatékony megvalósulási formája, de mint hármas tételének harmadik tagja, számára az önigazgatás a munkásosztály mozgalma is. Az ilyen értelmezéssel, semmi kétséget sem enged abban az irányban, hogy csak a társadalmi viszonyokról van szó, mégha azok igazi értelmezésükben igen szerteágazók és átfogók is, hanem a hatalmat, az osztálydiktatúrát, az állami kényszert is előtérbe hozza, amely létezik, noha fokozatos visszaszoruló irányzattal. Másrészt, a mozgalmi jelleget is a figyelem homlokterébe hozva, véleményünk szerint igen helyesen és a valóságnak megfelelően, a munkásosztály ideológiáját is kihangsúlyozza, s ezzel természetesen szembekerül azokkal, akik képtelenek valóságunk ideológiai tényezőivel számolni.

Az ideológiai tényezőt egyrészt elvetik azok, akik az ideológiát kizárólag mint a hamis tudatot fogják fel, de csak is azok, akik társadalmi viszonyaink tudományos vizsgálata és értelmezése alatt csak azt értik, ami közvetlenül, de legalább is közvetve, mennyiségileg mérhető és kimutatható. A munkásosztály hatalmi szféráját azok rekesztik ki az önigazgatás kérdésköréből, akik nem sok indokkal a proletárdiktatúra államának elhalását lényegében úgy értelmezik, hogy az önigazgatás egyenlő a felszabadított munkával, vagyis a kommunizmussal. Így az önigazgatás, mint a jövő társadalmának jelenlévő eleme, még valóságunk etatista eleme is, az még nem önigazgatás, az még jelenünk meghaladásra váró része. Ez a gondolkodási mód egy vitázó végletekig fejlesztett tézisében már úgy is hangzott, hogy mivel az önigazgatás egyenlő a felszabadult munkával és az csak a kommunizmusban lehetséges, értelmetlen az önigazgatású szocializmusról beszélni, vagy önigazgatásról beszélni a szocializmusban.

A tanácskozás kétségtelen értéke, hogy sok nézőpontot vetett fel, bővelkedett egymással szembehelyezkedő nézetekkel és vitapartnerekkel, mégha akadt olyan vitázó is aki képtelen volt a kérdés vitatására, csak saját külön nézetének erőteljes hangsúlyozására szorítkozott. A sokrétű probléma felvetését és az alapjában színvonalas és komoly vitát elősegítette a kétnapos tanácskozás alapjául szolgáló dolgozat és szerzőjének magatartása, aki nem védte dolgozatát, hanem bevezető felszólalásában maga is vitatkozott leírt szövegével. Szerencsés körülménynek mondható, hogy főleg a kutatók közép és legfiatalabb generációja volt jelen, s ezért is fesztelen és átfogó tényleges vita alakulhatott ki, mégha néha a türelmetlenség jegyeivel is.

Az önigazgatás elméleti megfogalmazásának igénye a tanácskozáson nem szorítkozott a politikai okmányainkban és alkotmányos rendelkezéseinkben foglaltattakra, noha nyilván nem helyezkedett velük szembe. Így, például nyílt kérdés maradt végig (a vitaindító a maga véleményét kifejtette) hogyan valósítható meg az általános munkás-önigazgatásról vallott elképzelés, vagyis az az igény, hogy mindenki mindenről határozzon, s ezzel kapcsolatban az a nézet, hogy az önigazgatás a munkásosztály és az ember totalitásában vett teljes felszabadulását jelenti. Az érdekkülönbségek lehetséges válfaja is csak probléma-felvetésében volt

jelen: a különféle érdekek, az ellentmondó érdekek és az egymást kizáró érdekek létezése (amelyek közül egyesek önigazgatásellenesek, a szocialista társadalmi normákon kívüliek). Részletezésük, mint sok más lényeges kérdés, majd csak ezután kerül feldolgozásra, amiben a tartományunk Kutató Központja köré csoportosult marxisták erejükhöz mérten hozzá fognak járulni.

Természetesen bonyolult feladat a jelenlegi eredményeink és meglátásaink körét áttörni és még tágabb látóhatárokat felfedni úgy, hogy továbbra is a tudományosság talaján maradjunk. A tanácskozás nem egy részvevője, elsősorban azok akik nem csak vallják, de gyakorolják is az interdiszciplináris kutatásokat, elismerően ítélték meg a tanácskozás alapjául szolgáló terjedelmes kéziratot, kritikus volta és a szokványosság elhagyása miatt, de a realitás talaján állva az elért általánosításokért, és a felvázolt távlatokért és felvetett megválaszolásra váró kérdések miatt is.

Felmerült az összehasonlító elméleti kutatások szükségessége. A szocializmus fejlődésének jugoszláv stratégiáján kívül, új meglátásokat nyújthatnak Zevin önigazgatású indulásának és megrekedésének az eddiginél átfogóbb tanulmányozása; Mao Ce Tung és különösen Auntonio Gramsci stratégiájának behatóbb tanulmányozása számunkra még sok fel nem tárt meglátásokat tartalmaz. Ezeknél a tanulmányoknál elsősorban a Marx által megfogalmazott kategóriák létezésének és alakulásának megjelenési formáját kell kutatni és feltárni, amire már van példa nálunk és elértünk megbecsülendő kezdeti eredményeket, de sok alapvető kategória formai változását és átlényegülését nem tártuk fel kellő lényegretörő alapossággal.

Noha szocialista fejlődésünk alapján a munkásosztálynak mint osztálynak hegemóniája kialakítása terén még szerények elért eredményeink, önigazgatásunk alapján, az eddigi marxisták lényeges eredményei alapján valóban átfogóan felismerhetjük és elemezhetjük a szocializmus kialakításának marxi értelembe vett buktatóit, megrekedéseit és zsákutcáit világviszonylatban is, de természetesen nálunk is.

Várható, hogy a Ljubljanában megalakított országos önigazgatást kutató központ, amely Kardelj elvtárs nevét fogja viselni, a maga részéről tervezett kutatásaival, de a vajdasági kutatók ez évben induló munkája is figyelemre méltó eredményeket fog felmutatni.

Mészáros Sándor

VAJDASÁG 1943-BAN

A VKSZ Tartományi Bizottsága Marxista Oktatási és Politikai Nevelési Központja előkészítő bizottsága 1978. november 23-a és 25-e között Újvidéken tudományos értekezést szervezett, amelynek legfőbb célkitűzése az volt, hogy felhasználva a tudományos kutatómunka legújabb eredményeit ismertesse Vajdaság nemzeteinek és nemzetiségeinek a népfelszabadító harcát, amelyet 1943-ban folytattak a megszállók ellen. A tanácskozás megkezdése előtt 30 tudományos munka és értekezés érkezett be az előkészítő bizottsághoz, de magán az értekezleten még számos tanulmányt olvastak fel. Az elhangzott értekezések szerzői ismert vajdasági történészek és kiemelkedő társadalmi-politikai személyiségek voltak, de szerepeltek még közöttük, vagy részt vettek az egyes értekezések után tartott vitákban tartományunkon kívüli ismert történészek is. Az értekezlet első napján részt vettek egyes tartományi és községi közéleti személyek is.

A tanulmányok a tudományos kutatómunka legújabb eredményeinek felhasználása és elemzése alapján ismertették a vajdasági népfelszabadító harc 1943. évi eseményeit, méreteit, eredményeit, de egyúttal gyengeségeit is. Ugyanakkor tudományos magyarázatot adtak azokról az összetett és érzékeny kérdésekről, amelyekkel történelemírásunk ez ideig nem igen foglalkozott. A tanulmányok a népfelszabadító harc és szocialista forradalom 1943. évi vajdasági eseményeinek kulcskérdéseivel foglalkoztak: Vajdaság részvétele a jugoszláv népfelszabadító háborúban és szocialista forradalomban 1943-ban (dr. Mirnics József), A Vajdasági Tartományi Pártbizottság megalakítása és az 1943-as forradalmi és az autonóm Vajdaság megalakulásában (Milan Mali), A Tartományi Népfelszabadító Bizottság megalakulása (Ranko Končar), A Vajdasági Tartományi Pártbizottság megalakításának feltételei és jelentősége az 1943-as forradalmi évben (Milan Mali), A Vajdasági Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztagok Főparancsnoksága (Sreta Savić-Kolja) és A vajdasági egységek harca Kelet-Boszniában, valamint a vajdasági brigádok

(dandárok) és a XVI. vajdasági hadosztály megalakulása 1943-ban (Radovan Panić).

Nincs módunkban minden tanulmányt külön ismertetnünk, csak a legfontosabb kérdésekre térünk ki, amelyek egyúttal tudományos alapossággal választ is adnak arra, milyen méreteket öltött a népfelszabadító harc és szocialista forradalom Vajdaságban 1943-ban, s hogyan született meg az autonóm tartomány a népfelszabadító harc tüzében. A beszámolókból kitűnt, hogy a vajdasági kommunisták már a két háború között is Vajdaság külön autonóm, jogi és politikai helyzetéért küzdöttek. A pártszervezetek területi felépítése is ezt az álláspontot tükrözte. Álláspontjuknak és harcuknak nagyobb erkölcsi erőt adott Tito elvtársnak 1935-ben, ebben a kérdésben adott helyeslő nyilatkozata is. A megszállás után a vajdasági népfelszabadító harcot előkészítő Vajdasági Tartományi Pártbizottság Bánátban (Nagybecskereken) alakult meg, mivel ebben a térségben volt a legerősebb a munkásmozgalom a háború előtt. A Tartományi Pártbizottság júniusi kiáltványa Vajdaság összes népeihez szólt, minden becsületes polgárt harcba hívott a megszállók ellen nemzetiségre való tekintet nélkül. A tanulmányok foglalkoztak azokkal a súlyos veszteségekkel is, amelyek 1941 őszén érték a bánáti és bácskai népfelszabadító mozgalmat. A Tartományi Pártbizottság koncepciói egyes politikai és stratégiai kérdésekről (Svetozar Marković-Toza politikai titkár, Žarko Zrenjanin-Učo szervező titkár), a háború időtartamáról, az ellenség erőinek lebecsüléséről, a harci taktikáról stb. nem voltak sajátos vajdasági tévedések és hiányosságok, hanem mindezekre felfigyelhetünk a népfelszabadító harc más térségeinek egyes politikai és katonai vezető szerveinél is. 1942-ben a Tartományi Pártbizottság úgyszólván teljesen elszigetelődött a szerémségi népfelszabadító harctól, mely akkor már nagy méreteket öltött. A legfelsőbb parancsnok a szerémségi kerületi bizottság útján azért sürgette Svetozar Markovićnak Szerémségbe való menetelét és a Tartományi Pártvezetőségnek ott történő megalakítását, mivel a vajdasági népfelszabadító harc központja akkor már Szerémségben volt. A szerémségi kerületi pártvezetőség kapcsolatba lépett Toza Markovićtyal, aki ebben az időben az újvidéki illegális rejtekhelyéről irányította a mozgalmat. Az egyik tanulmányban azonban kifejezésre jut az a föltételezés, hogy Toza Marković mégsem ismerhette teljes egészében a legfelsőbb parancsnokság levelét és utasításait, s ez is oka késlekedésének. Ezenkívül így ítélte, hogy a népfelszabadító harc föltételei sokkal súlyosabbak Bácskában és Bánátban, ezért jelenlétére nagyobb szükség van ebben a térségben. A további terveket megakadályozta, hogy Toza Marković hősi harc után az ellenség kezébe került, s hamarosan kivégezték. Žarko Zrenjanin egyenlőtlen harcban halt hősi halált. Az új tartományi pártbizottság ezért Szerémségben alakult meg 1943 januárjában Jovan Veselinov-Žarko vezetésével. Az új pártvezetőségnek is a jövő Vajdaságának, mint autonóm tartománynak politikai koncepcióját fogadta el. Mivel a szerémségi kerületi bizottság hozta létre a tartományi pártbizottságot, ez a bizottság Szerémséget a jövendő auto-

nóm Vajdaság integrális részének tekintette. A Kerületi Bizottság hovatartozására vonatkozólag Horvátország és Szlovénia Kommunista Pártja más-más álláspontón volt, de az ezzel kapcsolatos véleménykülönbségeket a következő időszakban sikeresen felszámolták.

Az új pártbizottság megalakulása rendkívül fontos időszakban történt, amikor az AVNOJ I. ülése után a népfelszabadító harc társadalmi-politikai alapjainak a folyamata megindult, és megszilárdult a forradalmi hatalom.

Vajdaság jövendőbeli autonóm politikai-jogi koncepcióját erősítette Vajdaság katonai szerveinek és egységeinek megalakulása is. Már 1943 tavaszán Kelet-Boszniában megalakult az I. és II. Vajdasági Brigád, majd hamarosan a III. Vajdasági Brigád is. Annak ellenére, hogy ebben az időszakban a harcosok soraiban csak kevés bácskai és bánáti volt, mégis vajdasági, nem pedig szerémségi brigádok alakultak, ami ugyancsak megfelelt a Vajdasági autonómiájáról alkotott politikai elképzeléseknek.

Tito a népfelszabadító hadsereg legfelsőbb parancsnoka külön rendeletében 1943. július 2-án kinevezte a Vajdasági Népfelszabadító Hadsereg és Partizánosztagok Főparancsnokságát, és jóváhagyta a XVI. vajdasági hadosztály megalakulását. A vajdasági politikai szervezetek létrehozásával kapcsolatos akciók tovább folytatódtak. Hamarosan megalakult az ifjúkommunisták tartományi pártbizottsága, Jugoszlávia Népi Antifasiszta Ifjúságának Tartományi Bizottsága, az Antifasiszta Nők Tartományi Szervezete, majd 1943 októberében megalakult a Vajdasági Tartományi Népfelszabadító Bizottság, amelyet a vajdasági népfelszabadító harc és szocialista forradalom politikai integrációjának, de egyúttal az autonómia katonai és politikai bázisa felépítésének befejező szakaszának is tekintünk.

Az értekezleten kitértek arra az összetett kérdésre is, miért nem szerepelt Vajdaság autonómiája az AVNOJ III. ülése határozatai között. Ez semmi esetre sem jelentette az eddig elfogadott politikai koncepció feladatát. Az ülésen ugyanis a szövetségi államformáról csak globális határozatot hoztak, de maga a háborús időszak sem tette lehetővé a politikai elképzelés részletezését és olyan kérdések elemzését, amelyek területi hovatartozást foglalnak magukban. A vajdasági kommunisták azonban napirenden tartották a kérdést, habár az nem volt vitás, s kifejezésre jutott a legfelsőbb vezetőség szóbeli nyilatkozatában és a népfelszabadító harc sajtószervében megjelent cikkekben is: Vajdaság a háború után külön autonóm tartomány lesz.

Az említett tanulmányokon kívül értékes tudományos dolgozatok ismertették még az 1943-as hadiév vajdasági népfelszabadító harcának egyes kulcskérdéseit. Így például ismertetéseket hallottunk arról, hogyan küzdötték le 1943-ban a bánáti népfelszabadító mozgalom elszigeteltségét, amely azután lehetővé tette a bánáti harcosok tömeges átcsoportosítását Szerémségbe, s bekapcsolódásukat a különböző vajdasági egységekbe (Đorđe Momčilović). A bácskai népfelszabadító és forradalmi harc 1943. évi jellegzetességeiről (Zvonimir Golubović), a vajdasági népfel-

szabadító harc sajtó-propaganda tevékenységéről (Dušan Popov), a néphatóságok szerepéről (dr. Živan Sljukić) a népfelszabadító mozgalom fegyveres erői számára történő 1943. évi mozgósításokról (Lazar Zrnić), a magyar megszálló hatalom börtöneiben sínylődő bácskai szabadságharcosok politikai tevékenységéről (Vladislav Rotbart), Szerémség egészségügyi ellátásáról 1943-ban (dr. Mihajlo Funtek), a szerémségi antifasiszta ifjúsági mozgalom erősödéséről 1943-ban (Dimitrije-Siniša Popović), a szerbiai és vajdasági népfelszabadító harc együttműködéséről 1943-ban (dr. Milan Borković), a felszabadított szerémségi területeken végzett közoktatási és kulturális tevékenységről (Olga Jovanović), az agrárviszonyok változásáról Vajdaságban (dr. Nikola L. Gaćeša), a Zombori Kerületi Pártbizottság negyedik újjászervezéséről (Milenko Beljanski). Figyelmet érdemelnek a Harcos Szövetség egyes helyi szervezetének beszámolói a népfelszabadító mozgalom eredményeiről 1943-ban (Apatin, Kikinda, Zrenjanin). Itt említhetjük meg a rumai járás népfelszabadító mozgalmára vonatkozó értekezést is (Dušan Bogdanov-Senko). Végül szólnunk kell még két tanulmányról: az egyik a bánáti 1943. évi megszálló rendszer jellegét ismerteti (Vég Sándor), a másik pedig a magyar megszálló hatóságoknak a vajdasági népfelszabadító harccal foglalkozó okmányaiba nyújt betekintést (dr. Mészáros Sándor).

Az értekezlet résztvevői és szervezői munkájukért külön elismerést érdemelnek. Nincs módunk külön értékelést adni minden elhangzott tanulmányról, de határozottan kimondhatjuk, hogy ez a tudományos értekezlet jelentős lépés a vajdasági történetírás további fejlődéséhez.

Lazar Rakić

JUGOSZLÁV ÉS MAGYAR TÖRTÉNÉSZEK AZ 1848/49-ES FORRADALOMRÓL

Az 1848/49-es forradalom jelentős fordulópont Európa történelmében, különösen pedig azoknak az országoknak történelmében, amelyeken annak idején a forradalom végigsöpört. A forradalom 130. évfordulója alkalmából 1978. november 8-án és 9-én Budapesten a jugoszláv és magyar történészek egy-egy csoportja tudományos megbeszélést tartott. A tudományos véleménycsere a forradalom kérdéseivel foglalkozott, és megkülönböztetett figyelmet szentelt a szerb—magyar kapcsolatoknak és viszonyoknak a forradalom idején. A tanácskozást a Szerb Tudományos Akadémia romanticizmussal foglalkozó bizottsága és a Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Intézete szervezte.

Történészeinknek az volt a feladata, hogy összefoglalják és ismertessék a magyar történészekkel a jugoszláv történetírás eddigi eredményeit az 1848/49-es forradalom eseményeinek felderítésében. Ezzel kapcsolatban a következő beszámolók hangzottak el:

Slavko Gavrilović: Jugoszláv történetírás Vajdaság részvételéről az 1848/49-es forradalomban,

Andrija Radenić: Az 1848/49. évi vajdasági szerb mozgalom időszakosításának és értékelésének kérdései,

Vasilije Krestić: Szerb emlékiratírás az 1848/49-es forradalomról,

Čedomir Popov: Jugoszláv történetírás az 1848/49-es forradalom európai problémáiról,

Lazar Rakić: Történetírásunk a Vajdaságban 1848/49-ben megalakított kerületi bizottságokról.

Beszámolójában Slavko Gavrić ismertette történetírásunk valamennyi fontosabb eredményét a forradalom vajdasági vonatkozású eseményeinek felderítésében, kezdve a XIX. század második felétől megjelent írások ismertetésével. Valamivel részletesebben foglalkozott Sigfrid Kaper, Dragoljub Pavlović, Vaso Bogdanov és Radoslav Perović, munkáival. Történelmi kutatásai alapján Gavrilović karakterizálta a forradalom egyes szakaszait. Részletesen érintette a forradalom igen összetett nem-

zeti és szociális vonatkozású kérdéseit, annál is inkább, mert ezek a kérdések alkották a forradalom lényegét. Összefoglalójában a szerző rámutatott, hogy ez a forradalom igen érzékelhető volt a frontvonal mögött is. Nem dolgozta azonban egyforma részletességgel fel a forradalom egyes szakaszait és összetevőit. A városok, egyéniségek és katonai vonatkozású kérdések leírásai dominálnak, ugyanakkor nem szentelt elég figyelmet a magyar uralom korszakának és a szerb-magyarok frontvonal mögötti viszonyának. Történetírásunknak a témával kapcsolatos fogyatékossága abban rejlik — véli Gavrilović —, hogy hiányosak, szerények és rendezetlenek az eredeti forrásművek. Kevés a forradalomról publikált anyag, és ez egyebek között a két szomszédos ország történetíróinak közös feladata is lehetne, annál is inkább, mert közös érdekről van szó.

Andrija Radenić a szerb mozgalom három szakasza (az első a magyar országgyűlésig, a második 1848 augusztusáig és a harmadik a forradalom végéig terjedő időszak) alapján elemezte a problémakört. Az egy-egy fázis határát olyan események jelölik, amelyeknek többé-kevésbé döntő jelentősége volt a forradalom értelmére és kimenetelére nézve, de ha valamennyi, a forradalom jellegét meghatározó külső és belső tényező kölcsönös hatását is figyelembe vesszük, akkor a fentebb említett periódusokra való felosztásban bizonyos ellentmondást észlelhetnük. A tényezők és feltételek kölcsönös egymásrahatása, függősége, összefonódása a forradalom különböző szakaszaiban kizárja az állandósult sablonok alapján történő, egyirányú, egysíkú és a mindent felölelő következtetések levonását.

Vasilije Krestić kritikai elemzésnek vetette alá az 1848/49-es forradalomról írt szerb emlékiratokat történelmi hitelességük szempontjából. A szerző véleménye szerint a memoárirodalom különböző értékű forrásanyag. Hitelessége attól is függ, hogy ki írta, a körülményektől is, amelyek közepette íródott és egyéb tényezőktől is, de az emlékiratok szükségesek a forradalom eseményeinek rekonstruálásához (különösen ha nincsenek más források), vagy azok kiegészítéséhez.

Čedomir Popov összefoglaló jegyzetet készített történetírásunknak az 1948/49-es forradalom olyan vonatkozású eseményeinek felkutatásában elért eseményeiről, amelyek a jugoszláv népek történetében az általános történelemhez tartoznak. Az újabb irodalom alapján rámutatott a délszláv népeknek a forradalomban elfoglalt helyéről, szerepéről és jelentőségéről alkotott néhány korábbi tézis tarthatatlanságára.

Lazar Rakić a meglévő irodalom alapján olyan következtetésre jutott, hogy 1948/49-ben Vajdaságban a szerb hatóságok tevékenysége híven tükrözte az akkori helyzet összetettségét, specifikusságát és a szerb mozgalom ellentmondásosságát; és ahogy a forradalom reakciós mozgalommá alakult át, úgy változott meg a hatóságok, a hatósági szervek szerepe is.

A magyar történészek beszámolói olyan következtetéseket tartalmaztak, amelyekhez többnyire maguk a szerzők jutottak kutatásaik során. Eredményeik számunkra mint új ismeretanyag, de az események magya-

rázásának módját tekintve is érdekesek. A tanácskozás második napján a magyar történészek következő beszámolói hangzottak el:

Kemény G. Gábor: A szerb—magyar megbékélés kísérletei 1848/49-ben, valamint a függetlenségi háború leírása a Déli Csillag című folyóiratban,

Perényi József: Az új magyar történetírás a magyarországi szerbek mozgalmáról 1848/49-ben,

Urbán Aladár: Királyi és kormánybiztosok délen 1848/49-ben,

Spira György: A magyar baloldal nemzetiségi politikája,

Niderhauser Emil: A parasztok és a nemzeti kérdés 1848/49-ben,

Bona Gábor: Szerbek a magyar nemzeti hadseregben 1848/49-ben,

Varsányi Péter István: Petar Carnojević népbizottsága 1848-ban.

Perényi József beszámolója arról tanúskodik, hogy a magyar történetírók jelentős eredményeket értek el a délszlávok 1848/49-es forradalmi mozgalmának felkutatásában. Eddig még nem használt levéltári anyag alapján olyan eredményeket közölt és olyan kérdéseket vetett fel, amelyek — Slavko Gavrilović szerint — egy újabb tudományos szimpozion témáját képezhetnék.

Kemény Gábor az irodalmi-történeti forrásanyagok alapján dolgozta fel a déiszlávok és magyarok közeledésének kísérleteit, valamivel többet időzve annál a kérdésnél, hogyan magyarázta ezeket a kísérleteket a Déli Csillag folyóirat, amelyet Csuka Zoltán szerkesztett és Budapesten jelent meg 1947-ben, mint a Magyar—Jugoszláv Társaság sajtószerve.

Urbán Aladár a Battyhány-kormány és népbiztosainak a 1848-as szerb mozgalom iránti viszonyulását elemezte. A kormánynak az egységes „politikai nemzetről" és a magyarok főhatóságáról alkotott koncepciója, valamint a szerb fejedelmi kormány önkéntesekből toborzott alakulatainak fegyveres beavatkozása következményeként került sor a magyarok és szerbek konfrontálódásához. A szerző ugyanakkor rámutatott más tényezőkre is, amelyek befolyásolták az együttműködést, vagy az ellentétek kiéleződését.

Spira György arról szólt, hogy a forradalom első napjaiban a nem magyar nemzetiségű tömegek is elfogadták a magyar forradalom alapelveit, azt remélve, hogy ezzel saját helyzetük is javul, de sajátságos követeléseikkel a magyar vezetők többsége nem értett egyet. A magyar radikálisok sem voltak hajlandók eleget tenni a nemzetiségek követeléseinek. Attól tartottak ugyanis, hogy ezzel gyengítenék a magyar társadalom forradalmi erőinek egységét. Ez a magatartás azonban a nemzetiségeket az ellenforradalom táborába sodorta.

Niderhauser Emil nézete szerint a parasztmozgalom fejletlen ideológiája mitikus elemeket tartalmaz (a jó uralkodóba vetett hit), és ezek az érzelmek a nemzeti érzelem felett állnak, de ha a forradalom kielégíti osztályérdekeiket a parasztok tömegesen kapcsolódnak be a mozgalomba. A parasztság csak az osztályérdekei által, és attól függően, hogy milyen ütemben valósulnak meg érdekei, kapcsolódik be a nemzeti mozgalomba. Így volt ez Magyarországon is. A nemzetiségek vezetői sikere-

sebben mozgósíthatták volna a paraszti tömegeket, ha az osztályellentéteket nemzeti ellentétekként tüntetik fel. Ebben bizonyos sajátosságokra is felfigyelhetünk egyes nemzetiségeknél, mint például a románoknál és szlovákoknál. A szerb határőrök magatartását a határőrvidéken nem jellemezhetjük tipikusnak. Viszonyulásukat több tényező határozta meg, amelyek egybeolvadtak az úgynevezett naív monarchizmussal és a főparancsnokhoz való hűséggel. A parasztság nemzeti öntudata a forradalom után fejlődött ki — állapította meg a szerző.

Bóna Gábor a levéltári anyag alapján jutott ahhoz a ténymegállapításhoz, hogy a magyar forradalmi hadseregben a forradalom egész ideje alatt többezer szerb és horvát származású katona, valamint tiszt harcolt. Arányuk a főtisztek között is több volt mint négy százalék. Az ismert 34. honvéd zászlóaljját, amely 1848. novemberében alakult Óbecsén csaknem kizárólag szerbek és bunyevácok alkották. Többszáz szerb harcolt a híres 9. honvédzászlóalj kötelékeiben is. Külön megjelölést viseltek és pravoszláv papjuk volt. A szerző röviden ismertette a legkiemelkedőbb szerb és horvát származású tisztek (tábornokok, ezredesek, alezredesek és őrnagyok) életrajzát.

Varsányi Péter István tömör beszámolójában ismertette a levéltári anyag alapján végzett kutatásainak eredményeit Petar Carnojević népbiztosságáról. Varsányi kifejtette azokat az okokat, amelyek sikertelenné tették Carnojević azon törekvését, hogy a fellázadt vidékeket lecsendesítse.

A tanácskozás mindkét napján (a beszámolók elhangzása után) kimerítő vita folyt, amely során azonos, de egymással ellentétes vélemények is kifejezésre jutottak. A vitázók mindkét fél részéről tiszteletben tartották a más véleményen lévők nézeteit. Mindkét fél új ismeretanyag, új tények birtokába jutott, megismerkedett az 1848/49-es forradalom tanulmányozásának néhány módszertani problémájával. Bár mindkét országban hagyománya van az 1848-as események kutatásának, Magyarországon pedig különösen gazdag ide vonatkozó irodalommal rendelkezik. A résztvevők valamennyien megegyeztek abban, hogy nincs minden terület és megnyilvánulási forma kellően áttanulmányozva. Ennek érdekében közös erőfeszítéseket kell tenni.

Az ilyen találkozók hasznosak, hozzásegítenek a kölcsönös megismeréshez, megértéshez és együttműködéshez a történelmi múlt tanulmányozásán túl is — állapították meg a résztvevők. Határoztak arról is, hogy együttesen kiadják az 1848/49-es forradalom levéltári anyagát.

Fordította *Hornok Ferenc*

Nemzetközi szemle

Dragan Bartolović

AZ ÚJ NEMZETKÖZI TÖMEGTÁJÉKOZTATÁSI RENDSZER MEGTEREMTÉSE

A modern világ, a fejletlen országok és a tömegkommunikáció

A pontos, az idejében történő és hiteles tájékoztatás egyre égetőbb, egyre fontosabb kérdésként jelentkezik a világban. A társadalmi forrongások, a forradalmi és evolúciós szocialista átalakulások mind kifejezettebbek, a társadalmi haladás, mozgás ma érzékelhetőbb, mint bármikor ezelőtt. A tudományos és műszaki forradalom eddig nem is sejtett lehetőségeket távlatokat nyitott az emberek, a népek egymás közötti kommunikációja terén; ami gyakorlatilag azt jelenti, hogy napról-napra egyre többet tudunk meg egymásról. A szocialista társadalmi mozgások a világon igen kifejezettek, még azokban az országokban is, amelyekre nemrégiben úgy tekintettünk, mint a tőkés társadalom bástyáira; éppen ott születnek a mind erőteljesebb és szembetűnőbb szocialista folyamatok. A szocialista forradalmak és evolúciós folyamatok a mai világban a valóságot tükrözik, többé senki sem tagadhatja létezésüket. Ez a korszak a múlt zseniális nagy emberi eszméinek, egész népek és nemzetek álmai megvalósulásának korszaka.

Az egymás közötti kommunikáció immár nemcsak az emberek és népek joga, hanem kötelessége is. De a kommunikáció egyben hatalommá is lett. Ez is az általános haladás egyik összetevője, jobban mondva az általános emberi emancipáció tényezője. Az egyenrangú kommunikáció fejlesztése a haladás jövője. Az ébredő népekben megerősödött a nemzeti és szociális öntudat. A gyarmatosítók és kizsákmányolók csizmája alatt sokáig nyögő népek nagy léptekkel jöttek a világ színpadára, a nemzetközi viszonyok döntő tényezői lettek, és maradtak is. Ezek a népek ma az általános emberi haladás, a béke és szocializmus legfőbb hordozói. A sötét gyarmati világból jött ember ma mind gyakrabban és számtalan módon kinyilvánítja, igazolja, hogy egyenrangú minden más emberrel, hogy hagyománya és kultúrája is van, semmivel sem kevésbé megalapozott és semmivel sem kevésbé eredeti, mint azoknak a népeknek, amelyek magukat istentől eredeztetik, a civilizációjukat pedig több ezer évvel számolják. Az újonnan felszabadult emberek és népek mint társadalmi

lények a fejlődés szubjektumai keresik a kommunikáció lehetőségét, az információcserét, az eszmei kapcsolatot, keresik helyüket e nemzetközi közösségben a mind teljesebb igazságot önmagukról és másokról.

A nemzetközi kommunikáció világfolyamattá lesz, de ugyanakkor világproblémává is válik, ami megoldásra vár. Folyamat azért, mert az információéhség egyre nagyobb a világban, mert az információk mennyiségét és minőségét tekintve mind gyorsabb a változás — ugyanakkor probléma is, ugyanis az információk „szabad" körforgásáról alkotott elmélet egyszer s mindenkorra érvénytelenné vált, mert az információközlés és az információvétel jogát és kötelességét nem lehet egymástól különválasztani. A kontinensek az egymás közötti kommunikáció kérdését a nemzeti egyenrangúság lencséjén át szemlélik. Tehát ez többé nem csupán egyes, néhány eszmeileg, vagy területileg csoportot alkotó állam kiváltsága, hanem minden ország joga. Az általános dekolonizáció elsőrangú politikai kérdésként vetette fel a tájékoztatás dekolonizációjának problémáját is. Az el nem kötelezett országok állam- és kormányfőinek colombói értekezletén Tito elvtárs hangsúlyozta: „Igen fontos kérdés a tájékoztatás és általában a kultúra dekolonizálásának a problémája. Ezen a téren elért kezdeti eredmények biztatóak."

Az egyirányú információáramlás elméletileg máris kompromittálva van, de a gyakorlat is kioltja lassan éltető lángját. Ezen a területen nem engedhető meg korlátozás sem elméletileg, sem a gyakorlatban — bár a gyakorlatban még találkozunk az információközlés korlátozásával. Ez is a modern világ ellentmondásai közé tartozik. Világossá vált, hogy az információk monopolizálásával — amire ma egyesek, szinte törvényszerűen a hatalmasak, ilyen, vagy olyan magyarázat címén jogot formálnak — tulajdonképpen mások függetlenségére, nemzeti és szociális szabadságára gyakorolnak nyomást, tehát dominálni és kizsákmányolni akarnak. Leegyszerűsítve ez nem más, mint kísérlet a régi viszonyoknak az újban való felélesztésére, neokolonizációs törekvés a korábbi gyarmatok anyagi javainak kihasználására. De nem csak a volt gyarmatokról van szó, hanem egész népek, régiók, sőt kontinensek megtévesztésének kísérletéről is. A nagy, nemzetközi érdekeltségű hírügynökség-társaságok, a nagytőke és állampolitika kezében, megpróbálják eljátszani a trójai ló szerepét, és az ablakon visszalopni azt, amit a népek harca és akarata az ajtón kidobott.

A fejletlen országok problémái a mai modern világ globális problémáivá váltak. Éppen ezért felvetődik a kérdés kinek adatott meg a jog, hogy a problémáknak ezt a globális részét tolmácsolja, ki szolgálhat hiteles adatokkal a mai folyamatokról, ki mondja el az igazságot a fejletlen országoknak, az emberiség számottevő hányadának, amely egyaránt vágyik élelemre és tudásra, az igazságra önmagáról és másokról. Bizonyos, mert a gyakorlati is azt igazolja, hogy a nagy hírközlő ügynökségek ezt nem teszik meg, ez nem érdekük, azok egy másfajta propaganda szolgálatában állnak, bármennyire is elrejtőznek a szabadság, igazság fogalma és a korlátozás nélküli információcsere hirdetése mögé.

I.

Egyre nyilvánvalóbb, hogy a hírközlés és tájékoztatás dekolonalizálásának kérdése e népek általános dekolonizálásának is fontos összetevője, nem fontosabb, de nem is kevésbé fontos, mint a többi tényező. Mint ahogy azt Franz Fanon is véli *„az ember nem emelkedhet fel és nem szabadulhat fel egyik téren és közben alámerüljön más téren . . .”*[1] Ahogyan ma a népek és országok felszabadulása számos (gazdasági, történelmi, kulturális, pszichológiai stb.) tényező által összefont, átszőtt oszthatatlan folyamat, ugyanígy a világ is mindinkább sok apró részletből összeálló, egységes és oszthatatlan egészet alkot. A modern korban, amikor a népekről, mozgalmakról és országokról van szó, nem beszélhetünk többé központról és perifériáról. Minden ezirányú törekvés anakronisztikus, vagy a domináció a hegemónia újabb kísérlete, alapjában véve neokolonialista nyomás. Érdemes megemlíteni, hogy a legtöbb fejlődő országban a nemzeti tudat fejlődése a nemzeti felszabadító mozgalom, jobban mondva antikolonialista és antihegemónikus plattformra épül. Ezért az országokat, népeket, mozgalmakat, jelenségeket és eseményeket a világban ajánlatos egységükben szemlélni, igazságosan tekinteni a részre és az egészre, a részletre és a globálisra, mert a részletében kiragadott igazság lehet ugyanakkor hamisítvány az egészre nézve. Objektívnak lenni azt jelenti: egybefoglalva vizsgálni a részletet és az egészet. Egy helyen Ivo Andrić erről így vélekedik: „Bölcs az, aki maga körül a világ jelenségeit nem önmagukban és nem elkülönítve szemléli, hanem lehetőleg minél jobban és sokrétűbben kapcsolatba hozva minden mással, ami a világban jelentkezik és történik. Ez természetesen nem az élet egyetlen bölcsessége, de mindenesetre a bölcsesség megszerzésének egyik feltétele.”[2]

A jelenlegi világhelyzetet a tájékoztatás terén azonban nem ékesíthetjük ilyen jelzőkkel. Sok minden van, ami nem követi, hanem fékezi a progresszív folyamatokat, ami gátolja a népek és államok teljesebb felszabadulását, tehát az ember emancipálódását. Mindez az egésznek parciális jellegű elbírálásával, vagyis a *pars pro toto* (rész az egész helyett) jellegű tényhamisítással elfojtja az objektív ismeretszerzési folyamatokat.

Ezt grafikailag, sematikusan és számokkal is bizonyítani lehet. Például:

— Ma százszor több információ megy az iparilag fejlett államokból a fejlődő országokba, mint megfordítva.

— A világ összlakosságának hetven százaléka ma nincs abban a helyzetben, hogy megfelelő tájékoztatást kapjon a saját országában és a világban történtekről.

— Karl Nordenstreng, a Tamperei Egyetem tudósának állítása szerint a világban keringő híranyag kétharmada az Egyesült Államokból ered.

— Öt hírügynökség (UPI, AP, AFP, Reuter és TASS) adja az össz információk 80 százalékát.

— A nagy hírügynökségek által közölt információk hetvenöt száza-

léka a fejlett tőkés államokra vonatkozik és mindössze 25 százaléka a fejlődő országokra.

— Az UNESCO adatai szerint hatvan fejlődő államban ezer lakosra száznál kevesebb rádiókészülék jut: Ázsia és Afrika legtöbb országa pedig egyáltalán nem rendelkezik tv-állomással.

— A fejlődő országokban több mint 800 millió ember írástudatlan.

— Amíg például az Egyesült Államok tv-adói százszázalékban saját műsoraikat sugározzák, egyes fejlődő országokban a televízió műsorok 90 százaléka behozatali eredetű, a legyakrabban rossz minőségű vagy propaganda jellegű, mert ez a legolcsóbb a piacon.

Tehát, a felsorolt adatokból is megállapítható, hogy a nagy ügynökségek úgy viselkedhetnek, ahogyan érdekeik — gyakran osztályérdekeik — megkívánják, mert a nagy hatósugarú tömegtájékoztatási eszközök segítségével a gazdag és fejlett országok saját rendszerük értékelését, mentalitásukat, életmódjukat, társadalmi viszonyaikat próbálják általános érvényűvé tenni, egyetemes érvényű kategóriaként, egyetemes értékként elfogadtatni, és ezzel bizonyos környezetben tudatosan háttérbe szorítani mindent, ami jellegzetes, nemzeti autochton és eredeti. Törekvéseik nem ritkán sikerrel járnak. Még mennyire, hogy dominációról, hegemóniáról van itt is szó, amit különféle módon lehet elérni, például: a híranyag gondos szelektálásával, vagy az információk átdolgozásával. A hírügynökségek úgy szelektálják, válogatják össze a híreket, ahogyan az nekik, vagyis a mögöttük álló társadalmi struktúráknak (nagytőke, állam, vagy hasonló) megfelel. Ez folytatólagos része az egykori gyarmatokkal való imperialisztikus bánásmódnak, gyakorlatilag neokolonialista akció, apológia, illetve propaganda formájában. Látják és érzik ezt sokan világszerte; a fejlett államokban is belátják egyesek. Így a párizsi Monde diplomatique 1976. évi augusztusi számában, Tájékoztatás a harmadik világban címmel, a következőket jelentette meg: „Ami a tájékoztatást illeti, a szó igazi értelmében teljességgel a transznacionális hírügynökségek manipulálnak, amelyek „nemzetközi" hírügynökségeknek tüntetik fel magukat. Általuk tájékozódik a világ a fejlődő országokban történtekről, és ezzel párhuzamosan a fejlődő országok lakossága általuk „szerez tudomást" a külföldi eseményekről. De a hírösszeválogatás mércéi olyanok, hogy inkább beszélhetünk a valóság szisztematikus elferdítéséről, dezinformálásáról, különösen ha a forradalmi felszabadulás útját járó népekről kell hírt megjelentetni. A harc legjelentősebb formáin, mély gyökerein és indítékain rendszerint hallgatólagosan átsiklanak, vagy azokról tévesen tájékoztatnak."

Ez a meghamisítás százféle módon történik: írott szó, és információ, kép, hang, illetve fénykép, film, zene folyóiratok, könyvek, dokumentációk, kutatások segítségével. A fejlettek közvetlenül akarják igazolni dominációjukat, illetve dominációs törekvéseiket. Egyes népeknek, de gyakran egész régióknak, kontinenseknek ezek a hírügynökségek csak akkor szentelnek figyelmet, ha szenzációkról van szó, rossz hírekről, katasztrófáról, az élet fekete oldaláról. Donatan Pauel, a Herald Tribune vezér-

cikkírója a BBC egyik rádióadásában (1978. április 20-án) kiemeli, hogy „a nyugati világot többnyire csak az vonzza és érdekli, ami a harmadik világban különleges, erőszakos és romboló, ami pedig a mindennapi élethet tartozik észrevétlenül marad." Vagy ahogy annak idején Baudelaire mondotta „a háborúk, gyilkosságok, tolvajlások, feslettség, kínzások, uralkodók büntettei, népek bűnei — a kegyetlenség általános megrészegedése". És még ez sem elég. Némely nagy hírügynökségek képviselői kimondottan tiltakoznak amiatt, hogy nem rendelkeznek monopóliummal az egész világban, fejtegetéseiket pedig gyakran az egyenrangúság és szabadság leplébe rejtik. (Így például az Associated Press egyik kiemelkedő képviselője nyilvánosan tiltakozik amiatt, hogy az AP-nek, ahogy ő mondja, csak a világterület felére van „belépési" joga — tulajdonképpen pedig itt is monopóliumról van szó.)

Az el nem kötelezett és fejlődő országok már réges régen felfigyeltek erre a monopóliumra. Fontos megbeszélés folyt erről az el nem kötelezett országok állam- és kormányfőinek algíri csúcstalálkozóján, de egyre gyakrabban esik róla szó az el nem kötelezettek nemzetközi találkozóin, vagy az Egyesült Nemzetekben szervezett értekezleteken. Az UNESCO által kiadott A kialakuló világ című tanulmányban (amely az új világgazdasági rendszer kialakításáról szól), többek között ez áll: „Némely, rendszerint, valamely fejlett ipari államban székelő hírközlő szervek, amelyeknek hatósugara az egész világot átszövi, felszerelésüknek és tőkéjüknek köszönve olyan pozícióban vannak, hogy kétségtelenül jobb szolgáltatást nyújthatnak, de ugyanez a tény egyirányú információközlésre, mégpedig olyan információk közlésére serkenti őket, amelyek a saját államuk nézeteit tükrözik. Az információ szolgáltatásában kifejtett dominációjuk ilymódon a kulturális agresszióval határos. Néhány tehetős állam, és ami még veszélyesebb, néhány multinacionális társaság abban a helyzetben van, hogy ellenőrizheti az infrastruktúra össz produkcióját és a műsorátvitelt egyaránt. Ez a monopólium ellenzi az új világgazdasági rendszer kialakítását."[3]

Egyre nyilvánvalóbbá válik az is, hogy semmi sem mérhető az örökkévalóság mércéivel, mert a társadalmi jelenségek változóak és múlandóak, állandó mozgásban vannak, nem statikusak. Ezért nincsen végső megoldás sem; a harc szüntelenül folyik, az új győzedelmeskedik, előretör, a régi tönkremegy. A tájékoztatás mind kevésbé egyéni lelki torna" ahogy némelyek tekintenek rá, mert mindinkább a teljes nemzeti és szociális felszabadulás harci eszközévé válik, tehát, a nemzeti és osztálykérdés egyik alkotóeleme. A szabad információterjesztés elméletén alapuló gyakorlat — ma ez már teljesen nyilvánvaló — nem más mint a szabad tájékoztatás és tájékozódással való visszaélés, mivel a képlet az információ-áramlás egyenlőtlenségét rejti és védi. Az indiai nagykövetség, 1976. évi közlönyének Belgrádban kiadott novemberi számában Mohamed Junus, az indiai államfő külön kiküldöttje erről a következőképpen nyilatkozik: „Kénytelen-kelletlen millió és millió rupiát fizet-

tünk, azért hogy nekünk a nyugati államok hazugságokat meséljenek rólunk."

Tehát, a tájékoztatási monopólium elleni harc, többek között harc az igazságért, egyben az emberi értékek, a nemzeti kultúrák és a népek, a nemzeti államok kulturális hagyományainak megőrzéséért. Mindehhez társult még az a tény is, hogy a mai tájékoztatási rendszereknek erősen blokkpolitikai színezete van. Az ilyen jellegű információterjesztés pedig szükségszerűen blokkfeszültséget vált ki. Az olyan tájékoztatás, amilyet az el nem kötelezett országok kívánnak kiépíteni a békét, az általános haladást, az ember és a népek felszabadulását szolgálja.

II.

A felvázolt adatok ékesszólóan érzékeltetik milyen a pillanatnyi tájékoztatási rendszer a világban. Ezen a területen a kolonizálás továbbra is tartja magát, igaz kissé más formában. Ugyanis, ha a világon ma 150 szuverén állam van és mindössze néhány állam rendelkezik monopóliummal a téjékoztatásban, és ha ezek diktálják, szelektálják az információkat, akkor az nem más mint a koloniális elnyomás újabb változata, majdhogy nem az agresszió sajátos formája. A kolonializmusnak ez a maradványa talán sehol máshol, semmilyen más területen nem olyan erős, nem érezteti annyira hatását, mint éppen a tájékoztatásban. A felszabadítási és politikai harcban, amely a függetlenség kikiáltása után is folytatódik, a tájékoztatásnak jelentős szerepe van. Mert, a neokolonialista kizsákmányolás tovább tart. A tájékoztatásban megnyilvánuló függőség szerves része a politikai és gazdasági függőségnek. Meg kell azonban említeni, hogy bár a gyarmatosítók törekvései nem szüntek meg, mindez mégsem nyomja rá annyira bélyegét a mai helyzetre. Az erő mérlege lassan a fejlődő országok javára változik, az egyenrangú viszonyok és igazság javára billen.

A tájékoztatási rendszer dekolonizálását, gyakran a dolgoknak a „saját szemüvegén" át történő meglátása jellemzi. Ugyanis az a „szemüveg" mást mutat a hazai szemlélő és mást a kívülálló számára. A kívülről szemlélők az adott helyzetet igyekeznek állandósítani, mivel azt vagy maguk teremtették meg, vagy a saját infiltrálódásuk alkalmával már úgy találták. A belülről történő meglátás — ha az ténylegesen a hazai érdekeket tartja szem előtt —, mindig az ember valós és élő problémái felé fordul; keresi a problémák megoldásának a módját, és feltárja az igazságot. Az ilyen szemléletnek a kreativitás a természetes velejárója. Itt a hagyomány is egészen új, eltérő formában jelentkezik. A hagyomány elválik a negatív tradicionalizmustól; itt megmutatkozik az emberek, a nemzet öntudatra ébredése, az ősi hagyományok iránti megbecsülés és a más nemzetekkel való egyenjogú kapcsolat megteremtésére való törekvés.

Már az 1962 decemberében hozott ENSZ-határozat felhívta a figyel-

met, hogy intézkedéseket kell tenni a fejlődő országok elégtelen tájékoztatásának a felszámolására. Azóta ez a harc sokat fejlődött, amelynek gyökerei mélyen a múltba nyúlnak vissza —, és újabb, gazdagabb formát öltött, amely megfelel a változó kor követelményeinek. A világhelyzet megváltozott ugyan, de sok-sok ország függősége még ma is számos tekintetben igen szembeötlő. Figyelmen kívül hagyják ugyanis azt a tényt, hogy a dekolonizáció minden területen, így a tájékoztatás terén is nemcsak a gyarmatnak jelent szabadságot, hanem az elnyomónak is. Ezt a tény döntő fontossága ellenére, sajnos, sokan nem veszik figyelembe, éppen azok teszik ezt, akiknek látóköre nem halad túl érdekeik (leggyakrabban osztályérdekeik) határán.

Az elnyomók igyekeztek elválasztani egymástól a népeket, embereket, törzseket és hasonló etnikai csoportokat. A népeket gyakran törzseknek tekintették, vagy fordítva, hogy áthidalhatatlan szakadékot teremtsenek közöttük. Erre a célra természetesen felhasználtak minden „információt", pontosabban szólva dezinformációt. A kolonialisták nem akarták tudomásul venni, hogy az újabb idők, az új nemzetközi viszonyok és a technika fejlődése amely eredményeit nagymértékben az elnyomottak kizsákmányolására alapozta —, a dekolonizációs folyamatot sürgeti, olyan általános dekolonizációt, amely mindenki számára jobb feltételeket teremtene. Ebből ered — mutat rá a mélyrehatóbb elemzés — a gyarmatosítók elkeresedett ellenállása is a népfelszabadító mozgalmakkal szemben. Másfelől a népfelszabadító mozgalmak harcosai is innen merítik bátorságukat, a győzelembe vetett hitüket, határozottságukat, amely bár nagy áldozatok és veszteségek árán, de meghozta számukra a győzelmet. A gyarmatosítók, sajnos leggyakrabban azt is képtelenek voltak előrelátni, hogy a tegnap még gyarmatok, ma szabad államok meglévő technikájukkal, gyáraikkal milyen hasznot jelenthetnek majd, ezért a felszabadító mozgalom mind eredményesebb akciói után távozni kényszerülve igyekeztek minél nagyobb kárt tenni az anyagi javakban. Ez a jelenség nem is annyira újkeletű, saját bőrünkön is alkalmunk volt tapasztalni a második világháborúban.

A klasszikus kolonializmus már a múltté, bár idejétmúlt maradványai néhol és némely dolgokban még ma is élnek. Ám ezt a klasszikus kolonializmust ma a szellemi kolonializmus váltotta fel. Ugyanis a multinacionális tömegtájékoztatási és más társaságok, amelyek a közelmúltig még a gyarmatokat mindjobban kizsákmányolni és kihasználni igyekvő nagyhatalmak szolgálatában álltak, ma ugyanazt teszik, mint régen csak más módszerekkel, más módon. Tájékoztatásuk, ahogy ők mondják „a harmadik világ felé", ma is a kizsákmányolás szolgálatában áll, mint minden kommerciális és profitszerzési elven alapuló felépítmény. Ugyanis sok mindent a fejlődő országok életéből, különösen pedig az el nem kötelezett országok életéből egyszerűen elhallgatnak, megkerülnek, nem tájékoztatnak. Ezt az állítást számos példa is alátámasztja, mint például hogyan tájékoztatnak Vietnamról az egyesülés után; az el nem kötelezett országok némely kiemelkedő képviselőiről, még akkor is ha az Egye-

sült Nemzetek szónoki emelvényéről beszélnek; vagy ahogyan az el nem kötelezettek számos akcióit kezelik, a felszabadító mozgalmakat, az új gazdasági világrendszer megteremtéséért folytatott harcot; a szabadság kérdését stb. A multinacionális érdekeltségű nagy hírügynökségek különösen a fejlődő országok önálló gazdasági, kulturális, sport- és a társadalmi élet más területein való előrehaladásáért vívott harcáról hallgatnak, azt nem méltányolják. Márpedig ez a harc az önmegbecsülés, az öntudat küzdelme, harc a teljes dekolonizációért, egyben kifejezetten nemzeti és osztályjellegű harc is. De minderről a nagy hírügynökségek hallgatnak. A tömegtájékoztatás dekolonizációjáról folyó tárgyalás egyben vita a gondolatszabadságról, tehát a szabad, de felelősségteljes tárgyilagos tájékoztatásról. Mert ez is részét képezi az emberi jogoknak, szabadságnak. Az emberi szabadság mi lehetne más, mint a felszabadító mozgalomnak végső célja, a fajüldözés megsemmisítése, a fasizmus és kolonializmus maradványainak, az ember és a népek kizsákmányolásának megszüntetése a béke megteremtése, a háborús veszély túlhaladása céljából. Sajnos tanúi vagyunk annak, hogy a nagy tömegtájékoztatási társaságok továbbra is több figyelmet szentelnek a háborús rombolásnak, háborús terveknek, fegyverkészleteknek és hasonlóknak, mint a háborúkat kirobbantó, a békét veszélyeztető jelenségeknek és egyéb okoknak.

A történelem folyása azonban kérlelhetetlen: a gyarmati népek egyre inkább urai lesznek saját javaiknak, így a tömegtájékoztatásnak is.

III.

A konkrét világhelyzet ma számtalan alapot szolgáltat az arról való elmélkedéshez mi is a tényleges nemzeti függetlenség és egyenlőség; a népek, államok és mozgalmak egyenlősége; avagy az egyenlőségen alapuló szolidaritás és internacionális együttműködés. Ez semmiképp sem jelentéktelen kérdés, mindenekelőtt azért, mert a nemzeti szabadság és nemzeti egyenlőség kérdése a nemzetközi együttműködésben, mégpedig minden téren, mint *conditio sine qua non* merül fel. Nem lehetséges ugyanis egyenrangúság és szabadság csak bizonyos téren, ha az nem terjed ki minden területre. Szabadság és egyenlőség vagy van, vagy nincs. Ez a két fogalom oszthatatlan, részekre nem bontható. A tapasztalat, sokévszázados tapasztalat legalábbis ezt bizonyítja, de erről tanúskodik saját tapasztalatunk is az újabbkori történelmünk alapján. Tehát, a tömegtájékoztatás kérdése minden állam szabadságával és egyenrangúságával és egyben az emberiség szabadságával és emancipációjával függ össze.

Ma már vitathatatlan, hogy az információnak (a tömegtájékoztatás eszközeire gondolunk) magán kell hordania annak az államnak, vagy népnek nemzetei jegyeit, amelytől ered, azaz amelyre vonatkozik. Más szóval a tájékoztatásnak az ország fejlődésének, általános társadalmi értékeinek valós tükörképe kellene hogy legyen, amelynek valóságismertető

ereje van. Ha az információ ilyen, akkor a valós nemzeti lét kifejezője, egyben pedig hiteles és tárgyilagos is. Minden egyéb csupán jobb, vagy rosszabb pótanyag lehet. Ebből ered a következtetés, hogy a hírközlő saját népének soraiból kerülhet ki csak, és nem végezheti ezt a feladatot senki más kívülálló, feletteálló, vagy akár más „egyenrangú". Ez is az ország függetlenségének alkotórésze, eleme. Minden állam nemzeti fejlődése szoros összefüggésben áll a tömegtájékoztatási eszközök fejlődésével. A tömegkommunikáció visszatükröződik a társadalmi élet valamennyi területén — a politikai, kulturális, gazdasági, sport és más téren. A nemzeti tájékoztatási rendszer létrehozása és tömegtájékoztatási eszközök fejlesztése egyben elősegíti mindannak a fejlődését és térhódítását, ami adott környezetben eredeti és hiteles. Ez is arra mutat rá, hogy a nemzeti egyenrangúság nem képzeletbeli, költői, vagy absztrakt fogalom, hanem nagyon is konkrét fenomén, amelynek sok-sok szempontja van; közülük egy és a legfontosabb a tömegtájékoztatás.

Szocialista önigazgatásunkban a nemzeti egyenjogúság a tájékoztatásban is megnyilvánul egyebek között azáltal is, hogy az információ források mindenki számára egyformán hozzáférhetőek, érvényesül a sajtószabadság; a köztársaságok és tartományok megszervezik saját tömegtájékoztatási rendszerüket, a sajtótermékek, a nemzetek és a nemzetiségek nyelvén jelennek meg, a rádióadás több nyelvű, a helyi jellegű tájékoztatási eszközök a tv, a rádió állandóan fejlődik, a tájékoztatás és alkotás pedig autentikus, mivel a nemzetek és nemzetiségek nyelvén történik a megfogalmazása, sőt a tömegtájékoztatási eszközök dolgozói is a nemzetek és a nemzetiségek soraiból kerülnek ki, a tájékoztatási anyagot az anyanyelvükön közlik.

Szem előtt kell azonban tartani azt is, hogy a nemzeti színezet mellett a tájékoztatási eszközök mindenütt a világon magukon hordozzák az osztályjelleget is. Általában, mint ahogy azt eddigi tapasztalataink bizonyítják, az osztály- és nemzeti jelleg egymástól elkülönítve nem szemlélhető, nem elemezhető, mert dialektikus egységet alkotnak — az osztályérdek nem helyezhető a nemzeti érdek fölé, és fordítva sem lehetséges. A tőkés társadalmakban ez ellentmondásos helyzetet teremt, mert az osztályérdeket a tőkések a népérdekek fölé emelik — úgy a saját, mint a más népek érdekei fölé — vagyis gyakorlatilag népárulást követnek el. Ezt fejezik ki a nagy multinacionális korporációk; a gazdasági és más téren tapasztalható elnyomás. De ugyanígy, ha a nacionalista érdek kerekedik mindenek fölé, az sem más mint ennek vagy annak a rétegnek a nacionalizmusa, és ha mélyrehatóbb elemzést végzünk, megállapíthatjuk, hogy az is a nép nemzeti érdekeinek az elárulása. Az ilyen fajta nacionalizmussal ugyanis ellentétben áll az osztályérdek, más szóval az ilyen nacionalizmus ellentétben áll a munkásosztály, a széles néprétegek érdekeivel.

A tájékoztatási eszközök a hatalmon lévő osztály szolgálatában állnak, annak nevében és annak érdekében tevékenykednek. Az információ is mindig osztályjellegű; a nemzeti is mindig osztályjellegű és az osztály-

jelleg is mindig nemzeti érdekeltségű. Az információ osztályjellege a híranyag szelektálásában nyilvánul meg, továbbá a hírfeldolgozás módjában, az ismeretszerzés módszerében, a sajátos jellegű tényközlésben. Szocialista önigazgatási társadalmunkban, mint minden más így a tájékoztatási eszközök is a dolgozók, a munkásosztály kezében vannak, és a szocialista önigazgatás, a népek közötti együttműködés, az el nem kötelezett politika, a béke és általános haladás irányába, fejlesztésére helyezik tevékenységük hangsúlyát. Az, hogy időről-időre a hazai tájékoztatási eszközökben is észlelhető tévelygés, idegen ráhatás, hogy kifejezésre jutnak az opozíció érdekei, — amely még mindig munkálkodik —, az csupán a folyamat árnyoldala. Időről-időre a tájékoztatási eszközökben is kifejezésre jutnak a legkülönfélébb hatások, így az opponens érdekek is. Előfordul, hogy a tájékoztatási és ellenzéki érdekek között, néha akaratlanul is az opponens, ellenzéki erőknek tesznek szolgálatot; azoknak hangos szószólóivá válnak, de azt sem szabad elfeledni, hogy a tájékoztatási eszközökön belül is megtalálhatók ezeknek az erőknek a maradványai.

Másfelől, a kapitalizmusban, a demokrácia és szabadság paravánja mögé húzódva, végzik a hírek osztályszempontú szelekcióját, és ennek alapján terjesztik az információkat a világban, vagy a hazai nyilvánosság előtt. Ezek az információk, tehát közvetlenül fordulnak a szabadság ellen, segítik az elnyomást, a kizsákmányolást. Különösképpen amikor a külföldnek szólnak, amikor az egykori gyarmati nagyhatalmaktól, gyarmatositóktól erednek. Ilyenkor minden rendelkezésre álló eszközt és módszert felhasználnak — műszaki felszerelést is szállítanak a még tegnapi gyarmatra csakhogy megerősítsék monopol helyzetüket, függetlenül attól, hogy az ország már elnyerte politikai függetlenségét.

Ha most visszatérünk írásunk eredeti témájához, akkor meg kell állapítanunk azt a megdönthetetlen tényt, hogy a tájékoztatás a nemzeti harc, az egyenrangúságért és egyenjogúságért, a fejlődésért, a világ progresszív történelmi változásaiért vívott harc fegyvere kell hogy legyen. Minden állam joga, hogy definiálja és megformálja tömegtájékoztatási politikáját, és csakis egyedül felelős a tömegtájékoztatási formák kialakításáért, a rendszer fejlesztéséért, mert ez szerves része általános politikájának, tehát önállóságának, nemzeti függetlenségének és egyenjogúságának. Az információ, mint minden más, meghatározott célt szolgál, az ország társadalmi, gazdasági kulturális helyzetéhez viszonyaihoz kell hogy idomuljon az általános előrehaladásért folytatott harcban.

Minden gyarmatosításellenes harcban szükségszerűen a leigázott nép győzedelmeskedik — ez történelmi szükségszerűség. De a győzedelmeskedő népnek — a társadalmi folyamatok törvényszerűségeivel összhangban — ugyanígy győzelemre kell vinnie a tájékoztatás ügyét is. A nemzeti kérdések megnyitása mindig magával vonja a nemzet affirmálódását. (Elsősorban globális jellegű affirmációra gondolunk, de ez a helyzet akkor is ha szegmentális nemzeti kérdésekről van szó.) Ettől nem tér el a tájékoztatás kérdése sem. A különböző „vasfüggönyök", ilyen vagy

olyan jellegű cenzúrák, haladószellemű lapok betiltása stb. a világban rendszerint rövid életű volt. A nép tudta mi történik a vasfüggöny mögött, mi az amit a cenzúra „megjavított" és mit tartalmaznak a fehér foltok az újságban. Nemcsak a tájékoztatás szférájának megnyitásáról van szó. Mindenekelőtt szükség van a társadalmi élet egyéb területeinek megnyitására, s minden téren megnyilvánuló egyenrangúságra, és a fejlettség bizonyos fokára. Mert megnyithatja e tájékoztatását egy ország, ha mások kitartóan továbbra is hamis tájékoztatást végeznek, ugyanakkor fejletlensége folytán anyagiak és káderek hiányában a szóban forgó állam képtelen ennek útját állni. A tájékoztatás felszabadító szerepe tehát itt is megnyilvánul, mert ha fejlett és erős a tájékoztatási rendszer, akkor az igazságért folytatott harcával hozzájárul a nemzet affirmálódásához is. És csak ekkor juthat teljes kifejezésre a nyílt tájékoztatás. Más szóval tudatosan csak a gyengék, csak a nép ellenségei zárkóznak be, csak ők szabnak korlátokat. Amint azt Edvard Kardelj is kihangsúlyozza: „... az ember, a nép vágya, hogy szabad és egyenrangú, alkotó individuum legyen megsemmisíthetetlen. Minden ingadozás és átmeneti nehézség ellenére ez a vágy, törekvés újra és újra áttör a társadalmi és nemzetközi viszonyok pórusain".[4]

Ha tehát az ország politikailag szuverén, szuverén kell hogy legyen a tömegtájékoztatásban is, mert a társadalom minden pórusa, a társadalmi élet minden területe magában foglalja a tájékoztatást. Igaz az a tézis, mely szerint minden, amit átél az ember, átéli a nép is, és fordítva. Minden forradalomnak létében nemzetinek kell lennie, de egyben nemzetközinek is, mert a nemzetközi kapcsolat teremtése minden téren szükségszerű — természetesen a szabad elhatározás és egyenjogúság elve alapján Egy nemzet ereje ugyanis azzal is mérhető milyen kapcsolatai vannak más nemzetekkel.

A nemzeti egyenrangúságért vívott harc egyben harc az igazságért, ennélfogva szoros összefüggésben van tulajdon tömegkommunikációs rendszerek kiépítésével. A tájékoztatási rendszer létrehozása és erősítése fontos előfeltétele a szélesebbkörű együttműködésnek a nemzetközi téren általában. Ez semmi esetre sem jelenti azt, hogy az ilyen vagy olyan módon csoportosuló, csoportot alkotó országok önmaguknak elegendőek, bár ilyen véleményekkel is találkozhatunk. Mint ahogy ma oszthatatlan a világ, a világbéke, úgy oszthatatlan a béke és haladás minden tényezője, tehát a tájékoztatás is. Hasonló teret kell biztosítani az elméletek nemzetközi kommunikációjának is. Ami Jugoszláviát illeti, mi a kommunikáció ilyen válfajának is mindig kellő figyelmet fordítottunk — kerestük a dialógus lehetőségét nálunk és a nagyvilágban egyaránt. A nemzetköziséget fájón érintő kérdésekről folytatott egyenrangú demokratikus vita mindig hasznos.

A tájékoztatási rendszerek egyenrangúságának kérdése a világban egyszer s mindenkor a szegénység elleni harc kérdése is. A tájékoztatásban megnyilvánuló monopólium megszüntetése a nemzeti tömegtájékoztatási eszközök megteremtésének sokrétű és széles folyamata. A fejletlen országa-

gokban a tájékoztatási eszközöknek — függetlenül attól milyen fokon állnak — népfelszabadító küldetésük van; a teljes nemzeti függetlenség kivívásában összetevő részét alkotják a nemzeti kérdésnek, a nemzeti emancipációnak. Kapcsolatban áll velük a nemzeti nyelv, a kultúra, a piac stb. Gyakran mint egyetlen katalizátort, a piacot akarják érvényesíteni, és ezzel valójában — többnyire tudatosan — elfojtják, elhanyagolják a nemzeti viszonyt, a szabadságot, az egyenjogúságot.

Hasonlóan ítélhetünk a nyelvhasználattal való visszaélésről, vagyis a nyelvi elnyomásról, ami által a kolonizációs erők a dominációt, a hegemóniát kívánják meghosszabbítani. Nem egy helyen a világban ma is erős nyelvi elnyomásnak, a nemzeti nyelv visszaszorításának lehetünk tanúi. A cél, hogy a volt gyarmatosítók nyelve esetleg nemzeti nyelvként érvényesüljön. Nyelvi imperializmus és kolonializmus[5] című írásában Ives Person is erre a jelenségre mutat rá; állítását sok példával támasztja alá. A nyelv és kultúra mechanikus átvételét, más, úgynevezett magasabbrendű nyelvek elfogadását a világ népei nem akarják ugyan, de ilyen törekvésekkel továbbra is találkozunk. A nemzeti nyelvet a nemzeti tájékoztatási eszközök útján kellene jobban ápolni, mert az adott környezetben az a legkifejezőbb kommunikációs eszköz. Az úgynevezett felsőbbrendű és világnyelvekről alkotott elmélet mesterséges tákolmány, a kolonializmus szüleménye. Minden nyelv egyformán kifejező, egyformán szép, függetlenül a fogalmak számától és a szókészlettől.

A nemzeti kúltúra elismerése ugyancsak elsőrendű tényezője a nemzeti függetlenségnek és egyenjogúságnak, a tájékoztatásnak pedig e téren is sorsdöntő a szerepe; a feladatai jelentősek: a tájékoztatási rendszer által kifejezésre kell jutnia a kultúrális affirmációnak. A tájékoztatási rendszer a nemzeti kultúra terjesztésének behelyettesíthetetlen tényezője országon belül és a világban egyaránt. A tájékoztatás így sajátos módon kreatív szerepet kap, mert serkenti a népi alkotást. Mondhatjuk, hogy a tájékoztatás a nemzeti kultúra része, a nemzeti kultúra pedig a nemzeti önállóság alkotóeleme is. Egyik a másikat átszövi, egyik a másiktól elválaszthatatlan, dialektikus egységet alkot, és csakis eképpen tekinthetünk a világnak erre a ma igen fontos problémájára. Még egyszer hangsúlyozzuk ki, hogy a tájékoztatásnak döntő szerepe van a magasabbrendű és alsóbbrendű kultúrákról alkotott mítosz megszüntetésében. Ilyen idejétmúlt felfogás különösen Európában eresztett olyan mély gyökeret, hogy ma is tartja magát. Az eurocentrikus nézet, az európai kultúra terjeszkedése ma is erőteljes, habár más kontinenseken is évezredeken át alkotnak az emberek, ott is vannak hellyel-közzel hasonló hagyományok, régebbi civilizációk, kiemelkedő eredmények.

IV.

Köztudott, hogy a tájékoztatás célja kapcsolatot teremteni az emberek között és nem elválasztani őket. Ha az információ egymástól elválasztja az embereket, feltevődik a kérdés, mi az — mert bizonyos, hogy nem tájékoztatás, ugyanis nem hiteles, nem tárgyilagos és nem tendenciózus mentes. Márpedig éppen a nagy hírügynökségek szerepe volt a múltban — és ma is — hogy elválasszanak egymástól embereket, népeket. A legkülönbözőbb módon és módszerrel tették ezt gyakran a híranyag átfontolt kiválogatásával, vagy a tények elferdítésével.

Minden szabad államban a tájékoztatási eszközök, a dolgok természetéből adódóan, igen fontos részét alkotják — és kell is hogy alkossák — a társadalmi-politikai rendszernek. Ezért kellene, hogy mindenhol őshonosak legyenek. Számos országban a fejlettség mai fokán és nemzetközi viszonyokból, valamint a belső rendszerből eredően ez még nem lehetséges. Ebben rejlik a fejlődő országokkal való manipuláció lehetősége, a multinacionális érdekeltségű hírügynökségek kommunikációs társaságok által, és ugyanígy ez teszi lehetővé a hazai uralkodó rétegnek, hogy tulajdon népét elnyomja, kellő tájékoztatás nélkül sötét tudatlanságban tartva.

Az információnak szabadnak kell lennie, ami annyit jelent, hogy nem lehet egyirányú, vagy egyoldalú, mint ahogy a szabadság sem lehet az. A tájékoztatás emberek közötti nemzetek közötti viszony, ha tehát a partnerek nem egyenrangúak nincs egymás közötti kommunikáció sem. Amennyiben ezen a téren az erősebbek, gazdagabbak uralkodnak el az dominació, terror, vagy hasonló. Az arányosság és egyenrangúság mint mindenütt másutt, így ezen a téren is elengedhetetlenül fontos föltétel. Felvetődik a kérdés az egymás közötti kommunikáció kapcsán, hogy mi a legtöbb ország és nép óhaja, célja? A cél lehet hosszú távú, illetve rövid távú, de lehet állandó és tartós is. Egyik legfontosabb cél mindenképpen a minél nagyobb számú információ többirányú áramlásának biztosítása, amellyel véget vetnének a tájékoztatás ma még nagyon is érezhető egyenirányúságának. Ugyancsak fontos cél az egyenrangú és igazságos viszonyok megteremtése a tájékoztatásban, ami a fejlődő országok számára rendkívüli fontossággal bír. Ilyen értelemben az országok együttműködése hosszú távú feladat, és bár az ellenállás igen erős, mégis le kell győzni. A világ minden részén állandóan fejleszteni kellene a hírközlés technikai eszközeit, ami lehetővé tenné, hogy a valós, az igazi információk mindenki számára hozzáférhetők legyenek, más szóval ez nagyban hozzájárulna a haladó szelleműbb közvélemény kialakításához az egész világon. Nagyobb számú szakembert kellene kiképezni erre a munkára, akik a tájékoztatási intézményekben, vagy a tömegtájékoztatással közvetve kapcsolatban álló intézetekben dolgoznának.

V.

A technika fejlettségi szintjét tekintve a korlátlan kommunikációs lehetőségek korszakában élünk. Tény, hogy az emberek egyre többet tudnak, egészében szemlélve pedig az információk is — minden nehézség ellenére — egyre szélesebb körben terjednek, újabb és mind jelentősebb területeket hódítanak meg. Itt természetesen az autentikus, minőségi és valós információkra gondolunk elsősorban. A technikai lehetőségek ma már szinte kifogyhatatlanok.

Mindezek valóra váltásához először is létre kell hozni a tulajdon nemzeti tájékoztatási rendszert mindenütt a világban. A világűr a műholdak révén lehetővé tette, hogy az információ egyidőben eljusson a világ minden tájára.

A tájékoztatási eszközökről beszélve a szó legszélesebb értelmében használjuk ezt a fogalmat — ugyanis információt közöl a film, a publicisztika, a kiadóházi kiadvány, sőt a fénykép is. Érdemes lenne elemzés tárgyává tenni, milyen fényképanyagot szolgáltatnak a nagy hírügynökségek a világ legkülönbözőbb vidékeiről. A fejletlen országok leggyakrabban sem technikai káder szempontból nincsenek olyan helyzetben, hogy az általuk készített és kidolgozott fényképeket eljuttassák a világ minden tájára, amelyek reális, hiteles okmányként tanúsítanák a valóságot. Ilyenformán a világ telefotós hírügynökségei leggyakrabban a nyugati világ anyagi jólétét reklámozó képeket szolgáltatják a fejlett tőkés országokról, a fejlődő világból pedig csak az élet árnyoldalairól adnak hírt. Fontos szerepet töltenek be a nemzeti dokumentációs központok archívumai is a korszerű tájékoztatási rendszer kiépítésében.

Induljunk ki abból a tézisből, hogy az ember egyik alapvető joga, hogy tájékoztatást kapjon, de ugyanúgy az is, hogy tájékoztasson. Ezzel összhangban növekszik a tájékoztatás szerepe a fejlődésért és az új világgazdasági rendszerért vívott harcban. Fontos kérdésről van szó, tehát, amely a nemzeti jelleg akár megőrzése, akár kialakítása szempontjából igen lényeges, és ilyen értelemben sorsdöntő a szerkesztés, pontosabban a szerkesztési politika is. Mivel a nemzeti kérdés komponenseiről van szó, nem mindegy milyen a szerkesztési politika, kik gyakorolják, hol szerezték képzettségüket stb. Alapmotívumként kellene alkalmazni: realizmus igen — propaganda nem. A hangsúlyt mindenütt a világban a progresszív folyamatokra kell helyezni, így a tulajdon országunkban is. Csakhogy a progresszív társadalmi folyamatokra fel is kell tudni figyelni, megérteni azoknak lényegét, valóra váltásukra törekedni és nem kívülállóként figyelni, mint idegen testet a szervezetben. A tárgyilagos tájékoztatás mindig a haladás szolgálatában áll, tehát az általános világbéke ügyét segíti. Végső ideje megszüntetni az egyes országok és központok fölényéről alkotott hiedelmet, a nyugati hírügynökségek által propagált hiedelmet a „szabadság" szükségességéről, az olyan „szabadságról" és „objektivizmusról", amelyet azok hirdetnek — a saját szemszögükből szemlélve a dolgokat —, anélkül, hogy elemeznék a tényeket. Harcolni

kell minden nép és állam jogos érdekeiért, az érdekek megvalósításáért és nemzetközi szinten történő összeegyeztetéséért. Ez a tájékoztatás tulajdonképpeni küldetése: síkraszállni a békéért, a megértésért, a haladásért, a nézetek egyeztetéséért és nem a népek egymástól való elidegenítéséért. Kerülni kell, tehát, az objektivizmust is, mindennemű objektivizmust, a burzsoát, vagy másfélét egyaránt. Mert az objektivizmus és a tárgyilagosság soha nem volt és nem is lehet összeegyeztethető kategória. Ilyen értelemben ajánlatos túlhaladni a világ blokkokra való felosztását, nem csak politikai és gazdasági, hanem tömegtájékoztatási szempontból is.

VI.

Az el nem kötelezett országok harca a világ új tájékoztatási rendszerének kiépítéséért igen fontos mozzanat, része — egyúttal igen lényeges eleme — az új nemzetközi viszonyokért folytatott harcnak. Hosszan tartó előkészületek és az el nem kötelezett országok államfőinek találkozóin elhangzott politikai értékelések után, 1975. január 20-án spanyol, francia és angol nyelven megkezdte adását az el nem kötelezettek hírügynökségi irodája a pool, amely autochton híreket közöl a tagországok életéből. Ezzel valóra vált az algíri csúcstalálkozón, a gazdasági együttműködésről elfogadott akcióprogram 13. és 14. pontjába foglalt elképzelés, amelynek gondolata tulajdonképpen már Bandungban is felvetődött.

A pool statútuma a következőket tartalmazza: A pool feladata, hogy a tagországok között lehetővé tegye a széles körű információcserét, a hírek, cikkek, fényképek adását, vételét, ugyanakkor pedig a világ számára objektív és hiteles híranyagot szolgáltasson a fejlődő országokról.

A pool nem nemzeti hírügynökség. A poolba társult minden hírügynökség egyenlő jogokkal rendelkezik; a híranyag mindegyik számára egyformán hozzáférhető és mindegyikük eljuttathatja információit a poolhoz.

Egyetlen hírügynökség sem vállalhat vezető szerepet a poolban. Az együttműködést megegyezés szabályozza az egyenrangúság elve alapján.

Az objektív tájékoztatás a pool előtétele, tevékenysége pedig a progresszív folyamatok, a gazdaság, társadalmi-politikai és kulturális fejlődés, az együttműködés felé irányul.

A pool szerepe, hogy betöltse a tájékoztatásban tapasztalható űrt, hogy információkkal szolgáljon a világnak a fejlődő országokról és politikájukról. A pool információit igénybe vehetik más hírügynökségek, tömegtájékoztatási eszközök és érdekelt szervezetek.

Az információszerzés és -forgalmazás módját a tagországok hírügynökségei között egymás közötti megegyezés szabályozza. A pool nem zárja ki a tagországok hírügynökségei közötti különmegegyezést, vagy a tagországok és más országok hírügynökségei között, ha az összhangban van a pool céljaival.

A pool munkájába bekapcsolódott az Egyesült Nemzetek és az UNESCO tájékoztatási ügynöksége is. Ugyanígy a pool hírszolgáltató irodája helyet kapott Párizsban az UNESCO székhelyén.

A pool tevékenységét az egyes országokból, vagy körzetekből érkező legfőbb, leglényegesebb hírekre összpontosítja, arra törekszik, hogy eleget tegyen a hitelesség, az igazságosság, a tárgyilagosság, az időszerűség és a sokoldalúság követelményeinek, hogy a hírek az el nem kötelezettség ügyét és elveit tükrözzék, hogy az együttműködést vigyék előbbre, és ne a népek közötti különbségeket hangsúlyozzák ki. A pool igazi forrásból eredő híreket, értelmes és szabatos megfogalmazást igényel. A pool koordinációs bizottságának 1978. április 5-én Djakartában megtartott második ülésén külön is megfogalmazták a pool által közlésre kerülő hírek lényeges elemeit, jellemzőit.

A poolnak nem az a szerepe, hogy a kommerciális hírügynökségi irodákkal versengjen, ami ugyancsak a pool lényeges sajátosságai közé sorolható. A pool küldetése, hogy hiteles információkkal kiegészítse a világ közvéleményének az el nem kötelezett országok eredményeiről, tényleges törekvéseiről, céljairól, nehézségeiről szerzett ismereteit. A pool tehát nem is konkurrencia és nem is ellenfél más hírügynökségek számára, hanem a nemzetközi kommunikációs rendszer aktív tagja. A poolban az egyenlők és egyenjogúak működnek közre. A pool működésének kezdetén már világossá vált azonban, hogy a tevékenységet nem lehet a napi információk közlésére leszűkíteni, hanem az élet egyéb — társadalmi, kulturális, gazdasági, tudományos műszaki, stb. — vonatkozású eseményeiről is írni kell, mégpedig valamennyi újságírói és publicisztikai műfaj alkalmazásával. Más szóval a hírek mellett információkat, kommentárokat, riportokat, filmet, könyvet kell közölni és terjeszteni. A pool már ma szolgálhat exkluzív riportokkal, képriportokkal stb. Egyre nagyobb az érdeklődés az el nem kötelezett mozgalmon kívül állók részéről is a pool által közölt hírek és információk iránt, más szóval, hogy a pool ne csak az el nem kötelezett országokba, hanem a világ más részeire is továbbítsa a híreket. De ahhoz, hogy ez megvalósuljon mint előfeltétel minőségi, érdeklődésre számot tartó, pontos és gyors információkra van szükség, valamint megfelelő műszaki felszerelésre, amelylyel az információk forgalomba bocsáthatók.

Ki kell hangsúlyozni, hogy a pool tevékenysége révén az el nem kötelezett országok közötti információáramlás egyre erőteljesebb. Ez annál is inkább fontos, mert a kommunikációs rendszer a világban olyan, hogy az információk leggyakrabban északról déli irányba áramlanak, úgy hogy két fejletlen állam, gyakran még ha egymás szomszédságában is vannak, csak valamely európai metropolis által léphet egymással kapcsolatba, amely ismét ezer és ezer kilométer távolságra van tőlük. A pool révén a helyzet most megváltozik.

Hazánkban, például a pool tevékenységét a tömegtájékoztatási eszközök kedvezően fogadták. A sajtó, a rádió és televízió mind gyakrabban közöl az el nem kötelezettek hírügynökségéből származó információkat.

Ezzel — és egyébbel is — a pool betölti a tájékoztatási rendszerben észlelhető űrt és egyben igazolja, hogy nem valami nemzetek feletti létesítmény, hanem az egyenjogúak demokratikus szövetsége.

A pool koordinációs bizottságának ülésein konkrét vita és megbeszélés folyik: a munka előbbre vitele, sikere és további expanzió érdekében konkrét határozatokat hoz a koordinációs bizottság, ami a már említettek mellett tovább erősíti a világ közvéleményének a pool iránti bizalmát. Ma 45 el nem kötelezett állam hírügynökségi irodája cserél információkat a pool révén. A többirányú információáramlás is a teljesebb függetlenség egyik előfeltétele, és ilyen értelemben mérhető igazán a pool tevékenysége. Igaz, az el nem kötelezett világban ma még több hírügynökség dolgozik, mint ahány tagja a pool-nak. Ugyanis hatvanra tehető a hírügynökségek száma az el nem kötelezett országokban, közülük némelyek azonban műszaki felszerelés a káderek hiányában képtelenek bekapcsolódni ebbe a munkába. A pool feladata, hogy ezek számára is megteremtse a kellő föltételeket. Az el nem kötelezettek szolidaritásának pedig itt is kifejezésre kell jutnia.

A pool tehát létezik, kiharcolta magának a helyet a világ tömegkommunikációs rendszerében annak ellenére, hogy sokan még nemrégiben is a vesztét jósolták, a hatalmasok némely képviselője pedig azt mondotta: ez az újszülött meghal mielőtt még akár járni is megtanulna. De ez nem történt, a „gyermek" megtanult járni, eddig jól fejlődött, és továbbra is jó irányba fejlődik — a távlatai pedig határtalanok. Az ellene tanúsított ellenállás azonban az első napoktól kezdve igen heves volt, bár a megfogalmazás, a taktika időről-időre változott, a lényeg mindig ugyanaz maradt. A pool az általa hirdetett igazsággal veszélyezteti a tőkés nagyhatalmak hírügynökségeinek monopolisztikus helyzetét. Dr. Mate Oreč írja: „Az el nem kötelezett országok hírügynökségi irodájának létrehozása a legközvetlenebbül kihat a tájékoztatás jelenlegi rendszerének megdöntésére, különösképpen pedig egyes nagyhatalmi ügynökségek monopolisztikus helyzetére. Ezért is olyan élesek az el nem kötelezettek lépését követő reagálások, amelyek szerint ez — a különböző forrásokból származó informálással szemben — a tájékoztatás elszegényedését jelenti, a hírügynökség megalapítása pedig nem más mint blokkon belüli csoportosulás. De nem igaz egyik sem, másik sem. A pool azért van, hogy az el nem kötelezettek hírügynökségei tájékoztassák tulajdon országuk és a világ közvéleményét az el nem kötelezettek fejlődéséről, akcióiról, ami nem más mint hozzájárulás a jobb nemzetközi tájékoztatáshoz, a népek egymás közötti jobb megértéséhez és együttműködéséhez, egyben, tehát a világbéke megőrzéséhez, az általános előrehaladáshoz. Ha ez valakit mégis zavar, az más dolog."[6]

A pool megalapítását és ténykedését, valamint az el nem kötelezett országoknak kommunikációs együttműködését egyesek ma is ideológiai színezetűnek kívánják feltüntetni, úgy kezelik mint ideológiai kérdést azt állítva, hogy „az el nem kötelezettek a szabad tájékoztatást ideológiai diktátummá kívánják változtatni". Mi sem tévesebb ettől. Az igazság

nem lehet ideológiai diktátum, ellenben ahogyan a nagy kommunikációs ügynökséges a nagytőke parancsára az el nem kötelezett és fejlődő országokat kezelték, az már nyugodtan ideológiai diktátumnak nevezhető.

A pool nem a „sajtó dekolonizációjának megjátszása" ahogy erről nyugaton egyes sajtószervek írnak, hanem éppen a társadalmi élet minden területén, a tájékoztatásban is megnyilvánuló kolonizációs kísérletek elleni tényleges harc. Nem jelenti ez — ismét ahogy egyesek szeretnék feltüntetni — a sajtó „újabb bilincsbe verését", ellenkezőleg, annak szabadulását jelenti. A „szabad információ áramlásról", a „szabad információpiacról" és hasonló elméletekről ugyanis a gyakorlat és az elmélet régen bebizonyította, hogy mennyire nem az, aminek feltüntetik.

A „nyugat" igyekszik csökkenteni a pool értékét, lehetetlenné tenni tevékenységét, mert már így is, fejlettségének ezen a fokán is, megszüntette a fejlődő országok tájékoztatásában véghezvitt „tombolást". Az akadékoskodás a legkülönfélébb módon történik. Egyik árnyaltabb, de elég könnyen felismerhető kísérlet az Amerikai Egyesült Államokból érkezett. Az Egyesült Államok ellenjavaslatot tett arra, hogy „multinacionális pool-t kell létrehozni, amely a fejletlen országok szempontjából fontos híreket közölné". Micsoda irónia! Szerencsére látják ezt az el nem kötelezettek is. Az el nem kötelezett országokból, például Tanzániából érkezett meg a felelet, hogy ez nem más mint a nemzeti tömegtájékoztatási eszközök elfojtására irányuló kísérlet, amely ha megvalósulna a nemzeti tájékoztatási eszközöket a tehetős nyugati tájékoztatási rendszerek függelékévé degradálná. Az el nem kötelezett országok hírügynökségi szolgálatának felcserélésére tett ajánlat már önmagában is arra figyelmeztet, hogy ezt úgy kell tekinteni, mint az el nem kötelezettség és a mentális dekolonizáció elleni újabb kísérletet. Tehát, bár az amerikai ajánlat az „egyenlőtlenség megszüntetésének" paravánja mögé rejtőzött, valójában a pool hírügynökség tevékenységének aláaknázásáról volt szó. Arra vonatkozó előrejelzések is hallhatók, hogy létrehozzák az Európai Közös Piac tagállamainak közös hírügynökségét, amely rádióhíreket sugározna. Továbbra is égető kérdés ugyanis a nagyhatalmak számára a politikai domináció megtartása, emiatt nyomást gyakorolnak az el nem kötelezettek hírügynökségére és megkísérlik elfojtani a nemzeti hírközlő szerveket. Például, az el nem kötelezettek minden követelése ellenére a rádióhullámhossz felosztása annyira igazságtalan, hogy többek között ez is gátolja az el nem kötelezettek rádióhálózatának fejlődését.

Az el nem kötelezettség a világ átszerveződésének és a végső dekolonizációnak egyik legjelentősebb tényezője, a társadalmi élet minden szférájában, így a tájékoztatásban is. Az el nem kötelezettség, mint máshol, ezen a területen sem kontraverz, bár egyesek ezt kívánják bizonyítani, tekintve, hogy a pool különböző társadalmi berendezésű országokat csoportosít. A minden téren való egyenjogúság követelése az el nem kötelezettek részéről sem holmi „eretneki frázis", hanem a modern világ reális szükséglete és objektív perspektívája.

Nyugatról szünet nélkül érkeznek a megjegyzések. Úgymond attól tartanak, attól félnek, hogy a pool által lehetővé válik az el nem kötelezett országokba és az el nem kötelezett országokból áramló információk ellenőrzése. De ez csupán a végérvényesen elveszített monopolium utáni sopánkodás. Mert eddig a nagyhatalmak játszották meg a cenzúra szerepét, ők döntöttek arról, mely híreket olvashatja a polgár nyugodtan és a fejlődő országokban egyaránt. Sajátos nyomás volt ez, természetesen a „szabadság" és a „szabad információ áramlásról" hirdetett jelszavak mögé rejtve.

És valóban érdemes néha feltenni a kérdést, mi is tulajdonképpen a szabad tájékoztatás: vajon, a tények „szabad" magyarázata, kinek ahogyan felel meg, vagy a fekete-fehér tendenciózus és szabad megválogatása, ha bizonyos környezetről van szó, vagy némely eseményekről való „megfeledkezés" és más események propagálása, vagy valamiféle patetikus felkiáltás, felszólítás a harcra a szabadságért és ennek nevében veszélyezteni mások szabadságát? Természetesen, nem! Sajnos, mindez még ma is megtalálható az ún. „szabadság égisze" alatt.

Jusson eszünkbe inkább mit mondtak erről a témáról a marxizmus klasszikusai. Jó lenne, ha a marxizmus klasszikusainak gondolatait azok is gyakrabban felelvenítenék, akik folyton a szabadságra hivatkoznak, valójában pedig mindent megtesznek, hogy annak valóraváltását megakadályozzák. Marx, többek között ezt írja: „... Nem vetődhet fel kérdésként, kell-e a sajtószabadság, mert mindig van sajtószabadság. Az a kérdés csupán, hogy csak bizonyos egyéneknek engedélyezett-e, vagy az emberi szellem privilégiuma."[7] Lenin szavai pedig a következők: „A sajtószabadság ugyancsak a tiszta demokrácia egyik fontos jelmondata. És mégis, a munkások ezt tudják, a világ szocialistái pedig milliószor elismerték, hogy a sajtószabadság csalárdság mindaddig, amíg a tőkések tartják kezükben a legjobb nyomdákat, a legnagyobb papírtartalékokat, mindaddig amíg a tőke uralkodik a sajtó felett. Ez a csalás az egész világon annál nyíltabban, annál élesebben és cinikusabban jut kifejezésre, minél kifejlettebb a demokrácia és a republikánus berendezés — mint például Amerikában. Ahhoz, hogy kiharcoljuk a dolgozó tömegek, a munkásság és parasztok számára a tényleges egyenlőséget és igazi demokráciát, először meg kell vonni a tőkétől azt a lehetőséget, hogy kibérelje az írókat, hogy lefizesse vagy kiadja az újságokat, ehhez pedig le kell rázni a tőke uralmát, megdönteni a kizsákmányolókat és elfojtani ellenállásukat..."[8]

A tájékozatlanság — legalábbis következményeit tekintve — a téves tájékozottsággal, a dezinformálással azonos. Egyik is, másik is egyoldalú, vagy téves következtetéseket eredményez. A nagyhatalmak éppen ezért törekszenek arra, hogy másoknak kimérjék és adagolják az információkat. Gyakran titokra hivatkoznak olyankor is, amikor titokról szó sincs. De ez is jó védőfal ahhoz, hogy másokat megrövidítsenek bizonyos információkkal. Egyes nemzetekre, sőt néha egész kontinensekre is úgy tekintenek, mint egy tömegre, amelyet meg kell nyerni a saját érdekeik szá-

mára, és nem pedig tájékoztatni őket a tulajdon fejlődésük érdekében. Gondosan választják meg az információközlés módját, mert bizonyos állítás kijelentésének módja is igen fontos. Az úgynevezett objektív információk gyakran hazugságot, monopolisztikus és dominációs törekvéseket takarnak.

A nagyhatalmak kifogásaikat éppen némely el nem kötelezett országok cenzúrájától való félelemre hivatkozva próbálják igazolni. Mert — állítják a nagyhatalmak — az el nem kötelezett országok hírügynökségei állami intézmények, tehát a kormány ellenőrzése alatt állnak. De fordítsuk meg a kérdést: ha mindez valóban így lenne, és ha a kormány ellenőrizné a hírügynökségi irodák híreit — akkor miért lenne minden, a kormányra vonatkozó hír megjelentetése tilos. Sóvárgás ez a tulajdon szabadságukért, amely mások szabadságának rovására megy. Attól való állítólagos félelmük, hogy némely ország kormánya „módosítja" az információkat, vagyis megakadályozhatja a nagy ügynökségeket a „szabad tájékoztatás" gyakorlásában, tulajdonképpen saját praxisukból eredő félelem, mert ez a nagytőke arca, az el nem kötelezett országok valamely kormányánál pedig ez legfeljebb csak külszín lehet. A nagy hírügynökségek most elismerik, „előfordulhat", hogy néha tévednek az el nem kötelezett országokban történtek magyarázásában, de a pool még nagyobb tévedésekhez vezethet — állítják — és a tagországok lakosságát elzárja a külvilágban lejátszódott események megismerésének lehetőségétől. Ilyen értelemben hirdette meg Jaffersonra hivatkozva közleményét az Amerikai Sajtószövetség is, amely szerint egyetlen állam sem lehet erős és szabad, ha nincs erős és szabad sajtója. Micsoda cinizmus!

Azoknak, akikről szó van az elvhű el nem kötelezett politika is szálka a szemében, mert elhárítja az el nem kötelezettre gyakorolt nyomást. Az el nem kötelezett politika szavatolja a jelenlegi igazságtalanságok fokozatos békés úton történő rendezését, a dekolonizáció és általános emancipáció további folytonosságát. Mit jelent egyébként az olyanfajta észrevételezés, hogy a tömegtájékoztatásnak az a módja, amelyet az el nem kötelezettek a pool révén szándékoznak megvalósítani nem vezet semmire. Vagy az a tézis, mely szerint az új tájékoztatási rendszer és a tömegkommunikáció dekolonizálása nem egyéb mint az állam által ellenőrzés alatt tartott tájékoztatás, vagyis, hogy ez „a sajtószabadság nemzeti és nemzetközi méretű tiprása". Mit jelent az üres szólam, mely szerint a pool nem azért alapított, hogy igazságokat hirdessen, hanem hogy általa a kormány ellenőrzése alatt tarthassa a tájékoztatási eszközöket. Egyáltalán mik azok a „hivatalos hírek?" — Az ilyen és hasonló kérdések, elmélkedések mögül kisejlik az elveszített fölény és monopólium utáni sóvárgás.

Másfelől viszont jó vélemények is hallhatók, és a „természetes szövetségről" szóló jól ismert tézisek nevében kérik a pool akcióval való összeegyeztetést; műszaki és szakember segítséget ajánlanak fel, stb.

Az ilyenek az UNESCO ellen is ágálnak, felróják a Nairobiban elfogadott szabad és egyenletes információcseréről elfogadott téziseket.

Az okjektív tények azonban mások. A Deutsche Welle rádióállomás egyik adásában mondották „mi műsorainkban azt sugározzuk, amit nálunk az önök országáról gondolnak és *mondanak*" (a kiemelés B. D.-től). Kell-e ehhez magyarázatot fűzni? Hol van itt az igazság? Ez amolyan „azt mondják", „úgy beszélik" alapján összeállított műsor, amit azután a „szabadság" égisze alatt közölnek a nyilvánossággal. És ha már létezik ilyen „szabad tájékoztatás", a kis és fejletlen országoknak nem kellene egyáltalán fejleszteniük tulajdon tájékoztatási intézményeiket — a nagyhatalmaknak már vannak ilyen intézményeik és azokat szívesen megnyitják a fejletlen országok előtt. És azok akik ilyen „készségesen" kitárulkoznak a pool-t elzárkózással vádolják.

Az együttműködés és a megosztás tökéletességig kifejlesztett kettős taktikája ez, sakkjátszma, amelyben az egyik fél egyszerre két lépést húz. A régi, közismert, „oszd meg és uralkodjál" latin közmondás új, modern változata, amelyet a fejlett nagyhatalmak alkalmaznak az el nem kötelezett és fejletlen országokkal majdnem minden téren, természetesen a tájékoztatásban is. Az időszerű problémák megoldására irányuló kezdeményezéssel, akciókkal a fejlett tőkés országok tulajdonképpen hátráltatják a problémák megoldását. Raia Valta írja: „Ugyanazok a nagy nemzetközi hírügynökségek, amelyek korábban az el nem kötelezett országok csúcsértekezleteiről, miniszteri találkozóiról elfelejtettek hírt adni, vagy csak mellékes jelenségekről szóltak, ma azt állítják, hogy a pool, az el nem kötelezettek egyesült hírügynöksége „lehetetlenné teszi a nagy hírközlő irodák munkáját, márpedig csak ők szavatolhatják a szabad tájékoztatást a világ számára." Némely monopolisztikus ügynökségek odáig merészkedtek, hogy az el nem kötelezetteket az új tájékoztatási rendszer miatt az Egyesült Nemzetek alapokmányának megszegésével vádolták."[9]

Egyre nyilvánvalóbbá válik, tehát, hogy mint minden más téren a tájékoztatásban is a tulajdon erőnkre kell támaszkodnunk, mert az emberek mind több információt, mind több hírforrást igényelnek és ezt csak saját eszközeink fejlesztésével biztosíthatjuk. A nép ugyanis a releváns tények alapján maga akarja megalkotni véleményét, nézetét, állásfoglalását. Ezt a pozitív folyamatot lehetetlen megállítani. Társadalmi jelentőségét és szerepét tekintve a tájékoztatás a haladásért vívott harc fontos mozgatórugójává vált, és osztályjellege is mindinkább kifejezésre jut.

A tájékoztatási rendszer fejlesztésével párhuzamosan kell javítani az információk minőségét, mert ez — mármint a versenyképesség — az információ terjesztésének lehetőségére nézve döntő tényező. A minőséget említve elsősorban az időszerűségre és tárgyilagosságra kell gondolni, mert a nagy hírügynökségek éppen ezt a két követelményt mellőzték, amikor a fejletlenekről esett szó. Tették ezt akár úgy is, hogy csak bizo-

nyos ténymennyiséget szolgáltattak, amely nem tette lehetővé az egész jelenség megértését, más szóval „kanalazgatva" adagolták az információkat. Ahogyan az el nem kötelezettek iránt viszonyultak az azonos a gyarmattartóknak a gyarmat iránti magatartásával — a népet gyakorlatilag a tájékoztatás objektumának és nem szubjektumának tekintették. A nemzeti egyenjogúság és az új világviszonyok azonban ma már megkövetelik, hogy minden ország szubjektuma legyen a minden téren megnyilvánuló nemzetközi kapcsolatoknak.

A saját erőkre való támaszkodás elméletének folytatása, hogy az el nem kötelezetteknek — mint egyébként másoknak is — önmaguk felé kell irányítaniuk figyelmüket. Közvetlenül kell, tehát egymást tájékoztatni és nem a nagyhatalmak hírügynökségeinek közvetítése révén, mert az gyakran csak a tájékozottság látszatát kelti, és nem ad tényleges betekintést, nem nyújt tárgyilagos ismereteket.

Az el nem kötelezett és fejlődő országok tájékoztatási rendszerének létrehozása és önállósítása a teljes önállóságért, függetlenségért, egyenjogúságért, a gazdasági, társadalmi és kulturális szuverenitásért folytatott harc szerves részét képezi. Ebben tükröződik a tulajdon erőkre való támaszkodás elmélete, megvalósításának szükségessége is, természetesen kellő nemzetközi szolidaritás révén. Sok mindent el kellene végezni az el nem kötelezett országokban. Ki kellene bővíteni a tudósító hálózatot, könyvet kellene kiadni a nemzeti történelmi múltról, földrajzi sajátságokról, meg kellene alapítani a dokumentációs központokat, szakembercserét kellene végezni, terjeszteni kellene az őshonos kultúrát és nyelvet, erősíteni kellene a nemzeti tömegtájékoztatás infrastruktúráját, kölcsönösen segíteni kellene egymást, közös fejlesztési alapokat kellene létesíteni, együtt kellene működni a fontosabb eseményekről való tájékoztatásban, együttesen kellene kiadni a főbb műveket, a világűrt együttesen kellene felhasználni a hírközlési célokra stb.

A havannai csúcsértekezlet után, mindenesetre újabb kezdeményezésekre számíthatunk ...

Fordította *Hornok Ferenc*

Jegyzetek

[1] Franz Fanon: „Sociologija revolucije", „Radnička štampa", Belgrád, 1977., 75. old.

[2] Ivo Andrić: Znakovi pored puta, Svjetlost, Szarajevó, 1978., 115. oldal.

[3] Az idézett szöveg eredeti címe: Le monde en devenir réflexion sur le nouvel ordre économque international. Megjelent Párizsban, 1976-ban.

[4] Edvard Kardelj: Istorijski koreni nesvrstavanja, IC Komunist, Belgrád, 1975., 67. oldal.

[5] Marksizam u svetu, 10. szám, 1977. októbere

[6] Osnovni sistemi informisanja, Privredni pregled — Oslobođenje, Szarajevó, 1977., 139. oldal.

[7] Istupanje na šestom rajnskom landtagu, 1842.
[8] Dela, Kultura, Belgrád, 1960., 13. kötet, 14. oldal.
[9] Kansan Uuisitet, a Népi Demokratikus Finnország sajtószerve, Helsinki, 1976. november 30.

Könyv- és folyóiratszemle

Danica Drakulić

DR. VLADIMIR BAKARIĆ: SZOCIALISTA ÖNIGAZGATÁSI RENDSZER ÉS TÁRSADALMI ÚJRATERMELÉS II. KÖTET*

A Szocialista önigazgatási rendszer és társadalmi újratermelés címén 1974-ben a szerző munkáinak első gyűjteményes kötetének megjelentetése után (az I. kötet az 1963—73 között írott munkáit tárta az olvasó elé) a zágrábi INFORMATOR Könyvkiadó ismét jelentős kiadvánnyal gazdagította szakirodalmunkat — megjelentette dr. Vladimir Bakarić munkáinak II. gyűjteményes kötetét, mely az 1973-tól napjainkig írott munkáit öleli fel.

A kötet a legkülönbözőbb helyeken, alkalmak kapcsán a legkülönbözőbb témákkal foglalkozó fölszólalások, interjúk, cikkek szintézise. Bakarić munkáit, a szerző beleegyezésével, a szerkesztő három témakör szerint csoportosította, melyek a következők: Az új társadalmi és gazdasági viszonyok kiépítése; A politikai rendszer kiépítése; Vallomások és emlékezések.

A szerkesztő munkáját dicséri, hogy az írások keltezésük szerinti sorrendben kerültek kötetbe, így a kevésbé járatos olvasó is már az első pillantásra érzékeli a problématika lényegét és időszerűségét.

Az első rész társadalmunk jelenlegi fejlődési szakaszának jellemzőit elemzi. A fejezet azonban több puszta pillanatfölvételnél, eredményeink összegzésénél, nem csak egyszerű elemzése a társadalmunk, gazdaságunk fejlődését kísérő nehézségeknek — az írások mindenekelőtt azt a sajátos törekvést tükrözik, hogy rögzítsék a jelen történelmi pillanatának (amikor 1974-ben az alkotmánnyal, különösen pedig a társult munkáról szóló törvénnyel és egyéb törvény erejű rendelkezésekkel meghatároztuk önigazgatásunk fejlesztésének útját, elemeztük munkásönigazgatásunk 28 éves tapasztalatait) — szerepét és hozzájárulását ahhoz a törekvésünkhöz, melynek célja a szabad termelők asszociációjának megvalósítása.

Napjainkban, amikor a szocializmus már világjelenség, és olyan országokra is kiterjed, ahol nagyon alacsony a munkatermelékenység, te-

* Dr. Vladimir Bakarić: Socijalističko samoupravljanje i društvena reprodukcija; II; Informator, Zágráb, 1978. — 343. oldal.

hát napjainkban, amikor a szocializmus nemcsak a marxizmus klasszikusainak víziója — ők egyébként fejlődésére lehetőséget az akkori Nyugat Európa fejlett országaiban láttak —, az önigazgatású szocializmus nálunk megdönthetetlenül igazolja létjogosultságát a munkatermelékenység növekedésén, a munkásosztály gyors ütemű fölszabadulásán, a szocialista társadalom gyors ütemű átalakulásán keresztül.

Ilyen értelemben külön hangsúlyt kap társadalmi rendszerünk fontos alapsejtje — a társult munka alapszervezete. A tmaszok létrehozása a társadalmi viszonyok lényegbevágó kérdése is döntően befolyásolja a viszonyok alakulását. Ezért fontos, hogy a mélyebb önigazgatási átalakulás és a munkatársítás folyamatát ne úgy fogjuk föl mint szervezési és jogi szempontból formai dolgot, hanem mint nagyon is valós és lényeges fordulatot. Az önigazgatási viszonyok továbbfejlesztése következtében a társult munka alapszervezeteiben, azok együttműködése a társadalmi viszonyok összességében és a termelés minden szférájában azt eredményezi, hogy (a szerző itt különösen a kereskedelemre és a bankokra tér ki — a bank és a hitelrendszer átalakulása nem lehet formális, arról van szó, hogy a bankrendszer eltűnik és nő a társult munka integrációja) — a társult dolgozó uralja a társadalmi újratermelés eszközeit.

Beszél ezután az önigazgatási tervezésről, mint a fejlődés és osztályharc jelentős eszközéről. A tervezés régi gyakorlata túlhaladásának kezdeti formái már jelen vannak a társadalmi megállapodásokban, önigazgatási megegyezésekben, illetve azok funkcióin keresztül.

A tervezésnek tükröznie kell a társult munka fejlődésének ütemét, tartalmaznia mindazokat az elemeket, összetevőket, melyek segítik a munkásosztályt feladatai megvalósításában.

A kiadványban fejtegetések sorát olvashatjuk a mezőgazdaság fejlődésének időszerű kérdéseiről, a mezőgazdaságban uralkodó viszonyokról. Arra törekszünk, hogy az eszközök társításával megvalósuljon az egységesítés, a társadalmi szektor egységes rendszerbe való tömörülése a mezőgazdaságban, mert csak így juthatunk el odáig, hogy a piacon mind kevesebb legyen a szervezetlenség, és a nagy szervezetek segítségével stabilizálódjanak a viszonyok. A korszerű és megnövekedett mezőgazdasági termelés ugyanis szervezett piacot követel.

Mivel fejlődésében a mezőgazdaság némileg lemarad az általános társadalmi fejlődés mögött, mindenképpen olyan rendszert kell találnunk, amely a gazdálkodást ebben az ágazatban is egyezteti a szocializmus általános gazdasági elveivel. Ilyen rendszerekből, kész megoldásokból nálunk nincs raktáron, tehát, ahogy Vladimir Bakarić mondja „valós folyamatainkból kell megalkotnunk őket".

A szerző hangsúlyozza azt a meggyőződését, hogy a mezőgazdaságban ugyanúgy megvalósítható a munkatermelékenység, mint a gazdaság többi ágazatában ha a munkaszervezeteket bevonva a társult munkába, egységes folyamatba szervezzük őket a termeléstől egészen a fogyasztásig. Az alapelemek tehát amelyeket a termelési egységek funkcionálását

biztosítják a következők: 1. tervezés, 2. a társultmunka-alapszervezetek tevékenysége.

A mezőgazdasággal kapcsolatban külön gondot jelent a magánszektor kérdése, fejlődése. A mai falut mindenekelőtt az elvándorlás jellemzi és az elöregedés. A földműves fokozatosan megszűnik árutermelő lenni, növekszik a felaprózott és vegyes háztartások száma. Új viszonyokat kell teremtenünk, külön programokat kidolgoznunk azoknak a kistermelőknek, akik falun maradnak, hogy áttekinthető legyen hozzájárulásuk a társadalmi termeléshez s hogy mindenekelőtt elkerüljük az ötletszerű, szervezetlen termelést. A földműveseknek az a része, amely a mezőgazdaságban marad, mind gyorsabban be kell hogy kapcsolódjon a társult termelésbe. Másfelől tisztában kell lennünk azzal, hogy a nagyipar korszerűsítésével sem leszünk képesek mindazokat foglalkoztatni, akik az iparban szeretnének dolgozni, így a megoldást a meghatározott tevékenységek kísérőtevékenységeiben, azok megszervezésében kell keresnünk.

Érdeklődésre tarthat számot az a fejezet, amely a marxizmus időszerű kérdéseivel foglalkozik, és hangoztatja az ismert tézist, miszerint forradalmi elmélet nélkül nincs forradalmi gyakorlat és forradalmi párt. Akciók, gyakran hangsúlyozták a marxi tanok újratanulmányozásának és a hozzájuk való visszatérés nélkülözhetetlenségét. Vladimir Bakarić, úgy véli, hogy az utóbbi évtized nagyon sok mulasztása és hiányossága éppen valóságunk marxista tudományos elemzésének hiányában következhetett be. Igaz, Marx a társadalom kapitalista modelljén kísérletezett, kutatásai ezt vették alapul, ezért nem nyújthat megoldásokat a szocialista önigazgatás dilemmáira, de nekünk nem is ezekre, hanem Marx kutatási módszerére van szükségünk, melyről az író megállapítja: „... nálunk Marx alapvető ismeretei is relative kevéssé ismertek". Nagyobb figyelmet kell szentelnünk Marxnak és a Tőke tanulmányozásának, hogy jobban tájékozódhassunk és képessé váljunk materialista, marxista elemzés útján eljutni a munkásosztály fejlesztését és földszabadítását célzó konkrét megoldásokig.

A szerző él minden adódó alkalommal, hogy aláhuzza a marxizmus alkalmazásának szükségességét, (mert ez a tan nem sémák, dogmák, adott posztulátumok gyűjteménye — az ilyen tolmácsolást annak idején maga Marx is elítélte).

Dr. Vladimir Bakarić megállapítja, hogy a marxizmus iránti érdeklődés érezhetően nőt oktatási rendszerünkben, de ugyanakkor jelen van a régi rendszer álarca alatt (amely „olykor-olykor vörös szinezetet vesz" — Vladimir Bakarić) egy olyan félelelem hogy ez az iskolában nem elég operatív. Egy 1975-ben, a Borba újságírójának adott interjújában a szerző a következőket mondta: „Most újra bevisszük az iskolába (a marxizmust), de ezek az iskolák, ha egy kicsit is engednénk, kikergetik, mert ők nem ilyen alapokon szerveződtek."

A könyv első részében még egész sor más kérdéssel találkozunk: munkacsere, oktatási rendszer, tudomány, társadalmi munkamegosztás, a tár-

sadalomtudományok szerepe, a tervezés és a piac kérdése, az el nem kötelezettség politikájának egyes negatív eszmei és politikai kérdése a fejlettek és fejletlenek viszonylatában, stb.

A második rész amely A politikai rendszer kiépítése címet viseli, külön tematikai egységet képez és témájánál fogva olyan kérdésekkel foglalkozik, mint a társadalmi haladás, termelési viszonyok, munkások szerepe, az anyagi termelés elemei, kérdései, stb. melyeket már a könyv első része is fölvet. Itt jóval bővebb információkkal találkozunk (az első részben csak utalás volt rájuk) a szerző nézeteiről a nemzetközi gazdasági viszonyok összetett problémáival kapcsolatban. A szerző hangsúlyozza, hogy a világgazdaságot jellemző egyik leglényegesebb ellentét a mind nagyobb egymás közötti függőségből ered, és a világpiacot feltagoló, a gazdasági folyamatok eredménye. Beszél az el nem kötelezettek mozgalmáról, a fejlődő országokról, a munkásmozgalom viszonyairól a nemzetközi gazdasági rendszerben — s mivel mindezek a törekvések hatással vannak a mi társadalmi és gazdasági stabilitásunkra is, hangsúlyozza a nemzetközi munkamegosztásba való bekapcsolódás mind sürgetőbb szükségletét.

Ezután beszélgetések sora következik az ország társadalmi-politikai kiépítéséről, elemző jegyzet politikai életünk deviációs jelenségeiről, valamint az alkotmány és a X. kongresszus hozzájárulásáról e hiányosságok leküzdéséhez. A társadalmi-gazdasági viszonyok kiépítésében és a társadalmi-politikai rendszerben szorosabb együttműködést kell szorgalmaznunk az alapvető társadalmi viszonyok és a társadalmi rendszer között. „Véleményünk szerint az önigazgatási demokrácia politikai rendszerének további sikeres fejlődése, amely az önigazgatási érdekek pluralizmusára épül, megköveteli hogy képessé tegyük szubjektív erőinket, megfelelő szerephez és felelősséghez juttatni a társadalmi-politikai és társadalmi szervezeteket, polgárok egyesületeit, összhangban a munkásosztály történelmi és közvetlen érdekeivel és céljaival."

Ebben a tevékenységben a Jugoszláv Kommunista Szövetségre külön feladat hárul. A JKSZ nem klasszikus, a politikai pártok pluralizmusán alapuló párt. Pártunkat az önigazgatói érdekek pluralizmusa határozza meg s ez ad lehetőséget arra, hogy a társadalmi érdekek különbözősége ellenére (ezek a különbségek nálunk nem osztálykülönbségek) észszerű megoldásokat találjunk. Ilyen Kommunista Szövetséget kell beépítenünk a társult munka alapszervezeteibe, küldöttrendszerünkbe, mert alapvető szerepe „a szocializmus történelmi céljainak" (V. B.) megvalósításában érvényesülhet.

A kötet harmadik részében a szerző az új Jugoszlávia függetlenségéért vívott harcának útjairól beszél, személyiségekre, eseményekre emlékezik. Olyan emberekre és eseményekre, akik illetve amelyek forradalmunk folyamatosságát biztosították és biztosítják.

Lehet, hogy túlzás lenne ezt a könyvet gazdasági-politikai elméletünk kapitális művének tekinteni, hiszen az itt megjelent munkák nem alkotnak a teljesség igényével készült egészet, ennek ellenére azonban a mű

mindenképpen nagy hozzájárulás társadalmi fejlődésünk gazdasági elméletéhez.

A műben különösen megkapó az a nyíltság, az a határozott, harcias hang és szembeszállás minden olyan jelenséggel, mely eltér — akár elméletben, akár gyakorlatban — elfogadott politikánktól.

A szerző, és ezt munkáinak gyűjteményes kiadása is bizonyítja, jelen van és aktív részese társadalmi életünk minden megnyilvánulásának. Írásai még ma is időszerűek, akár 1973-ban, akár később írta is azokat.

Gazdasági irodalmunk e gyűjteményes kötet megjelentetésével egy újabb munkával, önigazgatásért vívott harcunk konkrét indítványokkal, a szerző kezdeményezéseivel lett gazdagabb.

Fordította *Orosz Ibolya*

Laki Mária

DR. TOMISLAV BANDIN: A JÖVEDELMI AUTONÓMIA FELÉ

Dr. Tomislav Bandin könyve a szabadkai „Veljko Vlahović" Munkásegyetem kiadásában 1978 végén jelent meg.

A könyv időszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint a szerzőnek az a törekvése, hogy részletesen feltárja a társultmunka-szervezetekben és a társult munkában felmerülő bonyolult viszonyokat, összefüggéseket és ellentmondásokat, melyek kihívást képeznek az ember alkotó tevékenységére.

A könyv négy tanulmányból áll, melyeket a szerző külön-külön írt, de mégis egy egységet alkotnak, s így teljes képet kapunk a mai társultmunka-szervezetek és alapszervezetek működéséről, valamint az azokkal kapcsolatos feladatokról, amelyek megoldásra várnak.

A könyv a következő négy témakört öleli fel:

— Az önigazgatói és gazdasági-jövedelmi önállóság rendszerének fejlődése,

— A társultmunka-alapszervezetek társadalmi-gazdasági funkciói,

— A jövedelem a társult munkában,

— A társultmunka-szervezetek gazdálkodási alapelvei.

Az első fejezet rámutat azokra a társadalmi, gazdasági és szociális tényezőkre, amelyek lassan-lassan „megásták" a klasszikus vállalatok sírját.

A vállalatok egyes részlegeinek önállóságra való törekvése már a hatvanas években kezdődött. Ennek az önállóságnak (autonómiának) konkrét formái a gazdasági és munkaegységek voltak. Igaz, ez az autonómia még igen korlátozott volt, ugyanis a munkaegységek csupán arra szereztek jogot, hogy a pénzügyi eredménnyel rendelkezzenek, a jövedelem továbbra is központosított, az eszközfölhalmozás pedig a munkásosztálytól teljesen elidegenített volt.

Fogyatékosságai ellenére ez a „megcsonkított" autonómia teremtette meg a föltételeket egy mélyebb, sokoldalúbb autonómia, a jövedelmi autonómia létrejöttéhez.

Tovább elemezve a jövedelmi autonómia létrejöttét, szerepét és életútját a szerző megállapítja, hogy társadalmi-gazdasági valóságunkban az akkor kezd igazán teret hódítani, amikor a jövedelem elosztásáról és az eszközfölhalmozásról szóló döntés joga a munkaközösséget illeti meg. A jövedelmi autonómiával párhuzamosan létrejön és teret hódít az úgynevezett parciális jövedelmi autonómia (a munkásegységek önállósága is) a vállalat keretein belül.

A második fejezetben a szerző részletesen foglalkozik a társultmunka-alapszervezetek társadalmi-gazdasági funkcióival. A társult munkában jelentkező forradalmi változásokat elemezve a szerző megállapítja, hogy az önigazgatói és jövedelmi autonómia fejlődésének útjai feltartóztathatatlanok és végtelenek. Ugyanakkor leszögezi azt is, hogy az önigazgatói és jövedelmi autonómiák nem öncélúak, hanem alapfeltételét képezik az önigazgatói önkéntes gazdasági-szociális integrációnak (társulásnak).

Az önigazgatói szocialista társadalom fejlettebb, érettebb szakaszában a társult munka alapszervezetek képezik a decentralizáció forrását, s így gazdasági, szociális, anyagi és erkölcsi egységet hozhat létre a társult munkában.

A társultmunka-alapszervezetek gazdasági-jövedelmi funkcióit elemezve a szerző eljut a társultmunka-alapszervezetek létrehozásához szükséges tényezők elemzéséhez is. Megállapítja, hogy a társultmunka-alapszervezetek megalakításáról szóló döntést csakis azok a dolgozók hozhatják meg, akik a munkaszervezet azon részlegeiben dolgoznak, melyek az alakítandó önálló alapszervezetet fogják alkotni. Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy ez a munkásoknak nemcsak joga, hanem kötelessége is. A munkásoknak ezt a jogát és kötelességét több szemszögből elemzi és egyben rámutat az autarchikus (zárt) alapszervezetek specifikus problémáira is.

A társultmunka-alapszervezetek technikai-technológiai és önigazgatói-jövedelmi feltételeit elemezve a szerző arra a kérdésre próbál választ adni, vajon a munkaegységek a technikai-technológiai munkaegységgel, vagy az önigazgatói-jövedelmi egységgel lehet-e azonosítani. Egyöntetű választ adni erre a kérdésre igen nehéz, azonban figyelembe véve a kérdés társadalmi-gazdasági és eszmei tartalmát, valószínű, hogy inkább a munkaegység és az önigazgatói-jövedelmi egység közé lehet az egyenlőség jelet tenni.

A munka eredményének értékelése (a termékek önálló értékesítése a piacon) szintén egyik alapfeltétele a társultmunka-alapszervezet létrehozásának.

A szerző kihangsúlyozza, hogy a gyakorlatban a termékek értékesítésekor az alapszervezetek legtöbbször a piaci árakat veszik alapul, s ezeket az árakat korrigálják a belső forgalomban. Ez a megoldás gazdasági indokoltsága ellenére sem mindig elfogadható, ugyanis sok esetben az egyes szolgáltatások és félkész termékek nem piaci jellegűek, így a piaci érték kimutatása lehetetlen, s ha csak ezt a kritériumot vennénk

figyelembe, nem lenne lehetőség arra, hogy a munkaszervezetnek ez a része alapszervezetként működjön.

A társultmunka-alapszervezetek funkcióit a munka felszabadulásának folyamatában tömören összefoglalva a következőképpen határozza meg a szerző: „... a társultmunka alapszervezete (olyan, amilyennek valójában kialakítjuk a munka felszabadításának jelenlegi forradalmi pillanatában) — a szó teljes értelmében a munka felszabadításának kiindulópontja: a munka és az eszközök társadalmi integrálásáa széles területének kiindulópontja. ... Ezért a társult munka alapszervezete (amilyennek a jelenlegi forradalmi pillanatban kialakítjuk) nem lehet és nem szabad (a közelebbi vagy távolabbi jövőben) valamiféle néma tanújává, megkövesedett társadalmi struktúrává válnia, és nem válhat végpontjává a történelmi forradalmi folyamatoknak az önigazgatói szocialista társadalomban. A társultmunka-alapszervezet nem várhatja az elkövetkezendő jövőt; annak alkotó keréknek kell lennie a holnap társadalmi mechanizmusában, melyről ma döntünk, de amellyel kapcsolatosan már tegnap megalkuvás nélkül elköteleztük magunkat. A társult munka alapszervezete a munka és az eszközök társításának egységes komplexumában nem valamiféle emlékezés a jövőre, hanem forradalmi tényezője e jövő megvalósításának. Ezt a látomást valósággá változtatja, ami egyúttal a társadalmi-gazdasági, a szociális és az önigazgatási fejlődés kiindulópontja; ugyanakkor erős hídfője a múlt és a jövő különbözősége áthidalásának." (65. old.)

Tovább fejtegetve ezt a kérdést, a szerző leszögezi, hogy a munka és az emberi egyéniség felszabadulásának alapkövét, tehát, a munka és a munkával előállított jövedelem képezi, illetve az az alapszervezet dolgozóinak önigazgatói döntéshozatalán alapszik.

A szerző részletesen foglalkozik a társultmunka-alapszervezetek közötti gazdasági, jövedelmi és pénzügyi viszonyokkal is. Abból a tényből kiindulva, hogy a társultmunka-alapszervezetek közötti gazdasági kapcsolatok és viszonyok igen összetettek és különböző tényezők határozzák meg őket, föltehető az a kérdés, vajon az alapszervezeteket úgy kell-e kialakítani, hogy azok mindegyike árutermelő legyen, vagy pedig olyan termelési-technológiai és gazdasági viszonyokat kell létesíteni az egyes társultmunka-alapszervezetek között, hogy közösen állítsák elő a termékeket, és így váljanak árutermelővé. Válaszként megtalálhatjuk mind az egyik, mind a másik lehetőség előnyeit és hátrányait is.

A társultmunka-alapszervezetek közötti jövedelmi viszonyok kialakítását a szerző kulcsfontosságú kérdésként tárgyalja, ugyanis azt vallja, ha a jövedelmi viszonyok nem eléggé határozottak, ha az egyéni (egy-egy alapszervezetre vonatkozó) célok eltérnek a közös céltól, ha minden társultmunka-alapszervezetet csak a saját jövedelme érdekel, és nem a közös jövedelem, akkor komoly konfliktusra kerülhet sor, melyek veszélyeztethetik az egész munkaszervezet vagy akár az összetett munkaszervezet gazdálkodási eredményét, sőt létezését is.

A társultmunka-alapszervezet pénzügyi tevékenysége keretében belül

értékes fejtegetésekkel és említésreméltó újdonságokkal találkozhatunk. E fejezetben szereplő kérdéscsoportok: a pénzügyi piac, illetve eszközbefektetési társítási lehetőségek; a pénzügyi lehetőségek társítása a hitelek alapján; a pénzügyi lehetőségek társítása a közösen megvalósított jövedelem hatáskörében; a pénzügyi kompenzáció rendszere a társultmunka-alapszervezetek egymás közötti viszonyában; a pénzügyi szolidaritás az alapszervezetek egymás közötti viszonyában stb.

Dr. Tomislav Bandin könyvében külön fejezetet szentel a társult munkaegység kérdésének. Kifejti véleményét a munkaegység szükségességéről, megalakításának lehetőségéről és indokoltságáról, valamint a tevékenységének hatásköréről stb. A szerző véleménye a társult munkamegalakításához szükséges föltételek biztosításáról, azok gazdasági egységek megalakításával kapcsolatban az, hogy nincsen akadálya annak, hogy a társultmunka-alapszervezetek keretén belül munkaegységeket alakítanak, amennyiben gazdasági és szociális szükséglet jelentkezik irántuk, illetve amikor azzal a céllal hozzák őket létre, hogy lehetővé tegyék a társultmunka-alapszervezet gazdasági és szociális céljainak, valamint a munkások érdekeinek megvalósítását. A munkaegységek feladata tehát nem más, mint hogy lehetővé tegyék az alapszervezet dolgozóinak szorosabb gazdasági és szociális összekapcsolódását.

A harmadik fejezetet a szerző a jövedelemnek szenteli. Tömören összefoglalva „mindent megtudunk" itt a jövedelemmel kapcsolatos változásokról és újdonságokról. A jövedelemmel kapcsolatosan a következő kérdéscsoportokat tárgyalja a szerző: a jövedelem fogalma és társadalmi-gazdasági tartalma; a jövedelemszerzés módjai (a közösen megvalósított jövedelemből való közvetlen részesedés, jövedelemszerzés a közös bevételből való részesedés alapján, jövedelemszerzés a közös jövedelemből való részesedéssel); a jövedelem elosztása; a tiszta jövedelem elosztása; a személyi jövedelemre szánt eszközök elosztása.

Köztudott, hogy a közös bevétel elosztása az alapszervezet között (amennyiben közösen állították elő a kész terméket, vagy végezték el a szolgáltatást) a gyakorlatban rendszerint két kritérium szerint történhet: vagy a piaci árakat vagy pedig a belső az ún. megbeszélt árakat veszik alapul.

Ezt a két módszert elemzi könyvében a szerző s rámutat mindkét módszer előnyére és hátrányára is.

Megállapítja, hogy a gyakorlatban egyes társultmunka-alapszervezetek szigorúan ragaszkodnak a piaci árhoz, mint kritériumhoz a közös bevétel elosztásakor, más alapszervezetek pedig ezt a módszert teljesen elvetik. A szerző rámutat, hogy mindkét véglet helytelen. Ugyanis nem minden terméknek állapítható meg a piaci ára, másrészt viszont a piaci árak nem stabilak, hanem állandóan változnak, s így nem mindig képeznek reális és „igazságos" alapot a jövedelmszerzéshez. Másrészt viszont, ha egyes alapszervezetek teljesen „semmibe veszik" a piaci árakat ezzel rendszerint a negatív gazdálkodási eredményeiket

szeretnék takargatni. Kétségkívül — állapítja meg a szerző —, az önigazgatási alapokon megszervezett társult munkában, illetve a társult-munka-alapszervezetek egymás közötti gazdasági viszonyaiban, melyek közösen vesznek részt a termékek előállításában vagy a szolgáltatások elvégzésében, az árak nem lehetnek egyedüli kritériumai a közös bevételbe való részesedésnek, mert abban az esetben a jövedelmi közösség „sorsa" kérdésessé válna. Ugyanis az ilyen kritérium mellett nem minden alapszervezetnek lenne az a legfőbb célja, hogy mindent megtegyen a közös jövedelem növelése érdekében, hanem arra törekedne, hogy maximális értékű jövedelmet harcoljon ki a saját részére. Így az egyéni érdek a közös érdek elé kerül, megdönti azt, s ezzel együtt valamelyik alapszervezetet és annak dolgozóit is nehéz helyzetbe sodorja. Ezért a közös bevételbe való részesedéskor arra kell törekedni, hogy „igazságos" árakat alkalmazzanak kulcsként a jövedelem megszerzésére.

A könyv utolsó fejezetében a szerző a fő hangsúlyt a gazdálkodási elvekre fekteti. Külön-külön foglalkozik a termelékenység, a gazdaságosság és a jövedelmezőség elvével.

A termelékenységet mint „társadalmi téma" elemzi, s rámutat a vele kapcsolatos dilemmákra is. Dr. Tomislav Bandin megemlíti, hogy a termelékenység fogalmával kapcsolatosan különböző nézetek alakultak ki. Könyvében nem arra törekszik, hogy definiálja a termelékenység fogalmát, hanem olyan megoldást igyekszik adni, amely lehetővé teszi a termelékenység mérését a gyakorlatban. Szerinte a termelékenység körüli dilemmák elsősorban a következő marxi tétel különböző értelmezéséből erednek: „... A munka termelékenységének emelkedése éppen abban áll, hogy az eleven munka részesedése csökken, a múltbeli munkáé növekszik, de úgy, hogy az áruban rejlő össz munkamennyiség csökken, tehát az eleven munka többel csökken, mint amennyivel a múltbeli munka nő."*

A termelékenység körüli vita lényege a szerző szerint a következő: Vajon a termelékenység mérésénél csak az eleven (élő) munka elhasználódását kell-e figyelembe venni, vagy az össz munka (az élő és holt munka elhasználódását?

Az egyik vagy másik koncepció melletti érveket és ellenérveket, valamint saját állásfoglalását a 167—177. oldalon fejti ki a szerző.

Köztudott, hogy a gazdaságosság elve olyan követelmény, mely szerint maximális összbevételt kell megvalósítani minimális költségek mellett.

Mivel azonban a költségek csökkentése korlátozott, munkaszervezeteink a kiutat gyakran a termékek és szolgáltatások árának növelésében keresik. Az ilyen „megoldásnak" a következményeire mutat rá a szerző a 180. oldalon.

Magyarázatot kapunk arra a kérdésre is, miért elavult, s miért nem megfelelő kifejezés szocialista gazdasági valóságunkban a kifizetődőség (rentabilitás) elnevezés, s miért kellett helyette új terminológiaként a

jövedelmezőség elnevezést bevezetni. A szerző szerint az önigazgatói jövedelmi közösségben elavult és a múlt hagyományait viseli magán a kifizetődőség (rentabilitás) elve, amely a közös jövedelem termelőit csak saját szűkebb érdekeik megvalósítására ösztönözné, nem pedig a közös jövedelemnek mint egésznek a maximális növelésére. Ezért a jövedelmezőség elve inkább kifejezi a szóban forgó társadalmi-gazdasági rendszer célkitűzéseit.

A könyv külön értéke, hogy dr. Tomislav Bandin eltér a hagyományos — tőkés világban meghonosodott — gazdasági elméletektől és fogalmaktól, s helyébe szocialista társadalmi-gazdasági valóságunknak megfelelő új fogalmakat vezet be gazdaság-tudományi elméletünkbe.

A könyv mint ilyen hasznos kézikönyve lehet mind a közgazdasági szakembereknek, mind pedig a dolgozóknak általában.

Nadežda Tomić

HÚSZÉVES A SOCIJALIZAM JKSZ FOLYÓIRATA

Két évtizede immár, hogy a hazai közvélemény nyomon kiséri a Jugoszláv Kommunista Szövetség folyóiratának, a Socijalizamnak fejlődését. A folyóiratban közölt írások, cikkek fő hangsúlyt a szocializmus problémáinak megvitatására, a hazai szocialista társadalmi viszonyokra, a JKSZ-nek a társadalmi-politikai élet különböző területein kifejtett tevékenységére, valamint általánosan a szocialista világfolyamatokra, a szocialista országok közötti viszonyokra helyezik.

A folyóirat iránti szükséglet akkor jelentkezett és akkor vált a leginkább kifejezetté, amikor a marxista-szocialista elmélet és gyakorlat hazánkban és a világban egyaránt a nehézségek sorozatával, társadalmi ellentmondásokkal találta mgát szemben. Az a korszak ez — mondotta a Socijalizam jelenlegi főszerkesztője, Dr. Aleksandar Grličkov, a JKSZ KB Elnökségének tagja — amikor még a szocialista-marxista elméletet és gyakorlatot a hippertrofirikus sztalinista dogmatizmus és polgári pozitivizmus tartotta féken, ugyanakkor pedig a történelmi fejlődés már szükségszerűen megkövetelte a dogmák túlhaladását és a korlátozás felszámolását. A kommunista és munkásmozgalom elméletének és gyakorlatának fejlődésében tapasztalt válság idején született meg a Jugoszláv Kommunista Szövetség programja, amely utat nyitott a dogmatikus szocialista gyakorlat megszüntetése előtt és megteremtette egy addig ismeretlen alternatíva, a szocialista önigazgatás vizióját.

A két évtized során a folyóirat jelentős eredményeket ért el a szocializmusba vezető sajátságos jugoszláv út ismertetése terén és abban, hogy ez az út világszerte affirmálódott. A folyóirat szerkesztősége eközben a JKSZ közismert álláspontjából indult ki, mely szerint a marxista tudomány nem dogma, hanem irányadó eszköz, a valóság és forradalmi feltételek szemlélésének módja, módszere. Ilyen vonatkozásban a folyóirat szüntelen nyitva állt a szocialista önigazgatási gyakorlatot tudományosan bíráló írások előtt, amelyek kifejezésre juttatták a gyakorlat pozitív tartalmát, ugyanakkor a marxizmus szempontjából elfogadha-

tatlan eszmék és elképzelések elleni harc gyújtópontjában is állt, a folyóirat, küzdött a bürokratikus-dogmatikus, kispolgári és anarcholiberalisztikus felfogások ellen.

A múlt évben megjelent tizenkét szám tartalmát idézve is számos különböző és tartalmas mellékletet találunk a szocialista önigazgatás gazdag elméletéből és gyakorlatából, valamint a nemzetközi munkásmozgalomból. Hazai és külföldi írások ezek, amelyek, a folyóiratban található állandó rovatok keretében jelennek meg: tanulmányok és cikkek, kommentárok, jegyzetek, stb. Némelyek közülük külön figyelmet érdemelnek.

A tavalyi első számban Muhamed Filipović Marxizmus és önigazgatás című írása ragadja meg a figyelmet, amelyben kifejti, hogy a szocializmus önigazgatási konceptusa és társadalmi-történelmi gyakorlata a marxi elmélet következetes alkalmazásának eredménye. Hamdija Pozderac írásában, amelynek címe A nemzet és nemzetközi viszonyok marxista elmélete, három vonatkozásban eszmei-megismerési, társadalmi-történelmi, valamint gazdasági szempontból vizsgálja a jelenséget." A nemzet fogalma alatt a nyelvi, kulturális és etnikai szempontból rokon lakosság történelmi feltételek közepette létrejött csoportosulását értjük, amely a piac létrehozásával, a gazdasági és egyéb viszonyok elmélyítésével, megfelelő politikai közösség kialakításával egységes egészet alkot."

A múlt évi második számban találjuk: Georgi Stardelov, Az alkotás szabadsága, mint szabadságalkotás; Szeli István, Polgári örökség a jugoszláviai magyarok kultúrájában és annak túlhaladása című írásokat továbbá néhány hazai és külföldi szerző írását, amely a Film és történelem című szympóziumon hangzott el.

A harmadik számban megjelent valamennyi írás a Kommunista Szövetség és az önigazgatás témára tartott tudományos tanácskozással állt kapcsolatban, amelynek egyik szervezője volt a Socijalizam folyóirat is. A tanácskozást a tartományi és köztársasági pártkongresszusok, valamint a JKSZ XI. kongresszusának előkészületei jegyében tartottak.

A negyedik szám egy újabb tudományos tanácskozáson elhangzott munkákat tette közzé. A tanácskozás témája a szocialista önigazgatás politikai rendszerének fejlesztése és tökéletesítése volt, amelyen részt vett többek között Neca Jovanov, Đorđi Caca, Dragoljub Stavrev, Ivan Kristan, Fuad Muhić, Esat Stavileci és mások.

Az ötödik számban közölt írások közül kiemelhetjük Vlado Klemenčič, Szabad munkacsere című írását, amelyben a szerző erről a társadalmi-gazdasági kategóriáról, mint a jövedelemszerzés sajátos módjáról ír. Itt van emellett Dane Petkovski Kultúra és általános honvédelem című írása is, stb. A hatodik szám a tartományi és köztársasági pártkongresszusokról közöl írásokat, jegyzeteket, míg a 7—8. kettős szám a JKSZ XI. kongresszusáról szól, A forradalmi kontinuitás és akció kongresszusa címmel. Emellett a szám tartalmazza még Boris Nonevski, Az új színház és az alkotó közönség című tanulmányát. Külön ki kell emelni a szerkesztőség törekvését, hogy bekapcsolódjon a JKSZ történelmének

kidolgozásába. Az említett számban jelent meg a Jugoszláv Kommunista Szövetség történelmének összefoglalója című tanulmány is.

A Socijalizam tavalyi, 10. száma, a Szocializmus a mai világban elnevezéssel megszervezett nemzetközi vitafórumról közöl írásokat. Ezt a vitafórumot a Socijalizam szerkesztősége másik két szerkesztőséggel együtt szervez. A tavalyi vitafórum témája a Szocializmus és a fejlődő országok volt. Alapos és sokoldalú vitának a tanúi lehetünk, amely számos fontos kérdést vetett fel a szocializmusról és a fejlődő országokról. Erről tanúskodnak a folyóiratban megjelent következő írások is: Lelio Basso, A szocializmus felé vezető nem tőkés út a fejlődő országokban; Oscar Ways, A szocializmus útjai Latin-Amerikában; Salah Garmadi, Különböző politikai és társadalmi erők és a progresszív erők újabb feladatai Tunéziában stb.

Az utolsó előtti, tizenegyedik szám többek között a következő írásokat jelentette meg: Andrej Marinc, A társadalmi tervezés új rendszerének alkalmazása; Zekia Bejtulah, A lakosság és gazdasági fejlődés a fejletlen vidékeken; Gojko Stančić, Demokratizmus és emberi jogok a szocializmusban, stb.

A Socijalizam 12. száma, amelynek a továbbiakban nagyobb teret szenteltünk, fontos jubileumot ünnepel: a folyóirat megjelenésének húsz évét foglalja össze. Ez alkalomból Tito elnök ünnepi köszöntőt intézett a szerkesztőséghez, amelyet a folyóirat bevezetőként közöl. Tito elvtárs üzenetében kiemeli, hogy a Socijalizam az eltelt időszakban, a JKSZ programának eszmei vonalán, jelentősen hozzájárult marxista elméletünk és forradalmi gyakorlatunk fejlesztéséhez, a párttagok és vezetők, valamint teoretikusok eszmei képzéséhez, „A Socijalizam folyóirattól elvárom, hogy a jövőben is serkentse a marxista gondolat fejlődését. A korunkban igen összetett és bonyolult feladatok megvalósítása nagy erőbevetést, felelősséget igényel. A folyóirat egyik legfontosabb feladata, hogy elősegítse ezt a tevékenységet, kibontakoztasson egy ilyen jellegű eszmei-politikai aktivitást. Úgy vélem azonban, hogy távolról sincs kihasználva minden lehetőség annak érdekében, hogy a Kommunista Szövetség folyóirata eljusson a széles olvasótáborhoz minden környezetben és alkalmazást nyerjen az oktató-nevelő munkában, ideológiai harcban" — mondotta üzenetében Tito elnök.

A 12. szám tartalmazza dr. Aleksandar Grličkov főszerkesztőnek A Socializam folyóirat húsz éve című írását. Beszéd volt ez tulajdonképpen, amit Grličkov elvtárs 1978 decemberében, Belgrádban mondott el, a folyóirat húszéves jubileuma alkalmából rendezett ünnepségen. A folyóirat megalakításának céljaira, körülményeire és tevékenységének kezdetére emlékezve dr. Grličkov a továbbiakban kifejti a marxista elmélet néhány alaptézisét, amely fontos az egykori és mai szerkesztési koncepció megértéséhez. A szocialista forradalom tényleges ereje abban a permanens törekvésben rejlik, hogy a meglévő helyzet változtatása érdeké-

ben egyesítsük az elméleti megismerést a gyakorlati tevékenységgel. Forradalmi gyakorlat nélkül nincs forradalmi elmélet sem, és fordítva. Akciói során ebből indult ki a Kommunista Szövetség és folyóirata a Socijalizam is. A szocialista önigazgatási gyakorlat tudományos elemzése előtt szélesre tárt kapukkal a folyóirat mindig is a burzsoá ideológia, a burokratikus-etatisztikus és technokratikus törekvések, a dogmatikus, konzervatív, nacionalista és ultrabaloldali felfogások ellen indított harc gyújtópontjában állt. A tudomány elméleti bírálatot, dr. Aleksandar Grličkov szerint, tovább kellene fejleszteni, méginkább erősíteni. Írása végén a szerző a Socijalizam fejlesztésének néhány irányelvét ismerteti, amelyek által a folyóirat méginkább a marxista képzés, a kommunisták eszmei-politikai nevelésének hathatós eszközévé válik, serkenti a forradalmi akciót, mint elméleti folyóirat pedig a szocialista önigazgatás gyakorlatát általánosítja. „Ilyen értelemben a folyóiratnak tovább kell fejlesztenie, bővítenie elméleti ismereteinket különösen, ha szem előtt tartjuk, hogy társadalmunk a fejlődésnek abba a szakaszába jutott, amikor korai szocialista társadalmi viszonyokból fokozatosan a fejlett szocialista önigazgatásba tér át. Társadalmi valóságunk még mindig igen összetett és ellentmondásos, nagy a különbség a társadalmi-jogi normák és a mindennapi gyakorlat között. Ilyen helyzetben a társadalmi elmélet és gyakorlat lényeges kérdéseihez is olykor különböző a hozzáállás, és ezekre a társadalomtudományok megkésve és nem eléggé erélyesen reagálnak. A vitás ideológiai kérdések megoldásába határozott marxista bírálattal részt kell vennie a politikai publicisztikának, a Socijalizam folyóirattal az élen...

... Tulajdonképpen ezen a ponton találkozik és egyesül az elméleti publicisztika és a társadalomtudomány, a marxista elmélet és társadalmi gyakorlat alkotó fejlesztése érdekében. A Socijalizam folyóirat arra törekszik, hogy ilyettén teremtsen kapcsolatot a társadalomtudományokkal, azaz hogy velük együtt minél jobban hozzájáruljon a marxista társadalmi elmélet fejlesztéséhez általában."

Megkülönböztető figyelemmel kell szólnunk Edvard Kardelj Önigazgatás és el nem kötelezettség című írásáról, amelyet hazánkban elsőként közölt tavalyi 12. számában. Az említett írás tulajdonképpen a szerző előszava nemrégiben japán nyelven megjelent könyvéhez, amely két közismert munkáját A társadalmi tulajdon ellentmondásosságai a szocialista gyakorlatban és Az el nem kötelezettség történelmi gyökerei című munkákat tartalmazza. A szerző abból az állásfoglalásból indul ki, hogy az önigazgatás, mint a társadalmi tulajdonjogon alapuló társadalmi viszonyok összesége és az el nem kötelezettség, mint hazánk tartós helyzete és erős irányadója a nemzetközi viszonyokban, a jugoszláv társadalmi lét két lényeges komponensét képezik, egymással szorosan összefüggnek. Edvard Kardelj ezután ismertette e két tényező közös forrását. „Az el nem kötelezettség, azaz a blokkoktól való függetlenség népeinknek az új Jugoszláviáért és a dolgozó ember önigazgatásáért vívott harcából nőtt úgyszólván automatikusan" — magyarázza Edvard Kardelj az el nem

kötelezettség és önigazgatás keletkezésének egyik tényezőjét. A másik tényező — mondja — Jugoszláviának az a törekvése, hogy maga válassza meg tulajdon szocialista fejlődésének formáit. A továbbiakban a szerző ismerteti következtetéseit egyfelől az önigazgatásról és az el nem kötelezettségről másfelől, mint külön-külön is egészet alkotó jelenségekről leszögezve, hogy az önigazgatás belpolitikai és az el nem kötelezettség külpolitikai téren jugoszlávia népei számára két olyan dolog, amit semmivel sem lehet helyettesíteni.

A 12. számban jelent meg emellett Jovan Đorđević Társadalmi tulajdon és önigazgatás, Dragomir Drašković Szociális- és osztálystruktúra és politikai rendszer; Prvoslav Ralić Új alkotólehetőségek előtt; Vladimir Goatije A fiatalok társadalmi-politikai hitvallása; Vlado Popovski A szkupstina és demokratikus szerepe, valamint Lazar Mojsov Az emberi jogokról szóló deklaráció 30. évfordulója című tanulmánya is.

A kommentárok közül Ljubiša Ristovićnak a szakszervezet VIII kongresszusáról és Milan Bajecnek a fejlesztési politika kvalitatív tényezőiről szóló kommentár érdemel figyelmet.

Megjelent ezenkívül Veljko Radović A történelem hiteles tanúja című jegyzete is, amelyet Miroslav Krleža Naplójának kiadása alkalmából írt.

A Socijalizamnak ez a száma is akár a korábbiak, azt a törekvést szolgálta, amelyet a folyóirat megalapítása óta ápol: tulajdon forradalmi gyakorlatunk alapján fejleszteni a marxizmus gondolatát, vagyis mindannak alapján, amivel társadalmunkban a munkásosztály, a dolgozók tulajdon történelmük szubjektumaiként változtatják a társadalmát és ezzel együtt önmagukat.

Biacsi Antal

AZ ÜZENET 8 ÉVE

A művelődés klasszikus örökségét védeni és folytatni

Megjelenésének nyolcadik évfolyamát zárja a szabadkai ÜZENET című irodalmi, művészeti, kritikai és társadalomtudományi folyóirat. Nyolc év — idő és alkalom ez arra, hogy részletesebben szóljunk az eltelt időszakról, a folyóirat eddig kifejtett munkásságáról. S idő arra is, hogy értékeljünk.

Rendkívül széles a skálája annak a területnek, amelyről a folyóirat tevékenysége kapcsán szólni lehet. Kezdve attól az önbizalmat ébresztő és öntudatot fejlesztő, művelődési igényt támasztó fölismeréstől, hogy ma már nemcsak a nagyvárosoknak lehetnek folyóirataik, egészen addig az egyszerű gyakorlati kérdésig, hogy mennyit, hány szerzőtől és ki mindenkitől közölt írást a folyóirat.

Írócsoportok és egyének által képviselt elképzelések és érdekek ütközése miatt több mint egyéves nyilvános vita után 1971. szeptember 1-én jelent meg az ÜZENET első száma. Ettől a naptól kezdve a folyóirat szerkesztősége évente 10 számot jelentetett meg ötíves átlagterjedelemmel. A folyóirat megjelenésével Szabadka és egész Vajdaság irodalmi és társadalmi-kulturális élete egy újabb dimenzióval gazdagodott. Szűkebb környezetében, Szabadkán, jelentős lendületet kapott az írói, publicisztikai, irodalomkritikai és társadalomtudományi alkotómunka, amelynek anyagi megvalósulásában a legjelentősebb lépés az, hogy a megírt művek nyomtatásban megjelenjenek és olvasókra találjanak.

Munkatársait illetően az ÜZENET mindvégig nyílt folyóirat maradt. A lap oldalai nyitva álltak mindazok számára — íróknak, művészeknek, közéleti személyeknek és társadalmi-politikai élet aktivistáinak — akik a folyóiratban kívánták kifejezni nézeteiket az irodalomról, művészetről, társadalmi-politikai kérdésekről, valamint művelődésünk időszerű problémáiról. Ahogyan meghirdetett célkitűzése szerint az ÜZENET, kulturális és össztársadalmi tevékenységében nem zárkózott „elefántcsonttoronyba", hanem igyekezett szervesen beépülni a humánus emberi élet tárgyi és eszmei megvalósulásának mindennapjába, ugyanúgy elkerülte a

nemzetiségi bezárkózás, a monokultúra jelenségeit is. Nemcsak azért, mert külön rovatban — Kézfogások címmel — minden számban fordításban kísérte Jugoszlávia valamennyi nemzetének és nemzetiségének alkotásait (az évenként megjelenő 225—300 cikk és egyéb írás közül 30—60 jelent meg fordításban, s a 90—130 szerző közül 15—25 munkája íródott szerbhorvátul vagy valamilyen más nyelven), hanem azért is, mert a szerkesztés önigazgatási alapon való demokratizálódásával és teljes nyíltsággal azok a munkatársak iránt, akik az önigazgatás és a szocializmus haladó kulturális politikájáért, országunk nemzeteinek és nemzetiségeinek nyelvi egyenjogúságáért szálltak síkra és méltón képviselték írásaikban azt az elvet, amely az itt élő népek és nemzetiségek kultúrájának egyenjogú fejlődését valósítja meg; a szerkesztőség igyekezett a folyóiratban mindvégig realista, valóságábrázoló, a legszélesebb olvasótábor számára is olvasmányos, érthető és időszerű írásokat közzétenni — legyen az vers, széppróza, tanulmány, kritika vagy vitacikk.

Ilyen vonatkozásban elkötelezett folyóirat az ÜZENET: szabadkai magyar nyelvű folyóirat vajdasági, jugoszláviai, szocialista, önigazgatási és valóságábrázoló verettel. Ebben a felfogásban gazdagította és gazdagítja olvasóinak és környezetének művelődési életét, azzal a szilárd meggyőződéssel, hogy hamis az a nézet, mely minden vidéki megnyilvánulást eleve „provinciálisnak" bélyegez. Mert, ahogyan Illyés Gyula írja egy helyütt: „A világmindenségről hetet-havat összecsacsoghatunk, a provinciánkról nem; ott az első hazug szóra megnyílik a föld."

Az ÜZENET számára elfogadhatatlanok az öncélú, akademizáló, időn és téren kívüli, lényeghomályosító kísérletezések. A hozzá hasonló folyóiratok életre hívásának értelme abban van, hogy abban az időben és környezetben, azért az időért és környezetért éljenek, amelyben megjelennek. Az adott időnek és környezetnek legyenek a kortanúi. Ezáltal, mint annyi más hasonló és igen mostoha anyagi sorsban tengődő kiadvány, az ÜZENET is újonnan bizonyságot tett arról, hogy a vidéki folyóiratok, a vidéken született, nagy lelkesedéssel, társadalmi munkában ott is szerkesztett, a szűkebb pátria szellemével és általában a valósággal átitatott, szerény ambíciókkal megjelenő folyóiratok, környezetüknek elsősorban — de nem csak neki! — ma általában többet jelentenek és adnak is, mint a „nagy" folyóiratok a nagyvárosoknak, a metropolisoknak.

Természetesen egy folyóirat bemutatásánál nem lehet csupán az általánosságoknál maradni. Még kevésbé kellene ezt tenni, amikor a kiadvány nyolcadik évfolyamát zárja. El kell mondani, hogy egy-egy első verskísérlettől kezdve, a száz oldalt meghaladó kisregényig, színműig, társadalomrajzig megannyi szerző sokfajta és változatos tartalmú írása jelent meg az ÜZENET nyolc rovatában (Szépirodalom, Kézfogások, Avató, Örökség, Égtáj, Szempont, Alkotóműhely, Olvasónapló). De nem maradtak ki a képzőművészeink műmellékletei sem.

A folyóirat eddigi évi 12—12 számában évente átlagban 90—130 szerzőtől összesen 225—350 cikk és egyéb írás jelent meg. A kinyomta-

tott írások terjedelme a B/16-os formátumú lapban 700—900 nyomtatott oldalt tesz ki.

A cikkek és egyéb írások közül 180—300 mint eredeti íródott magyar nyelven 30—60 pedig fordítás volt. A magyar nyelven íródott művek szövege 600—760, a fordításban megjelenteké pedig 80—150 oldalt vett igénybe. Magyarul 75—105, szerbhorvátul vagy (ritkán) más nyelven 15—25 szerző írta munkáját.

Műfajok szerint 70—190 verset, 10—40 szépprózai írást, 50—80 tanulmányt, esszét, kritikát, krónikát, egyéb cikket és 60—80 könyvismertetést közölt átlagban évente az ÚZENET. A versek 40—120, a szépprózai írások 40—220, a tanulmányok, esszék, kritikák, krónikák és egyéb cikkek 320—520, a könyvismertetések pedig 130—180 oldalon jelentek meg.

A szerzők közül 25—60 szabadkai, 25—60 más vajdasági helységből való, 10—20 Vajdaságon kívüli jugoszláviai, 10—20 magyarországi, 1—3 pedig más európai országban él. Munkatársainak korát illetően egyaránt vannak képviselve az egészen fiatalok, a fiatalok, a közép és az idősebb nemzedék.

Indulásakor, munkatársaira vonatkoztatva, az ÚZENET kötelességének tartotta, hogy munkájába bekapcsolja a humán és műszaki értelmiség olyan képviselőit, akiknek mindennapos szorgos tudományos és kutatómunkája többet gyümölcsöz egy-egy egyetemi vagy főiskolai diplománál, doktori disszertációnál. E célkitűzését a folyóirat teljes egészében megvalósította. Bizonyíték erre a tanulmányok, szociográfiai riportok, dokumentumriportok, néprajzi írások és egyéb, más hazai folyóiratokban ritkán látott értekező prózák egész sora. Emellett meg kell említeni az úgynevezett „májusi" számokat, az egészen fiatalok számát, amelyekben csupán a tizen- és huszonévesek alkotásai kerültek bemutatásra. Ettől aligha van jobb serkentőmódszer a munkatársak toborzására és utánpótlására.

Az ÚZENET tudtunkkal az egyedüli jugoszláviai magyarnyelvű folyóirat, amely nyolc éven keresztül, szinte megszakítás nélkül, az első számtól az utolsóig minden számban külön rovatban, Kézfogások címmel, bemutatta országunk nemzeteinek és nemzetiségeinek irodalmi alkotásait akkor is, amikor szépirodalmi műveket közölt fordításban, avagy ismertetéseket hozott, mint amikor rövid, de átfogó tanulmánysorozatban sorra vette Vajdaság nemzeteinek és nemzetiségeinek háború utáni irodalmi fejlődését, valamint ismertetőt közölt a jugoszláviai albánok lírájáról.

Néhány szót szólva az olvasótáborról és az ÚZENET példányszámáról elmondhatjuk, hogy az elmúlt években egy-egy szám átlagban 700—800 példányban jelent meg. Ebből mintegy 440—480 kaptak az előfizetők, akiknek zömét a társultmunka-szervezetek kultúra animátorai, népszerűsítői toborozták. Az előfizetők mellett átlagban 80—100 példányt juttatott az ÚZENET munkatársainak, a társadalmi-politikai szervezeteknek, a kiadói tanács tagjainak és a könyvtáraknak, valamint

50—60 példányt cserepéldányként a testvérszerkesztőségeknek és azoknak a folyóiratszerkesztőségeknek, amelyekkel az ÜZENET kapcsolatot tartott fenn. A többi példányt a szerkesztőség a Forum könyvesboltjai és kirdendeltségei által bocsátotta forgalomba Vajdaságszerte.

Mindent összegezve: eddigi munkásságával az ÜZENET bebizonyította létjogosultságát, jóllehet fiatalsága miatt nem tudta mindig kikerülni a kezdőkre jellemző gyengeségeket és mulasztásokat. Kényszerhelyzetek és a helyes út keresése közben előfordultak kisebb esztétikai hibák, a tapasztalat hiányából származó gyengeségek, mulasztások és megingások. Elsősorban a szerkesztői munkának kellene még tudatosabbnak, szervezettebbnek és sokrétűbbnek lennie. A folyóirat olvasottságát is növelni kellene. Az új kultúrpolitika szellemében az eddiginél erősebb, „frontáttörési" kísérletekre van szükség. Nemcsak a már megszokott módon: író-olvasó találkozó, ÜZENET-est, terjesztés a kultúra népszerűsítői által a társult munka alapszervezeteiben, a munkásifjúság körében, hanem azzal is, és elsősorban, hogy tudatosabb és tervszerűbb szerkesztési politikával az írók és a különböző területeken tevékenykedő munkatársak figyelmét a munkásosztály problémáira irányítsa. A folyóiratban jónéhány jelentős és tartós értékű múltfeltáró tanulmány, szociográfia, dokumentumriport jelent meg az elmúlt időszakban. Viszont alig találunk olyan irodalmi alkotást, amely a szocialista önigazgatású társadalmat építő embert mutatja be. Jóllehet a jelen legalább olyan jelentős mint a gazdag munkásmozgalmi hagyományú múltunk.

Miroslav Kuhajda

NOVY ŽIVOT (ČASOPIS PRE LITERATÚRU A KULTÚRU) 1978/1—6. SZÁM

Egy többnemzetiségű társadalmi-politikai közösségben, mint amilyen nálunk az egyenjogú nemzetek és nemzetiségek lakta Vajdaság Szocialista Autonóm Tartomány, maga a kultúra is többnemzetiségű. Ilyen körülmények között minden nemzetiségi kultúra megőrzésének, fejlesztésének törekvései — a kölcsönösség és az egyenjogúság elve alapján — döntő fontosságúak a közösségi szellem ápolásában. E politika életrekeltéséhez pedig mindenekelőtt feltételeket kell biztosítanunk minden nemzet és nemzetiség eredeti forrásból táplálkozó kultúrájának a fejlődéséhez, ugyanakkor elengedhetetlen követelmény, hogy minden nemzetiségi kultúra eléggé nyitott legyen a több nemzetiségi kultúra sajátos fejlődési folyamatai és értékei előtt.

A szocialista önigazgatási társadalom korszerű fejlődési viszonyai között a nemzetiségi kultúra — mint azt a művelődési élet pezsgése, méretei is mutatják — kifejezésmódban, formákban, tartalomban gazdag.

A vajdasági szlovákok nemzetiségi hovatartozásának, kultúrsajátosságainak egyik kifejezésformája a Nový život (Új élet)[1] című irodalmi és művelődési folyóirat.

A folyóirat megjelenésének harmincadik évfordulója alkalmából, a tavalyi első számhoz a főszerkesztő Michal Harpáň írt összegező, problémákat taglaló beszámolót. Itt ismerteti meg az olvasót azzal a ténnyel, hogy a lap beindulásának az éveiben mindenekelőtt a „fiatal írók folyóirata" volt, azaz a fiatalok alkotásait és a vajdasági szlovákok művelődési életére vonatkozó írásokat közölte. A jugoszláv önigazgatói közösség társadalmi-gazdasági fejlődésével a folyóirat fizionómiája is lényegesen megváltozik („ a művelődés egészének fejlődésével párhuzamosan fejlődött") és a vajdasági szlovákok életének egészét igyekszik felölelni. Michal Harpáň kihangsúlyozza azt a tényt is, hogy ma már nincs olyan szlovák nemzetiségű alkotó, akinek munkáit ne mutatta volna be a folyóirat; amely a maga köré gyűjtés és a nemzeti hovatartozás kinyilvánítási lehetősége mellett természetesen az egyéni, sajátos formák gazda-

gításában is szerepet vállalt. A folyóirat a megjelenésétől napjainkig egyetlen pillanatra sem zárkózott el nem szlovák szerzők elől. Nem törekedett szigorú kulturális-nemzetiségi jellegre, hanem hasonló folyóiratokkal és számos intézménnyel karöltve, tevékeny együttműködés formájában arra törekedett, hogy olvasóközönségének, a jugoszláv nemzetek és nemzetiségek kiváló képviselői mellett, más nemzetiségű alkotókat is bemutasson, tehát jelentős szerepet töltött be a nemzetközi kulturális együttműködésben. E törekvéseknek nem az volt a célja, hogy a folyóirat beérje a művelődési élet passzív érzékelőjének szerepével, hanem mindenekelőtt az, hogy a vajdasági szlovákság művelődési életének mozgósítójává nőjön.

A folyóirat irodalmi összejövetelekkel, tudományos tanácskozások sorával igyekezett hozzájárulását adni a nemzeti sajátosságok, kultúrhagyatékok jobb megismeréséhez és feltárásához. A Dolnozemský Slovak című folyóirat megjelenésének 75. évfordulója alkalmából rendezett szimpozion anyagából — a szimpozion témája a vajdasági szlovák publicisztika kontinuitásának és tartalmi sajátságainak ismertetése volt — az 1. szám közöl kivonatokat rámutatva a vajdasági szlovákok művelődési tevékenységének föltételeire, körülményeire, fejlődési irányzataira. A folyóirat 3. száma csatlakozva az 1978. márciusában Újvidéken megtartott már hagyományos irodalmi találkozó rendezvényeihez — melyeken ismert szlovák irodalmárok, a művelődési és társadalmi-politikai élet aktivistái adtak egymásnak találkozót — adalékokat, hozzászólásokat közöl a vajdasági szlovákok kultúréletének a helyzetét és problémáit taglaló összegezéshez. Ettől eltekintve a folyóirat 1978-ban sem tért el fejlődési koncepciójától, elemi feladatától és tartalmi formáitól: hasábjain a vajdasági szlovák irodalmárok alkotásainak vagy nemzeteink és nemzetiségeink irodalmának szlovák nyelvre ültetett alkotásainak szentelt nagyobb teret.

Paľo Bohušnak a vajdasági falu életét bemutató kifejezetten lírai költészete a folyóirat hasábjain tavaly is több ízben szerepelt. Gesztenyevirágzás idején (Ked kvitnú gaštany) címmel a 3. számban az olvasó Anna Svetliková mélabús lírai költészetének gazdag opuszába nyer betekintést.

Viťazoslav Hronec átültetésében a folyóirat olvasóközönsége megismerkedhet az ismert olasz, irodalmi Nobej-díjas költő, Eugenio Montale költészetével.

Állandó rovatai mellett a 2. szám részletet közöl Vincent Šikula Mesterek című regényéből, mely 1976-ban jelent meg a bratislavai kiadó gondozásában.

A művelődési élet kérdéseinek és problémáinak jelentős teret szentel a folyóirat minden tavaly megjelent száma. Boško Krunićnak a Vajdasági KSZ XVI. tartományi értekezletén elhangzott beszámolójából a folyóirat 5. száma azt a részt közli, mely a társultmunka-szervezetek megalakításának a folyamatait taglalja a művelődés területén. A kultúra helyéről és szerepéről, valamint önigazgatási szocialista átalakulásának fo-

lyamatairól írt munkájában (a 4. szám közli) Samuel Čeman leszögezi, hogy a szocialista önigazgatás további fejlődésének irányelvei, melyeket az alkotmány, a Társult munkáról szóló törvény és a JKSZ XI. kongresszusán hozott határozatok tartalmaznak, új távlatokat nyitnak a kultúra sokoldalú fejlődése előtt. Serkentik fejlődési lehetőségeit, és döntő befolyást gyakorol annak fejlődésére. Az önigazgatási művelődéspolitika, írja Čeman, szélesebb teret nyit az emberek tevékenysége előtt a társult munkában, mert arra az elvre épül, mely szerint a kultúrértékeknek a dolgozók sajátjává kell válnia. A mai körülmények között ez azt jelenti, hogy a kultúra területén is következetesen fejlesztenünk kell a jövedelmi viszonyokat, tudatosítani kell, hogy a kultúra sajátos termék, melynek megvan a maga értéke, és harcolni kell a kommercializáló jelenségei, valamint a nemzeti keretekbe való bezárkózás ellen. A társult munka dolgozóinak mindinkább a kultúrpolitika tervezésének és megvalósításának tényezőjévé kell válnia, mivel a nemzetiségi kultúrák egyenjogúsága és sokoldalú fejlődése a testvériség-egység elmélyítésének, együvétartozásunk tudatosításának egyik döntő előfeltétele.

A mai szlovák vajdasági irodalomról és kultúráról írva az 5. számban dr. Ján Kmeť kihangsúlyozza: önigazgatási társadalmunk széles feltételeket teremtett a szlovák nemzetiség kultúrtermékeinek autentikus és teljes létjogosultságához. Ennek alátámasztására többek között példaként említi, hogy Vajdaságban az iskoláskor előtti intézményekben több mint ötven tagozat dolgozik szlovák nyelven, a szlovák tannyelvű általános iskolai tagozatokon (több mint 250 ilyen létezik) hat és félezer diák tanul. Vajdaság néhány helységében beindult a szakirányú oktatás tagozata, az újvidéki Bölcsészeti Karon működik a szlovák katedra, az Újvidéki Televízió szlovák nyelvű műsorokat is közvetít.

A folyóirat időről-időre közli a tudományos kutatómunka legújabb eredményeit, és az olvasóközönségének a társadalmi fejlődésünk egy-egy jelenségéről tudományos magyarázatot ad. A 4. számban dr. Čedomir Torbica tanulmánya a vajdasági dolgozók külföldre való elvándorlásának alakulásával, okaival és az elvándorlás dinamikájával ismerteti meg az olvasókat. Jellemző egyébként, hogy a folyóirat az utóbbi években túlnövi eredeti érdeklődési körének kereteit. Mind gyakrabban tapasztalhatjuk, hogy témákat dolgoz fel életünk más területeiről, főleg a tudományos és társadalmi élet területéről, mintegy újabb szerepet vállalva az alkotás serkentésében és ápolásában, valamint a társadalmi élettel, művelődési, oktatásügyi és kutatómunkával kapcsolatos célkitűzéseink valóra váltásában.

Előszavában a folyóirat második száma Edvard Kardeljnak, A szocialista önigazgatás politikai rendszerének fejlődési irányvonalai című tanulmányából közli Az önigazgatási érdekek pluralizmusa — a demokratikus politikai rendszer új formája című fejezetet. Az egyenjogúság felsőfoka című munkájában (3. szám) Anna Makanová leszögezi, hogy a nemzetiségi-szociális érvényesülés megőrzéséhez, kibontakozásához és teljes valóra váltásához szocialista önigazgatási rendszerünk a legmeg-

felelőbb alap és táptalaj. Szocialista önigazgatási politikai rendszerünk aktív serkentőereje a társadalmi átalakulásnak, serkentője annak a folyamatnak, mely révén a dolgozók részesei lesznek az önigazgatási folyamatoknak, gazdagítva a nemzetek és nemzetiségek kultúrájának tartalmát, teret nyitva a nemzetiségi kultúra előtt, hogy bekapcsolódjon a társult munka önigazgatási integrációjának lényegbeli folyamataiba. Az alkotmány szellemében Vajdaság SZAT következetesen követi a nemzeti egyenjogúság politikáját a társadalmi élet, a munka, az alkotás minden területén, biztosítja minden nemzet és nemzetiség jogát a nyelv, a kultúra és a nemzetiségi hovatartozás egyéb formáinak szabad és sokoldalú fejlesztéséhez. Az egyenjogúság megnyilvánulásának társadalmunkban számos formája van, ám — írja Makanová — az egyenjogúság megvalósításának döntő feltétele, hogy „a társult munka dolgozói méginkább hatalmukba vegyék a jövedelem és a bővített újratermelés sorsát, hordozói legyenek a társadalmi fejlődésnek, politikai hatalomnak és fontos tényezői legyenek az egyenjogúság, a testvériség-egység, a közösségi szellem és minden nemzet és nemzetiség szolidaritásának valóra váltásában".

A folyóirat érdekességei között föltétlenül meg kell említenünk, hogy a képzőművészeti alkotások bemutatásával is foglalkozik.

A folyóirat 1978-ban az utolsó (hatodik) számában az állandó rovatai mellett külön teret szentel a bratiszlavai Slovenske pohlady című folyóiratnak, melyhez kölcsönös együttműködés fűzi.

A cikkünkben elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy a Nový život irodalmi és művelődési folyóirat 1978-ban is jelentős mértékben hozzájárult a nemzetek és nemzetiségek kultúrájának szabad és egyenjogú fejlődéséhez, együttműködéséhez.

Fordította *Orosz Ibolya*

Jegyzet

[1] Jugoszlávia területén körülbelül 90 000 szlovák él, ebből valamivel több mint 75 000 Vajdaság Szocialista Autonóm Tartományban.

A FORUM MARXISTA KÖNYVESBOLTJÁNAK TÁJÉKOZTATÓJA

1979. március—április

Mai marxista irodalom

Bodrogvári Ferenc: MARKSOV METOD ANALIZE DRUŠTVENIH PROCESA
Centar PK SKV za pol. stud. i marks. obr., Újvidék, 1979
100,— din.

Marković, Luka: KLASNA BORBA I KONCEPCIJA RAZVOJA,
Naprijed, Zágráb, 1978.
220,— din.

Mikecin, Vjekoslav: MARKSIZAM I REVOLUCIJA
Kulturni radnik — Školska knjiga, Zgb., 1978
30,— din.

Petrović, Gajo: MIŠLJENJE REVOLUCIJE
Naprijed, Zgb, 1978
300,— din.

Nemzetiségi kérdés

Kešetović, Muhamed: NACIJA U SOCIJALIZMU
Pres-Kliping, Bgd, 1978
180,— din.

Kurtović, Todo: RAVNOPRAVNOST, SLOBODA I ZBLIŽAVANJE NACIJA,
BIGZ, Bgd, 1978
400,— din.

NASTANAK I RAZVITAK SRPSKE NACIJE
Marksistički centar CK SKS, Bgd, 1978
180,— din.

Pozderac, Hamdija: NACIONALNI ODNOSI I SOCIJALISTIČKO ZAJEDNIŠTVO
Svjetlost, Szarajevó, 1978
180,— din.

PRISTUP IZUČAVANJU NACIJE
Centar CK SHK za idejno-teoretski rad — Marksistički centar CK SKS, Zgb—Bgd, 1978
40,— din.

Szocialista önigazgatás

SLOBODNO UDRUŽENI RAD I—II
Centar PK SKV za političke studije i marksističko obrazovanje, Újvidék, 1978
200,— din.

SOCIJALISTIČKO SAMOUPRAVLJANJE U JUGOSLAVIJI
Radnička štampa, Bgd, 1978
300,— din.

Stambolić, Ivan: DIREKTOR U SAMOUPRAVLJANJU
Rad, Bgd, 1978
170,— din.

Jugoszláv Kommunista Szövetség

JEDANAESTI KONGRES SKJ — DOKUMENTI
Komunist, Bgd, 1978
150,— din.

JEDANAEST KONGRESA 1919—1978
Privredni pregled, Bgd, 1978
500,— din.

Popivoda, Krsto: MARKSISTIČKO OBRAZOVANJE PARTIJSKIH KADROVA
Komunist, Bgd, 1978
30,— din.

Népfelszabadító háború

Božić, Nikola: BATINSKA BITKA
Rad, Bgd, 1978
300,— din.

Milovanović, Nikola: PUKOTINE KRALJEVSTVA I—II
Sloboda, Bgd, 1978
700,— din.

SEĆANJE KOMESARA VOJVOĐANSKIH BRIGADA I—II
Institut za istoriju, Újvidék, 1978
300,— din.

UŽIČKA REPUBLIKA I—II
Társult kiadók, Bgd, 1978
800,— din.

Živković, Dušan: NARODNI FRONT JUGOSLAVIJE 1935—1945
Institut za savremenu istoriju — Narodna knjiga, Bgd, 1978
300,— din.

Az ifjúságról — az ifjúságnak

Broz, Josip Tito: O OMLADINI
Mladost, Bgd, 1978
100,— din.

Kačavenda, Petar: SKOJ I OMLADINA U RATU I REVOLUCIJI
Eksport-pres, Bgd, 1979
450,— din.

Vlasi, Azem: OMLADINA U KONTINUITETU REVOLUCIJE
Mladost, Bgd, 1978
100,— din.

A vallásról

OSNIVAČI VELIKIH RELIGIJA
Radnička štampa, Bgd, 1978
350,— din.

Kurtović, Todo: CRKVA I RELIGIJA U SOCIJALISTIČKOM SAMOUPRAVNOM DRUŠTVU
Rad, Bgd, 1978
250,— din.

Kultúra — oktatás

Bezdanov, Stevan: UDRUŽENI RAD I OBRAZOVANJE
Mladost, Bgd, 1978
100,— din.

Petrović, Sreten: MARKSISTIČKA ESTETIKA
BIGZ, Bgd, 1979
350,— din.

Zurovac, Mirko: UMETNOST I EGZISTENCIJA
Mladost, Bgd, 1978
150,— din.

MAGYAR NYELVŰ ÚJDONSÁGOK

Bevk, France: TITO
Forum, Újvidék, 1978
40,— din.

A JKSZ TIZENEGYEDIK KONGRESSZUSA — DOKUMENTUMOK
Forum, Újvidék, 1978
150,— din.

A SZERB KSZ NYOLCADIK KONGRESSZUSA
Komunista, Bgd, 1978
60,— din.

Lőrinc Péter: PIRKADÁS
Forum, Újvidék, 1978
150,— din.

Minović—Maticki: AZ ÖNIGAZGATÁS KÖNYVE
Forum, Újvidék, 1978
70,— din.

BEHOZATALI KÖNYVEINKBŐL

A KOMMUNIKÁCIÓ VILÁGA
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1978
139,50— din.

A MAGYAR NÉPI DEMOKRÁCIA TÖRTÉNETE 1944—1962
Kossuth, Bp, 1978
97,50 —din.

Ancsel Éva: TÖRTÉNELEM ÉS ALTERNATÍVÁK
Kossuth, Bp, 1977
31,50—din.

A TUDOMÁNYOS-TECHNIKAI FORRADALOM KÖZGAZDASÁGI KÉRDÉSEI A SZOCIALIZMUSBAN
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1976.
72,— din.

AZ ÁLLAMI TULAJDON ÉS AZ ANTIMONOPOLISTA HARC A FEJLETT TŐKÉS ORSZÁGOKBAN
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1976
112,50— din.

Berend—Szuhay: A TŐKÉS GAZDASÁG TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON 1848—1944
Kossuth — Közgazd. és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1978
91,50—din.

Bognár József: VILÁGGAZDASÁGI KORSZAKVÁLTÁS
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1976
46,50—din.

Erdős Péter: BÉR, PROFIT, ADÓZTATÁS
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1976
148,50—din.

ÉRTELMISÉGIEK, DIPLOMÁSOK, SZELLEMI MUNKÁSOK
Kossuth, Bp, 1978
69,— din.

Gecse Gusztáv: TÖRTÉNELEM ÉS KERESZTÉNYSÉG
Magvető, Bp, 1977.
75,— din.

Gergely Jenő: A POLITIKAI KATOLICIZMUS MAGYARORSZÁGON (1890—1950)
Kossuth, Bp. 1977
51,— din.

Hartmann, Nicolai: ESZTÉTIKA
Európa, Bp, 1977
142,50— din.

Lenin: A DEMOKRÁCIÁRÓL ÉS A DIKTATÚRÁRÓL
Kossuth, Bp, 1978
45,— din.

Marx—Engels—Lenin: A VALLÁSRÓL
Kossuth, Bp, 1975
45,— din.
MUNKÁSMOZGALOMTÖRTÉNET — TÁRSADALOMTUDOMÁNYOK
Akadémiai kiadó, Bp, 1978
121,50— din.

Nagy Endre: MODERN MŰVÉSZET — SZOCIÁLIS MŰVÉSZET
Magvető, Bp, 1977
51,— din.

Pach Zsigmond Pál: TÖRTÉNET-SZEMLÉLET ÉS TÖRTÉNETTUDOMÁNY
Kossuth, Bp, 1977

Szabó András György: A PROLETÁR-FORRADALOM VILÁGNÉZETE
Megvető, Bp, 1977
55,50— din.

Sziklai László: TÖRTÉNELMI LECKE HALADÓKNAK
Magvető, Bp, 1977
63,— din.

Tamás András: BÍRÓ ÉS TÁRSADALOM
Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp, 1977
88,50— din.

A könyvjegyzéket összeállította: *Szilágyi Károly*

MUNKATÁRSAINK

Lektor: Gombár Imre
A szerbhorvát nyelvű szövegeket magyarra fordították: Hornok Ferenc, Pálinkás József, Orosz Ibolya
Angol nyelvű összefoglalók: Azucki Lívia, Jaszenovics József
Korrektor: Torok Júlia

SZÁMUNK SZERZŐI

Edvard Kardelj

Josip Broz Tito	
Vladimir Bakarić,	a JKSZ KB Elnökségének tagja
Dušan Alimpić,	a VKSZ TB elnöke
Đorđe Milanović,	az újvidéki Városi Múzeum igazgatója
dr. Neca Jovanov,	a VKSZ TB Marxista Központjának igazgatóhelyettese, Újvidék
dr. Tóth Lajos,	a politikai tudományok doktora, az újvidéki Természettudományi-Matematikai Kar tanára
dr. Bori Imre	az irodalomtudományok doktora, az újvidéki Bölcsészettudományi Kar tanára
Bela Duranci	művészettörténész, Szabadka
Magyar László,	a Szabadkai Városi Levéltár munkatársa
dr. Rehák László	a társadalomtudományok doktora, a szabadkai Közgazdasági Kar tanára
dr. Mészáros Sándor,	az újvidéki Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézetének szakmunkatársa
Lazar Rakić	történész, Újvidék
Dragan Bartolović,	társadalmi-politikai munkás a JDNSZSZ-ben, Belgrád
Danica Drakulić	okleveles közgazdász, a szabadkai Közgazdasági Kar tanársegéde
Laki Mária	okleveles közgazdász, Szabadka
Nadežda Tomić	a Komunist Kiadó Aktuelna pitanja socijalizma című folyóiratának munkatársa, Belgrád
Bácsi Antal	Szabadka Képviselő-testületének kulturális, tudományos és oktatásügyi titkára
Miroslav Kuhajda,	a VKSZ TB Marxista Központjának szakmunkatársa, Újvidék
Szilágyi Károly,	a Forum Marxista Könyvesboltjának vezetője, Újvidék

létünk — társadalmi, tudományos, kulturális folyóirat. Alapító: Vajdaság Dolgozó Népe Szocialista Szövetségének Tartományi Választmánya. Kiadó: Forum Lap- és Könyvkiadó Vállalat, Újvidék. Felelős szerkesztő: dr. Rehák László. Szerkesztőség: 24000 Subotica, Trg slobode 1/2. Szerkesztőségi óra: szerda, csütörtök, péntek 10—12 óráig. Megjelenik kéthavonta. Ára példányszámonként 10 dinár, kettős számoké 20 dinár. Előfizetés folyó évre belföldön 50, külföldi címzettre 100 dinár. Megrendelhető. Forum terjesztő részlege, 21000 Novi Sad, Vojvode Mišića 1.